

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**AHMED SÂFÎ: CÂM-I MUZAFFER
(İNCELEME-METİN-SÖZLÜK-DİZİN)**

Musab ZORCİ

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ayşe YILDIZ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI**

AĞUSTOS 2022

AHMED SÂFÎ: CÂM-I MUZAFFER
(İNCELEME-METİN-SÖZLÜK-DİZİN)

Musab ZORCİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

AĞUSTOS 2022

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Musab ZORCİ

11.08.2022

AHMED SÂFÎ: CÂM-I MUZAFFER
(İNCELEME-METİN-SÖZLÜK-DİZİN)
(Yüksek Lisans Tezi)

Musab ZORCI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
Ağustos 2022

ÖZET

Arap edebiyatında doğan ve ilk kez Halil bin Ahmed tarafından sistemleştirilen aruz ilmi, önce Fars edebiyatına intikal etmiş, buradan da Türk edebiyatına intikal etmiştir. Fars edebiyatı kuramcıları, Araplardan aldıkları aruzu kendi dillerine uygun bir hâle getirip sistemleştirmişlerdir. Aruz, Türk edebiyatında öncelikle şiire tatbik edilmiş, sonrasında teorik eserler ortaya konulmuştur. Ancak bu eserler, başlangıçta Arapça ve özellikle Farsça eserlerin terceme ve şerhleri niteliğindedir. Zamanla Türk edebiyatı şairlerince aruzun şiire tatbikinde başarı sağlanmış, Türk şiiri âhenkli ve etkili bir hâle gelmiştir. Aruzun şiire tatbikinin belirli bir düzeye gelmesinin ardından Türk edebiyatında aruza dair Türkçe teorik eserler kaleme alınmaya başlanmıştır. Bu çalışmada; XIX.yüzyılda Molla Câmi'nin Risâle fi'l-arûz adlı eserinin şerhi niteliğinde olan ve Ahmed Sâfi tarafından kaleme alınan Câmi-i Muzaffer adlı eserin metin aktarımı yapılmış ve eser üzerine inceleme yapılmıştır.

Bilim : 31402
Kodu

Anahtar : Seyyid Ahmed Sâfi, Câmi-i Muzaffer, Molla Câmi, Risâle fi'l-arûz, Aruz risâleleri
Kelimeleler

Sayfa : 246
Adedi

Tez : Prof. Dr. Ayşe YILDIZ

Danışmanı

Öğrenci :

ORCID

AHMED SÂFÎ: CÂM-I MUZAFFER
(ANALYSIS-TEXT-DICTIONARY-INDEX)
(M.Sc. Thesis)

Musab ZORCİ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES
August 2022

ABSTRACT

The field of prosody , which originated in Arabic literature and systematized for the first time by Halil bin Ahmed, was firstly conveyed to Persian literature and then to Turkish literature. The theoreticians of Persian literature have systematized the prosody they received from the Arabs by adapting it to their language. The prosody was applied primarily to poetry, and thereafter the theoretical works have emerged. However, these works served as translations and explanations of Arabian and especially Persian works. In the process of time, the poets of Turkish literature have succeeded in the application of the prosody to poetry, and this way Turkish poetry has become harmonious and effective. After the application of prosody to poetry has reached a certain level, Turkish theoretical works on prosody commenced to be written in Turkish literature. In this study, the work Câm-ı Muzaffer, which is the explanation of Molla Câmî's Risâle fi'l-arûz and written by Ahmed Sâfî has been analysed.

Science Code : 31402
Key Words : Seyyid Ahmed Sâfî, Câm-ı Muzaffer, Molla Câmî, Risâle fi'l-arûz, prosody tractates
Page Number : 246
Supervisor : Prof. Dr. Ayşe YILDIZ
Student ORCID ID :

TEŞEKKÜR

Tez sürecim boyunca bana yol gösterici olan, ihtiyaç duyduğum desteği sağlayan, bilgi ve tecrübesini esirgemeyen kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Ayşe YILDIZ'a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışmamda yer alan Arapça kısımların okunmasında yardımını esirgemeyen değerli arkadaşım Arş. Gör. Ayberk KURTGEL ve Bilal HÜSEYİN'e; tez sürecim boyunca yanımda olan, Farsça kısımların okunmasında yardımını esirgemeyen Göknur Sümeyye YOLGEÇEN'e; dizinin hazırlanmasında yardımını esirgemeyen kıymetli hocam Doç. Dr. Hakan AKCA'ya ve son olarak tez sürecim boyunca her zaman yanımda olan sevgili Şeyma DURMUŞ'a, değerli arkadaşım Elif Esra SARAR'a, ağabeyim Halil İbrahim ZORCİ'ye ve kıymetli aileme sabırları ve destekleri için teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
1. GİRİŞ	1
2. ARUZ İLMİ VE ARUZUN TARİHİ GELİŞİMİ.....	3
3. SEYYİD AHMED SÂFÎ : HAYATI VE ESERLERİ	7
4. CÂM-I MUZAFFER'İN KENDİSİNE ŞERH OLARAK YAZILDIĞI RİSALE FÎ'L-ARÛZ'UN MÜELLİFİ ABDURRAHMAN CÂMÎ.....	9
4.1. Abdurrahman Câmî'nin Edebî Kişiliği	9
4.1.1. Abdurrahman Câmî'nin Eserleri.....	10
4.2. Risâle fî'l-arûz	11
4.2.1. Şerh-i Arûz-ı Câmî	11
4.2.2. Risâle-i Arûz Şerhi	12
4.2.3. Zübdetü'l-arûz	12
5. TÜRK EDEBİYATINDA ARUZA DAİR TÜRKÇE TEORİK ESERLER VE ÇALIŞMALAR.....	15
6. ARUZ MUSİKİ İLİŞKİSİ.....	21
7. CÂM-I MUZAFFER (İNCELEME)	23
7.1. İçerik Açısından İnceleme.....	23
7.2. Şekil Açısından İnceleme.....	24
7.2.1. Eserin Fiziksel Özellikleri	24
8. CÂM-I MUZAFFER (METİN)	25

8.1. Metnin Aktarımında Kullanılan Transkripsiyon İşaretleri.....	25
8.2. Metnin Aktarılmasında İzlenen Yöntem	25
8.3. Metin	27
9. SONUÇ	185
KAYNAKLAR	187
ARUZ TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ	191
ÖZGEÇMİŞ	213
DİZİN	215

TABLÖLARIN LİSTESİ

Tablo	Sayfa
Tablo 1.	24
Tablo 2.	25
Tablo 3.	74
Tablo 4.	77
Tablo 5.	79
Tablo 6.	81
Tablo 7.	123

1. GİRİŞ

Farklı ulusların şiirlerinde hecelerın sayısı ve niteliklerini temele yerleştiren ölçünün, ses ile ilgili önemli bir öge olduğu görölmektedir. Türk şiirinde hece ve aruz olmak üzere iki ölçü çeşidinin kullanıldığı bilinmektedir. Hece ölçüsü mısralardaki hece sayısı esas alırken aruz ölçüsünün temelinde hecelerın açıklığı ve kapalılığı meselesi vardır (Saraç, 2019: 201).

Arap edebiyatında doğan ve Arap edebiyatında kullanılan aruz ölçüsü, sonrasında Fars ve Türk edebiyatlarında da uzun bir süre kullanılmıştır. Aruz ölçüsü, Fars edebiyatında uğradığı değişikliklerin ardından Farslar aracılığıyla Türk edebiyatında yer edinmiştir (İpekten, 2014: 131 ; Saraç, 2019: 201-202). Türklerin, İslam dinini ve kültürünü benimsemeye başlamasıyla İslamiyet öncesinde de kullanılan millî ölçü olan hece ölçüsü sebebiyle aruzla yazılan eserlerde aruzun hece ölçüsüne yakın vezinleri seçilmiştir. Nitekim İslamî dönem Türk edebiyatında ilk eser olarak kabul edilen *Kutadgu Bilig*'in vezni ki bu vezin *fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül*'dür, Türk şiirinde yaygın olarak kullanılan on birli hece ölçüsüne uymaktadır (Çetin, 1991: 433).

Buna karşın Türkçe aruz veznine tatbiki kolay bir dil olmaması sebebiyle şâirler uzun bir dönem zorlanmışlardır. Türkçe'de uzun ünlü bulunmadığından ilk dönem şairleri zorlansa da Arapça ve Farsça kelimeler, kalıplar ve bu dillerin bazı kurallarının Türkçe'ye dâhil olmasıyla devam eden süreçte âhenkli ve etkileyici şiirler ortaya çıkmaya başlamıştır (İpekten, 2014: 140 ; Saraç, 2019: 201).

Türk edebiyatında şairler, aruzu artık kolaylıkla kullanmaya başlasa da aruza dair kuramsal eserler Arapça ve özellikle de Farsça eserlerin terceme ve şerhi niteliğinde eserlerdir. Sonrasında ilk olarak Çağatay sahasında ardından Anadolu sahasında Türkçe aruz risâleleri de yazılmıştır (Çetin, 1991: 433-434).

Bu hususta kaleme alınan eserlerden biri çalışma konumuz olan *Câm-ı Muzaffer* adlı eserdir. Müellifi Ahmed Sâfi'nin, Molla Câmî'nin aruzla ilgili kaleme aldığı *Risâle fi'l-arûz* isimli eserin şerhi niteliğindedir.

Bu çalışmada Câm-ı Muzaffer adlı eserin transkripsiyonlu metni ortaya konmuş, eserin müellifi, eser, şerh edilen metnin yazarı ve şerh edilen metnin yanı sıra aruza

dair teorik çalışmalar ve aruz-musiki ilişkisi incelenmesi yapılmıştır. Çalışmamıza konu olan esere dair terimler sözlüğü ve dizin oluşturulmuştur. Eserin Eski Türk Edebiyatı alanındaki aruz çalışmalarına yapabileceği katkı ortaya konmaya çalışılmıştır.

2. ARUZ İLMİ VE ARUZUN TARİHİ GELİŞİMİ

Ahenk unsurlarından biri sayılan aruz, sözlükte “Yön. cihet. taraf. yan, bölge; Mekke, Medine ve etrafı; daracık dağ yolu; bulut; serkeş deve; çadırın orta direği; ortaya çıkma veya çıkarma; kendisiyle bir şey karşılaştırılan, dolayısıyla ölçü ve örnek olan şey.” anlamlarına gelmektedir (Çetin, 1991: 424).

Aruz teriminin bu anlamlardan hangisine dayandığına dair kesin bir bilgi olmamasına karşın genellikle “çadırın orta direği” ile ilgili kabul edilmektedir (Eraslan 2017: 1). Araplarda eskiden oturulan ev (beyt) çadırıdır. Ev kapısının iki yan pervazına mısra denilmektedir. Beyti meydana getiren unsurlar dolayısıyla çadırı ortaya getiren unsurlar bir kapı ve kapıyı da oluşturan iki mısradır (İpekten, 2014: 131). Evi ayakta tutan bu yapı gibi aruzun da nazmı ayakta tuttuğu düşünülür.

Terim olarak nazımda hecelerin açık ya da kapalı, kısa ya da uzun olarak ahenkli bir şekilde dizilmesini sağlayan vezin sistemidir.

Arap edebiyatında doğan aruz terimi, El-Halil b. Ahmed tarafından sistemli hale getirilmiştir. Aruz terimi, daha evvelinde kasidenin ilk beytinin yarısını (şatr, mısra) daha sonra ise hernagi bir beytin yarısını ifade etmekteydi (Eraslan 2017: 1).

El-Halil’in aruzu sistemleştirmesine ve bu ilmin birçok kaidelerini tesbit ve tarif etmesine dair muhtelif rivayetler mevcuttur. Bu rivayetlerden biri Mekke’de kendisine yeni bir ilim ihsan edilmesi duasında bulunması ve duasının kabul olmasıyla aruz ilmini sistemleştirip Mekke manasına gelen Aruz adını bu ilme vermesidir. Başka bir rivayete göre ise El-Halil’in sokaklarda dolaşırken duyduğu çamaşırcıların tokmak seslerinden esinlendiğidir (Eraslan 2017: 1).

El-Halil’in geliştirdiği sistem büyük ölçüde benimsenmekle birlikte çeşitli eleştirilere de maruz kalmıştır. Farklı isimler aruza dair farklı sistemler geliştirmiştir. Ancak El-Halil’in sistemi kadar rağbet görmemişlerdir. Bu isimlerden Ahfeş el-avsat’ın geliştirdiği sistemden Mütedarik bahri El-Halil’in sistemine eklenmiştir. Ahfeş’in diğer bahirleri ve kalıpları ise benzer şekilde kabul görmemiştir (İpekten, 2014: 132).

Aruz sistemi Arap dili ve yazısına göre düzenlenmiştir. Hecelerin sesine ve harflerin harekeli ve harekesiz oluşuna göre düzenlenmiştir. Buna göre iki harfin birleşmesine

sebeb, üç harfin birleşmesine veted adı verilir. Dört harfin birleşmesine de fasıla denir.

Sebeb (ip) kendi içerisinde sebeb-i hafîf ve sebeb-i sakîl olmak üzere ikiye ayrılır :

1.Sebeb-i Hafîf (hafif sebeb) : Bir harekeli ve bir sakin harften oluşur. Bu birleşme gül ve mül kelimelerinde olduğu gibi olmalıdır.

2.Sebeb-i Sakîl (ağır sebeb) : İki harekeli harften oluşur. Bu birleşme kele ve gile kelimelerinde olduğu gibi olmalıdır (Ahmed Sâfî, 1851: 11).

Veted (kazık) da kendi içerisinde veted-i mecmû' ve veted-i mefrûk olmak üzere ikiye ayrılır:

Veted-i mecmû' (birleşmiş veted) : İki müteharrik ve bir sakin harften oluşur. Bu birleşme çemen ve semen kelimelerinde olduğu gibi olmalıdır.

Veted-i mefrûk (ayrılmış veted) : İki müteharrik ve bir sakin harften oluşmakla birlikte sakin harf, harekeli harflerin arasındadır. Bu birleşme lâle ve jâle kelimelerinde olduğu gibi olmalıdır (Ahmed Sâfî, 1851: 14).

Fâsıla (ayırıcı/kesici) da kendi içerisinde fasıla-yı sugrâ ve fasıla-yı kübrâ olmak üzere ikiye ayrılır :

Fâsıla-yı sugrâ (küçük fasıla) : Üç müteharrik ve bir sakin harften oluşur. Bu birleşme sanemâ ve benümâ kelimelerinde olduğu gibi olmalıdır.

Fâsıla-yı kübrâ (büyük fasıla) : Dört müteharrik ve bir sakin harften oluşur. Bu birleşme fikenemeş ve şikenemeş kelimelerinde olduğu gibi olmalıdır (Ahmed Sâfî, 1851: 17).

Sebeb, veted ve fâsılaların birleşmesiyle tef'île adı verilen sekiz ana cüz meydana gelir :

1. Fe'ûlün
2. Fâ'ilün
3. Mefâ'ilün
4. Müstef'ilün
5. Fâ'ilâtün

6. Müfâ'âletün
7. Mütefâ'ilün
8. Mef'ûlâtü

Bu sekiz tef'ile, sâlim tef'ilelerdir ve aruzun ideal ölçüleri bu tef'ilelerin birleşmesiyle oluşur. Bu tef'ilelere efâ'il ve tefâ'il de denilir. Bu sekiz temel tef'ile aynen veya değişikliklere uğrayarak bahirleri oluşturur.

Arap aruzunda bu tef'ilelerden oluşan beş dairede on altı bahir vardır.

İslam'ın Farslar arasında yayılmasıyla birlikte Arap kültürü, bilimi ve edebiyatı da İslam inancının beraberinde yayılma imkanı bulmuştur. Sâsânîler devrinde Arap kültürü egemen olmuş ve Arap şiir teknikleri, nazım şekilleri, şiir ölçüleri de İran edebiyatına yerleşmiştir (İpekten, 2014: 138).

Farslar, Arap aruzunu alırken birtakım değişiklikler de yapmıştır. İlerleyen yıllarda Fars edebiyatı şairleri aruzu kullanmada mahir isimler haline gelmişlerdir. Türkler de aruzu dolaylı olarak yani Farslardan almıştır. Bu sebeple de aruzu Farsların yapmış oldukları değişikliklerle benimsemişlerdir. Türklerin kendine has ölçü birimi hecedir. Bu ölçü sistemi de heceyi temelinde bulunduran bir sistemdi. İslamiyet'ten önce uzun yıllar hece ölçüsünü kullanan Türkler, aruzu benimsedikten sonra ilk devirlerde aruzun hece ölçüsüne benzeyen kalıplarını kullanmıştır (İpekten, 2014: 140). İslamiyet sonrası aruzla yazılan ilk eser mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan *Kutadgu Bilig*'dir. Yusuf Has Hacib tarafından kaleme alınan bu eser, Şehname vezni olarak da bilinen "Fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûl" kalıbıdır (İpekten, 2014: 131).

Arapça ve Türkçe farklı yapılara sahip olması sebebiyle aruz ölçüsü başlangıçta Türkler tarafından yadırganmıştır. İran aruzunu dillerine ve şiir zevklerine daha yakın bulan Türkler aruzu bu şekilde benimsemişlerdir. Klasik şiirin ilk dönem Türkçe şairleri aruzu uygulamakta zorluk çekmiştir. Bu dönemde aruz kusurlarına sıkça rastlanır. Öyle ki zaman zaman şiirlerin aruzla mı heceyle mi söylendiğini ayırt etmek güçleşmiştir. XV. yüzyıl ve devam eden yıllarda artık aruz vezni Türk şiirine yerleşmiş ve dönemin şairleri vezin bakımından kusursuz şiirler yazmıştır (Çetin, 1991: 433).

Tanzimatla birlikte yeni kalıplar türetme girişimleri görülür. Ancak bu çabalar başarılı olamamıştır. Aruz yalnızca divan şiirinde kullanılmamış aynı zamanda halk şiirinde de kullanılmıştır. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Türk edebiyatında görülen batı etkisi ile birlikte aruz ölçüsü de zamanla yerini kaybetmiştir (Çetin, 1991: 435).

Bu süreçte ilm-i aruza dair eserler de kaleme alınmıştır. Te'lif eserlerin yanı sıra şerh ve terceme eserler de kaleme alınmıştır. Bunlardan biri de çalışmamızın metni olan *Câm-ı Muzaffer* adlı eserdir.

3. SEYYİD AHMED SÂFÎ : HAYATI VE ESERLERİ

XIX.yüzyıl şair ve şârihlerinden Seyyid Ahmed Sâfî, 1240/1824 Tokat doğumludur. Kaynaklarda ismi Sâfî Ahmed Efendi¹, Şeyh Ahmed Sâfî Efendi² Şeyh Ahmed Sâfî Efendi³ şekillerinde geçmektedir. Eğitim hayatına memleketinde başlayan Ahmed Sâfî, ardından Kayseri ve İstanbul'da eğitimine devam etmiştir. İstanbul'da Kethüdazâde Ârif Efendi'den Farsça ve hikmet dersleri almıştır. Mevlevî tarikatına intisap eden Ahmed Sâfî, Aydın Mevlevîhânesi'nde şeyhlik yapmıştır. 1290/1873 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Bugün Yenikapı Mevlevîhânesi'nde medfûn bulunmaktadır (Çiftçi, 2017: 291; Kurnaz ve Tatcı, 2001 ; Yekbaş, 2020: 1 ; Akbayan, 1996; Ekici, 2020: 105 ; Saraç, 2016).

Osmanlının son dönem şair ve şârihlerinden olan Ahmed Sâfî; aruz, şiir ve şerh gibi konulara hâkimiyetini *Câm-ı Muzaffer* adlı eserinde sergilemiştir. Ömrünü Farsça öğretmek ve Mesnevî dersleri vererek geçirmiştir (Çiftçi, 2017: 291 ; Kurnaz ve Tatcı, 2001 ; Yekbaş, 2020: 1 ; Akbayan, 1996 ; Ekici, 2020: 105 ; Saraç, 2016).

Bilinen eserleri :

1. *İzz ü Zafer* : Hoca Aynî Hasan Efendi'nin Nazmü'l-Cevâhîr isimli manzum lugatına yazdığı şerhtir.
2. *Câm-ı Muzaffer* : Molla Camî'nin Aruz Risâlesi adlı eserine yaptığı şerhtir. 158 sayfadan oluşan eser 1267/ 1851 yılında Bulak Matbaasında basılmıştır.

¹ Akbayan, N. (1996). *Mehmed Süreyyâ Sicill-i Osmânî*, Ankara. ve Saraç, M. A. Y. (2016), *Osmanlı Müellifleri*, Ankara,.

² Çiftçi, Ö. (2017). *Fâtîh Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, Ankara.

³ Kurnaz, C. ve Tatcı, M. (2001). *Tuhfe-i Nâili: Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, Ankara.

4.CÂM-I MUZAFFER'İN KENDİSİNE ŞERH OLARAK YAZILDIĞI RİSALE Fİ'L-ARÛZ'UN MÜELLİFİ ABDURRAHMAN CÂMÎ

817/1414 yılında Horasan'ın Câm şehrinde dünyaya gelmiştir. Daha çok Molla Câmî adıyla tanınır. İlk eğitimini babasının yanında alan Câmî, daha sonra eğitim hayatına Herat'ta devam etmiştir. Herat'ta ve Semerkant'ta devam eden eğitimleri süresince dönemin önemli isimlerinden de eğitim almıştır. Nakşibendî tarikatına intisap etmiş olan Câmî, medresede Arap dili ve edebiyatı, hadis ve tefsir dersleri vermiştir. 898/1492 yılında Herat'ta vefat etmiştir.

Büyük bir mutasavvuf ve şair olan Molla Câmî, birçok devlet adamının ilgisini çekmiş ve devlet adamları kendisini şehirlerine davet etmiştir.

Manzum ve mensur çok sayıda eser sahibidir. Arapça ve Farsça yazılmış eserleri vardır, bunlardan edebî eserleri daha çok Farsça kaleme alınmıştır. Çok sayıda kaynak onun eserlerinden bahsetmiş, eserleri kendi döneminde de rağbet görmüştür. Câmî'nin eserleri vefatından sonra da büyük ilgi görmüştür. Eserleri birçok araştırmaya konu olmuş ve eserlerine nazireler, şerhler yazılmıştır (Çelebi, 2020: 13-38 ; Okumuş, 1993: 94-98 ; Macit, 1991: 519-522).

4.1.Abdurrahman Câmî'nin Edebî Kişiliği

Câmî, dinî, edebî, aklî ilimlerle tasavvuftaki vukufiyetinden eserlerinde fazlasıyla faydalanmıştır. Şiirlerinde yer alan konuları çok rahat bir şekilde, sade bir dille üslubunu yansıtmıştır. Kendisinden öncekilerin yazdıkları konularda, şiire kendi imzasını atabilmiş, şiire bir yenilik getirmiş ve bir renk katabilmiştir. Şiirlerinde geleneğin eski isimlerine de yer vererek onların ele aldıkları konuları kaleme almıştır (Çelebi, 2020: 46-49; Turgut, 2013: 222; Devlet-şâh, 1977: 563).

Farsça ve Arapça eserler kaleme alan Câmî, Arapça'ya olan hâkimiyetini Arap şair Ferezdak'ın bir kasidesini Farsça'ya yine manzum olarak çevirerek göstermiştir (Okumuş, 1993: 96). Arap şiir geleneğinde yer alan gramatikal yapılar, hayaller, kelimeler ve tasvirleri de büyük bir ustalıkla kullanmıştır (Çelebi, 2020: 47).

Velûd bir şair olan Câmî, birçokları tarafından Fars şiirinin son klasik şairi olarak adlandırılmıştır (Çelebi, 2020: 46 ; Turgut, 2013: 223). Ayrıca sebk-i Hindî olarak

adlandırılan üslubûn örneklerine Fars şiirinde ilk kez onun eserlerinde rastlanmaktadır (Turgut, 2013: 223 ; Okumuş, 1993: 96).

Buna karşın Câmi'yi eleştiren isimler de olmuştur. Eleştirilerin sebebi ise kendisinin eskilerin ötesine geçemediği, onları taklit ettiği yönündedir. Diğer eleştiri ise eserlerinin çok uzun olmasıdır. Ancak bu eleştiriler sözün fazla uzatılması hususunda haklı olsalar da tam anlamıyla haklı değildir (Turgut, 2013 : 231; Kaska, 2020 : 245 ; Togan, ve Ritter, 1977 : 16).

4.1.1.Abdurrahman Câmi'nin Eserleri

Divanları :

- *Fâtihatü's-şebâb* : Ömrünün ilk dönemlerinde yazdığı şiirlerinden oluşan bu divan, en hacimli divandır.
- *Vâsîtatü't-tâkîd* : Şairin orta yaş şiirlerinin yer aldığı divandır.
- *Hâtîmetü'l-hayât* : Şairin ömrünün son dönemlerinde yazdığı şiirlerinin yer aldığı divandır.

Heft Evreng : Câmi'nin yedi mesnevisinden oluşan eserdir. Bu mesneviler sırasıyla:

- *Silsiletü'z-zeheb*
- *Salâmân u Absâl*
- *Tuhfetü'l-ahrâr*
- *Subhatü'l-ebrâr*
- *Yûsuf u Züleyhâ*
- *Leylâ vü Mecnûn*
- *Hirednâme-i İskenderî*

Bahâristan : Sa'dî'nin manzum-mensur yazılmış *Gülistân*'ından etkilenecek kaleme aldığı aldığı manzum-mensur eserdir.

Nefhâtü'l-üns : Kendisinin en önemli eserlerinden biri olan bu eser mutasavvıfların hayatlarını anlatır.

Şevâhidü'n-nübüvve : Bu eser Peygamberliğin delilleri ve Hz.Muhammed'in risaletini ele alır.

Levâiyih : Tasavvufî nitelikli bu eser layiha isimli bölümlerden oluşur. Her layihada önce bir rubai yer alır, ardından mensur izahlar yer alır.

Câmî, Nakdu'n-nusûs, Eşî'etü'l-lemâ'ât, Hilye-i Hulel, Risâle-i Sagîr der Mu'ammâ, Risâle-i Kâfiye: Risâle-i Vâfiye fî İlmi'l-kâfiye, Levâmi' fî Şerhi'l-hamriyye, Çihil Hadîs (Hadîş-i Erba'in), Risâle-i Nâiyye, Risâle-i Erkânü'l-hac, Suhanân-ı Hâce Pârsâ, Risâle-i Şerh-i Rubâiyyât, Risâle-i Münşeât, Kitâb-i Sârf, Risâle fî'l-vücûd, Fevâidü'z-Ziyâiyye fî Şerh-i Kâfiye, Şerh-i Hadîs-i Ebi Zerri'l-ukaylî, Risâle-i Fihrist, Risâle fî'z-zikr, Risâle-i Mutavassıt der Mu'ammâ, Risâle-i Mûsikî, Risâle-i Asgar der Mua'mmâ, Şerh-i Beyt-i Husrev-i Dihlevî, Şerh-i Tâiyye-i İbnü'l-Fâriz, Tercüme-i Tâiyye-i İbnü'l-Fâriz, Tefsîrü'l-Kur'ân, Risâle-i Tahlîliyye (Risâle-i Lâ ilâhe illâllâh), Tercüme-i ba'zi ez Nesrî'l-leâlî, Şerh-i Hadîs-i Vâhid, Şerh-i Fusûsu'l-hikem, Dürretü'l-fâhire, Menâkıb-ı Hâce Abdullah Ensârî, Risâle-i Kebîr der Menâsik-i Hacc, Risâle-i Cevâb-ı Suâl-i Hindustân, Şerh-i Ba'z-i ez Miftâhu'l-Gayb, Tercüme-i Kasîde-i Bürde, Menâkıb-ı Mevlevî, gibi çok sayıda manzum ve mensur esere sahiptir (Turgut, 2013: 28-30 ; Okumuş, 1993: 97-99).

Bu eserlerden biri de *Risale fî'l-aruz* adlı eseridir.

4.2.Risâle fî'l-arûz

Arap ve Fars aruzuna ait eserdir. Eserde aruzun temel kurallarına ve farklı kalıpların örneklerine rastlanır. Birçok kez basılmasına rağmen günümüzde üzerine yapılan bir çalışma mevcut değildir. Ancak eserle ilgili şerhler mevcuttur (Turgut, 2013: 49 ; Aydın, 2012: 9 ; Çelebi, 2020: 63).

Osmanlı sahasında bu eser üzerine yapılan dört çalışma bulunmaktadır :

1. Şerh-i Aruz-ı Câmî
2. Risâle-i Aruz Şerhi
3. Zübdetü'l-aruz
4. Câm-ı Muzaffer

4.2.1.Şerh-i Arûz-ı Câmî

XVIII.yüzyılda Darendeli Fethullah bin Mahmûd el-Mavsilî tarafından kaleme alınan eser, *Risâle fî'l-aruz*'un şerhidir. Müellif hakkında bilgi bulunmamaktadır. Eser

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Darende İlçe Halk Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Ekici, 2020: 104 ; Turgut, 2013: 84-85).

4.2.2.Risâle-i Arûz Şerhi

XIX.yüzyılda Mehmed Tevfik Efendi tarafından kaleme alınan eserin, *Risâle fî'l-aruz*'un şerhi olduğu kaydedilmektedir. Bu hususta bir şerh kaleme alındığı ifade edilse de eserin adına rastlanmamaktadır. Kaynaklarda Mehmed Tevfik Efendi'nin gazel ve kaside şerhleri yer almasına karşın arûza dair eserine ilişkin bir kayıt bulunamamıştır (Ekici, 2020: 104 ; Turgut, 2013: 87).

4.2.3.Zübdetü'l-arûz

XIX.yüzyılda Mustafa Reşîd tarafından kaleme alınan eser 93 sayfalık bir risâledir. Müellifin mukaddime bölümündeki, Câmi'nin *Câm-ı Muzaffer* adlı eserini *Zübdetü'l-arûz* adıyla tercüme ettiğini ifade etmesine karşın bu ifade doğru değildir. (Mum, 2010: 123-124) Tezimizin konusunu oluşturan inceleme metnimiz *Câm-ı Muzaffer* 1851 yılında kaleme alınmış *Risâle-i Arûz/Risâle fî'l-arûz* adlı eserinin şerhidir. Nitekim farklı kaynaklar da bunu doğrular niteliktedir.

Eserin girişinde bir fihrist yer almaktadır. Fihrist sonrası gelen iç kapağın ardından gelen iki sayfada farklı isimlerce yazılan *takriz*ler söz konusudur. Kitap esas olarak bu *takriz*lerden sonra başlamaktadır. Eser, bir mukaddime ve beş bölümden oluşmaktadır.

Dört sayfadan oluşan birinci bölümde müellif, aruzun temel unsurlarını açıklamaktadır. Ardından açıklanan konuyla ilgili soru ve cevaplar gelmektedir.

İkinci bölümde ise aruz cüzlerinin zihafı ve fer'leri izah edilmektedir. On üç sayfalık bu bölümde son üç sayfa yine işlenen konuya dair soru ve cevapları içermektedir.

Üçüncü bölümde de yine aruzun bazı kavramları açıklanmakta ve önceki iki bölümde olduğu gibi işlenen konuya dair soru ve cevaplar yer almaktadır. Soru ve cevaplar bölüm sonlarında tablo halinde yer almaktadır.

Dördüncü bölümde taktî'e dair bilgiler Farsça mısra ve beyitler üzerinden örneklenerek açıklanmaktadır. Bölüm sonunda yer alan soru ve cevap kısmı burada da aynıyla karşımıza çıkmaktadır.

Beşinci bölümde 19 bahir izah edilmektedir. Bahirler, Farsça beyitler üzerinde taktî edilerek gösterilmektedir. Bununla birlikte beyitlerin Türkçe karşılığı da verilmektedir. Ayrıca rubâî vezinleri ve rubâî hakkında da bilgilere yer verilmektedir.

Söz konusu eser hacim olarak küçük olmasına rağmen arûz meselesini çok yönlü olarak ele almasıyla önemli bir eserdir (Mum, 2010: 124-132).

5.TÜRK EDEBİYATINDA ARUZA DAİR TÜRKÇE TEORİK ESERLER VE ÇALIŞMALAR

Kaynağı Arap edebiyatına dayanan aruz sistemi, Türk şiirine Farslar aracılığıyla intikal etmiştir. Aruzun Türk edebiyatına girmesinden sonra, ilk uygulamalar başarısız olsa da ilerleyen yıllarda aruzla şiir yazan şairler büyük başarı yakalamıştır. Ancak aruzu sistemleştirme gayretindeki çalışmalar, uzun süre Arapça ve Farsça eserler ve bu dillerdeki eserlerin terceme ve şerhlerden oluşmuştur (Belenkuyu, 2020: 138 ; Köprülü, 1999: 339). Bu hususta Muhammed b. Ahmed b. Zahir-i Larendi, Abdü'l-Muhsin-i Kayserî gibi bazı isimlerin ibn Ebi'l-Ceyş el-Endelûsî'nin eserinin şerhi niteliğindeki eserleri örnek gösterilebilir. Bununla birlikte Gülşehrî'nin Farsça aruz risâlesi, Mutahhar b. Ebi Talib Larendî'nin Ravzatü'l- evzân adlı eseri ve sonraki dönemlerde; Amasyalı Alaeddin Ali b, Hüseyin Çelebi'nin risalesi, şair Halîmî-i Şîrvânî'nin manzum eseri, Aşkî'nin Arûsü 'l-arûz'u, Gelibolulu Sürûrî'nin Bahrü 'l-maârif'i bu eserler arasında zikredilebilir (Çetin, 1999: 433-434).

XIII.yüzyılın sonlarından itibaren, Arap ve Fars şiirlerinin aruz kuramlarını irdeleyen Türk müellifler, ilerleyen süreçte Türk şiirinin aruz kuramını ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu hususta bazı eserler zikredilse de belirli bir olgunluğa erişen ilk eser Ali Şîr Nevâ'î'nin *Mîzânü 'l-evzân* adlı eseridir (Çetin, 1999: 433-434 ; Köprülü, 1999: 346 ; Belenkuyu, 2020: 139). Molla Câmî'nin *Arûz Risâlesi*'ne nazîre olarak kaleme alınan bu eserin tamamlandığı tarih kesin olarak bilinmemektedir. Nevâ'î, eseri kaleme alırken İmam Halil, Şems-i Kays, Nasîr-i Tûsî ve Câmî'nin aruzla ilgili eserlerine başvurduğunu ayrıca bu eserlerde bulunmayan vezinleri incelemeleri sonrası tespit edip *Mîzânü 'l-evzân*'a dahil ettiğini söylemektedir. (Eraslan, 2015 : 7 ; Köprülü, 1999: 346). Klasik Çağatay edebiyatına özgü bazı nazım şekillerinden bahsetmesiyle de bu eser önemli bir yere sahiptir. *Tuyuğ, koşuk, türkû, muhabbet-nâme, müstezâd, çinge(çiñe) ve azadvârî(arazvârî)* isimli bu nazım şekilleri aruzun belirli vezinlerine göre düzenlenmiştir (Köprülü, 1999: 346 ; Eraslan, 2015: 8 ; Çetin, 1991 : 434).

Bu noktada ismini zikretmemiz gereken bir diğer eser ise Bâbü'r Şâh'ın kaleme aldığı *Arûz Risâlesi*'dir. Kendisinden önce kaleme alınan *Mîzânü 'l-evzân*'ı çeşitli yönleriyle eleştirmiş ve bu eseri yeterli görmemiştir. Buna karşın her iki ismin de kaynakları ortaktır ve tertip ve tasnif itibarıyla da benzerlikler söz konusudur.

Nevâ'î'den farklı olarak konular hakkında daha detaylı bilgiler yer vermiş ve çok daha fazla örneğe yer vermiştir (Akün, 1991: 398 ; Köprülü, 1999: 348 ; Çetin, 1991: 434 ; Eraslan, 2015 : 8).

Bâbü'r'ün *Arûz Risâlesi*'nin en önemli yönü ise Nevâ'î'nin daha önce tespit ettiği nazım şekillerine ek olarak *tarhani* ve *öleng(öleñ)* şekillerini tespit etmesidir (Akün, 1991: 398 ; Köprülü, 1999: 348 ; Eraslan, 2015: 8).

Anadolu sahasında aruza dair en eski eser Ahmed-i Gülşehrî tarafından kaleme alınan Farsça *Arûz*'dur (Aslan, 2021: 15).

Bundan sonra Anadolu sahasında Türkçe yazılan eserler ve bu dildeki çalışmalara yer verilecektir.

Anadolu sahasında aruza dair ilk Türkçe eser Ahmedî'nin *Risâletü'n fi'l- 'Arûz* adlı eseridir. Bu eser, doğrudan vezinlerle başlayan küçük bir risâledir. Risâlede yer alan söz konusu altı vezinden sorna bahrin ismi ve fer'i verilmektedir. Ardından gelen örnekler takti' ile gösterilmektedir (Aslan, 2021: 15).

Ahmed-i Dâ'î'nin *İlm-i Arûz* adlı eseri Anadolu'da kaleme alınan ilk Türkçe manzum aruz risâlelerinden biridir. Üç risâlenin yer aldığı mecmuanın ikinci risâlesi dir. Diğer iki risâle de aruzla ilgili olup Farsça'dır. Bu eserde aruzun 29 farklı vezni birer dörtlükle izah edilmiştir (Sevgi, 2007: 2-3).

Mutahhar b. Ebî Tâlib-i Lârendî tarafından yazılan *Ravzatü'l-evzân* mukaddime ve evzân adlı iki bölümden oluşmaktadır. Mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün vezninde 22 beyitten müteşekkil mukaddime bölümü, hamdele, salvele ve sebeb-i telif bölümleriyle başlar. Ardından aruzun sekiz aslî rüknu, fer'leri ve bahirleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Evzân bölümünde yer alan 24 vezin, söz konusu edinen kıt'alarla yazılmıştır (Aslan, 2021: 15-16).

XV.yüzyılda yaşayan Alî b. Hüseyin Hüsâmeddîn Amasî'nin *Risâletün mine'l-arûz ve Istilâhi's-şi'r* adlı eseri de burada zikredebiliriz. Eser mukaddime ve dört bölümden oluşur. Bu eserde aruz dışında edebî sanatlar, nazım şekilleri ve şiir terimleri gibi meseleler üzerine açıklamalar yer almaktadır. Aruzun sekiz aslî rüknu ve 16 bahir ile takti' kuralları hakkında bilgiler verilerek 33 vezin birer Türkçe ve Farsça beyitle örneklerle açıklanmıştır. Bazı bahirlerde iki Türkçe beyit yer alabildiği

gibi bazı bahirlerde de Farsça örnek yer almamıştır. Diğer önemli husus da bahirlerin açıklamalarının da manzum olarak yapılması ve böylece manzum bir aruz risâlesi izlenimi oluşturmastır (Coşkun, 2003: 97-109).

Ahmed-i Bardahî'nin XV.yüzyılda kaleme aldığı tahmin edilen *Câmi'u'l-fâris* adlı eseri Farsça mukaddimenin ardından beş bölümden oluşmaktadır. Aruza dair bilgiler beşinci bölümde yer almaktadır. Aruz, aruz cüzleri ve taktî'e dair bilgilerden sonra 33 vezin önce Türkçe bir dörtlük ve ardından Farsça bir beyitle izah edilmektedir (Sevgi, 2008: 38-41).

XVI.yüzyılda kaleme alınan Sürûrî'nin *Bahrü'l-ma'ârif*'i bir mukaddime, üç makale ve bir hâtimedden oluşur. Aruza dair bilgiler mukaddime bölümü ve birinci makalede yer almaktadır. Mukaddime bölümünde aruzun şiir için gerekliliği ve faydalarından bahseder. Bunları anlamak içinse şiir ıstılahlarının ve edebî sanatların bilinmesi gerektiği ifade edilmektedir. Buna binaen şiir ıstılahları ve edebî sanatlar kısa kısa açıklandıktan sonra tekrar aruz meselesine değinilir. Burada aruz kuralları, vezinler, cüzler ve cüzleri oluşturan sebep, vated ve fâsilâ Arapça ve Farsça birer örnekle açıklanır. Daha sonra taktî ile ilgili meseleler ve cüzlerin oluşumu izah edilir. Ardından birinci makaleye geçilir ve burada bahirler ve vezinler ele alınır. 19 aslî bahrin tanıtılmasında sonra illet ve zihafklar ile fer'lerin oluşumu açıklanır (Şafak, 1991: 430-433).

XVI.yüzyılda kaleme alınan bir diğer eser ise Aşkî'nin *Arûsu'l-arûz*'udur. Eserin başında hamdele, salveleden sonra sebep-i te'lif bölümü gelmektedir. Bu bölümlerden sonra aruzun sözlük ve terim anlamları, aruz isimlendirmesinin sebebi, şiiri oluşturan sekiz aslî cüzü, bu cüzleri oluşturan sebep, vated ve fâsılayı detaylı bir şekilde izah ederken 19 aslî bahir ile bunların bazı fer'leri tanıtılmaktadır (Yazar, 2014: 86-88).

XVIII.yüzyılda Penbe-zâde-i Erzen-i Rûmî tarafından kaleme alınan *Risâle fi'l-Arûz* adlı eser, *Tuhfe-i Şâhidî*'deki bahir, vezin ve diğer terimleri açıklamaktadır. Eser, *Tuhfe*'deki bahirlerin isimlendirilme sebepleri, usûlleri, cüzlerin isimleri, zihaf ve illetlerin eczaya nasıl etki ettiği gibi konuları anlatmaktadır. Bu eser de hamdele, salvele ve sebep-i te'lif bölümleriyle başlmaktadır. Aruzun mütedârik, basît ve medîd bahirleri dışında kalan 13 bahre yer verilmiştir (Turan, 2019: 113-114).

XIX.yüzyılda Ömer Şevkî tarafından kaleme alınan *Şerhü'l-kâfiye fi'l-arûz* isimli eser, Molla Câmi'nin *el-Fevâidü'z-Ziyâiyye fi Şerhi'l-Kâfiye* adlı eserinin Türkçe çevirisidir. Kaynaklar bu eserden söz etse de henüz bu esere ulaşılammıştır (Çalka, 2021: 1).

Bosnalı Atfî Ahmed Efendi tarafından kaleme alınan *Miftâh-ı Kavâid-i Tuhfe* mukaddimenin ardından gelen üç bölümden oluşmaktadır. *Tuhfe-i Şâhidî* adlı eserde yer alan her bahir hakkında bilgi verilmiş ardından bu bahirlerdeki illet ve zihaf lar açıklanmıştır. Hâtıme bölümünde de taktî' ile ilgili kurallara yer verilmiştir (Ekici, 2017: 143).

Sûdî'nin *der-Beyân-ı Istılâhât-ı Arûz* başlığını taşıyan manzum aruz risâlesi oldukça kısadır. Eserdeki her beyit farklı bir vezinle yazılmıştır. Her beytin ilk mısraı, tam bir aruz kalıbını; beyitlerin ikinci mısraı ise, ilk beyitle aynı vezinde yazılan açıklamalar içermektedir (Gıynaş ve Şenödeyici, 2010: 230).

Gedâ'nın kaleme aldığı *Arûz Risâlesi* şiire dair bazı terimlerin açıklanmasından sonra aruz veznine dair terimlerin açıklamasına yer vermektedir (Gıynaş ve Şenödeyici, 2010: 232). Aynı eser, *Manzûme-i Arûz* adıyla yazarı bilinmeyen bir eser olarak da ele alınmıştır. Ayrıca bu eserin iki farklı nüshasının olduğu da ifade edilmektedir (Atik Gürbüz, 2010: 2).

Fedâyî tarafından kaleme alınan *İcmâl-i Arûz* adlı risâlenin giriş kısmında eserin yazılış sebebi izah edildikten sonra aruz kalıpları ve aruz kalıplarının oluşum şekilleri açıklanmaktadır. Diğer aruz risâlelerinden pedagojik yönüyle ayrılmaktadır (Gıynaş ve Şenödeyici, 2010: 237).

XIX.yüzyılda Şirvanlı Ahmed Hamdî tarafından kaleme alınan *Teshîlü'l-'arûz ve'l-kavâfi ve'l-bedâyî* isimli eser aruz kısmı sebebiyle burada zikredilebilir. Bir mukaddime ve on bölümden oluşan eserde, aruz, aruz terimleri, bahirler ve vezinler örneklerle açıklanmaktadır (Çaldak, 2022: 8-36).

Ali Cemâleddîn tarafından kaleme alınan *Arûz-ı Türkî, İlmi Kavâfi, Sanâyi'-i Şi'riyye ve İlmi Bedî'* kısaca *Arûz-ı Türkî* adıyla bilinmektedir. Tanzimat döneminde yazılan bu eser aruz ve belagat kitabı olarak bilinmektedir. Esasen üç bölümden oluşan eserin birinci bölümünde aruz ilmi; ikinci bölümünde kafiye ile ilgili bilgiler

ve üçüncü bölümde ise edebî sanatlar ve nazım şekilleri anlatılmaktadır (Öztürk, 2010: 15-39).

XIX.yüzyılda Selim Sâbit tarafından kaleme alınan *Mi'yârü'l-Kelâm* adlı eser esasen Rüştîye Mektepleri'nde okutulmak kaygısıyla yazılmıştır. Bu sebeple Türkçe'nin güzelliklerini ve Türkçe'nin layıkıyla kullanımı için asgari düzeyde bilgi aktarılmaya çalışılmıştır. Üç bölüm ve bir hâtîme bölümünden oluşan eserde üçüncü bölümün sonunda aruza dair bilgiler verilmektedir. Burada sebep, veted ve fâsıla kavramları açıklanmış, 19 bahir gösterilmiş ve aruz kusurları kısa kısa açıklanmıştır (Gökçe, 2006: 50-60).

XIX.yüzyılda Şükrü Bey tarafından kaleme alınan *Sahbâ-yı Mükerrerem* besemele, hamdele ve salvele ile başlamaktadır. Ardından mukaddime bölümü gelir ve daha sonra sekiz bölüm gelir, hâtîme bölümüyle de eser nihayete ermektedir. Aruza dair bilgiler ilk dört bölümde yer almaktadır. Birinci bölümde şiirin binası, vezinler ve şiirde yapılan zihaf lar ele alınmaktadır. İkinci bölümde daireler, bahirler ve vezinler hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde ise aruzun şiire tatbikine dair bölümdür. Dördüncü bölüm ise ilk üç bölümde anlatılan bahir, vezin ve zihaf ların beyitler üzerinde tatbikinden oluşmaktadır (Aydın Göksoy, 2019: 20-35).

es-Seyyid Hüseyin Hüsnî Burdurî tarafından kalem alınan *Mizân-nâme-i Şu'arâ* bir mukaddime üç bölüm ve bir hâtîmeden oluşmaktadır. Ağırlıklı olarak aruzla ilgili olan eserde, bunun dışında edebî bilgiler de yer almaktadır (Demirel, 2011: 368).

Manastırlı Mehmed Rifat tarafından kaleme alınan o nüç ciltlik belagat kitabı *Mecâmi'ü'l-Edeb* isimli eseri de beşinci ciltte yer alan *İlm-i Arûz* bölümüyle burada zikredilebilir. Arap ve Fars aruzunun gelişimi hakkında bilgi vermekte ve birbirlerinden aldıkları ortak bahirlere değinilmektedir. Daha sonra aruzu meydana getiren, sebep, veted, fâsıla ve bunların çeşitleri üzerinde durularak illet ve zihaf konusuna geçilmektedir. Taktî'e dair bilgilerden sonra Fars ve Türk aruzunun aslî cüzlerinin toplandığı dört daireden ve bu daireleri oluşturan 14 bahirden detaylı bir şekilde bahsedilmekte ve örneklerle birlikte açıklanmaktadır (Güven, 2022: 279).

Müşvedde halindeki notları ölümünden sonra *Arûz Nümûnesi/Taktî* adıyla kitaplaştırılan Muallim Nâcî'nin aruz üzerine bir kitap yazmak istemesi sebebiyle bu notları tuttuğu düşünülmektedir. Eser, bu sebeple yalnızca taktî bahsi ele

alınmaktadır. Bundan sonra remel bahrinden 21, hezec bahrinden 11, recez bahrinden 7 vezin beyitlerle örneklendirilerek, zaman zaman açıklamalar ile birlikte lafızların vezne tatbiki gösterilmektedir (Zülfe, 2011: 189-190).

XIX.yüzyılda kaleme alınan Mahmûd Âsım'ın *İlm-i Arûz* adlı eseri beş bölümden oluşmaktadır. Aruza dair birçok bilgiyi ihtiva eden seksen sayfadan oluşan bir eserdir. (Güven, 2022: 8). Eser, Hacer Kutlay tarafından *Mahmut Asım'ın İlm-i Aruz Adlı Eserinin Latinizesi* adıyla lisans bitirme tezi olarak hazırlanmıştır (Belenkuyu, 2020: 152).

XIX.yüzyılda Manastırlı Sâlih Fâik tarafından kaleme alınan *Türkçe Arûz* adlı eser, “aruz” kelimesini “vezin,ölçü” anlamında kullanmıştır. Burada söz konusu ölçü de hece ölçüsüdür. Eser bu yönüyle diğer aruz risâlelerinden ayrılmaktadır (Kalyon ve Çelik, 2017: 40).

Akşehirli Müftîzâde Mehmed Lütfî *Mülhakâtü İlmü'l-Arûz* adlı eserin yazılış tarihi 1911'dir. Eserin birinci bölümü aruza dair bilgileri içerirken ikinci bölüm ise kafiyeyle dair bilgiler içermektedir (Müftîzâde Mehmed Lütfî, 1330).

Mustafa Nâsır'ın 1911 yılında yayımlanan *Arûz ve Vezn-i Millî* isimli eseri on altı sayfadan ibarettir (Mustafa Nâsır, 1329).

Cevdet Paşazâde Ali Sedâd tarafından XIX.yüzyılda kaleme alınan *Arûz-ı Osmânî*, mukaddime bölümü ile başlar. Ardından 11 bahrin yer aldığı asıl bölüm gelir ve son olarak lâhika başlığı taşıyan bölüm gelmektedir (Güven, 2022: 282).

Necip Asım'ın Manastırlı Faik Bey ile Veled Çelebi'nin hece vezniyle ilgili eserlerinden yararlanarak ortaya koyduğu *Millî Aruz* isimli eser, hece veznine dair bilgiler yer almaktadır (Güngör ve Büyüker Güngör, 2018: 955).

Tahirü'l-Mevlevî'nin *Nazm ve Eşkal-i Nazm* adlı eseri aruza dair konuların yer aldığı ilk bölüm ve nazım şekillerinin yer aldığı ikinci bölüm olmak üzere toplamiki bölümden oluşmaktadır (Baran, 2016: 55).

Millî Kütüphane'de 06 Mil Yz A 914/5 yer numarasıyla kayıtlı *Risâle-i Arûz* adlı eserin yazarı bilinmezken müstensihî Ali Karsî'dir. Nesih hattına sahip bu eser, 147b-151a varakta yer almaktadır.

Millî Kütüphane’de 03 Gedik 18184/27 yer numarasıyla kayıtlı *Risâle-i Arûz* adlı eserin yazarı bilinmezken müstensihi Musa b. Mehmed’dir. Talik hattına sahip bu eser, 145b-150b varakta yer almaktadır.

XIX.yüzyılda Abdünnafî İffet tarafından kaleme alınan Mahzen-i Esrâr-ı Şuara adlı taş baskı eser, aruz ve kafiye dair bilgiler içermektedir.⁴

Aruza dair bir diğer önemli husus da aruz ve musiki ilişkisidir. Birçok kez araştırma konusu olan ve günümüzde hâlâ tartışılan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁴ Eser üzerine Elif Esra Sarar tarafından yüksek lisans tezi hazırlanmaktadır.

6.ARUZ MUSİKİ İLİŞKİSİ

Musiki ses ahengini konu edinirken aruz ise nazım ahengini konu edinir. Aruzla musiki arasında ahenk ve mevzu açısından birçok benzerlik vardır. (Belviranlı, 1995: 35) Tanrıkorur da aruzu şiirin, usulü ise musikin ritmik yönünü oluşturması sebebiyle musiki ve klasik şiirlerdeki vezinler yani aruz vezinleri arasında bir ilişki olduğunu ifade eder (Tanrıkorur, 1991: 709).

Belviranlı, müzikte nağmelerin tespitinin nota ile sağlanırken aruzda ahnengin tespitinin tef'ileler/vezin ile sağlanması; notaların portede yer alması ve tef'ilenin mısra ya da beyitlerde yer alması; tüm notaların yuvarlak bir şekilden meydana gelmesi ve tef'ilelerin de Arap alfabesinde f ' l harflerinden teşekkül etmesi gibi toplamda on maddede sıraladığı ilgilerle aruz ve musiki arasındaki benzerlikleri ortaya koymaktadır (Belviranlı, 1995: 39).

Tuyuğ, koşuk, türkü, muhabbet-nâme, müstezâd, çinge, azadvârî, tarhânî ve ölenç olmak üzere toplamda bu dokuz şekil hepsi yalnızca aruzun birer kalıbıyla yazılan beste şekilleridir. Köprülü, bu şekillere Nevâ'î'nin *Mizânü'l-evzân*'ı ve Câmî'nin *Arûz Risâle*'sinde yer verildiğini belirtir (Köprülü, 1999: 346-349).

Tanrıkorur ise bu ilgiyi Abdülkâdir Merâî zamanına dayandırır (Tanrıkorur, 1991: 709). Söz, makam ve ritmin uyum içinde olmasıyla melodiden bahsedilmiş, makam ve ritmin sözlere uygun olması gerektiği, çeşitli konulardaki güftelerin içeriği göz önünde bulundurularak makam uygunluğunun değişebileceği ifade edilmiştir. Bu sebeple bu ilginin Platon'a kadar dayandırılabilmesi düşünülebilir (Yıldız, 2019: 231).

Musikide, aruzda olduğu gibi kelimeler, besteye şekil veren nağmeler çerçevesinde hecelere ayrılır. Bu gruplandırmada başlangıç ve bitiş noktaları, ezgiler esas alınarak belirlenir. Buna göre bir nağme bir kelimenin son hecesinden başlayıp takip eden kelimenin orta hecesinde bitebilir. Aruzda da bu durum göz önünde bulundurulursa aruzun da bir tür musiki olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Özdemir, 2015: 362).

Elbette tüm bu benzerlik ilişkisi kuran görüşlerin yanında böyle bir ilişkinin olmadığını dile getiren görüşler de vardır. Arel'e göre şiir, temelde vurguya uygun

bestelenir. Oysa aruza göre bestelenmesi halinde metnin anlamının bozulacağı ve bunun doğru olmadığı kanaatindedir. Arel, şairlerimizi ve bestecilerimizi vurguya dair bilgiye sahip olmamakla itham ederken bu sebeple de mısralardaki vurguların rastlantılar dışında uyum göstermediğini ifade eder. Bununla birlikte mısraları tef'ilelere ayrıldığında bu ayrımla birlikte kelimelerin de ortadan bölündüğü böylelikle anlamın yitirildiğini belirtir. Burada kendisinin verdiği örneği aktaracağız:

Seninle an / laşıldı şi / ve-i ahkâ / mı ayniyyet

Mefâilün / Mefâilün / Mefâilün / Mefâilün

Aruzda belli duraklar olmaması sebebiyle iyi ve simetrik duraklar bulmak hayli zordur. Tef'ilelerin her zaman kelime sonlarına rastlama ihtimali düşükken çoğunlukla kelime ortalarına denk gelmektedir. Bu da anlamı bozmaktadır. Duraklar, bir başka kusur olarak karşımıza çıkmaktadır (Arel, 1992: 27-70).

Arel'in bu iddialarına karşın Nedim'in murabbalarını imale-vurgu ilişkisi üzerinden değerlendiren Yıldız, bu murabbaların bestelenmesi açısından prozodi kuralına uygun bir şiir diline sahip olduğu sonucuna varmıştır (Yıldız, 2019: 239).

Klasik Türk musikîsindeki önemli şahsiyetlerin eserlerinde veznin usule dağılımı bir şablon hazırlanarak gösterilmiş fakat bu şablonların birebir aynı kalıpta kullanılıp kullanılmadığına dikkat edilmemiştir. Usul-vezin ilişkisi temelde vezindeki açık ve kapalı heceler, usulün uzun ve kısa zamanlarına denk gelmesine dayanır. Ancak vezin zaruretiyle usulün yapısı değişebilmektedir. Burada bir vezin için tek bir usul mü kullanılır sorusu sorulmaktadır (Yıldırım ve Oter, 2019: 150-152). Cevapsa olumsuzdur ancak herhangi bir veznin yalnız bir usule has olduğu yanılgısına düşülmemelidir. Pekâlâ bir vezin birden çok usulde karşımıza çıkabilir.

7.CÂM-I MUZAFFER (İNCELEME)

7.1.İçerik Açısından İnceleme

Esere besmele, hamdele ve salveyle başlayan müellif, ardından sahabeye, dört halifeye, Abdurrahman Câmî'ye ve de dönemin padişahı olan Sultan Abdülmecid'e dualar ve övgülerle başlar. Müellif, ardından eserin ismini *Câm-ı Muzaffer* olarak zikreder. Sonrasında kusurlarının bağışlanmasını dilemektedir (Ahmed Sâfî, 1850: 2-3).

Daha sonra yanlış anlaşılmasa adına aruza dair, taktî'de okunmayan harflerin olduğunu, bazı harflerin düşebildiğini ve vezin gereği meddin kısa okutulabilmesi, vasl yapılmaması gibi 10 durumdan bahsetmektedir. Bu gibi terimlerin birer birer açıklanacağını ifade eder. Terimler açıklanırken terim anlamlarının yanında kelime anlamlarının da verildiğini ve tekrar eden terimlerin, *daha önce geçti* “ânifen beyân olundu” ; *yukarıda geçti* “bâlâda beyân olundu” gibi metin içi atıflar şeklinde yer aldığını açıklamaktadır (Ahmed Sâfî, 1850: 4).

Bundan sonra aruza dair temel kavramlar, bahirler, aslî cüzler, zihafılar, illetler, fer'ler ve de rubâî nazım şekillerinin vezinleri hakkında bilgi verilmiştir. Eser bu konuları detaylı bir şekilde açıklamaktadır. Vezinler beyit ve mısralar üzerinden taktî' edilerek örneklendirilmiştir. Burada örnek verilen beyit ve mısralar çoğunlukla Farsça olmakla birlikte Arapça ve Türkçe örnekler de yer almaktadır.

Sâfî, açıklamalarda ilk olarak orijinal Farsça bölümleri vermektedir. Ardından burada yer alan kelime ve kelime gruplarını şerh etmektedir. Bu kelimeleri bazen harekelerini de açıklayarak okuruna sunmaktadır. Mesela; *lakab* kelimesi açıklanırken *fethateynle bir âdemin ism-i asliyyesinden gayrı müsemma olduğu isim* şeklindeki izah buna bir örnek olarak gösterilebilir (Ahmed Sâfî, 1850: 48). Ayrıca zaman zaman kelimelerin Arapça karşılıklarını da vermektedir. Bazı kelimelerin ise birden çok anlamını vermiştir.

Kelime kelime açıklamalardan sonra Farsça izahlar *ımahsûl-i terkîb* başlığı altında bu izahların Türkçe karşılıklarını vermiştir.

Farsça beyitler de taktî' edilerek gösterildikten sonra kelime kelime yukarıda açıklanan sistemlerle izah edildikten sonra *mahsûl-i beyt* başlığı altında Türkçe'ye aktarılmıştır. Bazen beyitler de *mahsûl-i terkîb* başlığı altında izah edilmiştir.

Yukarıda zikredilen hususlar göz önünde bulundurulduğunda şârihin Arapça ve Farsça'ya olan hâkimiyeti de anlaşılacaktır.

Eser hâtime bölümüyle nihayete ermektedir. Bu bölümde eserin Ali Cevdet tarafından rik'a hattıyla yazıya geçirildiği ve Mustafa Vehbî tarafından istinsah edildiği ifade edilmektedir. Bu bölümde yer alan tarih hicrî 1264 yılına işaret etmektedir. Bu da miladî olarak 1848'e tekabül etmektedir. Bu eserin yazılış tarihi olup, eserin basım tarihi ise hicrî 1267 olarak verilmektedir. Miladî tarih 1851'e tekabül etmektedir.

7.2.Şekil Açısından İnceleme

7.2.1. Eserin Fiziksel Özellikleri

ESERİN ADI	Câm-ı Muzaffer (Şerh-i 'Arûz-ı Mollâ Câmî)
MÜELLİFİN ADI	Seyyid Ahmed Sâfi et-Tokadî ö. H. 1290 / M. 1873
MÜSTENSİHİN ADI	Mustafa Vehbî
TELİF TARİHİ	H. 1264 Rabi'ul-âhir / M. 1848
BASIM TARİHİ	H. 1267 Zilka'de / M. 1851
SAYFA SAYISI	158
SATIR	25
YAZI TÜRÜ	Nesih
BASIM YERİ	Bulak
Tablo-1: Eserin Fiziksel Özellikleri	

8. CÂM-I MUZAFFER (METİN)

8.1. Metnin Aktarımında Kullanılan Transkripsiyon İşaretleri

ا	a,e	ش	ş
آ	a, e	ص	ş
آ	ā,a	ض	ž, ḍ
ب	b	ط	ṭ
پ	p	ظ	ẓ
ت	t	ع	‘
ث	s	غ	ġ
ج	c	ف	f
چ	ç	ق	q
ح	ḥ	ک	k
خ	ḫ	گ	g, ñ
د	d	ل	l
ذ	ẓ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, ū, o, ö, u, ü
ژ	j	ه	h, a, e
س	s		

Tablo-2: Metnin Aktarımında Kullanılan Transkripsiyon İşaretleri

8.2. Metnin Aktarılmasında İzlenen Yöntem

1. Metinde ayet ve hadisleri tespit ettik, anlamlarını dipnotta verdik.
2. Metinde yer alan Arapça kısımların çevirilerine dipnotta yer verdik.
3. Farsça kısımların Latin harfleriyle aktarımında Ferheng-i Ziya eserini esas aldık. Bunu parantez içlerinde verilen Farsça kısımlarda uyguladık. Metinde Türkçe açıklamaların içinde geçen Farsça kısımlarda bu durumu göz ardı ettik.
4. Metnin aktarımında sayfa sayılarına riayet ederken büyük ölçüde satır birliğine de riayet ettik.
5. Metinde noktalama işaretlerini kullanmadık.
6. Metni büyük-küçük harf ayrımı gözetmeksizin aktarım yaptık.
7. Yazarın parantez içinde verdiği bölüm ve başlıkları yine parantez içinde verdik.
8. Kısa çizgilerle ayrılan kısımlarda biz de bu işareti kullandık. Bununla birlikte zaman zaman bir beytin mısralarını ayırmak için de bu işareti kullandık.
9. Kelimelerdeki Türkçe çekimlerde ünlü değişimlerini bugünün kurallarına uygun gerçekleştirirken ünsüz değişimlerinde metnin aslî şekline bağlı kaldık.
10. “de-“ fiilini günümüzdeki kullanımına uygun olarak “dedi, denilmez” şekilleriyle kullandık. Yine “diyü” hâlini de “diye” şeklinde kullandık.
11. Metinde okunamayan yerler “...” ile gösterilmiştir.
12. Metin sayfa numaraları “(sayfa 2)” şeklinde gösterilmiştir.

8.3. Metin

Cām-ı Muzaffer

Bi'smi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm

Şerḥ-i 'arūz-ı mollā cāmī

Minnet-i vāfir ḥazret-i şāni'-i ḳādir pādişāh-ı evvel ü āhire ki buyūt-ı şudūr-ı muvahḥidīni

merkez-i dā'ire-i 'irfān ve esrār-ı ḥafiyye-i sübhāniyesin anda nihān kılıp

eşkāl-i me'ānī-i beyānī anlardan āşikār ile muḥassenāt-ı bedī' iyyesin be-dīdār

eyledi ve şalāt-ı kāmīl-i müdām ḥazret-i fahr-ı enām ve sultān-ı rusul-ı kirām

'aleyhimü's-selāma ki buḥūr-ı mu'cizāt-ı maṭla'-ı āyāt-ı zebān-ı şu'arā-yı mevḳūf
'ilel

ve ezāḥiflerin meḳşūf eyledi ve selām-ı tāmīn-ı aşḥāb-ı kirām ve bā-ḥuşuş

çehār yār-ı zevi'l-iḥtirām ḥazerātına ki çār erkān-ı beyt-i islāmdır (ve ba'de)

leṭāfet-i şi'r ü inşā ma'rifet-i 'ilm-i 'arūz ile vāzıḥ

ve rūşenā olduğundan nāşī nūru'l-ḥaḳ ve'd-dīn ḥazret-i 'abdu'r-raḥmān-ı cāmī
(sayfa 2)

ḳuddise sirruhu'e's-sāmī ḥazretleriniñ efşah-ı lisān ve mergüb-ı ehl-i dilān
olan zebān-ı belāḡat-beyān-ı nezāket-'unvān ile uşul-ı evzānı 'ayān
u beyān buyurduḡu risāle-i celīlesiniñ seyyid aḥmed şāfiye çend def'a müzākeresi
müyesser ve ṭalibān andan küllī hūner ve kemāle mazḥar olmuş olmaḡla ḥüsn-i zann
eden ba'zı ihvān u yārān rüy-i dil-ārāsından ref'-i ḥicāb ve muḥassenāt-ı
bedī'iyyesiniñ izāḥını iltimāsa şitāb etmeler ile ol bābda ḥüsn-i zannlarını
taḥsīnen müṭāla'a buyuran ihvān u yārāna yüsr u sühūlet olsun için min
ḡayr biḍā'at şerḥine ḥāme-keş ibtidār ve be-tevfīk-i ḥazret-i kirdigār rüy-ı
dil-cüyundan niḳāb-berdār ve evzān-ı eş'ār izhār u āşikār olmuş olarak ...
mecma'ü'l-bahreyn-i kerāmet u kerem mazḥar şī'ār-ı şerī'at-i ümem
bāşıṭ-ı bisāṭu'l-emn ve'l-emān e's-sultān' ibnü's-sultān e's-sultān 'abdü'l-mecīd
ḥān ibnü's-sultān maḥmūd ḥān eyyidallāhu te'āla medār-ı devletehu mādāmu'l-
*melevān*⁵
veliyü'n-ni'met-i 'ālemyān olan pādişāhımız efendimiz ḥazretleriniñ eyyām-ı
ma'delet-
nişān ve sa'd-ı müs'id-iḳtirānlarında peżīre-yi ḥitām ve resīde-i itmām ve cām-ı
muzaffer
nāmıyla be-nām olup cümleye 'arz-ı dīdār eyledi hemān ḥazret-i rabb-i
müste'ān velīyy-i ni'met-i 'ālemyān ve rūḥ [u] beden-i ehl-i īmān olan
pādişāh-ı cihān-penāh ve şeḥenşāh-ı felek bārgāḥ efendimiz ḥazretleriniñ
vücūd-ı 'ālem-sūd-ı hümayūnların aḥṭār ve ekdār-ı gerdündan me'mün ve 'ömr
ü iḳbāl ve şevket ü fer ü iclāl ve menḳabet-i rüz-efrūzların ḥulūd u devāma
maḳrūn eyleyip sāye-i ḥimāyet-vāye-i şāhānelerinde 'amme-i 'ibād ü bilād-ı āsūde
vü ma'mūr eyleye āmīn eger nīm nigāḥ 'ālem-penāh-ı ḥidīvānelerine mazḥar ve
şāyān

⁵ Eman ve emniyet halısını seren Sultan oğlu Sultan, Sultan Mahmud han oğlu Sultan Abdülmecid Han, Allahu Teâlâ'nın eli ve gece gündüz devam ettiği sürece devletin hâmisî.

buyurulur ise sehv ü hata'sı 'ayn-ı hüner ve zerre-yi nâçiz iken hem-tâb-ı âfîtab-ı ziyâ-

güster olmak emr-i mukarrer olarak hâkîkatde ol zamân tamâm olur nâzır olan

ihvândan niyâz-ı dervîşânemizdir ki her ne deñli kuşur u hata'sı var ise

sehv-i kalem nisbet ve ıslâhına himmet buyurular ve min allâhu't-tevfîk tenbîh (sayfa 3)

ma'lûm ola ki bu fennde tenvîn-i nûn-ı sâkin yazılıp öyle okunur ve hem hurûf-ı

müşededeler takâtı' de ikişer harf yazılır ve bir muktezâ-yı uşûl-ı evzân-ı

takâtı' den sâkıf olan harfler takâtı' de tahrîr olunmaz anıñiçün takâtı' de beytiñ

harfleri nokşân yazılmış denilmez hem dañi zarûret-i vezn içün bu on şey'

tecvîz olunmuşdur vaşl-ı kat' kat'-ı vaşl tahfîf-i teşdîd teşdîd-i

tahfîf medd-i kaşr kaşr-ı medd iskân-ı tahrîk tahrîk-i iskân men'-i

şarf 'aks ve hem dañi müfredâtlarıñ elfâzları zabt olunarak ma'naları yegân

yegân 'ayân u beyân olunup itnâbdan ihtirâz içün sâ'ir tahkîk ve i'râblarına

mağşûllerinde telmîh ve işâret ma'nâ-yı muṭabıkından başka ma'nâ-yı tazammunî

ve ma'nâ-yı iltizâmîleri dañi ba'zı ebyâtlarda icâb etmekle 'ayân u beyân olunmuşdur

ve müfredâtdan tekrâr gelen lafzlarıñ zabtına ta'arruz olunmayarak ba'zısında sâde

bir ma'nâ tahrîr ve ma'nâ-yı ıstılâhîleri murâd ve 'ayân u beyân olunan elfâzıñ nef'-i

küllî hâşıl olsun içün ma'nâ-yı luğavîleri dañi tahrîr olunmuşdur bundan sonra

ma'lûm ola ki hâzret-i cāmî *ḳuddise sirruhu 's-sāmi*⁶ ser-nāme-i manzūmesinde ser-tāc-ı

suver-i ḳur'āniyye olan besmele-yi şerîfeyi imlâ ile hōr ve nokşândan sâlim ve müberrâ edip

ba'dehu 'uhde-i belîğânelerinden ḥamd-ı mevfūr-ı edâ maḳāmında buyurur (sipās-ı vâfir

⁶ Yüksek sınırları yüce olsun.

kâdir-i yārā ki hareke-i serī‘ devā’ir-i eflāk-rā sebep-i izdivāc-i uşul u imtizāc-i erkān
 kerdānīd) (sipās) kıyās vezninde hāmd u şükr ü şenā ma‘nāsına (vāfir)
 bāb-ı hāmisden ism-i fā‘ildir firāvān ya nī çoğalcı ma‘nāsına (kâdir) esmā-yı
 hüsna-yı hāzret-i sübhāndandır ki irādet-i ezeliyye ve meşiy’et-i kādīmesiniñ te‘alluk
 etmesi mümkün olan eşyaları kudret-i kāmile ile halk u icāda kâdir
 olucu ma‘nāsına bāb-ı sānīden ism-i fā‘ildir ve kudret-i kādīme ve kāmile ve
 tāmmedir ki
 aña fütür ve nokşān ‘arız olmakdan münezzehtir ve şoñradan hāşıl olan kudret
 degildir ki anda emāre-i hudūs u ‘alāmet-i imkān bulunur āhirinde (yā) edāt-ı
 vahdet ve (rā) edāt-ı taḥşīşdir (ki) edāt-ı rābıt-ı şıfat (hareke) berake (sayfa 4)
 vezninde kııldamak ve deprenmek ma‘nāsına (serī‘) emīr vezninde bāb-ı hāmisden
 şıfat-ı müşebbehedir çāpük ü çālāk ma‘nāsına (devā’ir) dā’ireniñ cem‘-i mükesseridir
 ki lügatda bir şey’i çepeçevre çeviren şekl-i musaṭṭaḥa derler ki kendisini
 ḥaṭṭ-ı vāhid ihāṭa edip dāḥilinde bir nokta ola ve ıstılāḥda *şeklun musaṭṭaḥun*
yuhītu bihi ḥaṭṭun vāhidun ve fī dāḥilihi nuḳtātun kulle’l-ḥuṭuṭi’l-müstakīmeti’l-
ḥārice minhe
*ileyhi musāviyetun*⁷ mefhūmuna derler (eflāk) felegiñ cem‘idir gökler ma‘nāsına (rā)
 edāt-ı mef‘ūl (izdivāc) ifti‘āl vezninde maşdardır iki nesne birbirine
 eş ve çift olmak ma‘nāsına aşlı izdivāc olup ifti‘aleniñ fāsı zā vākı‘
 olduğundan tāsı dāla ḳalb olunup izdivāc oldu (uşul) ku‘ūd vezninde
 bir şey’iñ mebdē’ vü menşe’i ma‘nāsına olan aşl lafzınıñ cem‘-i mükesseridir
 (imtizāc) ifti‘āl vezninde bir nesneyi şey’-i āhire ḳatmak ile cem‘ etmek ma‘nāsına
 (erkān) cüz’ ma‘nāsına olan rükn lafzınıñ cem‘idir burada uşul ile erkān
 bir ma‘nāya olmağla ‘aṭf tefsīr olur uşul-i ecsām-ı muḥtelifetü’l-ṭabāyi‘ ki nār u hevā

⁷ Bir çizgiyi çevreler ve içinde bir nokta vardır. İstilahta “Bir çizgi tarafından çevrelenen yassı şekildir. İçinde bir nokta vardır. Ondan çıkan tüm düz çizgiler ona eşittir.” Eflāk, feleğin cem’idir. Gökler manasına gelir.

ve mā'î vü türābdır bunlara erkān-ı erba'a daḥi derler fī-zātihi iki nev' dir biri ḥafīf ve biri şaḳīl ḥafīf ol 'unşurdur ki ekser-i ḥarekātı cihet-i 'ulvīyye ola eger mecmū'u ḥarekātı cihet-i 'ulvīyye olursa ḥafīf-i mutlak denir ve bu 'unşur nārdır ve eger ekserī olursa ḥafīf-i muzāfdır ve bu 'unşur hevādır eger cemī' ḥarekātı cihet-i süflīyye olursa 'unşur şaḳīl-i mutlakdır ki 'unşur türābdır ve eger ekserī olursa şaḳīl-i muzāfdır ki 'unşur mādır bunlara ve bunlarıñ zımnında bulunan ecsām-ı mürekkebāta 'ālem-i kevn ü fesād derler (kerdānīd) māzī-yi

müfred-i ḡā'ibdir burada etdi ma'nāsına – maḥşūl-i terkīb – sipās-i firāvān ber-vefḳ-i meşiy' et-i ezeliyye mümkün olan eşyaları ḳudret-i kāmile ile ḥalk ve icāda ḳādir olan ḥazret-i yezdāna maḥşūşdur ki eflākiñ dā'ireleriniñ sür'atle devr ve ḥarekesini uşūlūñ izdivāc ve erkānıñ imtizācına sebep etdi bu ḥamdle cümlesinde berā'at-i istihlāl vardır ki vāfir ile serī' birer baḥriñ daḥi (sayfa 5)

isimleridir ve devā'ir dā'ireniñ cem'idir ki baḥrlar anlardan okunur ve uşūl ki fā'ilün fe'ülün ilā-āḥire bunlardır ve erkān ki sebep ve veted ve fāşıla bunlardır (durūd-ı mutevāfir-i kāmil-i rā ke be-te'yīd feth-i ḳarīb ez basīṭ ḥāk ṭayy bisāt ḍalāl ve ḥizlān kerd) (durūd) ḳu'ūd vezninde ḥaṣṣaten ol risāle-i nübüvvet 'aleyhi ekmelü't-taḥiyyat⁸ ḥazretlerine olan şalavāt ma'nāsına (mutevāfir) tevāfürden ism-i fā'ildir çoḡalan nesne

ma'nāsına (kāmil-i rā) kāmil bāb-ı evvelden ism-i fā'ildir cemī' -i eczāsı yerli yerinde tam ve kāfī olan nesne ma'nāsına bu maḳāmda ḥilkat-i ḥüsne ve şüret-i müstaḥsenesi derece-i kemālde olan ḥüb ḥişāl resül ḥazret-i zü'l-celāl şallī' aleyhi'l-melikü'l-müte'āl⁹ murāddır (yā) vaḥdet içündür (rā) edāt-ı taḥşīşdir (be-te'yīd) bā ḥarf-i sebep-i te'yīd tef'īl vezninde bir nesneyi muḥkem

⁸ Risāle-i nübüvvet (saygınlara en kamili onun üzerine olsun).

⁹ Her şeyin sahibi olan yüce Allah üzerine sâlat ettiği şan sahibi.

edip kuvvetlendirmek ma'nāsına (feth) fānīn fethi ve tānīn sükūnuyla lūğatda bağı ve kapalı olan şey'i açmak ma'nāsınadır kapu ve kilid vesā'ire açmak gibi ve 'örfde küffār-ı hāksāra zafer bulup kahr ve galebe ile ülke vü memālik almak ma'nāsınadır zīrā mādāmki zafer ile 'add ve feth olmaya bağlıdır (qarīb) emir vezninde ba'id mukābilidir burada feth-i qarībden murād mekke-i mükerreme olur (basit) emir vezninde arz-ı vāsi'e ya'nī vüs'atli geniş yer ma'nāsına (hāk) toprak ma'nāsına (tayy) tānīn fethi ve yānīn teşdīd ile ikinci bābdan maşdardır bir nesneyi devşirmek ma'nāsına (bisāt) bā-yı muvaḥḥideniñ kesriyle düşmeye denir ki yere yayılıp döşenir kilim ve keçe ve kālīçe gibi ḍalāl-ı ḍādīn fethiyle bāb-ı rābi'den maşdar olup isim olarak isti'māl olunmuştur yol azgınlığına denir ki tarīk-i müstaḳīmden 'amden o sehven ḳalīlen ve keşīren 'udul eylemek ma'nāsına ki hidāyet mukābilidir (hizlān) hānīn kesriyle bāb-ı evvelden maşdardır bir ādeme meded ü nuşret eyleyip ḥvār u zelīl terk eylemek ma'nāsına (kerd) derd vezninde māzīdir etdi ve işledi ve kıldı ma'nāsına 'arabīde fī'l murādıfidir -maḥşul-i terkīb- daḥi mütevāfir şalavāt ḥilḳat-i ḥüsne ve şüret-i (sayfa 6) müstaḥsenesi derece-i kāmilde olan ḥazret-i faḥr-i kā'ināt 'aleyh-i ekmelü't-taḥiyyāta maḥşuşdur ki mekke-yi mükerremaniñ fethiniñ te'yīdi sebebiyle yeryüzünden bisāt gibi düşünmüş olan ḍalālet ve hizlānı def' ü ref' buyurdu çünkü hicret-i bā-sa'ādetiñ altıncı senesinin zī'l-ḳadesinde ser-leşker-i ḥayl-i rusul-i kirām 'aleyhi ve 'aleyhim etemmü's-selām¹⁰ bir vāḳı'a görmüşleridi ki aşḥāb-ı kirām ile ma'āminin sālimin olucu oldukları ḥālde ka'be-i şerīf-i şerefu'llāha dāḥil olup beyt-i şerīfi tāvāf edip ve 'umre getirip ve bāb-ı feyz-me'ābını güşād etdirip ziyāret

¹⁰ Selamın tamamı onun ve onların üzerine olsun.

ve ba‘zı aşhâb-ı kirâm gîsûların tırâş etdirip ve ba‘zısı k r k p ‘arafatda
vuk f etmişlerdi bunu aşh b-ı kir m *rağ  anhum ’l-melik ’l-‘all m*¹¹ işidicek
ş d ve ş nd n oldular idi ber y-ı h kmet-i ş zret-i rabb-i ‘izzet bu v k ’an n
‘ayn  hicret-i b -sa‘ deti n sekizinci senesinde z h r ve vuk ’a gelip on
   bi  leşker ile ‘az met ve ş bl-i ş zret-i raşm ndan ma‘ rifet ve nuşret birle
feth m yesser olduğa m b rek zeb n-ı mu‘ciz-bey n la *kul c ’l ş k ku ve zeheş l
b t l*¹²
naşş-ı ş rifini g y n olarak dest-i zafer peyvestinde olan ‘aş -y  ş rif ile b tlere
iş ret buyurduklarında c mlesi y z  zere d ş p kırılmağla mescid-i har m 
m şrik n b t   ş nemden taşh r buyurmaları ile r y-i zem nden k fr   d l let bis t n 
def‘   ref‘ edip ş ld rdılar mekke-yi m kerreme ş lb-i ‘ lem olmağla andan ş lkma
‘ lemden ş lkma gibi olup ba‘dehu eşr fd n daği def‘   ref‘ oldu bu f krada
daği ber ’at-i istihl l vardır   nk  m tev fir ve k mil ve ş rib ve bis t bunlar birer
başri n daği isimleridir ve ş yy daği bir ‘aleti n ismidir (*ş llall hu ‘aleyhi ve ‘ala
 lihi ve ş şbihi*
*ecma ‘ n*¹³) (ş lli) fi‘l-i m z ’-yi m fred-i g ’ib (all h) ism-i mu‘arreb-i m fred
munşarif lafza merf ’-ı f ’il bu c mle lafzen ş ber ve ma‘n  inş dır all h te‘ la
ş lav t
ya‘n  ta‘z m ve raşmet eylesin demektir (‘aleyhi) faşr-i ris let ‘aleyhi ekmel ’t-
taşiyyat
 zerine (ve ‘ala  lihi) daği an n  lini n  zerine ma‘n s na  l aşlı oldur ki tařđ ri
uveyl gelir o elife ş lb olunup  l oldu oldandır r c ’ ma‘n s na (sayfa 7)
ve  l ’r-rec l¹⁴ demek ol rec l n ş şşas dır ki anlar n emri ol rec le  ’il
ve r ci‘ ola ş r bet-i ş şbet   d inde muv faşatdan i  n ve ‘ rfde  l  na derler ki
m r ş-ı ‘ul m u maş l-i ş l  na intik l eder ş k ş tde ş rib budur ş şimi

¹¹ El-Melik ’l-All m (Her ş yi bilen ve her ş yin sahibi olan) onlardan raz  olsun.

¹² De ki; hak geldi, b t l z il oldu. (isr  suresi/81.ayet 17/81.)

¹³ Allah’ın salat  onun, ailesinin ve aşabının  zerine olsun.

¹⁴ Adamın ailesi.

olsun olmasın âl üç kısımdır evvelki âl-i ekberdir ki hâzretiñ zamân-ı
sa'âdetinde olan akrabâsıdır ikinci âl-i evsaftır ki şimdiki ümmet mâbeyninde
olan emîrlerdir üçüncü âl-i aşferdir ki her bir mü'min taķi naķîdir gerek 'ilm-i
şerî'at vesîlesiyle müntesib olsun gerek 'ilm-i haķîkat ile nitekim hadîş-i
şerîfde *âli külli taķi*¹⁵ vârid olmuştur (ve şuhbe) daķi anıñ aşhâbınıñ
üzerine hâzret-i rabb 'izzet-i rahmet eylesin ma'nâsına şahb şahibiñ ve aşhâb daķi
şahbıñ
cem'idir muşâhib ma'nâsına aşlında keşret mülâzemeti olana itlâķ olunup sonra
şeref-i
şohbet-i nebevî ile müşerref olan zevât-ı sāmî semâtlara cümle şahâbe itlâķ olundu
mülâzemeti kalîl olsun keşir olsun ki ehl-i hadîş *külli müslimin şāhebe resūlallāhi
velev sa'a*¹⁶ buyurdular bu taķış ba'de't-ta'mîm aşhâbıñ şānlarına ta'zîm içündür
(ecma'în) âl
ü aşhâbı te'kiddir âlden ve aşhâbdan her birerlerine hâzret-i rahmān rahmet
ü ihsān eylesin demek ma'nâsına ecma' kelimesiniñ cem'-i i'rāb bi'l-hurūf
nākış hālet-i ciriyyā ile lafzen yā ile mecrūr cerrinde 'āmil mü'ekked münhek
'āmilidir
hâzret-i cāmî *ḡuddise sirruhu's-sāmî vā[a]cibe-yi zimmeti*¹⁷ olan besmeleyi ve
hamdeleyi
ve taşliyyeyi edādan sonra senet-i kadîme ve 'âdet-i müstedîmeye re'āyet faşl-ı hıṭāb
ile maṭlūb ve maḡşūda şurū' buyururlar ki muḡaddem hâzret-i dāvud 'aleyhi's-selām
tekellüm buyurup sonra faḡr-ı risālet *'aleyh-i ekme't-taḡiyyat*¹⁸ efendimiz daķi bir
maḡşūda
şurū'dan maḡdem bismi'llāhi'r-raḡmanı'r-raḡīm ve ba'd deyip maṭlūba şurū'
buyururlar

¹⁵ Her takvalının ailesidir.

¹⁶ Her Müslüman bir saatliğine de olsa Allah Resulü'nün sahabesidir.

¹⁷ Yüksek sırları yüce olsun. Boynumun borcudur.

¹⁸ Tüm saygılar ona olsun.

idi (ammā ba‘d) (ammā) şartiyye olur mehmā ma‘nāsına ve mehmā aşlında
māmā olub elif-i evveli hā‘ya qalb olunmağla mehmā olmuştur (ba‘d) beş ma‘nāya
gelir

evvel mekân-ı mübhem ma‘nāsına şānī helāk ma‘nāsına şālīs kurb-i muqābili (sayfa
8)

ba‘d ma‘nāsına rābi‘ kabl ma‘nāsına hāmis ma‘a ma‘nāsına bu maqāmda

ma‘nā-yı evvel murād olup zurūf-ı zamāniyye zurūf-ı mekāniyyeye teşbīh
olunmuştur ki

*ba‘de-zamāne‘l-ferāgi mine‘l-besmeleti ve‘l-ḥamdeleti ve‘l-taṣliyeti feeḫulu i‘lem*¹⁹
demekdir

ya‘nī besmeleden ḥamdeleden taṣliyeden fāriğ olduğdan sonra ey ḥalāvet ‘ilmden
zevḳ

ve rāyiḥa-yı idrākden şemm alan tālib şu umūr ve uṣūl-ı ātiyyeyi saña söylerim

bil demek olur (bedānki erbāb-i şinā‘at-i ‘arūz binā-yı uṣūl-i evzān-i şī‘r

rā ber se rukn nihādeend sebeb u veted u fāṣıla) (bedānki) bā edāt-ı te‘kīd (dān)

emr-i ḥāzır bil ma‘nāsına (ki) ḥarf-i beyān (erbāb) aṣḥāb vezninde

rabb kelimesiniñ cem‘idir ki muṭlaḳ zıkr olunursa kāffe-i maḥlūkātıñ māliki

ve ‘āmme-yi maṣnū‘atı besleyip terbiye eden cenāb-ı perverdegārıñ esmā-yı

ḥüsnāsından olur ve muḳayyed zıkr olunursa muzāf olduğu şey’iñ mālīk

ve müstaḥaḳına ve şāhibine itlāk olunur bu maqāmda olduğu gibi (şinā‘at)

şādīñ kesriyle ‘amel üzerine temerrün ve tederrüb ya‘nī ḥūy u ‘ādet edinerek

ḥāşıl olan ‘ilm ma‘nāsına ki racülün anıñ ile mümāresesi ola istidlālī

olsun ğayrısı olsun kendiye şān‘at gibi olmuş olur ‘amel üzerine

temerrün ile ḥāşıl olan ma‘lūmāt ma‘nāsına da gelir ḥāşiye-yi keşşāfda

*meleketün nefṣāniyyetün yeḳtederu biḥā‘l-insānu ‘al isti‘mālī mevzū‘atın mā neḥve
ğarāzin*

¹⁹ Besmele, hamdele ve salavattan sonra “bil ki;” derim.

mine'l-ağrāzi şādiren 'ani'l-başıreti biḥasebi mā yetemekkenu fihā ta'rīfiyle
mu'arrefdir²⁰

(‘arūz) şabūr vezninde ma‘rūz-ı ‘ileyh-i şî‘r ya‘nî şî‘r kendisine ‘arz olunan mîzân-ı
şî‘re

denir ki tefā‘îl ü mefā‘îlden ‘ibâretdir şî‘r anıñla mu‘āraza ve muḳābele olup
taşhîhle

mevzūnu nā-mevzūnundan ve zā‘idi nākışdan ve şaḥîḥi fāsîdinden zāhir ve
mütemeyyiz olur

ve mekke-i mükerreremeniñ daḥi ismidir ki fenn-i mezkūruñ muḥterî‘ ve mücidi imām
ḥalîl bin

aḥmedü'l-başıri mekke-i mükerremede mülhem oldığıçün teberrüken anıñ ismini
tesmiyye

buyurup ‘arūz dediler imām ḥalîl ka‘be-i şerîfiñ estārına yapışıp tazarru‘ ve zārî ile
ḥazret-i rabb-i (sayfa 9)

celîlden bir ‘ilm ricā vü niyāz buyurdular ki o ‘ilm muḳaddem kimseye verilmeyip ve
şoñra

daḥi cümle kendilerinden aḥz edeler ḥazret-i sübhān du‘ā vü ricāsın ḥayr ḳabülde

buyurup bu ‘ilmi aña ‘ināyet ü iḥsān eyledi ba‘dehu başraya resān olduḳda

serini bir ḥum derūnuna idḥāl ederek erkān-ı ‘arūzu terkîb ü tertîb ve gūyān

olurlardı şavtını ref‘ etdikde ḥābyeden ba‘zı erkān ‘aks edip ḳavm-i

mecnūn oldu ḳannile giryān olurlardı kemāl-i mertebe istiḥkām u tekmîl eyledikde

‘arūzu binā edip fūzelāya ‘arz eylediler anlar daḥi ḳabül ü taḥsîn edip

āferîñ-ḥvān oldular (binā‘) yā‘-ı muvaḥḥideniñ kesriyle bāb-ı şāniden maşdardır

yapı yapmak ma‘nāsına bu maḳāmda beyt tertîb ü terkîb etmek ma‘nāsına

(uşûl) ḳu‘ūd vezninde aşıñ cem‘idir her nesneniñ vücūdunuñ aşāğısına

denir ki dib ve kök ta‘bîr olunur meşelā dīvārîñ dibi ve ağacın kökü gibi

²⁰ İnsanın herhangi bir konuyu, herhangi bir amaç doğrultusunda kullanabilmesine yarayan basiretten
neşet eden nefsânî(içsel/psikolojik) meleke.

burada efā'īl ü tefā'īller murāddır (evzān) selmān vezninde vezniñ cem'idir luğatda hadd ve miqdār-ı mevzūn ma'nāsınadır ve ıstılāhda bir hey'etden 'ibāretedir ki harekāt ve sekenātı muntazam ve 'aded miqdārı mütenāsib olarak idrāk-ı naḡsa lezzet vere (şī'r) şīniñ kesri ve 'aynıñ sükūnuyla luğatda bir nesneyi ḡoşca fehmedip zekā vü zihn ü fetānetle mezāyā vü daḡlḡasına varıp iyice idrāk eylemek ma'nāsınadır ki 'ilmiden eḡaşşdır bundan tanımaḡ ile ta'bīr olunur ve beşā'iriñ beyānına göre aşl-ı şī'r şīniñ fetḡiyle ḡīle mevzū' olup andan diḡkat vechi ile olan 'ilm ma'nāsına aḡz ü taşarruf ve nice me'ānī teferru' ḡılındı ve ıstılāhda kelām-ı mevzūn muḡaffā muḡayyel ma'a'l-ḡaşd mefhūmuna derler ki ittifāḡ-ı āyāt ü eḡādiş-i mevzūneye şī'r itlāḡ olunmaz ki ḡaşd yoḡdur ta'rīfden ḡāriclerdir (ber) üst ve fevḡ ma'nāsınadır ki 'arabīde 'alī murādıfıdır bu maḡāmda bu ma'nā murād olur bundan başḡa on beş ma'nāsı daḡi kütüb-i luğatda muḡarrerdir (se) sīniñ beynü'l-fetḡ ve'l-kesr-i imālesi ve ḡā'-i resmiyye ile 'adedde üç ma'nāsına (rukn) ānifen geḡdi (nihāde) nūnuñ kesriyle ism-i mef'ūldür ḡoymuş ma'nāsına (end) (sayfa 10) hemzeniñ fetḡi ve nūnuñ sükūnu ve dāl ile edāt-ı rabḡ olup ḡükm ü ḡaber ma'nāsını ifāde eden est lafzınıñ cem'idir dā'imā āḡir kelimeye lā-ḡaḡ olur ki o kelime ḡāḡ ism ḡāḡ fi'l ḡāḡ ḡarf olur (sebeb) se rükndan bedeldir ya'nī evvelki cüz' sebeb demektir (vāv) 'āḡife (veted) daḡi ikinci cüz' veted (vāv) 'āḡife (fāşıla) daḡi üçüncü cüz' fāşıladır ki ta'rīfleri gelir -maḡşūl-i terkīb- min yeşluḡu bi'l-ḡiḡābi ve'l-leyle²¹ olan ḡālābe tevcīḡ-i kelām edip buyururlar ki besmeleden ḡamdeleden taşlīḡden fāriḡ olduḡdan şoñra bunu bil ki 'ilm-i 'arūzuñ ehl ü erbābları şī'riñ vezinleriniñ aşıllarınıñ bināsını üç cüz' üzere vaḡ' etmişlerdir ya'nī evzānıñ

²¹ Onun hitabına uygundur.

aşılırlarını bu cüz'lerden tertīb ü terkīb edip aşılırlardan daḥi ebyāt ü eş'ār tanzīmüne gitmişlerdir o cüz'ler sebep ve veted ve fāşıladır (sebeb ber du nev'est sebep-i ḥafīf ve ān lafzīst muştemil ber yek muteḥarrik ve yek sākin çün gul u mul ve sebep-i şaḳīl ve ān lafzīst muştemil ber du muteḥarrik çün kele ve gile ve ḥarf-i hā' ki der emşāl īn kelimāt mī-nevīsind berāy-i beyān-ı ḥareket-i mā-ḳabl mī-bāşed ve betelaffuz der nemī āyed) (sebeb) luġatda ip ma'nāsına ve her nesne ki anıñla ġayra teveşşül olunur aña sebep derler ve ıştılāḥda (ber du nev'est) iki nev' üzeredir (ber) ānifen geçdi (du) dālīñ zammıyla 'adedde iki ma'nāsına efşahı bu kim vāv işbā' olunmaya gāhī zarūret-i vezinden içün işbā' cā'iz olur (nev') nūnuñ fethi ve vāvıñ sūkūnuyla dürlü rükūna ve ḍarb ve şınıf ma'nāsına ve bu cinsden eḥaşşdır meşelā ḥayvān cins ve insān nev'idir ...levn cins ve aḥmer nev'idir (est) hemzeniñ fethi ve sīniñ sūkūnu ve tā'-ı fevkiyyet ile edāt-ı rabṭdır ḥükm ü ḥaber ma'nāsın ifāde eder nitekim 'arabīde zamīr-i faşl ve türkīde dir lafzı gibi eger lā-ḥaḳḳ olduğu kelimeniñ āhiri ḥarf-i şaḥīḥ olursa bu maḳāmda olduğu gibi dā'imā estiñ hemzesi sāḳıṭ olup mezbūr ḥarf-i şaḥīḥ meftūḥ olur eger ḥarf-i medd olursa yine hemze sāḳıṭ olup mā-ḳabli yā buña *ke'l-evveli ḥālī*²² üzere ḥarf-i medd olur yāḥūd hemzeniñ sūkūtundan soñra yā'-ı taḥtiyye-yi meftūḥa ziyāde ederler (sayfa11) tā-yı zamīr ve şīn-i zamīrde olduğu gibi 'aşāīst gibi ve eger hā'-ı resmiyye olursa ekşer-i ḥāl üzere hemze ve mā-ḳabli ikisi de meftūḥlardır ve gāhī hemze ve hā'-ı resmiyye ikisi de ışkāt olunub vaşl ederler meşelā bendeest maḳāmında bendest derler (sebeb) ānifen geçdi (ḥafīf) emīr vezninde luġatda yini nesneye denir ki zıddı şaḳīldir ve ıştılāḥda (ān) ba'īde mevzū' olan

²² İlk hali gibi.

ism-i işâretidir cem‘i ānān u ānhā gelir (lafz) lāmīn fethi ve fānīn sükūnuyla
bāb-ı şānīden maşdardır luğatda söz söylemek ma‘nāsınadır ve ıstılāhda
melfūz ma‘nāsına kılındıktan sonra insānīn söylediği kelām ma‘nāsınadır mühmel
olsun mevzū‘ olsun haqīkatī olsun hükmi olsun āhırinde olan
yā’-ı tahtıyye vahdet içündür (est) ānifen geçdi (muştemil) ifti‘āl bābından
ism-i fā‘ildir muḥīṭ ve muntaẓaman ma‘nāsınadır ki maşdarı cāme ve şevb
maḳūlesini
bürünüp örtünmek ma‘nāsınadır (ber) ānifen geçdi (yek) yā’-ı tahtıyyeniñ fethiyle
evvel merātib a‘dāddır bir ma‘nāsına gāhī imāle ile daḫi telaffuz olunur (muteḥarrik)
tefa‘‘al bābından ism-i fā‘ildir ḥarekeli ma‘nāsına ki muḳābili sākindir (yek) ānifen
geçdi
(sākin) müteḥarrik muḳābilidir (çün) cīm-i fārsiyyeniñ zammı ve vāv-ı meḥūl
ve nūn ile edāt-ı teşbīhdır gibi ma‘nāsına (gul) kāf-ı fārsiyyeniñ zammı ve lām ile
ma‘rūf ‘arabiyyede verd ma‘nāsına fe emmā ‘acemde her çiçege gül derler gerek
ağacda ve gerek yerde bitsin lakin eger ḳarīneden mücerred muṭlaḳ gül zıkr olunursa
ma‘rūf verd murād olunur ve eger ḳarīneye muḳārin olursa muḳteẓā‘-ı ḳarīne
olan şükūfe murād olunur meşelā gül-i bādām gül-i līmūn gibi (mul) mīmīn zammı
ve lām ile şarāb ma‘nāsına (sebeb) ānifen geçdi (şakīl) emīr vezninde ḥafīf
muḳābilidir ki ağır nesne ve ıstılāhda (ān lafzīst müştemil ber du muteḥarrik
çün) müfredātı ānifen beyān olundu (kele) kāfīn ve lāmīn fethi ve ḥafā-yı hā ile
yüzü yāy ve kemān ve gürz ma‘nālarına gelir ve bir cezīre adıdır (gile) kāf-ı
fārsiyyeniñ
kesri ve lāmīn fethiyle şekve ve şikāyet ve üzüm dānesi ma‘nāsına (ḥarf) (sayfa 12)
ḥānīn fethi ve rānīn sükūnuyla ḥurūf teheccīden birine denir elif ve cīm ve hā gibi
cem‘i aḥruf gelir ve naḥviyyūn ıstılāhda ḥarf - *mācā’ li ma‘nā leyse bi ismin ve lā*

fi l²³ - ta' rīfīyle mu'arrefdir hā ḥurūf teheccīden biriniñ ismidir bundan başka hā
 ism-i fī'l emr olur ḥuzz ma'nāsına ki al ve tut demek olur ve zamīr-i gā'ib ü ḥarf-i
 ğaybet ü hā'-i sekte vü hā'-i te'nīs ü ḥarf-i istifhāmdan ḥarf-i mübeddel olur (ki)
 ḥarf-i
 rābıt-ı sıfat (der) dālīñ fethi ve rā' ile edāt-ı zarfdır 'arabīde fī ma'nāsına
 türķīde de gibi bundan başka der kapı ve kerre merre ve nevbet ve yol ve böğürtlen
 yemişi
 ve sivri sinek ma'nalarına gelir (emṣāl) hemzeniñ fethiyle ef'āl vezninde
 beñzer ve şibh ü mānend ma'nāsına olan miṣliñ cem'-i kılletidir (īn) qarībe
 mevzū' olan ism-i işāretidir cem' i ĩnhā vü ĩnān gelir (kelimāt)
 fa'ilāt vezninde lafze-yi vāhīde ma'nāsına olan temre vezninde kelimeniñ cem'-i
 muṣaḥḥihīdir lafzlar ma'nāsına (mī) mīm-i memdūdeniñ kesriyle muzāri'-i evveline
 dāḥil
 olursa ḥāle taḥṣīs eder edāt-ı ḥāldir bu maḳāmda olduğu gibi māzī-yi evveline
 dāḥil olursa ḥikāyet-i ḥāl-i māziyye edāt olur meṣelā dānist bildi ma'nāsına iken mī-
 dānist
 dense bildi idi demek olur (nuvīsind) nūnuñ zammı ve vāv-ı memdūdeniñ kesri ve
 sīn-i
 mühmele ile kitābet ma'nāsına olan nūvīsten lafzından fī'l-i muzāri'-i cem'-i
 gā'ibdir kitābet
 ederler ya'nī yazarlar ma'nāsına ki müstaḳbelātı nūvīsed ve nūvīsind gelir tānīñ dāla
 ḳalbiyle
 (berāy) yā'-ı muvaḥḥideniñ ve rā'-ı memdūdeniñ fetḫaları ve yā'-ı taḥtiyye ile
 'arabīde lām-ı
 ta'līl gibi edāt-ı illetdir (beyān) ĩzāḥ u izḥār ma'nāsına (hareket) kımıldamak
 ma'nāsına

²³ Ne isim ne de fiil anlamına gelmeyen.

harfleriñ teḥarrükü bunlar ile olduğundan sebebiñ ismini müsebbebe itlāk
ḳabilindendir (mā-

ḳabl) mā'-ı mevşūf ile mazrūf-ı zamāniyyeden ḳabl kelimesinden mürekkeb olarak
isti'māli

şāyi'dir evveli ma'nāsına ki māba'd muḳābilidir (bāşed) bāşiden lafzından

muzāri'-i müfred-i ġā'ibdir olur ma'nāsına (be-telaffuz) bā edāt-ı zarf (telaffuz)
tekellüm

ya'nī söylemek ma'nāsına (der) ḥarf-i bānıñ mutaẓammın olduğu ma'nā-yı zarfiyyeti
(sayfa 13)

te'kīd için ityān olunmuştur (nemī-āyed) nefy-i ḥāl-i müfred-i ġā'ib gelmez
ma'nāsına

-maḥşūl-i terkīb- sebep iki nev' üzeredir evvelki sebep ḥafīfdır

o daḥi bir lafzdır ki bir müteḥarrik ile bir sākini müştemildir gül ve mül lafzları

gibi kāf-ı müteḥarrik lām-ı sākin ve mīm-i müteḥarrik ve lām-ı sākin böyle olan

kelimelere ıştılāḥda sebep-i ḥafīf derler ikinci sebep şaḳīldir o daḥi

bir lafzdır ki iki müteḥarriki müştemildir kele gile gibi ki bunlarda

kāflar ve lāmlar ikisi daḥi müteḥarrikdir sebep-i şaḳīl bunlara derler ve bu
kelimeleriñ

emşālinde olan hā' ḥarfi ki yazarlar hemān mā-ḳabliniñ ḥarekelerini 'ayān

u beyān için olup telaffuz u tekellüme gelmez ya'nī okunmaz (ve veted ber du
nev'est

veted-i mecmū' ve ān lafzīst müştemil ber du muteḥarrik ve yek sākin çün çemen ve
semen

ve veted-i mefrūk ve ān lafzīst müştemil ber du muteḥarrik ve yek sākin der-miyān

īşān çün lāle ve jāle) (veted) vāvıñ ve tā'-ı fevḳiyyeniñ fetḥaları ve dāl ile

luġatda ḳazık ma'nāsınadır ve ıştılāḥda (ber du nev'est) iki nev' üzeredir

(mecmū') bāb-ı şālişden ism-i mef'ūldür cem' ve muttaşıl olmuş ma'nāsına (çemen)

semen vezninde bâğ u bōstān ve gül-istān ve mevzî‘-i hurrem ma‘nâsınadır ve hıyābān

ma‘nâsına da gelir ki iki cânibli şaf-be-şaf eşcār ortasında olan rāh

ve güzār-gāhdır (semen) sīniñ ve mīmiñ fetħalarıyla gül-i se berk ya‘nī üç yapraklı

gül ki van gülü ve mışır gülü ve peygamber çiçegi ta‘bīr olunan güldür ve ba‘zılar ‘indinde

beş yapraklı bir güldür ki saķız gülü dedikleri güldür ‘arabīde vetīr derler ve semen lafzı

‘umūmā yağ ve huşūşā şafer yağına derler ki köhne mey semm-i ef‘īniñ bedene vuşūlüne

mā‘nidir (miyān) mīmiñ kesriyle nihān vezninde orta vü vasať ma‘nâsına ve bel

ve kemer ve kın u ğilāf ve tağarcık ma‘nâlarına daħi gelir luğat-ı hindīde büyük ü kebīr

ma‘nâsıdır (īşān) hemze-yi memdūdeniñ kesri ve şīn-i mu‘ceme-yi memdūdeniñ

fetħi ve nūn ile zamīr-i cem‘-i gā‘ibdir ‘arabīde hem türkīde onlar gibi müfredi odur

türkīde daħi müsta‘meldir ‘arabīde hüve gibi (lāle) hāle vezninde ‘umūmā toħumsuz

(sayfa 14)

ħod-rū biten lāle ve huşūşā lāle-yi dāğdār ismiyledir ki türkīde daħi lāle ta‘bīr

olunur envā‘-ı ‘adīdesi vardır lāle-yi kūhī lāle-yi berī lāle-yi şaķā‘īķ lāle-yi

dil-suħte lāle-yi dil-sūz lāle-yi ħaťā‘ī lāle-yi ħod-rūy ve bazıları bu tertīb

üzere beyān eylediler lāle-yi sefid lāle-yi āl lāle-yi surħ lāle-yi zerd lāle-yi du-rūy

lāle-yi nu‘mān lakin ħālā bu diyārda yüzden mütecāviz envā‘ ve esmāsı vardır

ve maħbūbuñ lebinden daħi kināye olur ve lāle-yi duħterī bir nev‘ lāledir ki yaprağınıñ

kenārları ğayet de kırmızı ve vasaťı siyāh olur āzer-gūn daħi derler

‘arabīde şaķāyıkū‘n-nu‘mān denir ki bu lāleye nu‘mān bin münzīr ‘itibār eyledi bunu

müfredâtta gelincik çiçeği dedikleridir deyi resmetmişler (jâle) lāle vezninde bürüdet
hevâsıyla münce mid olan қатарât-ı emfârdır ki gökden yağar aña tolu derler
ve şeb-nem ya‘nî çiy ta‘bîr olunan ruṭûbet ma‘nâsına da gelir ki ebḥire-yi arzîyye
cevv-i semâya şu‘ûd edip ṭabaḳa-yı zemherîre taḳarrübünde kuvvet-i bürüdet
te‘şîrinden

ḡılzet ve cānib-i süflāya nüzûle kesb-i zarûret etmekle ḳatre ḳatre nāzil olursa
maṭar denir ve ḥîn-i²⁴ nüzûlünde şiddet-i bürüdete teşādüfle қатарât-ı mezbûre
münce mid

olursa tolu olur ve yine şiddet-i bürüdetden hevâ-yı şâf kesb ḡılzet
ve buḥâriyyet ve tedricle cānib-i cevve-yi şu‘ûd ve eşcâr u nebâtât yapraklarına
muttaşıl

olursa ol ruṭûbet şeb-nem olur ve nîsân yağmuru ve üfürülmüş ḳabarmış
ṭolum ma‘nâlarına daḡi gelir bâḳî müfredâtlar bālâda beyân olundu -maḥşûl-i
terkîb- daḡi veted iki nev‘ üzeredir biri veted-i mecmû‘dur daḡi o bir lafızdır ki
iki müteḥarrik bir sâkini müştemildir ki çemen ü semen lafızları gibi ki bunlara iki
müteḥarrik

ile birer sâkini müştemillerdir ki cîm ve sîn ve iki mîmler müteḥarrik ve nûnlar
sâkindir

veted-i mecmû‘ bunlara derler daḡi ikinci veted mefrûḳdur ol daḡi bir lafızdır ki iki
müteḥarrik

ile bir sâkini müştemildir ki sâkin anlarıñ miyânında ola lāle vü jâle lafızları gibi ki
lālede iki lâmlar müteḥarrik ve miyân sâkin ve jâlede jâ ve lām müteḥarrik ve miyan
sâkindir veted-i mefrûḳ bunlara derler (ve fâşıla ber du fâşıla-yi şuḡrâ (sayfa 15)

ve ān kelime’îst muştemil ber se müteḥarrik ve yek sâkin çunānki şanemā ve be-
numā fâşıla-

yi kubrâ ve ān kelime’îst muştemil ber çehâr müteḥarrik ve yek sâkin çunānki
fikenemeş

²⁴ Aynı zamanda/-dığı zaman.

ve ŧikenemeŧ ve mecmū' īn erkān der īn kelimāt mundericest bī-gul ruḡet lāle be-
çemen

ne-nigerem) (fāşıla) bāb-ı ŧāniden ism-i fā'il-i müfred-i mü'ennesdir luğatda kesici
ve ayırıcı ma'nāsına beyt-i ŧi'rde baḡr-i kāmīl ile baḡr-ı vāfirīn eczālarının
vetedlerini

faşl eylediğün tesmiyye olundu (şuğrā) şādīn zammıyla tūbā vezninde

aşğarīn mü'ennesidir ki kübrāya nisbetle ḡarekeleri ḡalīl ya'nī

az ve her ḡalīl şuğrā ya'nī küçük olduğün şuğrā tesmiyye olundu ve ıŧılāḡda fāşıla-
ı şuğrā

(ān kelime'īst) ol lafızdır ki (muŧtemil ber se muteḡarrik ve yek sākin) üç müteḡarrik
ile bir sākin müŧtemildir (çunān) aşlı çun ān olup vāv ḡazf

olunup çunān oldu müfredātı ānifen beyān olundu (ki) ḡarf-i beyān (şanemā)

ey maḡbūb ma'nāsına çünkü (şanem) şādīn ve nūnuñ fethālarıyla şemenden
mu'arreb olarak

müşrikīnīn perestiş etdikleri büt ma'nāsına olup şu'arā lisānında

ḡūb-rūyān-ı meh-veşāndan kināye ederler āḡirindeki elif ḡarf-i nidādır (be-nümā)
nūnuñ

zammıyla nümūden lafızından emr-i ḡāzırdır göster ma'nāsına zīrā müstaḡbelāt-ı
vāvīn elif ve

yā-yı taḡtiyyeye ebedū'l-ileyh nümāyed ve nümāyende gelir evvelindeki bā-yı
muvahḡide

te'kīddir (kubrā) şuğrā vezninde ekberīn mü'ennesidir ki şuğrāya nisbetle ḡarekeleri
keşīr

ya'nī çok ve keşīr kebīr olduğün kübrā tesmiyye olundu ve ıŧılāḡda

fāşıla-yi kübrā (ān kelime'īst muŧtemil ber çehār muteḡarrik ve yek sākin) ol

kelimedir ki dört müteḡarrik ile bir sākini müŧtemildir ve bu fūrū'dan olduğü

cihetden kendisinden ŧi'r terkīb eder ki müstef'ilün mecnūn ve maṭvī olduğda

fe‘iletün kelimesine nakl olunur ki fâşıla-yi kübrâdır bu fâşilatânîñ şugrâsı iki
sebebdan mürekkebdır biri hafîf ve biri şakîldır ve kübrâsı bir sebeb-i şakîl ile bir
veted-i

mecmû‘dan mürekkebdır (çehâr) cîm-i fârsiyyeniñ ve hâ’-ı memdûdeniñ fethâlarıyla
çâr gibi dört ma‘nâsına bu maqâmda (ber) bâ’-yı muvahhîde ma‘nâsınadır
(fikenemeş)

(sayfa 16)

(fikenem) fânîñ kesriyle bırakmak ma‘nâsına olan fikenden lafzından muzârî-yi
mütekellim-i vahdedir ve şîn zamîr-i gâ’ibdir bırakırım anı ma‘nâsına (şikenemeş)
(şikenem) şîniñ kesriyle şikesten lafzından muzârî-yi mütekellim-i vahdedir şîn
zamîr-i gâ’ibdir kırarım anı ma‘nâsına ya‘nî ben anı bırakır kırarım deme gibi leţâfet
vardır (munderic) infî‘âl bâbından ism-i fâ’ildir şulâşîsi olan derc
kitâb ve şevb maqûlesini dürmek ma‘nâsınadır bu maqâmda idhâl u vaz‘ olunup
kondu demek olur (bî) bâ’-ı muvahhîde-yi memdûdeniñ kesriyle edât-ı nefydir
‘arabîde lâ türkîde mez ile ta‘bîr olunur meşelâ bî-gül gibi gülsüz demektir (ruḥ)
rânîñ zammı ve ḥâ’-ı mu‘ceme ile yañaḳ ma‘nâsına ‘arabîde ḥadd derler şu‘arâ ba‘zı
terākîbe cüz’ edip gül-ruḥ ve perî-ruḥ derler bu maqâmda olduḡu gibi ve âḥirinde
olan tâ zamîr-i ḥitâbdır (ne-nigerem) nûnuñ kesriyle nigerîden lafzından nefy-i
müstakbel-i

mütekellim-i vahdedir bakmam ma‘nâsına bu terkîbiñ bâķî müfredâtları ânifen geçdi
-maḥşûl-i terkîb- daḥî fâşıla iki nev‘ üzeredir biri fâşıla-yi şugrâdır

daḥî ol bir kelimedir ki üç müteḥarrik ile bir sâkini müştemildir şanemâ vü be-nümâ
lafzları gibi ki bunlar üç müteḥarrik ile bir sâkini müştemildir ki şâd ve nûn ve mîm
şanemâda ve bâ ve nûn ve mîm be-nümâda bunlar müteḥarrik ve âḥirlerinde olan
elifler

sâkinlerdir işte bunlara fâşıla-yi şugrâ derler ikinci fâşıla-yi kübrâdır o daḥî bir
kelimedir ki

dört müteharrik ile bir sâkini müstemildir fikenemeş ve şikenemeş lafzları gibi ki bunlar

dört müteharrik ile bir sâkini müstemildir ki fâ kâf nûn mîm daḥi şîn kâf

nûn mîm bunlar müteharrik ve âhîrinde olan şînler sâkinlerdir daḥi bu erkânîñ mecmû‘u

bu kelimâtda mûndericidir ki bî-gül ruḥet lâle be-çemen ne-nigeremdir bî sebep-i ḥafîf

gül lâmîñ kesriyle sebep-i şakîl ruḥet veted-i mecmû‘ lâle veted-i mefrûḥ be-çemen

fâşıla-yi şugrâ ne-nigerem fâşıla-yi kübrâdır ve bu terkîbiñ ma‘nâsı senîñ gül

yüzüñsüz ey cānān bāḡ u bōstānda lâleye nazar edip bakmam ya‘nî sensiz baña

bāḡ-ı cihān ḥarāmdır demek olur bundan sonra eş‘ār terkîb ü tertîb etmeniñ uşûl

ve fâ‘idelerini zıkr ü tafşîl etmek içün faşl ityān eyleyip aşılıları daḥi (sayfa 17)

‘ayān u beyān eder -faşl- bāb-ı şānîden maşdardır luḡatda ḳaṭ‘ ve fark eylemek ma‘nâsına ve

ıştılâḥda *infikāku kelāmin ‘an kelāmin āḥir*²⁵ mefhûmuna derler eger fâ‘il ma‘nâsına olursa

mā-ḳabli mā-ba‘dından fâşıldır demek olur eger mef‘ûl demek olursa mā-ḳabli mā-ba‘dından

mefşûl ya‘nî ayrılmışdır demek olur (te‘lîf-i kelām-ı mevzûn ez hîç yek ez ĩn erkān segāne bî

ānki yā dīgerî terkîb kunend mustaḥsen ṭabā‘ nemî-ufteḍ) (te‘lîf) mübtedā ve (nemî-ufteḍ)

ḥaberidir ve müstaḥsen fi‘liñ mef‘ûlun bihi şarīḥi ve ez-hîç yek mef‘ûlün bihi ḡayr-ı

şarīḥi olarak ḥaşr u ḳaşr ifādesiçün taḳdīm olunmuşlardır ve bu cümle mübtedā

ile ḥaberden mürekkeb cümle-yi ismiyyedir (te‘lîf) tef‘îl vezninde ülfet ve imtizāc

etdirmek ma‘nâsına (kelām) selām vezninde lüḡatda elfāḡ ma‘nâsınadır

ve ıştılâḥda cem‘ olmuş birkaç kelimeye derler ki kâ‘iliñ ol kelimelerde ḳaşḍ

²⁵ Sözüñ bir diḡer sözden ayrışması.

eylediği ma‘nā üzerine *biḥesabī’z-ẓāhir*²⁶ delālet eyleye (mevzūn) bāb-ı şānīden ism-i

mef‘ūldür lügatda bir nesnenin karşıtı ve ḥadd ve miqdār ma‘nalarına gelir

ve ıstılāḥda *-ṣi‘rūn manẓūmun muvāfiḳu’l-baḥri ve’l-mīzān*²⁷ - mefhūmuna derler ya‘nī bahre

mīzāna muvāfiḳ nazm olunmuş ṣi‘r ma‘nāsına (hīç) hānıñ kesri ve yā-yı mechūl

ve cīm-i fārsī ile lā şey ve ma‘dūm ma‘nāsına ve mecāza ba‘zı ve ḳalīl ma‘nāsına da gelir

lakin bu maḳāmda ma‘nā-yı evvel murāddır (erkān) emsāl vezninde rüknuñ cem‘-i ḳilletidir

cüz’ler ma‘nāsına bu maḳāmda sebep ve veted ve fāşıla murāddır (segāne) yegāne

vezninde üç nev‘ ü üç dürlü ma‘nāsına (ānki) ism-i mevşūl-i müfredidir cem‘i

ānānki gelir bu maḳāmda erkān ile ta‘bīr olunur (dīgerī) yā vaḥdet için

(dīger) bār ma‘nāsınadır ki ḥālet izāfetde ḡayriyyet ma‘nāsına muḳayyedir meşelā

dīgereş anıñ ḡayrı demektir (terkīb) tef‘īl vezninde bir şey’i şey’-i āḥire

muḳteżāsınca yanaşdırmak ve zamm ve ilşāk eylemek ma‘nāsına (kunend) fi‘l-i

muẓārī‘-i cem‘-i ḡā’ibdir ederler ma‘nāsına (mustahsen) istif‘āl bābından ism-i

mef‘ūldür pesendīde olunmuş begenilmiş ma‘nāsına (ṭabā‘) kitāb vezninde insānıñ (sayfa 18)

mechūl ve meftūr olduḡu seciyyeye denir ki sirişt ü ḥalīḳasıdır (nemī ufted)

nefy-i ḥāl-i müfred-i ḡā’ibdir vāḳi‘ olmaz ma‘nāsına –maḥşūl-i terkīb- kelām-ı

mevzūn te’līf etmeklik ṭab‘a-yı müstahsen olmaz bu üç cüz’lerin her birinden ki

bir ḡayrısı ile terkīb olmayıp yalnız sebebdan ve yalnız vetedden ve yalnız fāşıladan

te’līf ü terkīb olunmuş ola ya‘nī aşḥāb-ı feşāḥat ve erbāb-ı belāḡat nezdinde

sāde birer rükndan söylenmiş ebyāt u eş‘ār ve söylemekligi maḳbūl ü mergūb

²⁶ Zahirine göre.

²⁷ Vezin ve bahri (Arap edebiyatında bir vezin grubu) uyumlu manzum şiir.

degildir ki ṭabī‘at-ı şī‘riyyeye mālik olanların ṭabī‘at u siriştlerine muvāfık olup istihsān etmezler ki şu üç beyt sāde birer rükndan güftār olduğundan maḳbūl degildir şimdi anı beyān buyurur (ne ez esbāb-ı tenhā çunānki) (ne) edāt-ı nefydir ‘arabīde lā gibi (esbāb) aṣḥāb vezninde sebebiñ cem‘-i kılletidir (tenhā) yalnız vaḥīd ü mütevaḥḥid ma‘nāsına ya‘nī yalnız rüknuñ biri olan sāde esbābdan söylenip ṭab‘a muvāfık ve müstaḥsen olmayan bu beyt gibidir (beyt) her-dem pīṣet dārem zārī - kez ğam tā ki zārem dārī (her-dem) her vakt ve her zamān ma‘nāsına zārā (her) bir kelimedir ki ‘umūm efrād ma‘nāsın ifāde eder ‘arabīde kull ve lām istiğrāk mevki‘ndedir (dem) cem vezninde bu maḳāmda vakt u zamān ma‘nāsına (pīṣ) bā-yı fārsiyye-yi memdūdeniñ kesri ve ṣīn-i mu‘ceme ile öñ ma‘nāsına ki muḳābili pesdir ve āḫirindeki tā zamīr-i ḥiṭābdır (dārem) dāṣten lafzından muzāri‘-i mütekellim-i vaḥdedir tutarım ma‘nāsına āḫirindeki mīm-i sākine zamīr-i muttaşıl-ı mütekellim-i fā‘ildir (zārī) nālān u giryān u ağlamak ya‘nī sūziş ve ḥüzn ile yanık yanık ağlamak ma‘nāsına (kez ğam) ğamdan ma‘nāsına müfredātları ma‘lumdur (tā) ḥarf-i ğāyet (kī) kāfiñ fethiyle zamān-ı mechūlden su‘āl ki terkībde kaçan ‘arabīde metā ile ta‘bīr ederler (zārem) beni zār ma‘nāsına çünkü zār ānifen geçdi āḫirindeki mīm zamīr-i muttaşıl-ı mütekellim-i mef‘ūldür (dārī) dāṣten lafzından muzāri‘-i müfred-i muḥāṭabdır tutarsın ma‘nāsına –maḥṣūl-i beyt- dil-dāra ḥiṭāb edip buyurur ki her zamān (sayfa 19) seniñ ḳatında feryād u fiğānım var nālān-ı giryān oluyorum ‘acabā ğamdan ne zamāna ḳadar beni zār edersin diye luṭf u iḥsānını niyāz eder bu beytiñ mecmū‘u sebe-i ḥafīfden mürekkebdir her biri dem biri ilā āḫirihi taḳṭī‘i murād olunsa baḥr-ı

mütədārikden okunur (ne evtād mucerred çunānki) (evtād) esbāb vezninde
vetediñ cem‘-i kılletidir (mucerred) tef‘īl bābından ism-i mef‘ūldür tenhā ve yalnız
ma‘nāsına
ya‘nī yalnız evtāddan söylenip tab‘a muvāfık ve müstaḥsen olmayan bu beyt
gibidir (beyt) be-süyem er guzer kunī zihī ‘aceb zihī ‘aceb – be-rüyet er nazar
kunem zihī ṭarab zihī ṭarab - bu beytiñ mecmū‘u daḥi veted-i mecmū‘dan
mürekkebdır ki
be-sū biri yem er biri ilā āḥirihi ve taḳṭī‘i murād olunsa baḥr-i hezecden
okunur -er guzer kunī be-süyem er nazar kunem be-rüyet- taḳḍīrindedir (sū) mū
vezninde
ṭaraf u cānib ma‘nāsınadır türkçe yaña vü geçe ta‘bīr olunur ve edāt-ı teşbīh ve sūd
muḥaffefi olur ve ziyā vü aydınlık ma‘nāsına gelir (er) eger lafzından muḥaffef
edāt-ı şartdır (guzer) kāf-ı fārsiyyeniñ zammı ve zāl-i mu‘cemeniñ fethi ve rā’
ile isimdir uğrama ve geçme ma‘nāsına (kunī) kāfiñ zammıyla muzāri‘-i müfred-i
muḥṭābdır edersiñ ma‘nāsına (zihī) zā-yı mu‘cemeniñ fethiyle edāt-ı taḥsīndır
ne güzel ma‘nāsına (‘aceb) sebep ḥafī olup ‘ādetden ḥāric olan nesneden
nefsiñ tegāyyürrüdür ve seyl ‘aẓīm ve sā’ir gibi (rūy) cūy vezninde yüz ma‘nāsına
‘arabīde vech denir ve sebep ü bā’is ve riyā vü taṣannu‘ ve ümīd ü ārzū
ve peydā eylemek ve aramak ma‘nalarına daḥi gelir āḥirindeki tā zamīr-i ḥiṭābdır
(nazar) sefer vezninde bāb-ı evvelden maṣdardır bir nesneye şarf-ı başıra eylemek
ma‘nāsınadır ki bakmak ta‘bīr olunur (ṭarab) fetḥateynle feraḥ u sūrūr ma‘nāsına
-maḥṣūl-i beyt- nigārına tevcīh-i kelām edip buyurur ki eger semtimizden
güzer eder ya‘nī geçerseñ ne güzel kendisinden ta‘accüb olana çok şeydir
ne güzel eger yüzünü görürsem ne güzel şādlıktır ne güzel ya‘nī geçmesi
‘ādetden ḥāric olduğundan cāy-ı ta‘accübdür (ne ez fevāşıl faḳaṭ cinānki)
(sayfa 20)

(fevāşıl) mesācid vezninde fāşılânın cem‘-i mükesseridir (faķat) fā‘-ı zā‘idedir
(ķat) ķāfiñ fethiyle esmā‘-ı if‘ālden isimdir yekfī ma‘nāsına ya‘nī yalnız fāşıla-yi
şuğrādan söylenip tab‘a muvāfık ve müstaḥsen olmayan bu beyt gibidir
beyt -puserā be-guşā leb ḥuş be-serā – be-surūd ḥuşet be-nevāz merā-
bu beytiñ mecmū‘u daḥi fāşıla-yi şuğrādan mürekkebdır ki puserā biri be-guşā biri
ilā āhirihi
ve taķtī‘i murād olduķda baḥr-ı mütedārikden okunur (puser) bā‘-ı fārsiyyeniñ
kesriyle oğul ya‘nī ibn ma‘nāsına gerek mülteḥī gerek emrad ve sāde-rū olsun
ikisine de şāmidir ehl-i hevā taḥşīş edip şabīḥu‘l-vech ve yalın yüzlüler de
isti‘māl ederler āhirinde elif nidā içündür (be-guşā) ķāfiñ zammıyla guşāyiden
lafzından emr-i ḥāzırdır aç ma‘nāsına evvelindeki bā‘-ı muvaḥḥide ḥarf-i te‘kiddir
(leb) lāmıñ fethiyle dudak ma‘nāsına ‘arabīde şefe derler ve uc ve kenār
ma‘nāsına da gelir (ḥuş) koş vezninde güzel ḥūb ma‘nāsına
ḥod u ḥvīş ve māder-zen ve māder-şoher ve buse ma‘nalarına daḥi gelir ki
‘arabīde ḳuble denir (be-serā) sīniñ fethiyle serāyiden lafzından emrdir terennüm
ve teğannī eyle ma‘nāsına evvelindeki bā‘-ı muvaḥḥide-yi meksūra ḥarf-i te‘kiddir
(be-surūd) bā‘-ı muşāḥabet ile ḳu‘ūd vezninde ṭarab u nağme vü ğinā ma‘nāsına ki
gerek ādemde gerek ḳuşda olsun ve raķş u semā‘ ve söz ü kelām ma‘nalarına da
gelir (be-nevāz) bā‘-ı te‘kīd ve nūnuñ fethiyle beste okumak ve ṭarab u teğannī
eylemek
ve oḥşamak u murāda erişdirmek ma‘nalarına olan nevāḥten lafzından emrdir
teğannī eyle oḥşa murāda erişdir ma‘nāsına (merā) mīmiñ fethiyle beni ma‘nāsına
ve baña ve bende ma‘nalarına daḥi gelir –maḥşul-i beyt- ey puser güzel
lebiñi aç ya‘nī açıp teğannī vü terennüm eyle beste oḳu güzel kelāmıñla beni oḥşayıp
taltīf ü taṭbīb eyle bundan soñraki ķānūn u ķā‘ideye muvāfık u muṭābık olarak
ebyāt u eş‘ār terkīb ü tertīb etmeniñ uşul ü kavā‘idini ‘ayān u beyān

buyururlar ki nezd-i ehl-i 'irfānda maḳbūl ü mergūb olup taḥsīn ü āferīne şāyeste
(sayfa 21)

vü şāyān ola (pes der te'līf-i kelām-ı mevzūn nāḩār bāşed ez ictimā' īn erkān
bā yekdīger ve uşūlī ki ez ictimā' īn erkān ḩāşıl mī-āyed ve binā-yi cumle-i eş'ār
'arab u 'acem ber-ānest 'arūziyyān ānrā efā'īl ve eczā ve erkān ve tefā'īl gūyend
munḩaşırest be-ḩukm istikrā der heşt aşl) (pes) bā' -ı fārsiyyeniñ fethi

ve sīn ile bunuñ gibi yerlerde şartıñ cevābına dāḩil olan fā' ma'nāsınadır

(te'līf-i kelām-ı mevzūn) ānifen geḩdi (nāḩār) 'arabīde *lā bud elbette lāzım*²⁸
ma'nāsına

çünkü (nā) edāt-ı nefydir (ḩār) ayrılık u müfāraḩat ve mekr ü ḩīle ma'nālarına
olan ḩāreden muḩaffedir ki müfāraḩatsız ve mekr ü ḩīlesiz lāzım olur demektir
(bāşed) ānifen geḩdi (ictimā') ifti'āl vezninde birikmek ve cem' olmaḩ ma'nāsına ki
zıddı iftirāḩdır (ki) ḩarf-i rabṭ-ı şıfat (cumle) cīmiñ zammıyla fī'l-aşl

'arabīde icmāl ma'nāsına olup *bi'l-naḩli'l-maḩḩ*²⁹ fārsiyyede ve türkiyyede cemī'

ma'nāsına şāyi'dir bu maḩāmda olduḒu gibi lakin muşannifān ve münşīān
miyānelerinde

bā-yı cāre ile keşretde ve fī-cāre ile kılletde isti'māl olunur (eş'ār) emşāl

vezninde şī'riñ cem' -i kılletidir ma'nāsı ānifen beyān olundu ('arab) fetḩateynle

'acemiñ ḩilāfı olan ya'nī 'acem olmayan tā'ife-yi insānīdır 'acem mā'adā-yı 'arabdır
ki

türk ve fars ve rūm ve hind ve sā'ir ṭavā'if dāḩillerdir ('arūziyyān) yā ḩarf-i

nisbet ve elif nūn edāt-ı cem'dir mużāf-ı maḩzūfdur ki ehl ü 'ulemā-yı 'arūż

demektir (ānrā) anlara ma'nāsına (efā'īl) hemzeniñ fethiyle ef'āl lafzınıñ

cem' -i mükesseridir (eczā') hemzeniñ fethiyle bir nesneniñ bir pāresi ve bir bölüğü

ma'nāsına olan cüz' lafzınıñ cem' -i kılletidir (erkān) hemzeniñ fethiyle rüknuñ

²⁸ Kesinlikle gereklidir.

²⁹ Katıksız nakille.

cem‘-i kılletidir (tefā‘īl) tānīn fethiyle tef‘āl lafzının cem‘-i mükesseridir

(güyend) kāf-ı memdūdeniñ zammıyla fi‘l-i muzāri‘-i cem‘-i müzekker-i gā‘ibdir derler

ve söylerler ma‘nāsına (munḥaşır) infi‘āl bābından ism-i fā‘ildir ḥaşr u kaşr

oluncı ya‘nī buña maḥşūş olup ğayrıda bulunmayıcı demektir (be-ḥukm) bā ḥarf-i taḥşīş

sebebiyyeti mutazammındır (ḥukm) ḥānīn zammıyla każā ma‘nāsına (sayfa 22)

isimdir ki şu nesne şöyledir demekden ‘ibāretir (istikrā‘) hemzeniñ kesriyle

istif‘āl vezninde tettebbu‘ ve istikṣā ya‘nī bir şey’i kemāl-i mertebe araştırmak

ma‘nāsına ki cem‘ ma‘nāsındandır güyā ki araştırdığı şey’in cemī‘ efrādını

cem‘ eder demek olur (heşt) ḥānīn fethiyle merātib-i a‘dāddan sekiz

ma‘nāsına ki sekiz cennette heşt behişt derler bākī müfredātlar bālāda beyān olundu

-maḥşūl-i terkīb- emr böyle olduysa ya‘nī yalnız sebebdan ve sāde vetedden

yā fāşıladan te‘līf-i kelām-ı mevzūn merġūb u müstaḥsen olmadıysa elbette nā-çār

bu cüz’leriñ bir ğayrısı ile ictimā‘ından lāzım oldu ya‘nī sebep-i veted ile veted-i

fāşıla ile fāşıla-yı sebep ile cem‘ olmak lāzımdır ki aşllar bunlardan zuhūr ve vücūda

gele meşelā aşlların biri fe‘ülündür ki bir veted-i mecmū‘ ile bir sebep-i ḥaḥfifden

ve biri mütefā‘ilündür ki bir fāşıla-yı şuġrā ile bir veted-i mecmū‘dan mürekkeblerdir daḥi

bir alāy aşllar ki ya‘nī fe‘ülün mefā‘ilün ve sā‘ir ki bu cüz’leriñ ya‘nī sebep ve veted

ve fāşılanın ictimā‘ından ḥuşūle gelir ‘arab ve ‘acemiñ ebyāt u eş‘arının

cümlesiniñ bināsı anıñ üzerinedir ya‘nī bu uşūl üzerine yapılmış ve tertīb

olunmuşdur daḥi ‘arūz ‘ulemāları anlara efā‘īl ü eczā vü erkān u tefā‘īl

derler ki istikrā‘ ḥükmüyle sekiz aşla münḥaşırdır ziyāde degildir (fe‘ülün be-taḥdīm

veted-i mecmū‘ ber sebep-i ḥaḥfif) (fe‘ülün) fānīn fethi ve ‘ayn-ı memdūdeniñ ve lāmıñ

zammeleri ve nūn ile sekiz aşldan evvelkidir (be-taḥdīm) bā ḥarf-i şıla (taḥdīm)

tef'îl vezninde öñe geçmek ma'nāsına ya'nî veted-i mecmū' uñ sebep-i hafîf üzerine taqđîmi ile ki fe'û veted-i mecmū' lün sebep-i hafîfdır fe'ûlün olmuştur (fā'ilun be-taqđîm sebep-i hafîf ber veted-i mecmū') uşûlden ikinci fā'ilündür sebep-i hafîfiñ veted-i mecmū' üzerine taqđîmiyle ki fā sebep-i hafîf ve 'ilün veted-i mecmū' dur fā'ilün

olmuştur (mefā'ilun be-taqđîm veted-i mecmū' ber du sebep-i hafîf) uşûlden üçüncü mefā'ilündür ki veted-i mecmū' u iki sebep üzerine taqđîm ile ki mefā veted-i mecmū' ve 'î ve lün sebep-i hafîflerdir mefā'ilün olmuştur (mustef'ilun (sayfa 23)

be taqđîm du sebep-i hafîf ber veted-i mecmū') uşûlden dördüncü müstef'ilündür iki sebep-i hafîfiñ veted-i mecmū' üzerine taqđîmiyle ki biri müs dîgeri tef ve veted-i mecmū' 'ilündür müstef'ilün olmuştur (fā'ilātun bārūden veted-i mecmū' der miyān du sebep-i hafîf) uşûlden beşinci fā'ilātündür veted-i mecmū' u iki sebep-i hafîf miyānına götürmeklik ile biri fā ve biri tün veted-i mecmū' 'ilādır fā'ilātun olmuştur (mufā'iletun be taqđîm veted-i mecmū' ber fāşıla-i şuğrā) uşûlden altıncı mufā'iletündür veted-i mecmū' u ki mufādır fāşıla-yı şuğrā üzerine taqđîmiyle ki 'aletündür

mufā'iletün olmuştur (mutefā'ilun be taqđîm fāşıla-yı şuğrā ber veted-i mecmū') uşûlden yedinci mütefā'ilündür fāşıla-yı şuğrāyî ki mütefādır veted-i mecmū' üzerine taqđîm ile ki 'ilündür mütefā'ilün olmuştur (mef'ûlātu be taqđîm du sebep-i hafîf ber veted-i mefrūk) uşûlden sekizinci mef'ûlātüdür iki sebep-i hafîfiñ taqđîmiyle ki biri mef ve biri 'ûdur veted-i mefrūk üzerine ki lātüdür mef'ûlātu olmuştur (ve ānçi ez ĩn uşûl der evzān-ı şî'r-i fārsî keşîru'l-vuķū'est penc bîş nîst mufā'ilun fā'ilātun mustef'ilun mef'ûlātu fe'ûlun ve her yek rā ez ĩn uşûl pencgāne furū'-ı çend hest be-sebeb teğayyurî ki 'arūziyyān ānrā ziḥāf ḥvānend ḥāşıl mî-şud lā-cerem der beyān-ı ziḥāfāt ve furū' ān faşl-i tertîb

dāde mī-şevēd) (ānçi) ğayr-ı ‘ākıl için olan ism-i mevşüldür ki efā’ilden
‘ibāretidir (keşir) kāfiñ fethiyle çok ma‘nāsına (vuķū‘) vāvıñ zammıyla
maşdardır vāki‘ olmak ma‘nāsına (penc) bā’-ı fārsiyyeniñ fethi ve nūnuñ sükūnuyla
‘adedde beş ma‘nāsına (bīş) bā’-ı muvaħħide-yi memdūdeniñ kesri ve şin-i
mu‘ceme ile ziyāde ma‘nāsına (nīst) yokdur ma‘nāsına çünkü (nī) nūnuñ
kesri ve yā’-ı taħtiyye-yi mechūle ile edāt-ı nefydir ‘arabīde leyse ve lā gibi
çağatayda
imes derler (est) edāt-ı rabtđır (pencgāne) bā’-ı fārsiyyeniñ ve cīmiñ fethaları
ve nūnuñ sükūnuyla beş nev‘ ve beş dürlü ma‘nāsına (furū‘) ku‘ūd vezninde fer‘iñ
cem‘-i mükesseridir luğatda sâ’irlere şeref ü şān yā ħüsn ü cemāl cihetiyle ğālib
(sayfa 24)
ü ser-firāz olmak ma‘nāsına ıştılāħda eczā-yı aşliyye-yi zihāf ile tegayyür
etdikden sonra binefsihi bākī kalan yā anıñ mekānına konan cüz’lere derler (çend)
cīm-i fārsiyyeniñ fethi ve nūnuñ sükūnuyla miķdār ma‘nāsına ‘adedde ve ğayrında
mūsta‘meldir (hest) hānıñ fethiyle vardır ma‘nāsına (teğayyur) tefa‘‘ül vezninde
bir ħālden bir ħāle dönmek ma‘nāsınadır ki bozulmak ta‘bīr olunur (yā) vahdet
içündür (ki) ħarf-i beyān (zihāf) zā-yı mu‘cemeniñ kesriyle luğatda kendi
aşlından ırak düşürmek ma‘nāsınadır ve ıştılāħda eczā’-ı aşliyyede vāki‘
olan tegayyüre bā’iş ü bādī olanlara derler ki ħazf ve işbāt ve ziyāde vü noķşān ile
eczā-yı aşliyye bir ħālden bir ħāle dönerek fer‘ler andan zuhūr u vücūda gelir
ve ‘arabī ‘arūzlarında ‘illet ile zihāfiñ miyānını fark ve temyīz edip fārsī
‘arūzlarında fark etmeyerek cümlesine ‘ale’l-‘umūm zihāf derler (ħvānend)
ħvānden lafzından fi’l-i mużārī’-i cem‘dir okurlar ve derler ma‘nāsına (mī)
edāt-ı ħāl (şevēd) şuden lafzından ħilāf kıyāş üzere fi’l-i mużārī’-i
müfred-i ğā’ibdir olur ma‘nāsına (lā-cerem) fethateynle ve āħiriñ fethiyle bunda bir
kaç

luġat vardır mecmū‘u lā-būd ma‘nāsınadır ki çāresiz ü zarūrī demektir yāḥud

lā-meḥāle ma‘nāsınadır ki şübhesiz ü elbette demektir ve kısım-ı maḳāmında

mūsta‘mel olup kısım-ı cevābī gibi bunun daḫi cevābına lām dāḫil olur

(ziḥāfāt) ziḥāfiñ cem‘-i muṣaḥḫihidir (faşlī) yā vaḥdet içündür (tertīb)

tef‘īl vezninde luġatda her nesneyi yerli yerine vaż‘ u işbāt eylemek ma‘nāsınadır

ve ıştılāḫda *ce‘ale‘l-eşyā‘u‘l-keşīra bi-ḥayṣu yuṭalliku-yutlaku ‘aleyhe ismu‘l-vāḥid ve yekunu li-ba‘ḫihi eczā‘hu nisbeten ile‘l-ba‘ḫu bi‘t-teḳāddumi ve‘t-te‘aḥḫur*³⁰ mefhūmuna

derler (dāde) dādenden ism-i mef‘ūldür verilmiş ma‘nāsına bāḳī müfredātı ānifen geçdi

-maḥşul-i terkīb- daḫi bu uşüllerden şol efā‘īl ki fārsī

şi‘rleriniñ vezinlerinde vuḳū‘u keşīrdür ol beşden ziyāde degildir ki mefā‘īlün fā‘ilātün müstef‘ilün mef‘ūlātü fe‘ūlüdür bu beş nev‘ uşulden her birerleri için bir alāy (sayfa 25)

fer‘ler vardır bir taġayyür sebebiyle zūḥūr u vücūda gelir ki ehl-i ‘arūz āña ziḥāf

derler anıñiçün ziḥāflar ve fer‘leriniñ beyānında bir faşl tertīb olunmuşdur

faşl (ziḥāfāt-ı mefā‘īlün yāzdeh est ve furū‘-ı ü nīz

yāzdeh est emmā ziḥāfāt ḳabż-ı ü) (yāzdeh) ‘adedde on bir ma‘nāsına (nīz) nūn-ı

memdūdeniñ kesriyle daḫi ma‘nāsına (emmā) hemzeniñ fethiyle tafşīliyyedir ki

ziḥāfları tafşīl eder (ü) zamīr-i ġā‘ib-i munfaşıldır ‘arabīde hüve gibi mefā‘īlün

lafzına rāci‘dir (ḳabż) ḳāfiñ fethiyle luġatda tutmak ma‘nāsınadır ve ıştılāḫda

(ışkāt-ı yā‘-ı mefā‘īlün est tā mefā‘ilun be-mānd) (ışkāt) hemzeniñ kesriyle

düşürmek ma‘nāsına (tā) intihā‘-i ġāyet ma‘nāsınadır ‘arabīde ilā gibi

(be-māned) bā‘-ı muvaḥḫideniñ zammıyla muzāri‘-i müfred-i ġā‘ibdir ḳalır ma‘nāsına ḫāşılı

mefā‘īlün lafzınıñ ziḥāfları on birdir ve fer‘leri daḫi on birdir imdi anıñ

³⁰ Sayıca fazla olan şeyleri, tek isim verilecek hāle getirmek. Bazı bölümlerin diğerklerine nisbeti takdīm (öne geçirme) ve te‘hīr (sona taşıma) ile gerçekleşir.

ziḥāflarınıñ evvelkisi ḳabẓdır ki mefā‘īlün lafzınıñ yāsını düşürmeklikdir
mefā‘īlün ḳalır ma‘lūm ola ki ‘arabī ‘arūẓunda bulunan ‘illet yigirmi üç
ve fārsīde otuzdur şu on yedi de ‘arabī ile fārsī müşterekdir ki ikisinde de
bulunur bunlardır 1 ḥabn 2 ḥabl 3 ḳabẓ 4 ḳaṣr 5 ḳaṭ‘

6 keff 7 keṣf 8 vaḳf 9 ḥazz 10 ṭayy 11 ṣalm 12 teṣ‘īs

13 ḥazf 14 ebter 15 terfīl 16 izāle 17 isbāğ şu altı da

‘arabīde bulunur fārsiyyede bulunmaz bunlardır 1 izmār 2 ‘aṣb 3 ḳaṭf

4 cüz’ 5 ṣaṭr 6 nehk şu on üç de fārsiyyede bulunur ‘arabīde

bulunmaz bunlardır 1 ḥarm 2 ḥarb 3 ṣeter 4 hetm 5 cebb 6 zeel

7 ṣekl 8 caḥf 9 ced’ 10 ref’ 11 ṣelm 12 naḥr

(keff) kāfiñ fethiyle luḡatda geri tutmaḳ ma‘nāsına ve ıṣṭilāḥda

(ıṣḳāṭ-ı nūn-ı mefā‘īlün est tā mefā‘īl be-māned) mefā‘īlün lafzından nūnu

düşürmeklikdir mefā‘īlū ḳalır ikinci budur (ḥarm) ḥānıñ fethi ve rānıñ sükūnuyla

luḡatda bir nesneniñ dikişini ve nigendesini söküp ayırmaḳ ma‘nāsınadır

(sayfa 26)

ve ıṣṭilāḥda (ıṣḳāṭ-ı mīm-i mefā‘īlün est tā fā‘īlün bemāned mef‘ūlün becāy-i ān

be-nihend) mefā‘īlün cüz’ünden mīmi düşürmeklikdir tā ki fā‘īlün ḳalıp mef‘ūlün

cüz’ünü anıñ yerine ḳorlar üçüncü budur (ḥarb) ḥānıñ fethi ve rānıñ sükūnuyla

luḡatda vīrān eylemek ma‘nāsınadır ve ıṣṭilāḥda (ıṣḳāṭ-ı mīm ve nūn mefā‘īlün est

fā‘īlū be-māned mef‘ūlū becāy-i ān) mefā‘īlün cüz’ünden mīmi ve nūnu

düşürmeklikdir ki fā‘īlū ḳalır mef‘ūlū cüz’ünü anıñ yerine ḳorlar dördüncü budur

(ṣeter) fethateynle luḡatde ‘ayb etmek ma‘nāsınadır ve ıṣṭilāḥda (ıṣḳāṭ-ı mīm

ve yā mefā‘īlün est fā‘īlün be-māned) mefā‘īlün cüz’ünden mīmi ve yāyı

düşürmeklikdir

fā‘īlün ḳalır beşincidir (ḥazf) luḡatda atmaḳ ma‘nāsınadır ve ıṣṭilāḥda

(ıskāt-ı sebep-i hafîf âhir cüz' est çün ez mefâ'îlun lun beyendâzend mefâ'î be-māned

fe'ülun becāy-i ān be-nehend) âhir cüz'ü olan sebep-i hafîfini düşürmeklikdir eger

mefâ'îlün cüz'ünden lün düşüp giderse mefâ'î kalır fe'ülün cüz'ünü anıñ

yerine qorlar altıncı budur (kaşr) kâfiñ fethiyle lûğatda kısa eylemek ma'nâsınadır

ve ıstılâhda (ıskāt-ı sâkin sebep-i hafîf âhir cüz' est ve iskân-ı mütəharrik ān

pes mefâ'îlun mefâ'îl şevd) âhir cüz' olan sebebiñ sâkinini ıskāt ve mütəharrikini

iskân etmeklikdir soñra mefâ'îlün cüz'ü mefâ'îl olur yedinci budur (hetm)

ketm vezninde lûğatda bir adamıñ ağızına urup öñ dişlerini kırmak

ma'nâsınadır ve ıstılâhda (ictimâ'-ı hâzıf ve kaşr est der mefâ'îlun mefâ' be-māned

fe'ül becāy-i ān nehend) mefâ'îlün cüz'ünde hâzıf ile kaşrıñ ictimâ'ıdır ki

mefâ' kalır fe'ül cüz'ünü anıñ yerine qorlar sekizinci budur (cebb) cîmiñ fethi

ve bāniñ teşdîdiyle lûğatda hâyeleri dibinden kesip hādım eylemek ma'nâsınadır

ve ıstılâhda (ıskāt-ı du sebep-i hafîf est âhir mefâ'îlun mefâ be-māned fe'al

becāy-i ān nehend) mefâ'îlün cüz'ünün âhirinden iki sebep-i hafîfi düşürmeklikdir

ki mefâ kalır fe'al cüz'ünü anıñ yerine qorlar toközuncu budur (zelel) fethateynle

lûğatda oyluğunun eti olmayan 'avret ma'nâsınadır ve ıstılâhda (ictimâ'-ı hetm

(sayfa 27)

ve harm est der mefâ'îlun tā fâ' be-māned fi'l becāy-i ān be-nehend) mefâ'îlün

cüz'ünde

hetm ile harmıñ cem' olmasıdır ki hetm ile mefâ' kaldıkda harm ile mīm

dañı düşüp fâ' kalır fi'l cüz'ünü anıñ yerine qorlar onuncu budur (beter)

fethateynle lûğatda hayvāniñ kuyruğunu kesmek ma'nâsınadır ve ıstılâhda (ictimâ'-ı

cebb ve harm est der mef'ā'îlun) mefâ'îlün cüz'ünde cebb ile harmıñ cem'

olmasıdır ki cebb ile iki sebep-i hafîf düşüp mefâ kaldıkda harm ile mīm

dañı düşüp (fâ be-māned fa' becāy-i ān nihend) fâ kalır fa' cüz'ünü anıñ yerine

korlar on birinci budur bu maḳāmda gelinceye ḳadar mefā'īlün cüz'ünde vāḳī' olan
ziḥāflar 'ayān u beyān olunup bundan ṣoñra fūrū'ları tafṣīl ü beyān olunur
(ve emmā fūrū' ü mefā'ilun-ı maḳbūz) imdi mefā'īlün cüz'ünün fer'leri maḳbūz
mefā'ilündür ki ḳabz ziḥāfiyla yāsı düşmüşdür bu anın fer'idir ki buña maḳbūz
derler (mefā'īlu-yi mekfūf) ikinci mefā'īlün cüz'ünden keff ziḥāfiyla nūnu
düşüp bāḳī ḳalan mefā'ilüdür ki bu daḫi fer'dir buña da mekfūf derler
(mef'ülun-i aḥrem) üçüncü ḥarm ziḥāfiyla mefā'īlün cüz'ünden mīm düşüp fā'īlün
ḳaldıḳda yerine ḳonan mef'ülüdür ki bu daḫi fer'dir buña da aḥrem derler (mef'ülü-
i
aḥreb) dördüncü ḥarb ziḥāfiyla mefā'īlün cüz'ünden mīm ve nūn düşüp fā'īlū
ḳaldıḳda yerine ḳonan mef'ülüdür ki bu daḫi fer'dir buña da aḥreb derler (fā'ilun-i
eşter) beşinci mefā'īlün cüz'ünden şeter ziḥāfiyla mīmi ve yāsı düşüp bāḳī ḳalan
fā'ilündür ki bu daḫi fer'dir buña da eşter derler (fe'ülun-i maḥzūf) altıncı ḥazf
ziḥāfiyla mefā'īlün cüz'ünden āḫiri düşüp mefā'ī ḳaldıḳda yerine ḳonan
fe'ülün cüz'üdür ki bu daḫi fer'dir buña da maḥzūf derler (mefā'īl-i maḳşūr)
yedinci ḳaşr ziḥāfiyla mefā'īlün cüz'ünden sebebiñ sākini ḥazf ve müteḥarriki
iskān olunduḳda bāḳī ḳalan mefā'īl cüz'üdür ki bu daḫi fer'dir buña da maḳşūr
derler (fe'ül-i ehtem) sekizinci hetm ziḥāfiyla mefā'īlün cüz'ünden lūn ve yā düşüp
mefā' ḳaldıḳda yerine ḳonan fe'ül cüz'üdür ki bu daḫi fer'dir buña da ehtem derler
(sayfa 28)
(fe'al-ı mecbūb) toḳuzuncu cebb ziḥāfiyla mefā'īlün cüz'ünden iki sebeb-i ḥafīf
düşüp mefā ḳaldıḳda yerine ḳonan fe'al cüz'üdür ki bu daḫi fer'dir buña da mecbūb
derler (fā'-ı ezell) onuncu zeel ziḥāfiyla mefā'īlün cüz'ünden lūn ve yā ve mīm
düşüp
fā' ḳaldıḳda yerine ḳonan fe'al cüz'üdür ki bu daḫi fer'dir buña da ezell derler
(fa'-ı ebter) on birinci beter ziḥāfiyla mefā'īlün cüz'ünden mīm ve 'īlün düşüp yalnız

fā kaldıkda yerine konan fa‘ cüz’üdür ki bu dağı fer‘dir buña da ebter derler bundan sonra

fā‘ilātün cüz’ünde olan zihāflar beyān olunur (zihāfāt-ı fā‘ilātun deh est

ve furū‘ ū pānzdeh) fā‘ilātün cüz’ünün zihāfları ondur dađı fer‘leri on beşdir

(emmā zihāfāt ū) imdi anıñ zihāfları evvelki (habn) hā’-ı mu‘cemeniñ fethi

ve bā’-ı muvaḥḥideniñ sükunuyla luğatda uzun libās maḳūlesini ḳaşmak ma‘nāsınadır

ve ıstılāḥda (ıskāt-ı sākin sebep-i ḥafif-i evvel cuz’ est çün elif ez

fā‘ilātun beyendāzend fe‘ilātun be-māned) evvel cüz’ü olan sebep-i ḥaffiñ sākinini

düşürmeklikdir eger fā‘ilātün cüz’ünden elifi düşürürler ise fe‘ilātün ḳalır

(keff) kāfiñ fethiyle luğatda geri tutmak ma‘nāsınadır ıstılāḥda

(ıskāt-ı sābi‘ est çün nūn fā‘ilātun beyendāzend fā‘ilātu be-māned) yedinci ḥarfi

düşürmeklikdir eger fā‘ilātün cüz’ünden nūnu düşürürler ise fā‘ilātu cüz’ü

ḳalır üçüncü (şekl) şīn-i mu‘cemeniñ fethiyle luğatda dört ayaklı ḥayvāniñ ayağını

bağlamak ma‘nāsınadır ve ıstılāḥda (ictima‘-ı habn ve keff est der fā‘ilātun

fe‘ilātu be-māned) fā‘ilātün cüz’ünde habn ile keffiñ cem‘ olmaḳlığıdır ki fe‘ilātu

cüz’ü ḳalır dördüncü (ḥazf der fā‘ilātun fā‘ilā be-māned fā‘ilun becāy-i ān nihend)

fā‘ilātün cüz’ünde ḥazfdır ki tūn düşüp fā‘ilā ḳalır fā‘ilūn cüz’ünü anıñ yerine

ḳorlar beşinci (ḳaşr der fā‘ilātun fā‘ilāt būd be-sukūn-ı tā’ fā‘ilāt becāy-i ān

nihend) fā‘ilātün cüz’ünde ḳaşrdır ki tāniñ sükunuyla fā‘ilāt olur fa‘ilāt

lafzını anıñ yerine ḳorlar altıncı (ḳat‘) kāfiñ fethiyle luğatda kesmek ma‘nāsınadır

ve ıstılāḥda (der fā‘ilātun ıskāt-ı sebep-i āḫirest ve ıskāt-ı sākin veted

(sayfa 29)

ve iskān mā-ḳabl ū pes fā‘il be-māned fa‘lun becāy ān nihend) fā‘ilātün cüz’ünde

ḳat‘ sebep-i āḫiri düşürmekdir ki fā‘ilā ḳalır dağı vetediñ sākinini

düşürmeklikdir ki fā‘il ḳalır dağı anıñ mā-ḳablini iskān etmektedir sonra fā‘il

qalır fa‘lün cüz’ünü anıñ yerine qorlar yedinci (teş‘is) tef‘ıl vezninde luğatda
qarışdırmak ve perākende eylemek ma‘nāsına ve ıřılāhda (ıřkāt-ı yekī
ez du muteħarrik-i veted fā‘ilātun est fā‘ātun yā fālātun be-māned mef‘ülün becāy ān
nihend)
fā‘ilātün cüz’ünüñ vetediniñ iki müteħarrikinden birini düşürmeklikdir fā‘ātün
yā fālātün qalır mef‘ülün cüz’ünü anıñ yerine qorlar sekizinci (caħf) cīmiñ fethi
ve hā-yı mühmeleniñ sükunuyla bāb-ı sālīsden maşdardır luğatda bir nesneniñ
qabuğunu
şoymak ma‘nāsınadır ve ıřılāhda (ānest ki fā‘ilātun rā ħabn kunend fe‘ilātun
şeved āngāh fāřıla rā tun be-māned fa‘ becāy-i ān nihend) oldur ki fā‘ilātün
cüz’ünü ħabn ederler fe‘ilātün olur řoñra fāřılayı düşürürler tün qalır fa‘ cüz’ünü
anıñ yerine qorlar toquzuncu (tesbīg) tef‘ıl vezninde luğatda bir nesneyi tamām
etmek ma‘nāsınadır ve ıřılāhda (ziyāde kerdē sākinī būd ber sākin sebeb-i
ħafīf āħir cüz’ pes fā‘ilātun fā‘ilātān şeved fā‘iliyyān becāy-i ān nihend) sebeb-i
ħafīfiñ sākini üzerine ki āħir cüz’ üdür bir ħarf-i sākin ziyāde etmeklikdir
řoñra fā‘ilātün fā‘ilātān olur fā‘iliyyān cüz’ünü anıñ yerine qorlar onuncu (reb‘)
rāniñ fethi ve bā’-ı muvaħħideniñ sükunuyla luğatda boylu ādem ma‘nāsınadır ve
ıřılāhda
(ictimā’-ı qat‘ ve ħabn est der fā‘ilātun fe‘al be-māned) fā‘ilātün cüz’ünde qat‘ ile
ħabniñ ictimā’ ıdır ki qat‘ ile sebeb-i āħir düşüp ve vetediñ daħi sākini
ħazf ve mā-qabli iskān olunup fā‘il qaldıqda ħabn ile elif daħi düşüp
fe‘al qalır bundan řoñra fā‘ilātün cüz’ünüñ fer‘leri tafşıl ü beyān olunur
(ve emmā furū‘ ü) imdi fā‘ilātün cüz’ünüñ fer‘leri evvelki (fe‘ilātun-i maħbūn)
ħabn ziħāfiyla elifi düşüp bākī qalan fe‘ilātün cüz’ üdür ki bu anıñ fer‘idir buña
maħbūn derler ikinci (fā‘lāt-ı mekfūf) fā‘ilātün cüz’ünden keff ziħāfiyla nūn
(sayfa 30)

düşükde bâkî kalan fâ' ilâtü cüz' üdür ki bu daği fer' dir buña da mekfûf derler
üçüncü (fe' ilātu-yi meşkül) fâ' ilâtün cüz' ünden şekl zihâfıyla elif ve nûn
düşüp bâkî kalan fe' ilâtü cüz' üdür ki bu daği fer' dir buña da meşkül derler
dördüncü (fa' ilun-i mahzûf) fâ' ilâtün cüz' ünden hâzîf zihâfıyla tûn düşüp fâ' ilâ
kaldıkda yerine konan fâ' ilün cüz' üdür ki bu daği fer' dir buña da mahzûf derler
beşinci (fe' ilân-ı mahbûn-ı maşûr) fâ' ilâtün cüz' ünden habn zihâfıyla elif ve kaşr
zihâfıyla nûn düşüp ve tâ iskân olunup fe' ilât kaldıkda yerine konan fe' ilân
cüz' üdür ki bu daği fer' dir buña da mahbûn maşûr derler altıncı (fâ' ilân-ı maşûr)
fâ' ilâtün cüz' ünden kaşr zihâfıyla nûn düşüp ve tâ iskân olunup fâ' ilât
kaldıkda yerine konan fâ' ilândır ki bu daği fer' dir buña da maşûr derler yedinci
(fe' ilun-ı mahbûn-ı mahzûf) fâ' ilâtün cüz' ünden habn zihâfıyla elif ve hâzîf zihâfıyla
tûn düşüp fa' ilâ kaldıkda yerine konan fe' ilün cüz' üdür ki bu daği fer' dir buña da
mahbûn-ı mahzûf derler sekizinci (fa' lun-i maqtû') fâ' ilâtün cüz' ünden kat' zihâfıyla
sebeb-i âhîri düşüp ve vetediñ daği sâkini düşüp ve mâ-kaşî iskân olunup
fâ' il kaldıkda yerine konan fa' lün cüz' üdür ki bu daği fer' dir buña da maqtû' derler
toğuzuncu (mef' ulun-i muşâ' as) fâ' ilâtün cüz' ünden teş' iş zihâfıyla iki müteharrik
biri düşüp fâ' âtün fâ' âtün kaldıkda yerine konan mef' ulün cüz' üdür ki bu daği fer' dir
buña da muşâ' as derler onuncu (fa' lân-ı maqtû' -ı musabbağ) fâ' ilâtün cüz' ünden
kat'
zihâfıyla sebeb-i âhîr düşüp vetediñ daği sâkini hâzîf ve mâ-kaşî iskân
olunup fâ' il kaldıkda fa' lün yerine konup teşbîğ zihâfıyla daği sâkin
ziyâdesiyle fa' lândır ki bu daği fer' dir buña da maqtû' -ı musabbağ derler on birinci
(fe' al-i merbû') fâ' ilâtün cüz' ünden reb' zihâfıyla elifler ve tûn düşüp ve lâm iskân
olundıkda bâkî kalan fe' aldir ki bu daği fer' dir buña da merbû' derler on ikinci
(fâ' iliyân-ı musabbağ) fâ' ilâtün cüz' ünde olan sebeb-i hafîfîñ sâkininiñ üzerine
tesbîğ zihâfıyla harf-i sâkin ziyâdesiyle fâ' ilâtan olduğda yerine konan (sayfa 31)

fā'iliyyāndır ki bu daḥi fer'dir buña da musabbağ derler on üçüncü (fe'iliyyān-ı maḥbūn-ı

musabbağ) fā'ilātün cüz'ünün ḥabn zihāfıyla evvelinden elif ḥazf olunup ve tesbīğ ile daḥi bir ḥarf-i sākin ziyādesiyle fe'ilātān olduğda yerine konan fe'iliyyāndır ki bu daḥi fer'dir buña da maḥbūn-ı musabbağ derler on dördüncü (fā'-ı maḥḫūf-ı musabbağ)

fā'ilātün cüz'ünün caḥf zihāfıyla zihāfıyla evvelinden elif ve fāşılası düşüp tesbīğ ile daḥi bir elif ziyādesiyle fā'dır ki bu daḥi fer'dir buña da maḥḫūf-ı musabbağ derler on beşinci (fā'-ı maḥḫūf) fā'ilātün cüz'ünün caḥf zihāfıyla elif ve fāşılası düşüp tün kaldıkda yerine konan fa' cüz'üdür ki bu daḥi fer'dir buña da maḥḫūf derler bundan soñra müstef'ilün cüz'ünde olan zihāflar beyān olunur (zihāfāt-ı mustef'ilun nuḥ est ve furū' ū ḥehā deh emmā zihāfāt ū) müstef'ilün cüz'ünün zihāfları toḫuzdur daḥi anıñ fer'leri on dördür imdi anıñ zihāfları evvelki (ḥabn der mustef'ilun mutef'ilun be-māned mefā'ilun becāy-i ān nihend) müstef'ilün cüz'ünde olan ḥabndır ki mütef'ilün ḫalır mefā'ilün cüz'ünü anıñ yerine ḫorlar ikinci (ṭayy) ṭanıñ fethiyle luğatda durmak ma'nāsınadır ve ıştılāḥda (ışkāt-ı cüz' ḥehārem est ez mustef'ilun muste'ilun be-māned muftē'ilun becāy-i ān nihend) müstef'ilün cüz'ündendir daḥi cüz'ü düşürmeklikdir ki müste'ilün ḫalır müfte'ilün cüz'ünü anıñ yerine ḫorlar üçüncü (ḫaṭ'-ı ışkāt-ı nūn mustef'ilun ve iskān-ı lām ū mustef'il ṣeved mef'ülun becāy-i ān nihend) müstef'ilün cüz'ünün nūnunu düşürüp daḥi lāmını iskān etmeklikdir ki müstef'il olur mef'ülün cüz'ünü anıñ yerine ḫorlar dördüncü (taḥlī') tef'il vezninde luğatda bir şey'i bir şey'den çıkarmak ma'nāsınadır ve ıştılāḥda (der mustef'ilun ictimā'-ı ḥabn ve ḫaṭ' būd mutef'il be-māned fe'ülun becāy-i ān nihend) müstef'ilün cüz'ünde ḥabn ile ḫaṭ'ın cem' olmasıdır ki mütef'il ḫalır fe'ülün cüz'ünü anıñ yerine ḫorlar (ḥazz) ḥanıñ fethiyle luğatda ḫuyruk kesmek ma'nāsınadır ve ıştılāḥda (ışkāt-ı veted

mustef' ilun est mustef be-māned fa' lun becāy-i ān nihend) müstef' ilün cüz' ünün
(sayfa 32)

vetedini düşürmeklikdir ki müstef qalır fa' lün cüz' ünü anıñ yerine qorlar altıncı (ref')
rānıñ fethi ve fānıñ sükūnuyla luğatde yukarı qaldırmağ ma' nāsınadır ve ıstılāhda
(ıskāt-ı sebab-i hafif est ez cuz' i ki der evvel ān du sebab būd pes ez

mustef' ilun tef' ilun be-māned fā' ilun becāy-i ān nihend) sebab-i hafifi
düşürmeklikdir

bir cüz' den ki anıñ evvelinde iki sebab olur müstef' ilün cüz' ünün ref' inden sonra

tef' ilün qalır fā' ilün cüz' ünü anıñ yerine qorlar yedinci (ḥabl) ḥā' -ı mu' cememniñ
fethi

ve bā' -ı muvaḥḥideniñ sükūnuyla luğatda tebāh ve nāqısu' l-uzuv³¹ etmek
ma' nāsınadır

ve ıstılāhda (ıskāt-ı sīn ve fā būd ez mustef' ilun ya' nī ictimā' -ı ḥabn ve tayy
mute' ilun be-māned fe' iletun becāy-i ān nihend) müstef' ilün cüz' ünden sīn ve fāyı
düşürmeklikdir ki ḥabn ile tayyın cem' idir mute' ilün qalır fe' iletün cüz' ünü anıñ

yerine qorlar sekinci (izālet) hemzeniñ kesriyle imālāt vezninde luğatda anıñ

şalıvermek ma' nāsınadır ve ıstılāhda (ziyāde kerdin sākinī bāşed ber veted

mecmū' āḥir cüz' pes mustef' ilun mustef' ilān şeved) bir sākinī ziyāde etmeklik

olur veted-i mecmū' üzerine ki āḥir cüz' üdür sonra müstef' ilün cüz' ü müstef' ilān

olur tokuzuncu (terfıl) tef' il vezninde luğatda etek uzatmağ ma' nāsıdır

ve ıstılāhda (ziyādet kerdin sebab-i hafif est ber veted-i mecmū' āḥir cüz' pes

mustef' ilun mustef' iluntun şeved mustef' ilātun becāy-i ān nihend) bir sebab-i

hafif ziyāde etmeklikdir veted-i mecmū' üzerine ki āḥir cüz' üdür sonra

müstef' ilün cüz' ü müstef' ilüntün olur müstef' ilātün cüz' ünü anıñ yerine qorlar

bundan sonra müstef' ilün cüz' ünün fer' iniñ tafşılıne şürū' olunur (ve emmā

³¹ Uzvu eksik.

furū‘ ū) imdi müstef‘ilün cüz’ünün fer‘leri evvelki (mefā‘ilun-ı maḥbūn) ḥabn
ziḥāfiyla s̄ini düşüp müfte‘ilün kaldıkda yerine konan mefā‘ilündür ki fer‘dir
buña maḥbūn derler ikinci (muftē‘ilun-ı maṭvī) müste‘ilün cüz’ünden ṭayy ziḥāfiyla
fā düşüp müste‘ilün kaldıkda yerine konan müfte‘ilündür ki bu daḥi fer‘dir
buña da maṭvī derler üçüncü (mef‘ūlun-ı maḳṭū‘) müstef‘iün cüz’ünden (sayfa 33)
ḳaṭ‘ ziḥāfiyla nūn düşüp ve lām sākin olup müstef‘il kladıkdā yerine konan
mef‘ūlündür ki bu daḥi fer‘dir buña da maḳṭū‘ derler dördüncü (fe‘ūlun-ı muḥalla‘)
müstef‘ilün cüz’ünden taḥlī‘ ziḥāfiyla s̄in ve nūn düşüp lām sākin olup
mütef‘il kaldıkda yerine konan fe‘ūlündür ki bu daḥi fer‘dir buña da muḥalla‘ derler
beşinci (fa‘lun-ı eḥazz) müstef‘ilün cüz’ünden ḥazz ziḥāfiyla veted düşüp müstef
kaldıkda yerine konan fa‘lündür ki bu daḥi fer‘dir buña da eḥazz derler altıncı
(fā‘ilun-ı
merfū‘) müstef‘ilün cüz’ünden ref‘ ziḥāfiyla sebeb-i evvel düşüp tef‘ilün kaldıkda
yerine konan fā‘ilündür ki bu daḥi fer‘dir buña da merfū‘ derler yedinci (fe‘iletün-i
maḥbūl) müstef‘ilün cüz’ünden ḥabl ziḥāfiyla s̄in ve fā düşüp müte‘ilün kaldıkda
yerine konan fe‘iletündür ki bu daḥi fer‘dir buña da maḥbūl derler sekizinci
(mefā‘ilān-ı
maḥbūn-ı muzāl) müstef‘ilün cüz’ünden ḥabn ziḥāfiyla s̄in düşüp ve izālet
ziḥāfiyla āḥirine bir ḥarf-i sākin ziyādesiyle mütefa‘ilān olduḳda yerine konan
mefā‘ilāndır ki bu daḥi fer‘dir buña da maḥbūn-ı müzāl derler toḳuzuncu (muftē‘ilān-
1
maṭvī‘-i muzāl) müstef‘ilün cüz’ünden ṭayy ziḥāfiyla fā düşüp ve izālet ziḥāfiyla
āḥirine bir ḥarf-i sākin ziyādesiyle müste‘ilān olduḳda yerine konan
müfte‘ilāndır ki bu daḥi fer‘dir buña da maṭvī‘-i müzāl derler onuncu (mustef‘ilān-ı
muzāl) müstef‘ilün cüz’ünün āḥirine bir ḥarf-i sākin ziyādesiyle müstef‘ilān
cüz’üdür ki bu daḥi fer‘dir buña da müzāl derler on birinci (fe‘iletān-ı maḥbūl-ı
muzālī)

müstef' ilün cüz' ünden ḥābl zihāfıyla sīn ve fā düşüp müte' ilün kaldıkda yerine
konan fe'iletün āhirinde izālet zihāfıyla bir ḥārf-i sākin olan fe'iletān cüz' üdür
ki bu daḥi fer' dir buña da maḥbūl-ı müzāl derler on ikinci (mefā' ilātun-ı maḥbūn-ı
müreffel) müstef' ilün cüz' ünden ḥabn zihāfıyla sīn düşüp müte' ilün kaldıkda
yerine konan mefā' ilün cüz' ünün āhirine terfīl zihāfıyla bir sebep-i ḥafīf ziyāde
kılınıp mefā' ilüntün olduğda yerine konan mefā' ilātündür ki bu daḥi fer' dir buña da
maḥbūn-ı müreffel derler on üçüncü (muftē' ilātun maṭvī' -i müreffel) müstef' ilün
(sayfa 34)

cüz' ünden ṭayy zihāfıyla fā düşüp müste' ilün kaldıkda yerine konan müfte' ilün
cüz' ünün āhirine daḥi terfīl zihāfıyla bir sebep-i ḥafīf ziyāde olup müfte' ilüntün
oldukda yerine konan müfte' ilātün cüz' üdür ki bu daḥi fer' dir buña da maṭvī' -i
müreffel

derler on dördüncü (mustef' ilātun-ı müreffel) müstef' ilün cüz' ünün āhirine terfīl
zihāfıyla bir sebep-i ḥafīf ziyāde olup müstef' ilüntün olduğda yerine konan
müstef' ilātün cüz' üdür ki bu daḥi fer' dir buña da müreffel derler bundan soñra
mef' ulātü cüz' ünde olan zihāflar beyān olunur (zihāfāt-ı mef' ulātu nuḥ est
ve furū' -ı ü ṭehār deh) mef' ulātü cüz' ünün zihāfları toḡuzdur daḥi fūrū' ları
on dördür (emmā zihāfāt-ı ü) imdi anıñ zihāfları evvelki (ḥabn der mef' ulātu
me' ulātu būd mefā' il becāy-i ān nihend) mef' ulātü cüz' ünde olan ḥabndır ki
me' ulātü olur mefā' ilü cüz' ünü anıñ yerine ḡorlar ikinci (ṭayy der mef' ulātu
mef' ilātu būd fā' ilātu becāy-i ān nihend) mef' ulātü cüz' ünde olan ṭayydır ki
mef' ilātü ḡalır fā' ilātü cüz' ünü anıñ yerine ḡorlar üçüncü (ḥabl der mef' ulātu
ictima' -ı ḥabn ve ṭayy bāṣed me' ulātu be-māned fe' ilātu becāy-i ān nihend)
mef' ulātü

cüz' ünde olan ḥabldır ki ḥabn ile ṭayyıñ cem' i olup me' ulātü ḡalır fe' ilātü cüz' ünü
anıñ

yerine qorlar dördüncü (vaḳf-ı iskān tā mef'ūlātu būd mef'ūlān becāy-i ān nihend)
mef'ūlātü cüz'ünüñ tāsını sākin kılmak olur mef'ūlān cüz'ünü anıñ yerine
qorlar beşinci (keşf) kāfiñ fethiyle luḡatde çıblak etmek ma'nāsınadır
ve ıstılāḥda (ıskāt-ı tā' -ı mef'ūlātu bāşed mef'ūlā be-māned mef'ūlun becāy-i ān
nihend) keşf mef'ūlātü cüz'ünüñ tāsı düşürmek olur ki mef'ūlā kalıp
mef'ūlün cüz'ünü anıñ yerine qorlar altıncı (ref'-i ıskāt-ı sebep-i mef'ūlātu būd
'ūlātu be-māned mef'ūlu becāy-i ān nihend) ref' mef'ūlātü cüz'ünüñ sebebini
düşürmek
olur ki 'ūlātü kalır mef'ūlü cüz'ünü anıñ yerine qorlar yedinci (şalm) şadıñ
fethi ve lāmıñ sükūnuyla luḡatda kesmek ma'nāsınadır ve ıstılāḥda (ıskāt-ı veted
mef'ūlātu bāşed mef'ū be-māned fa'lun becāy-i ān nihend) şalm mef'ūlātü cüz'ünüñ
(sayfa 35)
vetedini düşürmek olup mef'ū kalır fa'lün cüz'ünü anıñ yerine qorlar sekizinci
(ced') cīmiñ fethi ve dālīñ sükūnuyla luḡatda bed-du'ā eylemek ma'nāsınadır ve
ıstılāḥda
(ıskāt-ı her du sebep ve iskān-ı tā mef'ūlātu bāşed lāt be-māned fā' becāy-i ān
nihend) ced' iki sebebini düşürmek ile mef'ūlātü cüz'ünüñ tāsını sākin kılmak
olup lāt kalır fā' cüz'ünü anıñ yerine qorlar tokuzuncu (naḥr) nūnuñ fethi ve ḥanıñ
sükūnuyla luḡatda boğaz kesmek ma'nāsınadır ve ıstılāḥda (ıskāt-ı her du sebep
ve tā mef'ūlātu bāşed lām be-māned fa' becāy-i ān nihend) naḥr mef'ūlātü cüz'ünüñ
iki
sebebi ile tāsını düşürmek olur ki lā kalıp fa' cüz'ünü anıñ yerine qorlar
bundan soñraki mef'ūlātü cüz'ünüñ fer'leri beyān olunur (ve emmā furū' ū mefā'īlu-
yı
maḥbūn) imdi mef'ūlātü cüz'ünüñ fer'leri maḥbūñ-ı mefā'īlūdür ki ḥabn zihāfiyla
fā düşüp me'ūlātü qaldıkda yerine qonmuşdur buña maḥbūn derler ikinci
(fā' ilātu-yı maṭvī) mef'ūlātü cüz'ünden tayy zihāfiyla vāv düşüp

mef' ilātü kaldıkda yerine konan fā' ilātü cüz' üdür ki bu daḥi fer' dir buña da maṭvī' derler üçüncü (fe' ilātu-yı maḥbūl) mef' ulātü cüz' ünden ḥabl zihāfiyla fā ve vāv düşüp me' ilātü kaldıkda yerine konan fe' ilātüdür ki bu daḥi fer' dir buña da maḥbūl derler dördüncü (mef' ulān-ı mevķūf) mef' ulātü cüz' ünden vaķf zihāfiyla tā iskān olunup mef' ulāt kaldıkda yerine konan mef' ulān cüz' üdür ki bu daḥi fer' dir buña da mevķūf derler beşinci (mef' ulun-ı mekşūf) mef' ulātü cüz' ünden tā düşüp mef' ulā kaldıkda yerine konan mef' ulün cüz' üdür ki bu daḥi fer' dir buña da mekşūf derler altıncı (fe' ulun-ı maḥbūn-ı mekşūf) mef' ulātü cüz' ünden ḥabn zihāfiyla fā ve keşf zihāfiyla tā düşüp me' ulā kaldıkda yerine konan fe' ulündür ki bu daḥi fer' dir buña da maḥbūn-ı mekşūf derler yedinci (fe' ulān-ı maḥbūn-ı mevķūf) mef' ulātü cüz' ünden ḥabn zihāfiyla fā düşüp ve vaķf zihāfiyla tā iskān olunup me' ulāt kaldıkda yerine konan fe' ulāndır ki bu daḥi fer' dir buña da maḥbūn-ı mevķūf derler sekizinci (sayfa 36)

(fa' lun-ı aşlem) mef' ulātü cüz' ünden şalm zihāfiyla veted düşüp mef' ū kaldıkda yerine konan fa' lündür ki bu daḥi fer' dir buña da aşlem derler toķuzuncu (fā' ilān-ı maṭvī-i mevķūf) mef' ulātü cüz' ünden ṭayy zihāfiyla vāv düşüp ve vaķf zihāfiyla daḥi tā iskān olunup mef' ulāt kaldıkda yerine konan fā' ilāndır ki bu daḥi fer' dir buña da maṭvī-i mevķūf derler onuncu (fā' ilun-ı maṭvī-i mekşūf) mef' ulātü cüz' ünden ṭayy zihāfiyla vāv ve keşf zihāfiyla tā düşüp mef' ulā kaldıkda yerine konan fā' ilün cüz' üdür ki bu daḥi fer' dir buña da maṭvī-i mekşūf derler on birinci (fe' ilun-ı maḥbūn-ı maṭvī-i mekşūf) mef' ulātü cüz' ünden ḥabn zihāfiyla fā ṭayy zihāfiyla vāv ve keşf zihāfiyla daḥi tā düşüp me' la kaldıkda yerine konan fe' ilün cüz' üdür ki bu daḥi fer' dir buña da maḥbūn-ı maṭvī-i mekşūf derler on ikinci (mef' ulu-yı merfū') mef' ulātü cüz' ünden ref' zihāfiyla sebeb-i ḥafīf düşüp

‘ulātü kaldıkda yerine konan mef‘ülüdür ki bu daḥi fer‘dir buña da merfū‘ derler
on üçüncü (fā‘-ı mecdū‘) mef‘ulātü cüz’ünden ced‘ zihāfıyla iki sebeb
düşüp ve tā iskān olunup lāt kaldıkda yerine konan fā‘dır ki bu daḥi
fer‘dir buña da mecdū‘ derler on dördüncü (fa‘-ı menḥūr) mef‘ulātü cüz’ünden iki
sebeb ve tā düşüp lā kaldıkda yerine konan fa‘dır ki bu daḥi fer‘dir buña da menḥūr
derler buñdan soñra fe‘ülün cüz’ünde olan zihāflar beyān olunur (zihāfāt-ı fe‘ülün
şes est ve furū‘ ü nīz şes emmā zihāfāt ü) fe‘ülün cüz’ünün zihāfları altıdır
ve anıñ fer‘leri daḥi altıdır imdi anıñ zihāfları evvelki (ḳabz der fe‘ülün fe‘ülü
bāşed be-zamm-ı lām) fe‘ülün cüz’ünde ḳabzdır ki beşinci sākin olan nūn düşdükde
lāmıñ zammıyla fe‘ülü ḳalır ikinci (ḳaşr der fe‘ülün fe‘ül bāşed be-sukūn-ı lām)
fe‘ülün cüz’ünde ḳaşrdır ki nūn ḥazf ve lām iskān olduḳda lāmıñ sükūnuyla
fe‘ül ḳalır üçüncü (ḥazf der fe‘ülün fe‘ü būd fe‘al becāy-i ān nihend) fe‘ülün
cüz’ünde ḥazfdır ki sebeb-i ḥafīf düşdükde fe‘ü olup fe‘al cüz’ünü anıñ yerine
ḳorlar dördüncü (selm) sāmıñ fethi ve lāmıñ sükūnuyla luḡatda bir nesneyi raḥne-dār
etmek

(sayfa 37)

ya‘nī gedmek ma‘nāsınadır ve ıştılāḥda (ışkāt-ı fā fe‘ülün būd ‘ülün be-māned fa‘lun
becāy-i ān nihend) selm fe‘ülün cüz’ünün fāsını düşürmek olur ki ‘ülün ḳalır fa‘lun
cüz’ünü anıñ yerine ḳorlar beşinci (şerem) fethateyniyle luḡatda oñ dişleri kırılmaḳ
ma‘nāsınadır ve ıştılāḥda (ışkāt-ı fā ve nūn fe‘ülün bāşed ‘ulu be-māned fa‘lü becāy-i
ān

nihend) şerem fe‘ülün cüz’ünün fāsını ve nūnunu düşürmek olur ki ‘ülü ḳalıp
fa‘lü cüz’ünü anıñ yerine ḳorlar altıncı (beter der fe‘ülün ışkāt-ı veted-i mecmū‘ būd
lun

bemāned fa‘ becāy-i ān nihend) fe‘ülün cüz’ünde beter veted-i mecmū‘u düşürmek
olur ki lūn

ḳalır fa‘ cüz’ünü anıñ yerine ḳorlar buñdan soñra fe‘ülün cüz’ünün fūrū‘larınıñ

beyānına şürū‘ olunur (ve emmā furū‘-ı ū) imdi fe‘ülün cüz’ünün fer‘leri evvelki (fe‘ulu maḳbūz) ḳabz zihāfiyla nūn düşüp bāḳī ḳalan fe‘ülüdür ki buña maḳbūz derler ikinci (fe‘ül maḳşūr) fe‘ülün cüz’ünden ḳaşr zihāfiyla nūn düşüp ve lām sākin olduğda bāḳī ḳalan fe‘ülüdür ki bu daḥi fer‘dir buña da maḳşūr derler üçüncü (fe‘al maḥzūf) fe‘ülün cüz’ünden ḥazf zihāfiyla lūn düşüp fe‘ū ḳalidikda yerine ḳonan fe‘aldir ki bu daḥi fer‘dir buña da maḥzūr derler dördüncü (fa‘lun eşlem) fe‘ülün cüz’ünden şelm zihāfiyla fāsı düşüp ‘ülün ḳalidikda yerine ḳonan fa‘lündür ki bu daḥi fer‘dir buña da eşlem derler beşinci (fa‘lu eşrem) fe‘ülün cüz’ünden şerm zihāfiyla fā ve nūn düşüp ‘ülü bāḳī ḳalidikda yerine ḳonan fa‘lüdür ki bu daḥi fer‘dir buña da eşrem derler altıncı (fa‘ ebter) fe‘ülün cüz’ünden beter zihāfiyla veted düşüp lūn bāḳī ḳalidikda yerine ḳonan fa‘ cüz’üdür ki bu daḥi fer‘dir buña da ebter derler buñdan soñra baḥrları ta‘dād u tezkār içün bir faşl ityān olup anda baḥrleri ‘ayān u beyān olunur (çün uşūl-ı evzān ba‘zı ez zihāfāt ve furū‘ ān ki *muḥtācu’n-ileyh*³² būd dāniste şud bedānki buḥūrī ki ez tekrār ba‘zı ez ān yā ez terkīb ba‘zı dīger ḥāşıl mī-şevd nūz deh est ba‘zı maḥşūş be‘arab ve ba‘zı maḥşūş be‘acem ve ba‘zı muşterek) (ān) uşūle işāretidir (ki) ḥarf-i beyān (muḥtāc) ihtiyācdan ism-i mef‘üldür fārsīde (sayfa 38) bāyiste türkīde gerekli ta‘bīr olunur (būd) sūd vezninde idi ma‘nāsına (dāniste şud) fi‘l-i māzī-yi mechūl-i müfred-i ḡā‘ib bilindi geḥmiş zamānda ma‘nāsına (buḥūr) ḳu‘ūd vezninde baḥriñ cem‘-i mükesseridir (baḥr) luḡatda deñize derler ve işīlāḥda şī‘riñ vezni olan lafzlara derler ki uşūlü on tokuz baḥrdir (ki) edāt-ı rābıt-ı şıfat (tekrār) tezkār vezninde bir nesneyi *marraten ba‘de uḥrā*³³

³² Ona muhtaç.

i‘āde eylemek ma‘nāsına (nūz deh est) nūnuñ zammı ve vāvıñ fethi ve zā-yı mu‘cemeniñ

sükūnuyla on toköz ma‘nāsına (maḥşūş) mef‘ül vezninde bir nesnede bulunup

sā’irde bulunmayan şey’ ma‘nāsınadır ki sā’irden münferid ü mümtāz olunmuş ayrılmış

demekdir (müşterek) ifti‘ālden ism-i mef‘üldür iştirāk u ortak olunmuş ma‘nāsına bākī

müfredātlar bālāda beyān olundu -maḥşūl-i terkīb- çünki veznleriñ aşılıarı

daḥi zihāflardan ba‘zısı ve anlarıñ fer‘leri ki muḥtācū’n-ileyh idi bilindi

bundan soñra belki bir alāy baḥrlar ki o aşılardan ba‘zısıñ tekrārından yāḥūd ba‘zı

aşlıñ ba‘zı āḥir ile terkībinden ḥāşıl olur on toközdur ba‘zısı ‘araba

maḥşūş ba‘zısı daḥi ‘aceme maḥşūş ve ba‘zısı müşterekdir aşılardan

ba‘zısıñ tekrārından ḥāşıl olan baḥrlar kāmil ve recez ve müteḳārib ve mütedārik

gibidir ki bunlar da yalnız birer aşıl tekerrür ederek bir baḥr ḥāşıl olmuştur ki

kāmilde mütefā‘ilün ve recezde müstef‘ilün ve müteḳāribde fe‘ülün ve mütedārikde

fā‘ilün bunlar tekerrür edip başkası ḳarışmamışdır ve ba‘zısıñ ba‘zı āḥir ile

terkībinden ḥāşıl olan baḥrlar sā’irleri gibi ki fe‘ülün mefā‘ilün ile terkīb

olunup bir baḥr ḥāşıl olmuştur ṭavīl gibi ‘araba maḥşūş olan baḥrlar

şu beşdir ki ṭavīl ve medīd ve basīṭ ve kāmil ve vāfir ‘acem bu baḥrlerde

şī‘ri nādīr söylerler ‘aceme maḥşūş olan cedīd ve ḳarīb ve müşākildir ki

‘arab bu baḥrlerden şī‘r söylemezler ve bunlardan mā-‘adāsı müşterekdir ki ‘arab u ‘acem

anlardan şī‘r derler (ve ān īnest) daḥi o on toköz baḥr budur ki zikr olunur

(1 ṭavīl 2 medīd 3 basīṭ 4 kāmil 5 vāfir 6 hezec 7 recez (Sayfa 39)

8 remel 9 munserih 10 muzāri‘ 11 muḳteḍab 12 muctess 13

serī‘ 14 cedīd 15 ḳarīb 16 ḥafīf 17 müşākil 18

³³ Art arda.

mutekârib 19 mutedârik (binâ-yı tavîl ve medîd ve basîṭ ber du cuz'-i muhtelif est yekî ḥumāsî ve subâ'î eczâ'-i tavîl ve medîd du bâr fe'ûlun mefâ'ilun fe'ûlun mefâ'ilun

mî-şevd) (muhtelif) ifti'âlden ism-i fâ'ildir ayrılıcı ma'nāsına (yekî) yānîñ fethiyle

birisi ma'nāsına (ḥumāsî) beşe mensûb ya'nî beş harfli ma'nāsına âhirindeki

yâ'-ı taḥtiyye harf-i nisbetdir ḥānîñ zammı şāzzdır kıyās olan fethidir ki ḥamseye

mensûb demektir yāḥūd baḥr ve ıstılāḥda ve nisbet-i lafzıyyedir gerisi gibi (tavîl)

emîr vezninde lûgatda uzun nesne ma'nāsınadır ve ıstılāḥda bir baḥriñ ismidir ki

lûgat-ı mevlidedir fa'îl be-ma'nî fâ'îl olup uzun olduğundan tesmiyye olunmuşdur

(du bâr) iki kerre ma'nāsına -maḥşûl-ı terkîb- baḥr-ı tavîl ve medîd

ve basîṭiñ binâsı iki cüz'-i muhtelif üzerinedir ki biri ḥumāsî ve biri subâ'idir

baḥr-i tavîliñ cüz'leri iki kerre fe'ûlün mefâ'ilün fe'ûlün mefâ'ilün olur ki

fe'ûlün ḥumāsî mefâ'ilün subâ'idir ḥāşılı bu baḥrler uşûlün tekrârından mürekkeb

olanlardan olmayıp aşldan ba'zısının ba'zı âḥir ile terkîbinden ḥāşıl

olanlardandır ki biri fe'ûlün ve biri mefâ'ilündür (beyt) çi gūyem nigārînâ ke bâ men

çihâ kerdî - qarârem ze dil burdî ze şabrem cudâ kerdî - taḳṭî'-i çe gūyem

fe'ûlün nigārînâ mefâ'ilün ke bâ men fe'ûlün çehâ kerdî mefâ'ilün

qarârem fe'ûlün ze dil berdî mefâ'ilün ze şabrem fe'ûlün cudâ kerdî

mefâ'ilün (çi) cîm-i fârsiyyeniñ kesriyle edât-ı istifhâmdır *zevî'l- 'uḳûlûñ*³⁴

ğayrından su'âl olunur 'arabîde mâ türkiḍe ne derler (gūyem) kâf-ı memdūdeniñ

zāmmıyla muzâri'-i mütekellim-i vahdedir söylerim ma'nāsına (nigâr) şikâr vezninde

bût ü şanem ü naḳş ma'nâlarına olup bu maḳâmda maḥbûbdan kinâyedir âḥirinde yâ'-ı

taḥtiyye nisbet ve nûn te'kîd içündür ki naḳşa mensûb ya'nî dilberlikde mişl

ü nazîri ma'dûm demek olur (elif) nidâ içündür (ke) harf-i beyân (bâ) elif (sayfa 40)

³⁴ Akıl sahipleri.

ile bu maḳāmda (be) ma'nāsınadır ki müfreddir bilā elif-i mücerred te'alluḳ için olup

selāset-i vezn için işbā' olundu (men) mīmiñ fethi ve nūn ile zamīr-i nefsi

mütেকellim-i vaḥdedir ben ma'nāsına 'arabīde enā gibi (ḳihā) ānifen geḳen ḳi kelimesiniñ

cem'idir neler ma'nāsına (kerdī) kāfiñ fethiyle māzī-yi müfred-i muḫātabdır etdiñ

ma'nāsına (ḳarār) ḳāfiñ fethiyle bāb-ı ḡāniden maṣḫardır bir maḥallde ṡābit ü sākin

olmaḳ ma'nāsına āḫirinde mīm-i sākin zamīr-i mütেকellim-i vaḥdedir (dil) dālñ kesriyle

göñül ma'nāsına (burdī) bā'-ı muvaḫḫideniñ zammıyla fi'l-i māzī-yi müfred-i muḫātabdır

götürdüñ ya'nī zāyi' etdiñ ma'nāsına (ṡabr) ma'rūf (cudā) cīmiñ zammıyla

ayrı ma'nāsına -maḫṡul-i terkīb- ne diyeyim ne söyleyim ey nigār ki baña sen neler

etdiñ göñülden ḳarārımı götürüp zāyi' edip ṡabrdan beni dūr u cūdā

etdiñ ki bende ṡabr u ḳarāra ṡāḳat ḳoymadıñ (ve eczā-yı medīd du bār fā'ilātun fā'ilun

fā'ilātun fā'ilun mī-ṡeved) (medīd) emīr vezninde fa'īl bi-ma'nāu'l-mef'ūl³⁵ olup luḡatda

ḳeḳilmiş ma'nāsınadır ve ıṡṡilāḫda bir baḫriñ ismidir ki eczāsı iki kere fā'ilātun

fā'ilun fā'ilātun fā'ilun olur cüz'-i subā'ī ile ṡadıṡ ḳekildiginden için

bu baḫre medīd tesmiyye olunmuṡdur (beyt) bī-vefā yārā gehī yād-ı ḡam-h'ārī bekun - 'āṡıḳ-ı

bī-ḳāre rā ḳāre-yi kārī bekun - taḳṡī'i bī-vefāyā fā'ilātun rā gehī fā'ilun

yād-ı ḡam-h'ā fā'ilātun rī bekun fā'ilun 'āṡıḳ-ı bī fā'ilātun ḳāre rā fā'ilun

ḳāre-yi kā fā'ilātun rī bekun fā'ilun (vefā) ṡeḫā vezninde 'ahd u peymānı

bozmayıp muḫāfaẓa eylemek ma'nāsınadır ki zıddı ḡadrdır (yārā) āḫirinde olan

³⁵ Mef'ūl anlamında.

elif nidā içündür ey yār ma‘nāsına (gehī) gāhīden muḥaffef ba‘zı ma‘nāsına
(yād) şād vezninde ḥātırda tutmak ve aınmak ma‘nāsınadır (ğam-ḥvār) ğamlı
ve kederli ve kayırcı ma‘nāsına çünkü (ğam) dem vezninde setr ma‘nāsınadır ki zav’-

1

şemsi setr etdiğiçün seḥāba ğamām dediler ve nefis-i insānı aḥz eden zayk
ve şiddete ğam dediler ki anıñla kalb perdelenip cilāsı gider āḥirindeki yā’-ı taḥtiyye
ḥitāb içündür (bekun) bā’-ı te’kīd ile emr-i ḥāzırdır ile ma‘nāsına (‘āşık) (sayfa 41)
bāb-ı rābi‘den ism-i fā’ildir ‘aşka giriftār olan ādeme denir ki müzekker ü mü’ennes
vaşf olur ve mü’ennesinde ‘āşıkā daḥi denir maşdarı olan ‘aşk yā ḥaḳīkī
olur yā mecāzī ḥaḳīkī ta’rīfī kābil olunmayıp mecāzī kalb-i ‘āşıkda bir keyfiyyet-i
muḥriḳadan ‘ibāretdir ki ma‘şūkunu görmek içün dā’imā muḫtarib olup
müşāhede-yi dīdār ārzū eder gördükde ḥāşıl olan dehşetden ra‘şe ve in’ikād-ı
lisān sebebiyle bir nesneye iktidārı olmaz -el-‘işku-nārun fī’l-kulūbi tuḥriḳu
mā-sivā’l-maḥbūb³⁶ - ta’rīfiyle ma‘rūfdur zāt-ı ‘aşkıñ ma‘şūkda ziyāde olması
‘āşık-ı ‘ayneyn ve ma‘şūk-ı dört göz ile nāzır u manzūr olmalarıdır ya’nī ‘āşıkñ ‘ayn
ve kāf-ı ‘ayneyn meşābesinde ve ma‘şūkuñ çehārı daḥi ma‘lūm ve ‘āşıkñ maḥabbeti
āşikār olmasına sebep ḥarf-i ‘aynñ güşāde olması ve ma‘şūkuñ nihān olması
beste olmasıdır (bī-çāre) mededsiz ü ‘ilācsız ma‘nāsına (rā) edāt-ı mef’ūldür
(çāre) meded ü tedbīr ma‘nāsına (kār) ma‘rūf -maḥşūl-i terkīb-
ey vefāşız yār gāhī ‘āşık-ı ğam-ḥvārıñı yād eyle ḥātırına ve gönölüne götürüp bī-çāre
‘āşıkā bir kār çāresi eyle ya’nī bir meded ve luṭf u iḥsān eyle böyle bizleri unutup
vefāsız olma (ve eczā’-yı basīṭ du bār mustef’ilun fā’ilun mustef’ilun fā’ilun est)
(basīṭ) emīr vezninde fa’īl bi-mā’nā’l-mef’ūldür³⁷ luġatda yayılmış ve döşenmiş
ma‘nāsınadır

ve ıstılāḥda üçüncü baḥrın ismidir ki eczāsı iki kerre müstef’ilün fā’ilün

³⁶ Aşk, kalpte sevgili dışındaki her şeyi yakan bir ateştir.

³⁷ Mef’ūl anlamındaki fāildir.

müstef' ilün fā' ilündür eczāsının her biriniñ evvelinde sebebler basī olunduğundan
içün bu bahre basī tesmiyye olunmuşdur (beyt) çün hār u ḥas rūz u şeb
uftādeem rehet- bāşed ki berḥāl-i men ufted nazar nā-gehet - taḳṭī' i
çün hār u ḥas müstef' ilün rūz u şeb fā' ilün üftādeem müstef' ilün der rehet
fā' ilün bāşed ki ber müstef' ilün ḥāl-i men fā' ilün üfted nazar müstef' ilün
nā-gehet fā' ilün (çün) edāt-ı teşbīhdir (hār u ḥas) çör çöb ve süpründü
ma'nāsına ki 'arabīde fa' fa' ve kunāse derler (rūz) gündüz ki şemsiñ tūlū' undan
(u şeb) gecedir ki anıñ ğurūbundan ḥāşıl olur mecmū' u yigirmi dört sâ' atdır ki (Sayfa
42)
şems ile kâmeriñ ḥalkından evvel aña yevm derler idi şoñra şems ü kâmer ḥalk
olunup
yigirmi dört sâ' ate taḳṣīm olunduğda rūz u şeb denildi ki 'arabīde leyl
ü nehār derler (uftādeem) hemzeniñ zammıyla māzī-yi muḳayyeddir düşmüşüm
ma'nāsına
(der) ḥarf-i şıla (rehet) seniñ yoluña ma'nāsına (ki) ḥarf-i beyān-ı fā' il (ufted)
hemzeniñ zammıyla düşmek ma'nāsına olan üftāden ve üftīden lafzlarından muzāri' -
i
müfred-i ğā' ibdir vāḳi' olur ma'nāsına çünki müstaḳbellerinde elif ve yā sāḳıṭ olup
üfted ve üftend derler (nazar) bir nesneye şarf-ı bāşira eylemek ki bakmak ta' bīr
olunur
tā' -ı ḥiṭāb min ciḥetü' l-ma' nā³⁸ buña merbūṭdur (nā-geh) kāf-ı fārsiyyeniñ fethiyle
ānsız ya' nī bī-vaḳt ma'nāsına -maḥşūl-i beyt- hār u ḥas gibi leyl u nehār
yoluña düşmüşüm ey dil-dār ola ki benim ḥālime ānsız bir nazarıñ vāḳi' ola ya' nī ḥas
u hār gibi yoluña düşmüşüm ḳalmışım benim ḥālime ānsız bir nazarıñıza mutazırım
(ve binā-

³⁸ Anlam açısından.

yı vāfir ve kāmīl ber subā'ıyyātī est ki murekkeb ez penc mütēharrik ve du sākin)
daḥi

baḥr-ı vāfir ile baḥr-ı kāmiliñ bināları yedi ḥarfli eczā' üzerinedir ki beş mütēharrik
ile iki

sākinden mürekkebdir meşelā müfā'aletün ve mütēfā'ilün cüz'leri gibi ki bunlar
ikişer ḥarf-i

sākin ile beşer mütēharrikden mürekkeblerdir (eczā'-ı vāfir şeş bār mufā'aletun)
(vāfir) bāb-ı

ḥāmisden fā'il vezninde luḡatda çoḡalan nesne ma'nāsınadır mal u metā'

ve sā'ir gibi ve ıştılāḥda bir baḥriñ ismidir ki eczāsı altı kerre müfā'aletündür

eczāsının ḥarekeleri çok olduḡiçün bu baḥre vāfir tesmiyye olunmuşdur

(beyt) ḥuṣ ān seḥerī ki āh-ı şebem kuned eşerī- ze rāh-ı vefā be-sūy-i

minnet-futed guzerī - taḳṭī'i ḥuṣ ān seḥerī müfā'aletün ki āh-ı şebem müfā'aletün

kuned eşerī müfā'aletün ze rāh-ı vefā müfā'aletün be-sūy-i minnet müfā'aletün

futed güzerī müfā'aletün (seḥer) fetḥateyn ile südüs-i āḫirdir ya'nī fecr-i şādık ile

fecr-i kāzib miyānında olan vaḳt ma'nāsına olup burada seḥerden murād vaḳt-i

sabāḥdır ki sabāḥa ittişāli vardır (yā) vaḥdet içündür (ki) ḥarf-i beyān

(eşer) fetḥateynle burada te'sīr ve nişān ma'nāsına yā vaḥdet içündür (men) ben
(Sayfa 43)

ma'nāsına āḫirindeki zamīr-i ḥiṭāb *min ciheti'l-ma'nā*³⁹ futed lafzının āḫirine

merbūṭdur (guzer) uğrama ve geçme ma'nāsına āḫirinde olan yā'-ı taḥtiyye vaḥdet

içündür -maḥşūl-ı terkīb- ḥuṣ olur ol şabāḥ ki āh-ı şebim saña te'sīr edip

vefā yolundan benim semtime bir kerre geçmek vāḳi' ola ya'nī ey cānān derd ü
ḥasretiñden

gece eyledigim āh u fiḡān saña te'sīr ü nişān edip cefādan geçerek vefā yolundan

bizim semtimize bir kerre geçmek vāḳi' olursa ḥuṣ ve güzel şabāḥ olur ol seḥer

³⁹ Anlam açısından.

(ve eczâ' -ı kâmil şeş bār mütefâ' ilun) (kâmil) bāb-ı evvelden ism-i fâ'ildir luğatda eczâsı tām u kâfî olan şey' ma'nâsınadır ve ıstılâhda bir bahriñ ismidir ki eczâsı altı kerre mütefâ' ilündür hareke cihetinden kâmil olduğıçün bu bahre kâmil tesmiyye olunmuşdur ki bir beytde kâmil kırk hareke vâkı' olmuşdur (beyt) çi kuned şaman çu cudâ şeved şaman ez şanem - meger ānki rûz u şebān nişte bûd be-ğam - takṭî'i

çi kuned şaman mütefâ' ilün çu cudâ şeved mütefâ' ilün şaman ez şanem mütefâ' ilün meger ānki rû mütefâ' ilün z u şebān niş mütefâ' ilün te bûd be-ğam mütefâ' ilün

(şaman) semen vezninde bût-perest ü 'abd-i aşnām ma'nâsına burada 'āşıkdan kināyedir

ki ma'şūk cānibine meyl-i küllîsi vardır (şanem) şādīñ ve nūnuñ fethalarıyla 'abd-i aşnāmıñ peretiş etdiği bût ma'nâsına burada ma'şūkdan kināyedir ki kendiye şevkla meyl ü teveccüh olunur (nişte) nūnuñ kesriyle ism-i mef'ûldür oturmuş ma'nâsına (bûd) olur ma'nâsına (ğam) ānifen geçdi -maḥşûl-ı beyt- ne eder

'āşık eger ma'şūkdan cudâ olursa meger ol zamān rûz u şebānda ğam ile oturmuş olur ki bundan ğayrı aña çāre yokdur (ve ba'zı ez mute'aḥḥir ān şu'arā-yı 'acem ber kâmil

muşemmen şî'r gufteend ve ḥālî ez 'uzûbetî nîst çunānki ḥ'āce cemāle'd-dīn selmān fermāyed) (müte'aḥḥir) tefe''ûlden ism-i fâ'ildir āḥirinde gelen şā'irler ma'nâsına ki muḳābili mütেকaddimān evvel geçenler demekdir āḥirindeki elif ve nūn edāt-ı cem'dir 'arabî

gibi teşniyye degildir (şu'arā) şīniñ zammıyla şā'iriñ cem'idir 'ulemā 'ālimiñ ve şuleḥā şālihiñ

cem'i olduğı ve şu'arā daḥi dört tabakadır ki evveli cāhiliyyündür *imrû'l-ḳays*⁴⁰ (sayfa 44)

ve züheyr ve ṭarafe gibi şānîsi muḥadramündür ki vakt-i cāhiliyyet ile islāma idrāk

⁴⁰ İlk cahiliye şairi.

edenlerdir *ḥazret-i ḥasān ve ‘ubeyd raḍī allāhu ‘anhumā*⁴¹ gibi *ṣāliṣi* müteḳaddimündür

fereздаḳ ve cerīr ve zu’r-rumme gibi bunlarıñ kelāmıyla istiṣhād olunur rābi’i muḥaddiṣündür ki islāmdan ṣadr-ı evvelden soñra neṣ’et edenlerdir buḥturī ebū’ṭ-ṭayyib gibi bunlarıñ

kelāmlarıyla istiṣhād olunmaz ancak ḳolları rivāyetleri menzilesindedir ve hem daḥi muṭlakā ṣā’iriñ altı mertebesi vardır evvel müfliḳ ya’nī faṣīḥ ü belīḡ ü māhir olan ṣā’ire ḥınzīz

derler ki müntehā-yı merātibdir ṣānī andan dūn olanına ṣā’ir derler *ṣāliṣ* muṣaḡḡar bünyesiyle

ṣuvey’ir derler ki ṣā’ircik demek olur rābi’ taḥvīl bünyesiyle ṣu’rūr derler ḥāmis müteṣā’ir ki

ṣā’ir geçinir sādis ba’irdir ki ba’rden me’ḥūzdur ḳaldırım ṣā’irleri demek olur ki māder-zād olmayıp bi’ṭ-ṭabi’ güzel ve rengīn ṣā’ir degillerdir ancak ṣi’rlerini ḳaldırırda gedālar

oḳur (muṣemmen) tef’īlden ism-i mef’ūldür sekiz cüz’lū ma’nāsına (‘üzūbet) ‘aynıñ zammıyla ḥalāvet ü lezzet ma’nāsına āḥirinde olan yā vaḥdet içündür ḥ’āce cemāle’d-dīn

selmānıñ aṣlı sāve ṣehrinden bir ṣā’ir-i faṣīḥ ü belīḡdir ki ‘ilm-i ṣi’rde bī-hem-tā idi ki

cümle fuṣelā vü ṣu’arā’ından da müslim ve meṣḥūrdur ki şeyḫ rükne’d-dīn-i ‘alāu’d-devle-i

*semmānī*niñ⁴² āṣārı ve selmānıñ ṣi’ri naṣīre ḳabūl etmez demişlerdir ve iki kitāb-ı

meṣnevīsi vardır biri ḥurṣīd u cemṣīd ve diğeri firāḳ-nāmedir ve külliyātınıñ

mütāla‘ası ṣu’arāya zihn-güṣā vü belāḡat-efzādır hemīṣe nezd-i sulṭānda mu‘azzez

ü mükerrerem olup ṣeh-zāde üveyse ‘ilm-i ṣi’r ta’līm etmiş ve ṣān u ṣöhreti āfāḳa gıtmışdır

⁴¹ Hz.Hasan ve Ubeyd (r.a.).

⁴² Şeyh Rükneddin Alāu’d-Devle...

-maḥşûl-ı terkîb- daḥi ‘acem şâ‘irleriniñ müte’ahḥirlerinden ba‘zısı baḥr-ı
kāmilden müsemmenü’l-eczâ şî‘r söylemişlerdir ḥâlbuki ‘uzûbetden ḥâlî degildir
öyle ki ḥvâce cemâle’d-dîn selmân ḥazretleri buyurur ya‘nî müseddesü’l-eczâsında
tarâvet ü leṭâfet bulunduḡu gibi müsemmenü’l-eczâsında daḥi
bir tarâvet ü lezzet vardır ki maḥbûl u mergûbdur (beyt) be-şanevber-i ḳadd-i
dil-keşş eger ey şabâ guzerî kunî - be-hevâ-yi cān-ı ḥazîn-i men dil-ḥaste rā (sayfa
45)
ḥaberî kunî - taḳṭî‘i be-şanevber-i mütefâ‘ilün ḳadd-i dil-keşş mütefâ‘ilün
eger ey şabâ mütefâ‘ilün güzerî kunî mütefâ‘ilün be-hevâ-yi cā mütefâ‘ilün n-ı ḥazîn-
i men
mütefâ‘ilün dil-ḥaste rā mütefâ‘ilün ḥaberî kunî mütefâ‘ilün (be-şanevber)
bâ ḥarf-i şıla şanevber şādîñ fethiyle çam ağacına derler ki envâ‘-ı
‘adîdesi vardır bir nev‘iniñ şemerine fıstık ve göknâr içi derler ve bir nev‘i
serv şeklinde ve servden tavîl olur şu‘arâ nigârlarınıñ ḳaddlerini buña teşbîh
ederler bu izâfet *izâfetü’l-müşebbehe bihi ile müşebbehtir*⁴³ (ḳadd) ḳâfiñ fethiyle boy
boş ma‘nâsına (dil-keş) gönül çekici ma‘nâsına vaşf-ı terkîbîdir şîn
zamîri cānâna râci‘dir (eger) edât-ı şartdır (ey) ḥarf-i nidâdır (şabâ)
bâd şabâdır ki ‘aşıkların peykidir (be-hevâ) bi’l-lām ta’lîliyye ma‘nâsına hevâ bir
nesneye
meftûnluḡa derler ki ‘aşḳ ma‘nâsına ismdir (ḥazîn) maḥzûn u ḡamlı ma‘nâsına
(dil-ḥaste) mecrûḥ u yaralı ma‘nâsına (ḥaberî) bir ḥaber ma‘nâsına âḥirindeki
yâ vahdet içündür (kunî) eyle ma‘nâsına –maḥşûl-ı beyt- ey bâd-ı
şabâ cānânıñ güzel çekici şanevber gibi ḳaddini eger giderseñ cān-ı ḥazîniñ
hevâsından içün mecrûḥa bir ḥaber eyle ya‘nî ey bâd-ı şabâ eger güzel çekici
şanevber boylu cānâna giderseñ giderken gelip baña bir ḥaber eyle ya‘nî beni gör

⁴³ Müşebbeh bihinin, müşebbehe izafet edilmesi.

andan sonra git ki ben 'aşıkım ve sen peyksen peyāmımı ilet cevābını götür
 (ve hem-çunīn müsemmen ve efrāz museddes ü be-ķabūl ṭab'-ı akreb mī-numāyed
 çunānki)
 dağı böyle ya 'nī kāmīl gibi bađr-ı vāfirīn müsemmeni anıñ museddesinden ṭabī' atıñ
 ķabūlüne akreb görünür ya 'nī ṭabī' at ziyāde ķabūl eder řu beyt gibi (beyt)
 çi řud řanemā ki sūy-i kesī be-çeřm-i rızā nemī nigerī - ze resm-i cefā nemī
 guzerī ṭarīķ-i vefā nemī siperī - taķṭī' i çi řud řanemā müfā' aletün ki sūy-i
 kesī müfā' aletün be-çeşm-i rızā müfā' aletün nemī nigerī müfā' aletün ze resm-i cefā
 müfā' aletün nemī guzerī müfā' aletün ṭarīķ-i vefā müfā' aletün nemī siperī
 müfā' aletün
 (çi řeved) ne oldu ma' nāsına (řanemā) ey mađbūb ma' nāsına āđirinde (Sayfa 46)
 elif nidā içündür (ki) ḥarf-i beyān (sūy) cānib ü cihet ma' nāsına
 (kesī) bir kimse ma' nāsına āđirindeki yā vağdet içündür (be-çeşm-i rızā)
 rızā gözüyle luṭf ya 'nī ve ḥořluđla ma' nāsına (nemī nigerī) fi 'l-i mużāri' -i
 nefy-i ḥāl-i müfred-i muḥāṭab baķmıyorsun ma' nāsına (resm) ḥařm vezninde 'ādet-i
 müte'ārifē ma' nāsına (cefā) bir kimseyi i 'rāz yāḥūd ṭard yā ğayr vechle āzürde
 eylemek ma' nāsına (nemī guzerī) kāfiñ zammıyla fi 'l-i mużāri' -i nefy-i ḥāl-i müfred-
 i
 muḥāṭab geçmiyorsun ma' nāsına (nemī siperī) sīniñ kesriyle ve bā-yı
 fārsiyyeniñ fetḥiyle fi 'l-i mużāri' -i nefy-i ḥāl-i müfred-i muḥāṭab ayak bařmıyorsun
 ma' nāsına çünkü maşdarı olan siperden ayak başmak ve çignemek ve ışmarlamak
 ve tevekkül ü teslīmde olmak ve ḥaķāret görmek ma' nālarına gelir burada ma' nā-yı
 evvel
 murāddır -maḥşül-i beyt- ey nigār noldu saña ki bir kimseniñ
 cānına rızā gözüyle baķmıyorsun resm-i cefādan geçmiyorsun vefā yoluna ayak
 başmıyorsun ya 'nī ey şanem noldu saña bilmem ki ḥiç kimseye luṭf ve ḥořluđla
 baķmıyorsun cefā 'ādetinden geçmiyorsun ḥiç kimseye vefā etmiyorsun bī-vefāsın

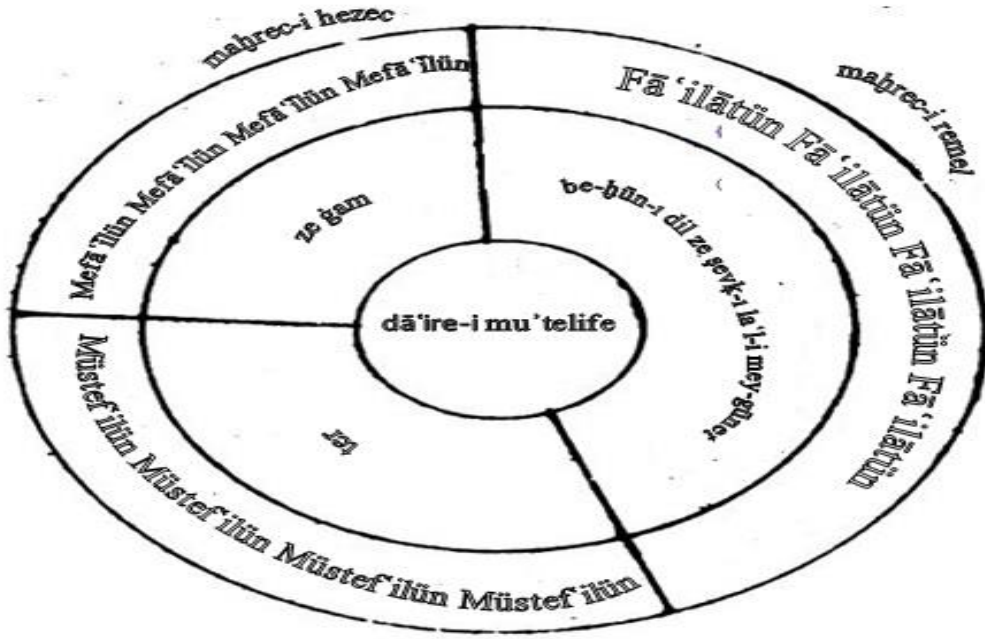
(ve şua' rā-yı 'acem rā ber ĩn penc baħr şı' rĩ ki müsta' zeb nufūs bāşed kemter ittifāk
uftāde est lā-cerem vaz' devā' ir ve istizrāc ān şurū' nemĩ reved)
(şı' rĩ) yā vaħdet içündür (müsta' zeb) istif' ālden ism-i mef' ũldür
men' u ferāğat u terk olunmuş ma' nāsına (nufūs) ku' ũd vezninde nefsiñ cem' idir
burada tabĩ' atla ve rŭħlar ma' nāsına (kemter) kāfiñ fetħiyle eķall ya' nĩ ziyāde az
ma' nāsına (ittifāk) ifti' āl vezninde birbirine uymak ve teķarŭb ve ictimā'
ma' nāsına (uftāde est) vāķi' olmuşdur ma' nāsına (istiħrāc) hemzeniñ
kesriyle çıkarmak ma' nāsına (şurū') ku' ũd vezninde bir işe başlamak ma' nāsına
(nemĩ reved) fi' l-i muzāri' -i nefy-i ħāl-i ġā' ib-i müfred gitmiyor ma' nāsına –maħşŭl-
1
terķib- daħi 'acem şā' irleriniñ bu beş baħr üzerine bir şı' r ki tabĩ' atlarıñ
andan 'adem-i ħabŭlŭ olur kemter ittifāk vāķi' olmuşdur andan içün dā' ireler vaz'
(sayfa 47)
ve fŭrŭ' larını istiħrāca şŭrū' etmediler ya' nĩ beş baħrden söylenen şı' rlerden
tabĩ' at u rŭħ çok leťāfet bulmadığından bunlara sā' irleri gibi dā' ire vaz'
edip fer' lerini çıkarmadılar ve nādir söylediler (ve emmā binā-yı hezec ve recez ve
remel
ber subā' iyyāt tavĩl ve medĩd ve basĩt est eczā-yı hezec heşt bāt mufā' ĩlun
ve eczā' -ı recez heşt bār mustef' ilun ve eczā' -ı remel heşt bār fā' ilātŭn ve ĩn
se baħr rā der yek dā' ire-yi nihādeend laķab ān dā' ire mu' telife kerdeend ber ĩn
şŭret) (laķab) fetħateynle bir ādemiñ ism-i aşliyyesinden ġayrı müsem mā olduġu
isimdir
ki mā yusemmā bihi' l-insānu ba' de ismihu' l- 'ilm min lafzu yedullu ' ale' l-medħi ev
elzem li

*ma'nā fīh*⁴⁴ ta'rīfıyle mu'arrefdir cem'i elķāb gelir ve laķabda cānib ma'nā mer'ā olup

i'lāmda mer'ā olmaz ve laķabın üç kısmı vardır ki laķab-ı teşrīf ve laķab-ı ta'rīf ve laķab-ı teşhīfdir maķlaş-ı şu'arā kısm-ı şānīdendir ve menhī olan kısm-ı şālīşdir (mu'telife) ifti'ālden ism-i mef'ūldür luġatda bir kimse ve cem' olmuş nesne ma'nāsınadır ve işılāhda bir dā'ireniñ ismidir ki kendisine üç baķr vaz' olunmuştur eczāsının i'tilāf-ı ecelinden içün bu dā'ireye mu'telife tesmiyye olunmuştur ki her biri subā'īdir -maķşūl-ı terkīb- imdi baķr-i hezec ve recez ve remeliñ bināsı baķr-i tavīl ve medīd ve basītiñ cüz' -i subā'īleri üzerinedir baķr-i hezeciñ cüz'leri sekiz kerre mefā'īlündür baķr-i receziñ cüz'leri sekiz kerre müstef'īlündür daķi baķr-i remeliñ cüz'leri sekiz kerre fā'īlātündür daķi bu üç baķri bir dā'ireye vaz' etmişlerdir ve o dā'ireniñ laķabını mu'telife eylemişlerdir bu şüret üzere ki bu dā'ireden bu üç baķr çıkar ve derūn-ı dā'irede taķrīr olunan mısrā'ı budur (ze ġamter şud be-ķūn-ı dil ze şevķ-ı la'l-i mey-ķūnet)

(sayfa 48)

⁴⁴ İnsanın bilinen adından sonra onu öven veya yeren bir anlamda kullanılan başka bir lafızla adlandırılmasıdır.

Tablo-3. : Dā'ire-i mu'telifa⁴⁵

bu mışrā' veche meşūr üzere olucağ baħr-ı hezec olur ki taķtī'i budur

ze ğamter şud mefā'ılūn be-hūn-ı dil mefā'ılūn ze şevķ-ı lā' mefā'ılūn l-i mey-gūnet

mefā'ılūn ve baħr-ı recez murād olunduğda ter lafzından bed'e olunur ki taķtī'i budur

ter şud be-hū müstef'ılūn n-ı dil ze şev müstef'ılūn ķ-ı lā' l-i mey müstef'ılūn

gūnet ze ğam müstef'ılūn ve baħr-ı remel murād olunduğda şud lafzından bed'e

olunur ki taķtī'i budur şud be-hūn-ı fā'ilātūn dil ze şevķ-ı fā'ilātūn lā' l-i

mey-gū fā'ilātūn net ze ğamter fā'ilātūn ve nefis-i eczālardan iħrāc olunmağ

murād olunduğda mefā'ılūn cüz'ünüñ 'ılūnünden bed'e olununca 'ılūn mefā

müstef'ılūn

olur ki baħr-ı recez hāşıl olur ve fā'ilātūn vezni murād olunduğda lünden bed'e

olunur ki lūn mefā'ı fā'ilātūn olup baħr-ı remel olur ve bu mışrā'da hūn ile şevķ

muzāf

⁴⁵ Aktarılan metinde Tablo-3. gibi başlık ve açıklamalar yer almamaktadır. Bunlar tez yazarının tasarrufudur.

olduklarından takṭī'lerinde āhirlerinde birer yā'-ı baṭn zāhir olup takṭī'e ḥisāb olur ki muzāfiñ aḥiriniñ kesresini işbā'dan ḥāşıl olan yāya yā-yı baṭnī derler (la'1) leb ya'nī dudak ma'nāsına (mey-gün) (sayfa 49)

mey renkli ma'nāsına –maḥşūl-i mısrā'- seniñ mey renkli lebiñiñ

şevķinden gönül gamdan ķan ile yaş oldu ya'nī seniñ derd u ḥasretiñden

göñlüm ķan oldu (ve binā-yı munserih u muzāri' u muķteḍab u muctess

u seri' u cedīd u ķarīb u ḥafīf u müşākil ber subā' iyyātīst ki der terkīb

ān ihtilāfest eczā-yı munserih ṣehār bār mustef'ilun mef'ulātu ve eczā-yı

muzāri' ṣehār bār mefā'ilun fā'ilātun ve eczā-yı muķteḍab ṣehār bār mef'ulātu

mustef'ilun ve eczā-yı muctess ṣehār bār mustef'ilun fā'ilātun ve eczā-yı seri'

du bār mustef'ilun mustef'ilun mef'ulātu ve eczā-yı cedīd du bār fā'ilātun

fā'ilātun mustef'ilun ve eczā-yı ķarīb du bār mefā'ilun mefā'ilun fā'ilātun ve eczā-yı

ḥafīf du bār fā'ilātun mustef'ilun fā'ilātun ve eczā-yı müşākil du bār fā'ilātun

mefā'ilun mefā'ilun) -maḥşūl-i terkīb- daḥi baḥr-ı münserih u muzāri'

u muķteḍab u muctess u seri' u cedīd u ķarīb u ḥafīf u müşākil bu toķuz baḥrıñ

bināsı yedişer ḥarfli efā'il üzerinedir ki terkībde ihtilāf vardır ya'nī

cüz'-i subā'ileri birbirlerine teķaddüm ü te'aḥḥür ederek bir güne terkībden bir baḥr zuhūr

u vücūda gelerek bu toķuz baḥr tertīb olunmuşdur ki bunlardır baḥr-ı münserih'iñ

cüz'leri dört kerre müstef'ilun mef'ulātüdür daḥi baḥr-ı muzāri'iñ cüz'leri dört

kerre mefā'ilun fā'ilātündür daḥi baḥr-ı muķteḍabıñ cüz'leri dört kerre mef'ulātu

müstef'ilündür daḥi baḥr-ı muctess'iñ cüz'leri dört kerre müstef'ilun fā'ilātündür

daḥi baḥr-ı seri'iñ cüz'leri iki kerre müstef'ilun mef'ulātüdür

daḥi baḥr-ı cedīdiñ cüz'leri iki kerre fā'ilātun fā'ilātun müstef'ilündür

daḥi baḥr-ı ķarīb'iñ cüz'leri iki kerre mefā'ilun mefā'ilun fā'ilātündür daḥi

baḥr-ı ḥafīfiñ iki kerre fā'ilātun müstef'ilun fā'ilātündür daḥi baḥr-ı müşākiliñ cüz'leri iki

kerre fā' ilātün mefā' ilün mefā' ilündür bundan sonra dā' ire-i şāniyyeniñ beyānına şürü'

olunur (ve çün ez eczā-yı sālīm hīç yek ez īn nuh baħr der kelām şī' r-i maṭbū'

neyāmedeest lā-cerem muşemmenu'l-eczā-yı munserih rā (sayfa 50)

maṭvī ve muzāri' rā mekfūf ve muḳteḍab rā maṭvī ve muctess rā maḥbūn kerdeend

ve īn çār baħr rā der yek dā' ire nihādeend ve nām ū muḥtelife kerdeend ber īn şüret)

muḥtelife ism-i mef'ūldür luġatda biri birine muḥālif olmuş nesneler ma'nāsınadır

ve ıstılāḥda bir dā' ireniñ ismidir ki kendisinden dört baħr çıkar 'aded-i

ḥurūf ve ḥuşūşā eczāsında biri birine muḥālif olduġiçün bu dā' ireye

muḥtelife tesmiyye olunmuşdur -maḥşūl-i terkīb- çünki sālīm cüz'lerinden

bu toġuz baħrıñ hīç birinden kelām-ı 'acemde bir şī' r-i maṭbū' ve maḳbūl kılmamıştır

ḥaşılı sālīm olarak 'acem şā'irleri bu toġuz baħrden şī' r dememişlerdir bundan

içün sekiz cüz'lü baħr-ı münserih-i maṭvī ve baħr-ı muzāri' -i mekfūf ve baħr-ı

muḳteḍab-ı maṭvī ve baħr-ı müctess-i maḥbūn eylemişlerdir daħi bu dört baħrı bir dā' irede

koymuşlardır ve anıñ nāmını muḥtelife eylemişlerdir bu şüret üzerine bundan dört

baħr çıkar ve derūn-ı dā' irede olan mısrā' ı budur ('aşķ-ı ze men dil rubūd

şevķ-ı ze men cān sitānd) bunuñ taḳdīri rubūd 'aşķ dil ze men sitānd şevķ

cān ze men demekdir (ze men) benden ma'nāsına (rubūd) rānıñ zammıyla rubūden

lafzından māzī-yi müfred-i ḳapdı ma'nāsına (şevķ) şevķ vezninde ārzū

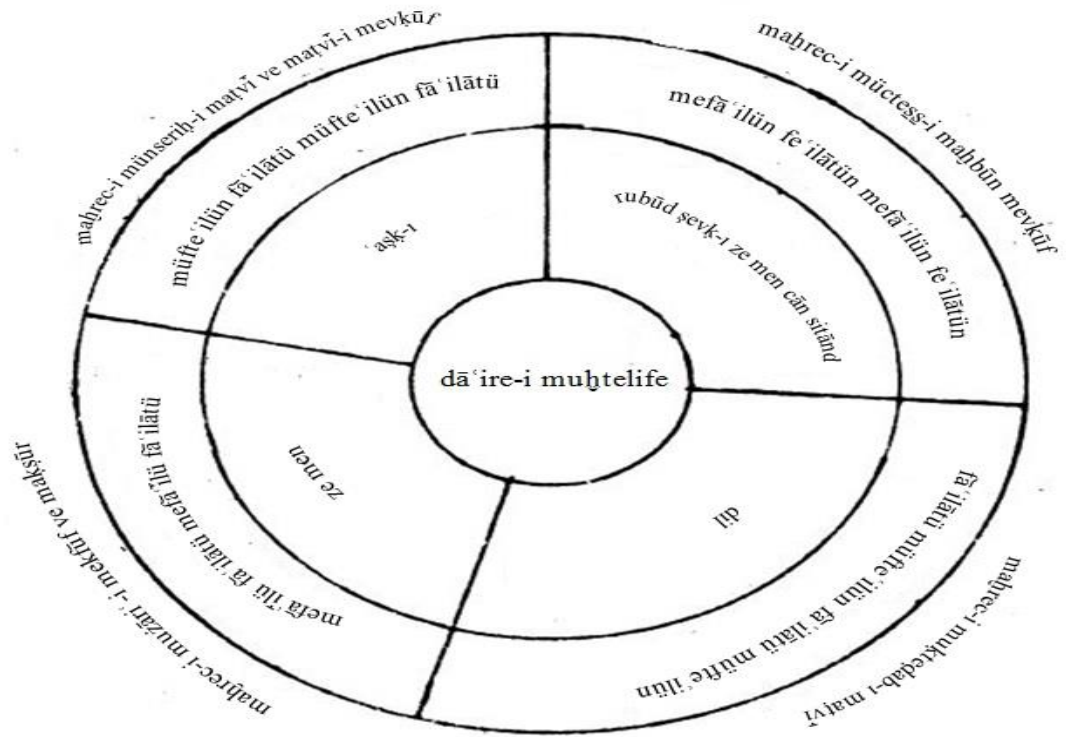
ma'nāsınadır ki nefsiñ ve ḳalbiñ bir nesneye çekinmesinden 'ibāretidir (sitānd)

sīniñ kesriyle sitānden lafzından muzāri' -i müfred-i ġā' ibdir alır ma'nāsına zīrā

müstaḳbelātı şāzz olarak nūnuñ dāl üzerine taḳdīmiyle sitānd ve sitānend gelir

(ma'nā-yı mısrā') 'aşķ göñlü benden ḳapdı ya'nı aldı gitdi şevķ benden

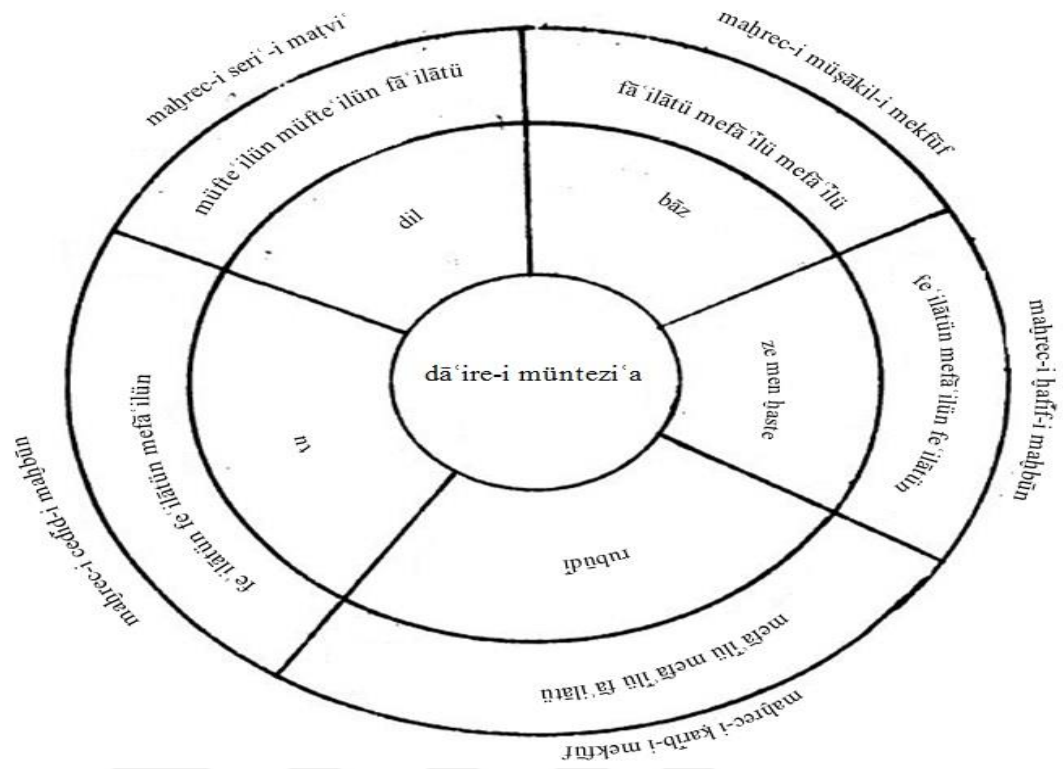
cān alır (Sayfa 51)

Tablo 4. : Dā'ire-i muhtelif'e

ve her yerdeki civār-ı dā'irede ol baħr-ıñ ismi yazılmışdır ol ħarfden okununca ol baħr andan taħrīc olunur bu mışrā' vech-i mestūr üzere olucaħ baħr-ı münserih olur ki taķtī' i budur 'aşk-ı ze men müfte'ilün dil-rubūd fā'ilātü şevk-ı ze men müfte'ilün cā-sitānd fā'ilātü muzāri' murād olunduħda ze men lafzından bed' olunur ki taķtī' i budur ze men dil-ru mefā'ilü būd şevk-ı fā'ilātü ze men cāsi mefā'ilü tād 'aşk fā'ilātü baħr-ı muzāri' ħāşıl olur ve baħr-ı muķteḍab murād olunduħda dil lafzından bed' olunur ki taķtī' i budur dil-rubūd fā'ilātü şevk-ı ze men müfte'ilün cāsitād fā'ilātü 'aşk-ı ze men müfte'ilün baħr-ı muķteḍab ħāşıl olur ve baħr-ı müctess murād olunduħda rubūd lafzından bed'e olunur ki taķtī' i budur rubūd şev mefā'ilün k-ı ze men cā fe'ilātün sitād 'aş mefā'ilün k-ı ze men dil fe'ilātün baħr-ı müctess ħāşıl olur ve nefis-i eczādan iħrāc olunmaħ murād olunduħda müfte'ilün cüz'ünde olan 'ilünden bed'e olunca 'ilünfā' mefā'ilü lātmüfte fā'ilātü 'ilünfā' mefā'ilü lātü (sayfa 52)

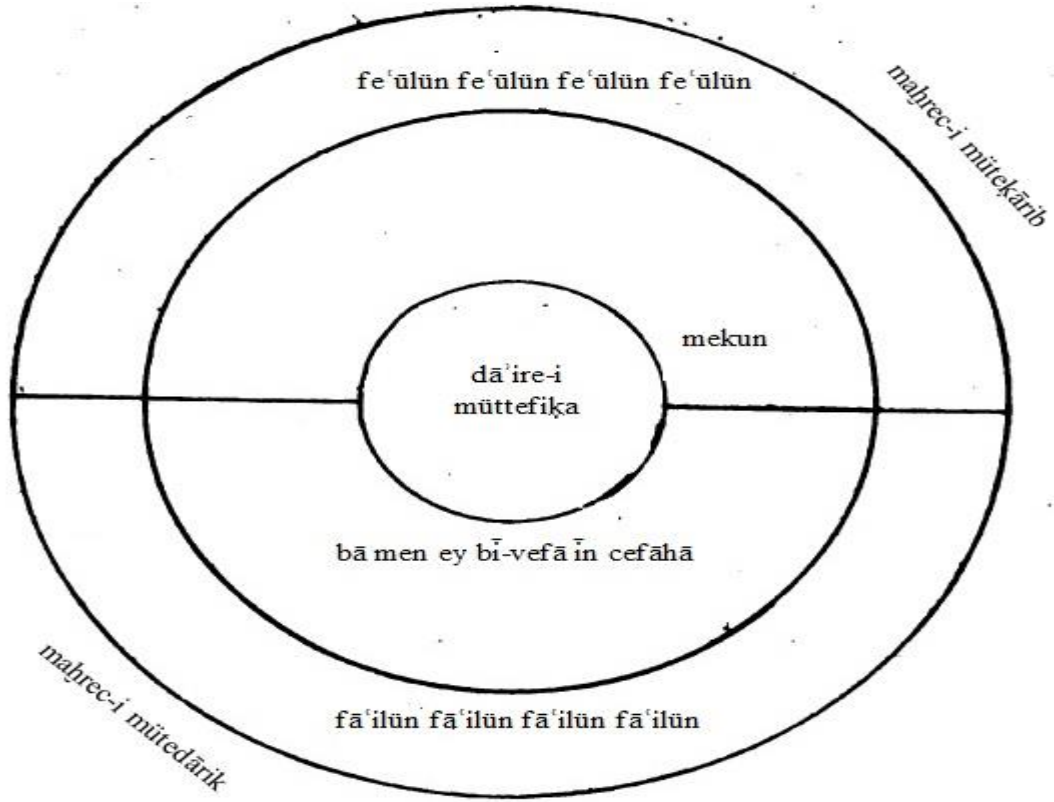
müfte fâ‘ilâtü olur ki baħr-ı muzâri‘iñ cüz’leri hâşıl olur ve münserihîñ ikinci cüz’ü olan fâ‘ilâtüden bed’e olunduğda fâ‘ilâtü müfte‘ilün fâ‘ilâtü müfte‘ilün olur ki baħr-ı muķteḁabıñ cüz’leri hâşıl olur ve cüz’-i mezkûruñ ‘ilâsından bed’e olunduğda ‘ilâtümüf mefâ‘ilün te‘ilünfâ fe‘ilâtün ‘ilâtümüf mefâ‘ilün te‘ilünfâ fe‘ilâtün olur ki baħr-ı müctessîñ cüz’leri hâşıl olur bundan soñra dâ‘ire-yi şâliḡe beyân olunur (ve museddesu‘l-eczâ-yı serî‘ rā maṭvî ve cedîd rā maħbûn ve qarîb rā mekfûf ve hafîf rā maħbûn ve muşâkil rā mekfûf kerdeend ve iñ her penc baħr rā der yek dâ‘ire nihâdeend ve nām-ı ān dâ‘ire rā muntezi‘a kerdeend ber iñ şûret) (muntezi‘a) ifti‘âlden ism-i mef‘ûldür lûgatda yerinden çekilip kıparılmış nesne ma‘nâsına ve işılâhda bir dâ‘ireniñ ismidir ki kendisinden beş baħr kıkar müte‘ahhirin nez‘ü icâd u ihtirâ‘ eylediklerinden içün bu dâ‘ireye muntezi‘a tesmiyye olunmuşdur – maḡşûl-i terkîb- daħi altı cüz’lû olan baħr-ı serî‘i tayy zihâfiyla maṭvî ve baħr-ı cedîdi ḡabn zihâfiyla maħbûn ve baħr-ı qarîbi keff zihâfiyla mekfûf ve baħr-ı hafîfi ḡabn zihâfiyla maħbûn ve baħr-ı muşâkili keff zihâfiyla mekfûf eylemişlerdir daħi bu beş baħri bir dâ‘irede kıymuşlardır daħi o dâ‘ireniñ ismini muntezi‘a eylemişlerdir ve bu şûret üzeriñe beş baħr kıkar ve derûn-ı dâ‘irede taḡrîr olunan mışrâ‘ı budur (dil-i tu rubûdî ze men ḡaste bâz) (rubûdî) rāniñ zammıyla mâzî-yi müfred-i muḡāṭabdır kıpdıñ (bâz) burada yine ma‘nâsına -ma‘nâ-yı mışrâ‘ - ben mecrûḡdan yine göñlü aldıñ ey cānān (Sayfa 53)

Tablo 5. : Dā'ire-i müntezi'a

ve her yerdeki civār-ı dā'irede ol baħriñ ismi yazılmışdır oradan okununca ol baħr andan taħrīc olunur bu mışrā' vech-i meşūr üzere olucaħ baħr-ı serī' olur ki taķtī' i budur dil-i tu rubū müfte' ilūn dī ze men müfte' ilūn haste bāz fā' ilātū ve baħr-ı cedīd murād olunduķda tu lafzından bed' e olunur ki taķtī' i budur tu rubūdī fe' ilātūn ze men-i ħas fe' ilātūn te bāz dil mefā' ilūn baħr-ı cedīd ħāşıl olur ve baħr-ı ħarīb murād olunduķda rubūdī lafzından bed' olunur ki taķtī' i budur rubūdī ze mefā' ilū men-i ħaste mefā' ilū bāz dil tu fā' ilātū baħr-ı ħarīb ħāşıl olur ve baħr-ı ħafīf murād olunduķda ze men lafzından bed' olunur ki taķtī' i budur ze men-i ħas fe' ilātūn te bāz dil mefā' ilūn tu rubūdī fe' ilātūn baħr-ı ħafīf ħāşıl olur ve baħr-ı müşakki murād olunduķda bāz lafzından bede' e olunur ki taķtī' i budur bāz dil tu fā' ilātū rubūdī ze mefā' ilū men-i ħaste mefā' ilū baħr-ı müşakki ħāşıl olur ve nefsi-ezādan iħrāc olunmaķ murād olunduķda müfte' ilūn cüz' ünün te' ilününden bede' e olunduķda te' ilünmüf fe' ilātū (sayfa 54)

te‘ilünfā fe‘ilātū ‘ilātümüf mefā‘ilün olur ki baħr-ı cedīd hāşıl olur ve cüz’-i
mezķūrūñ ‘ilününden bede’e olunduķda ‘ilünmüfte mefā‘ilü ‘ilünfā‘ mefā‘ilü
lātümüfte fā‘ilātü olur ki baħr-ı ķarīb hāşıl olur ikinci müfte‘ilün
cüz’ünūñ te‘ilününden bede’e olunduķda te‘ilünfā fe‘ilātün ‘ilātümüf mefā‘ilün
te‘ilün
müf fe‘ilātün olur ki baħr-ı hafīf hāşıl olur ve üçüncü fā‘ilātü cüz’ünūñ
lātüsünden bede’e olunduķda lātümüfte fā‘ilātü ‘ilünmüfte mefā‘ilün ‘ilün
fā‘ mefā‘ilü olur ki baħr-ı müşāķil hāşıl olur bundan şöñra dördüncü dā’ire
beyān olunur (ve binā-yı mütekārib ve mutedārik ber ħumāsiyyatī est murekkeb ez se
müteħarrik fā‘ilun ve ĩn du baħr rā der yek dā’ire nihādeend ve nām-ı ān muttefiķa
kerdeend
ber ĩn şüret) (muttefiķa) ifti‘ālden ism-i mef‘üldür luġatda biri birine mütekārib
ü yakīn ya’nī birlikde olmuş ma’nāsınadır ve ıştılāħda bir dā’ireniñ ismidir ki
kendisinden iki baħr çıkar eczāsniñ ittifāķından içün bu dā’ireye müttefiķa
tesmiyye olunmuşdur ki her biri bir sebep-i hafīf ile bir veted-i mecmū’dan
mürekkebdir
-maħşül-i terkīb- daħi bu baħr-ı mütekārib ile baħr-ı mutedāriķiñ bināları
beşer ħarfli cüz’ler üzerinedir ki üç müteħarrik ile iki sākinden mürekkebdir baħr-ı
mütekāribiñ cüz’leri sekiz kerre fe‘ülündür daħi baħr-ı mutedārķiñ cüz’leri sekiz
kerre fā‘ilündür daħi bu iki baħri bir dā’ireye koymuşlardır ve anıñ ismini müttefiķa
eylemişlerdir bu şüret üzere ve derūn-ı dā’irede taħrīr olunan mışrā‘ı budur
(mekun bā men ey bī-vefā ĩn cefāhā) (mekun) etme ma’nāsına nehy-i ħāzırdır
(bā men) baña ma’nāsına bā’-ı mürekkebe-yi müfrede ma’nāsınadır ki ben
taķdīrindedir hā
edāt-ı cem‘idir bāķī müfredātlar ānifen geķdi –ma’nā-yı mışrā’- ey vefāsız cānān
baña cefālar etme emān
(sayfa 55)

Tablo 6. : Dā'ire-i müttefiqa

ve her yerdeki civār-ı dā'irede ol baħriñ ismi yazılmışdır oradan okununca ol baħr andan çıkar bu mısra' vech-i meşūr üzere olucaħ baħr-ı mütekarib olur ki takṭi' i budur mekun bā fe'ülün men ey bī fe'ülün vefā in fe'ülün cefāhā fe'ülün ve baħr-i mütedarik murād olunduħda bā men lafzından bed' olunur ki takṭi' i budur bā men ey fā'ilün bī-vefā fā'ilün in cefā fā'ilün hā mekun fā'ilün baħr-ı mütedarik ħāşıl olur ve naķs-ı eczādan iħrāc olunmaħ murād olunduħda fe'ülün cüz' ünüñ lününden bede'e olunup lünfe'ü fā'ilün lünfe'ü fā'ilün lünfe'ü fā'ilün lünfe'ü fā'ilün olur ki baħr-ı mütedarik ħāşıl olur ve fā'ilün cüz' ünüñ 'ilününden bede'e olunup 'ilünfā fe'ülün 'ilünfā fe'ülün 'ilünfā fe'ülün 'ilünfā fe'ülün olur ki baħr-ı mütekarib ħāşıl olur (pes devā' ir-i 'acem çehār bāşed çunānki gufteend) (pes) bunuñ gibi yerlerde şartıñ cevābına dāħil olan fā ma'nāsınadır ħāşıl-ı emr böyle oldu ise 'acem şi'riniñ dā'ireleri dört olur öyle ki söylemişlerdir (beyt)

dā'ire-yi şî'r-i 'acem mu'telife muhtelife - şālîş ān muntenzi'a rābi' ān muttefiķa -
maḥşûl-i

(Sayfa 56)

beyt - 'acem şî'riniñ dā'iresiniñ evvelkisi mu'telife ikincisi muhtelife

üçüncüsü müntezi'a dördüncüsü müttefiķadır ki 'acem şā'irleriniñ şî'rlerinde bunlar

müsta'meldir ki bu dā'ireler buḥûrdan baḥirler tefā'ilden tefā'îl daḥi esbāb

u evtāddan terkîb ederler ya'nî bunlardan dizilirler bundan soñra şî'riñ taḳṭî'i

ta'rîf ü beyān ve anda lâzım olan keyfiyyāt ve uşûl u ḳavā'idi āşikār

u 'ayān etmek içün bir faşl ityān olunup anda beyān olunur – faşl –

(taḳṭî'i-i şî'r 'ibāret ez ānest ki beyt rā ez hem be-guşāyend ber vechî ki her

miḳdārî ez beyt muvāzin ufted bā yekî ez efā'îl u tefā'îl baḥrî ki ān beyt der ān

baḥr vāḳî' şudeest ve tarîķeş ānest ki nazar be-nefs-i ḥareket kunend teh be-aḥvāl

ḥareket ki ān zamme ve fetḥa ve kesre est ve i'tibār melfûz kunend nuḥ mektûb)

(taḳṭî') tef'îl vezninde luġatda bir nesneyi pâre eylemek ma'nāsınadır ki

ıstılāḥiyyesi metinde beyān olundu (beyt rā) mużāf-ı meḥzûfdur erkân-ı beyt

ya'nî beytiñ cüz'lerini demekdir (ez hem) biri birinden demekdir ki burada (hem)

cem'

ma'nāsınadır (be-guşāyend) bā'-ı te'kîd ile fi'l-i mużāri'-i cem'-i ġā'ibdir açarlar

ma'nāsına (vech) tarîķ ve uslûb ma'nāsına āḥirindeki yā vaḥdet içündür

(miḳdār) ma'rûf āḥirindeki yā vaḥdet içündür (muvāzin) mefā'ile bābından

ism-i fā'ildir tartılıcı ma'nāsına (tarîķeş) lafzında olan zamîr taḳṭî'e

rāci'dir (melfûz) okunan ma'nāsına (mektûb) yazılan ma'nāsına

-maḥşûl-i terkîb- taḳṭî'-i şî'r andan 'ibāretdir ki beytiñ cüz'lerini

biri birinden açarlar bir tarîķ ile ki beytten her miḳdār-ı muvāzin vāḳî' ola bir baḥriñ

efā'îl ü tefā'îlinden biri ile ki o beyt o baḥrde vāḳî' olmuşdur daḥi

o taḳṭî'iñ tarîķi budur ki nazar nefsi-ḥarekeye ederler ḥāllerine degil ki ol zamme

ve fetḥa ve kesredir daḥi i‘tibār okunana ederler yazılana degil ya‘nī kaṅgı baḥriñ
taḳṭī‘i murād olunursa o baḥriñ efā‘īli miḳdārı erkān-ı beytden ayırıp efā‘īl
vaz‘ keزالik o miḳdār daḥi ayırıp efā‘īl vaz‘ ile beyti tekmīl etmeḳdir ki
(sayfa 57)

beyān olunur ve i‘tibār nefis-i ḥarekeye olup müteḥarrik müteḥarrike berāber olarak
ḥāllerindeki zamme ve fetḥa ve kesredir muvāfaḳat lāzım degildir ki kesre zammeye
zamme

fetḥaya muḳābil olur ve i‘tibār okunanadır ki taḳṭī‘e bu hesāb olunur yazılıp
okunmayan hesāb olunmaz hā’-ı resmiyye ve sā’ir gibi bundan soñra lafẓda bulunup
kitābda

olmayan ḥarfler beyān olunur (ve her ḥarf ki der telaffuẓ āyed egerçi der kitābet
nebūd

der taḳṭī‘ maḥsūb ufted çün ḥurūf-ı muṣedded ve çün elifi ki ez işbā‘ hemze
ḥāşıl şevved çunānki) (telaffuẓ) tefa‘‘ul vezninden tekellüm ma‘nāsına (kitābet)
kāfiñ kesriyle yazmaḳ ve yazı ma‘nāsına (çün) edāt-ı teşbīhdır (elif)

fe‘al vezninde bir kelimedir ülfetden me‘ḥūẓdur ki ḥurūfuñ cümlesiyle ülfet eder ve
(elif)

lafẓı ismidir elif müsemmasıdır elif-i ḥaḳīḳī elif-i sākinedir mā ve lā kelimelerinde
olduḡu gibi müteḥarrik olursa aña hemze denir āḥirindeki yā vaḥdet içündür

(ki) ḥarf-ı rābıt sıfat (işbā‘) hemzeniñ kesriyle luḡatda toyurmaḳ

ma‘nāsınadır ve iştilāḥda ḥarfleri ḳalın okumaḳ ma‘nāsına – maḥşūl-i

terkīb – daḥi her bir ḥarf ki telaffuẓ u tekellüme gelir eger kitābetde olmaz ise de

taḳṭī‘de hesāb olunur ḥurūf-ı muṣedded gibi daḥi bir elif gibi ki hemzeniñ

işbā‘ından ḥāşıl olur şu mışrā‘da olduḡu gibi – mışrā‘ -

(ey ḳadd-i tu āfet-i cihānī) bu mışrā‘da ḳadd lafẓının teşdīdinden ḥāşıl olan

dāl ve āfet kelimesiniñ hemzesini işbā‘dan ḥāşıl olan elif bunlar her ne ḳadar

kitābetde mevcūd degiller ise de telaffuẓ olunduḡlarından taḳṭī‘e maḥsūb oldular

bu mışrā‘ baħr-i hezecden müseddes-i aħreb-i maķbūz-ı maħzūfdur (taķtī‘e) anıñ
taķtī‘i (ey ķadd-i mef‘ūlu tu āfeti mefā‘ilün cihānī fe‘ūlun) (ey)
hemzeniñ kesriyle ħarf-i nidādır münādāsı maħzūfdur ey dil-dār demektir (ķadd)
boy ma‘nāsına (tu) sen ma‘nāsına (āfet) belā vü miħnet ma‘nāsına (cihān)
fārsiyyede ve türkīde isti‘māl olunur dünyā ma‘nāsına āħirindeki yā’-ı taħtiyye
nisbet içündür - ma‘nā-yı mışrā‘ - ey cānān seniñ boyuñ cihānda
(sayfa 58)

olan eşyānıñ belā vü āfetidir ya‘nī āfet-i cihān u belā-yı devrānsın (ve ħūn
yā’ī ki der mişl şikeste ve beste ve ħāre ve ħāre der ħālet izāfet kerdin
ve vaşf āverden nekra⁴⁶ sāhten be-telaffuz der mī-āyed ħunānki) (ki) edāt-ı rābıt
şifat (şikeste) kırılmış ma‘nāsına (beste) bağlanmış ma‘nāsına ism-i mef‘ūldür
(ħāre) yāre vezninde bu isimle ma‘rūf ħumāşdır (ħāre) meded ü ‘ilāc ve tedbīr
ma‘nāsına (izāfet kerdin) maşdar-ı mürekkebdir (izāfet) hemzeniñ kesriyle
mużāf kılmak ma‘nāsına (vaşf āverden) maşdar-ı mürekkebdir (vaşf)
vāvıñ fethiyle bir nesneyi şifatlamaķ ma‘nāsınadır ki ħalkā ve ħalkā ‘allāmını ta‘dād
eylemekden ‘ibāretdir (nekra sāhten) maşdar-ı mürekkebdir (nekra) nūnuñ fethi
ve kāfıñ kesriyle ma‘rife muķābildir ki naħvde *mā vaða ‘a li-şey’ lā bi-‘aynihi*⁴⁷
ta‘rifiyle

mu‘arrefdir (sāhten) düzmek ma‘nāsına (telaffuz) bā ħarf-i edāt-ı zarfdır (der)
anı mü‘ekkeddir – maħşūl-i terkīb – daħi kitābetde olmayarak taķtī‘e
maħşūb olan bir yā ħarfi gibidir şikeste vü beste vü ħāre vü ħāre gibi
lafzlarıñ izāfet ve şifat ve nekre olmaları ħāllerinde lafza gelip telaffuz olunur
şu beyitte olduđu gibi (beyt) ġāmze-yi ħūn-ħvāre-yi ‘ayyāre -
zed reh-i sergeşte-yi bī-ħāre - bu beytte mużāf olan ġamzedir ki ħūn lafzına
mużāf olmuşdur ve şifat olan ‘ayyāredir ve sāde nekra olan sergeşte

⁴⁶ Belirtisiz.

⁴⁷ Bir şeyin aynı olmayan bir şeyin yerine konulması.

ile bī-çāredir bu dört lafzıñ üçer hāllerinde āhirlerinde birer yā telaffuza gelip
taḳṭī'e maḥsūb olur lakin kitābetde olmaz bu beyt baḥr-ı serī'den maṭvī-yi
mekşūfdur (taḳṭī'e) taḳṭī'i (ğamzeyihūn muḥte'ilun ḥvāre yī 'ay muḥte'ilun
yāreyi fā'ilun zed reh-i ser muḥte'ilun geṣteyibī muḥte'ilun çāreyi
fā'ilun) ğamze burada kirpik ma'nāsınadır (ḥūn-ḥvāre) ḳan içici ma'nāsına
ve şıfat-ı terkibi olarak ğamzenin muḫāfun ileyhidir çünkü (ḥūn) ḳan ma'nāsına
(ḥvāre) vāv-ı resmī ile ḥvārden lafzından ism-i fā'il-i muḫaffefdir ('ayyār) tayyār
vezninde dā'imā biri öte gezinip oltası keṣir olan ādeme ve ziyāde 'ākıl (sayfa 59)
ve tiz fehmliginden bī-pervā ve ḥalī' u 'l- 'izār⁴⁸ gezip ḥalkıñ muḳayyed olduğu
i' tibārāt-ı
cū'ziyyeye muḳayyed olmayan muḥarrik ü oynak ādeme denir (zed) māzī-yi müfred-
i
ğā'ibdir urdu ya'nī yağma vü ğāret etdi ma'nāsına (ser-geṣte) ıṣṭilāḥda ḥayrān
ma'nāsına (bī-çāre) mededsiz ü tedbīrsiz ma'nāsına –maḥşul-i beyt- bir ḳan
içici 'ayyār ğamze bir bī-çāre vü ḥayrān 'aşıḳıñ yolunu urdu bundan soñra kitābetde
olup telaffuz olunmayan ḥarfler beyān olunur (ve emmā ānçi der kitābet hest
ve der telaffuz nuḥ miṣl ve vāv-ı 'atfest çün cān u cānān ve vāv-ı beyān zamme çün
du ve tu
ve vāv işmām zamme çün ḥvāb ve ḥūr ve cāmi' her se vāv uftāde est īn
mıṣrā') (ışmām) hemzenin kesriyle luğatda bir kimseye bir nesneyi ḳoḳlatmak
ma'nāsınadır ıṣṭilāḥda bir ḥarfe zamme izāka⁴⁹ eylemektir şöyle ki ol
ḥareke kemāl za'findan mesmū' ve mu'tedd bih olmayaña rūmdan eḳalldır zīrā rūm
ihṭilās ḥareke olmağla ḥareke-yi ḥafiyye olup işidilmege ḳābil olur ve işmām
mücerred
tudaḳla zammeye işāret olmağla işidilmege ḳābil olmaz pes işmām olunan ḥarf pek

⁴⁸ Utanmaz, sahtekar.

⁴⁹ Ona tattırmak.

za‘îf olduğundan müteharrik denilip yâ sâkin yâ şebîh yâ *bi’l-se*⁵⁰ derler (câmi‘)

cem‘ edici ma‘nâsına (uftâde est) vâkı‘ olmuşdur ma‘nâsına – maḥşûl-i terkîb – imdi ol ḥarf

ki kitâbetde vardır ya‘nî yazılmışdır ve telaffuzda yokdur ki okunmaz cān u cānān terkîbinde

vâkı‘ olan ve vāv-ı ‘aṭf gibi du u tu terkîbinde zammeyi beyân için olan vāvlar gibi ve *ḥvāb u*

*ḥūr*⁵¹ terkîbinde işmām zamme için olan vāvlar gibi bu üç vāvı câmi‘ olmuşdur bu mışrā‘

(mişrā‘ ḥvāb u ḥūrem du tā-yı tu burd) ḥvāb ü ḥūr lafzlarının vāvları zammeyi işmām u du u tu

lafzlarının vāvları daḥi māḳabliniñ zammelerini beyân için olup miyānlarında olan vāvlar

‘âtıfedir ki māḳabliniñ zammesini beyân için olup ‘arabîdeki gibi kırā‘at olunmaz ba‘zı

maḥallde eger îcāb ederse zarûret-i vezinden için maẓmûm kırā‘at olunur ḥāşılı bu vāvlar

telaffuz olunmadığından taḳṭī‘de hesāb olunmaz ne kadar kitâbetde var ise de i‘tibār lafzadır

kitâbete degildir (sayfa 60)

bu mışrā‘ baḥr-ı serî‘den maṭvî vü mevḳûfdur (taḳṭī‘e) taḳṭī‘i (ḥāb ḥūrem

muḥte‘ilun zulf du tā muḥte‘ilun yi tu burd fā‘ilun) (ḥvāb) vāv-ı resmî ile ta‘ām-ı ḳalîl

ve ru‘yâ ma‘nâsına gelir burada evvel murâddır (ḥūr) vāv-ı resmî ile ta‘ām-ı ḳalîl

ma‘nâsına (zulf) yüz üstüne şarkıtdıkları saç bölügüdür gīsū ma‘nâsına

(du) ‘adedde iki ma‘nâsına (tā) burada ḳat ma‘nâsına tu lafzına muẓāf

olup âḥirinde elif olmağla ḥālet-i izāfetinde bir yâ işbāt olunmuşdur (tu) sen

⁵⁰ Ey se‘ye benzeyen.

⁵¹ Yorgunluk.

ma‘nāsına (burd) götürdü ya‘nī zāyi‘ edip yağmaladı ma‘nāsına
-ma‘nā-yı mışrā‘ - seniñ iki kât zülfüñ benim ḥvāb u ḥūrumu zāyi‘ etdi
ya‘nī bunlardan kesdi (ve dīger harf hāest her hā‘ī ki be-telaffuz der-neyāyed
çün ki çi ve gufte ve şikeste eger der miyān beyt ufted ez taḳṭī‘ sāḳıṭ şevēd
ve eger der āḫir beyt ufted be-harf-i sākin maḥsūb kereded çunānki) – maḥşūl-i
terkīb – daḫi birisi harf-i hādır her bir hā ki telaffuza gelmeye ki veche vü güfte
vü şikeste lafzlarının hāları gibi eger beytiñ miyānında vāḳi‘ olursa taḳṭī‘ den
düşer eger beytiñ āḫirinde vāḳi‘ olursa bir harf-i sākine hesāb olur şu beytde
olduğu gibi (beyt) (muşḳīn ḥaṭṭ-ı tu ki tāze ruste – ber gul ze benefşe deste
beste) ḥāşılı bu beytde ki vāv tāze vü benefşe vü deste lafzlarının hāları beytiñ
ortasında vāḳi‘ olduğundan taḳṭī‘ den düşmüşdür ve ruste ile beste lafzlarının
hāları beytiñ āḫirinde vāḳi‘ olduğundan birer harf-i sākine maḥsūb olmuşlardır
naḳddir
telaffuz olunmazlarsa da ve bu beyt baḥr-ı hezecden müseddes-i aḥreb-i maḳbūz-ı
maḥzūfdur
(taḳṭī‘ e) taḳṭī‘ i (muşḳī ḥa mef‘ūlu ṭ-ı tu ki tā mefā‘ilun ze ruste
fe‘ūlun ber gul ze mef‘ūlu benefşdes mefā‘ilün tebeste fe‘ūlun) (muşḳīn)
yā harf-i nisbet ve nūn anı mü‘ekeddir müşke mensūb ma‘nāsına (ḥaṭṭ) ḥānın
fethiyle bir kimseniñ yüzünde peydā olan cizgiler ma‘nāsınadır ki ‘indu’l-udebā
ḥaṭṭu’l-zevāl
derler anıñ sebebiyle revnaḳ-ı şabā ve cemāliniñ zevālinden kināye ederler ki
müzla’l-felek
kertesine varmış maḥbūbān-ı güzeşt-kānıñ ve çār ebrū rütbesine resīde olmuş (sayfa
61)
civānānıñ ḥālleri ve şā‘ib merḥūmuñ – kār-bān ḥaṭṭ nemīdānem çi bār āverdeend-
īn ḫader dānem ki narḫ buse erzān mī-şevēd – neşīde-sence-rā yegānī-i vişālleri
hengāmıdır (ki) edāt-ı rābıṭ şıfat (tāze ruste) rānıñ zammıyla yeñi bitmiş

ma'nāsına ism-i mef'uldür (benefşe) bâ'-ı muvaḥḥideniñ ve nūnuñ fethalarıyla
ma'rūf

çiçekdir ki 'āme taḥrīf edip menekşe derler ki benefsec andan mu'arrebdir (beste)

ism-i mef'uldür bağlamış ma'nāsına – maḥşul-i beyt – seniñ misk koḡulu

ḥaṭṭıñ ki ey cānān tāze bitip zuhūr etmişdir gül gibi cemāliñ üzerine

menekşeden deste bağlamışdır ya'nī bir deste gül ile menekşe gibi maḡbūl u
merḡūbdur

(beyt) ḥaṭṭ gelse de atılmaz dil-pesend iken – ḡonce gülüñ ḡadrini ṣikest

eylemez diken - ḥaṭṭ menekşeye ve cemāl güle teşbīḥ olunup müşebbehün biḡler zıkr
ve

müşebbehler ḡaṣd ve irāde olunmuşdur (ve diḡerī ḡarf nuvist her nūn sākin ki ba'd ez
vāv

ve elif ve yā'ī vāḡi' şevved ḡareket māḡabl ez cins ū bāşed eger der miyān beyt ufted
ve ānrā ḡareket 'ārız neşevved ez taḡṭī' sāḡıṭ şevved ve eger der āḡir būd be-ḡarf-i sākin
maḡşub ufted ḡunānki) (ve ānrā) daḡı o māḡabliniñ ma'nāsına ('ārız ne-şevved)

'ārız olmaya ya'nī aşlı ola – maḡşul-i terkīb – daḡı miyānda olursa

taḡṭī' den düşüp āḡirde olursa ḡarf-i sākine maḡşub olaniñ bir ḡayrısı

nūn ḡarfıdır her nūn-ı sākin ki vāvdan ve elifden ve yādan şoñra vāḡi' olup

māḡabliniñ ḡarekesi kendi cinsinden ola ya'nī vāvıñ māḡabli maẓmūm ve elifiñ

meftūḡ ve yāniñ meḡsūr ola ki vāv iki ḡammeden ve elif iki fethadan ve yā iki

kesreden mütevelliddir demişlerdir ki kendi cinsleri olur eger beytiñ miyānında vāḡi'

olup māḡabliniñ ḡarekesi 'ārız olmazsa taḡṭī' den düşer ve eger āḡirde

olursa bir ḡarf-i sākine maḡşub olur şu mıṣrā' gibi – mıṣrā' - ḡūn

fişāndī zulf muşḡīn muşḡ ḡīn āmed birūn) bu mıṣrā' da elifden şoñra vāḡi'

olan fişāndī lafzınıñ nūnu ve yādan şoñra vāḡi' olan müşḡīn ve ḡīn lafzlarınıñ

nūnları ve vāvdan şoñra vāḡi' olan birūn lafzınıñ nūnudur ki āḡirde olduḡundan

(sayfa 62)

bir Һarf-i sākine maḥsūb olup baķılır vasaṭda olduklarından taķṭī‘den
düşmüşlerdir bu mısrā‘ baḥr-ı remelden maķşūrdur (taķṭī‘e) taķṭī‘i (çün fişādī
fā‘ilātun zulf muşķī fā‘ilātun muşķ çī ā fā‘ilātun med birūn fā‘ilāt)
(fişāndī) fānīn kesriyle māzī-yi müfred-i muḥāṭabdır perişān edip ṭaġıtdīn
ma‘nāsına (çīn) iķlīm-i ma‘rūfuñ ismidir ki ḥoş misk çıkar mu‘arreb-i şīndir
(birūn) bā-yı muvaḥḥideniñ zammıyla ḥaric ü ṭışarı ma‘nāsına –ma‘nā-yı mısrā‘-
çünki misk koķulu zūlfüñü perişān etdiñ ey cānān çīn iķlīmīniñ miski
ḥurūc ve zuḥūr etdi o zamān ya‘nī müşķ-i çīn būyu seniñ zūlfüñden alıp
çıkıp ‘āleme neşr eyledi müşķ-i çīnden teşbīḥ ṭarīķiyle zūlf-i pūr-çīn murād
olunduķda çünki zūlf-i müşķīni perişān eylediñ müşķ-i çīn zuḥūr eyledi ya‘nī
ḥalka ḥalka olmuş zūfler āşikār oldu demek olur (ve diġer ḥarf tāst
her tā‘ī ki pīş-ez ez ve yek sākīn bāşed çün dest ve mest ve guft ve ḥuft çün
der miyān beyt ufted be-muteḥarrik-i maḥsūb būd eger der āḥir būd der hisāb sākīnī
bāşed
çunānki) (çün) edāt-ı teşbīḥdir (dest) el ma‘nāsına (mest) ser-ḥoş
ma‘nāsına (guft) dedi (ḥuft) uyudu ma‘nāsına (çün) edāt-ı şartdır
-maḥşūl-i terkīb – āḥirde sākine maḥsūb olanıñ birisi daḥi ḥarf-i
tādır her bir ḥarf-i tā ki andan evvel bir sākīn ola dest ü mest ü guft u ḥuft
lafzları gibi eger bu tā beytiñ vasaṭında vāķi‘ olursa bir ḥarf-i müteḥarrike maḥsūb
olur eger āḥirde vāķi‘ olursa bir ḥarf-i sākine maḥsūb olur şu mısrā‘
gibi – mısrā‘ - (ze ān nergis-i mest şud dilem bāde-perest) bunda mest ü perest
tālārına kendilerden evvel bir ḥarf-i sākīn vāķi‘ olup mest vasaṭda
bulunduġundan tāsı bir ḥarf-i müteḥarrike sayılıp perest āḥirde bulunduġundan tāsı
bir ḥarf-i sākīn ‘add olunmuşdur ve bu fennde ictimā‘ sākīnin cā‘iz olup fenn-i şarf
gibi memnū‘ degildir bu mısrā‘ daḥi baḥr-ı hezecden müsemmen-i āḥreb-i maķbūz-i
mekfūf-i ehtemdir (taķṭī‘e) taķṭī‘i (zānergi mef‘ūlu s-i mest şud mefā‘ilun (sayfa 63)

dilem bâde mefâ‘îlun perest fe‘ûl) nergisden murâd çeşmdir teşbîh kinâye
tarîkiyle (bâde-perest) vaşf-ı terkîbîdir ser-hoş ma‘nâsına – ma‘nâ-yı
mısrâ‘ - seniñ o nergis-i mestiñden göñlüm bâde-perest oldu ya‘nî
beni ser-hoş u mest eden seniñ mest gözlerindir (ve ez îñ kâbilest her
harf-i sâkinî ki ba‘d ez sâkin-i dîger vâki‘ şevved çunânki) dañi bu kâbîldendir ya‘nî
vasatda olursa harf-i müteharrik ve âhirde olursa harf-i sâkine maḥsûb
olandandır bir ḥarf-i sâkin ki bir ğayr-ı sâkinden soñra vâki‘ ola şü mısrâ‘ da
olduğı gibi (mısrâ‘ - yâr dâred bâz zeyn bîmâr ‘âr) yâr u bâz u bîmâr
u ‘âr lafzlarında ḥarf-i sâkinler ki eliflerdir bunlardan soñra sâkin-i dîger vâki‘
olmuştur ki üçünde rā öbüründe zâdır ikişer sâkin cem‘ olmuştur üç evvelkiler
vasatda bulunduğundan ikinci sâkinleri müteharrike maḥsûb olup ‘âr âhirde
bulunduğundan sâkin kalmıştır bu mısrâ‘ dañi baḥr-ı remelden müseddes ve
maḥşûrdur
(taḳṭî‘e) taḳṭî‘i (yâr dâred fâ‘ilâtun bâz zey bî fâ‘ilâtun mâr ‘âr fâ‘ilân)
(dâred) tutar ma‘nâsına (bîmâr) ḥaste ma‘nâsına (‘âr) ‘ayb u naḳîşe
lâzım gelecek şey’ ma‘nâsına – ma‘nâ-yı mısrâ‘ - yârine ḥaste ‘aşkıñdan
‘âr eder ya‘nî vuşlata meyl ü rağbet etmez (ve her tâ ki bîş ez du sâkin-i dîger bûd
çün der miyân beyt ufted eger be-telaffuz der âyed bâ mâḳabl ḥüyeş her yek hesâb
müteharrikî bâşed çunânki) -maḥşûl-i terkîb- dañi her bir harf-i tâ ki kendiden
evvel iki sâkin-i dîger ola eger beytiñ miyânında vâki‘ olup telaffuza gelirse
mâḳabli ile kendisi her birerleri birer harf-i müteharrike maḥsub olur ya‘nî bir harf-i
müteharrik-i tâ ve bir harf-i müteharrik mâḳabli şayılır şü mısrâ‘ da olduğı gibi
(mısrâ‘ - sũht-i dil ze iştiyâk kâst-i ten der qarâr) burada sũht u kâst
lafzlarında olan harf-i tâlardan evvel ikişer sâkin olup ve bunlar beytiñ vasatında
olup telaffuza geldiklerinden bu tâlar mâḳablleri ile birer harf-i müteharrike maḥsûb
olmuştur

ve bu mısrā‘ daḥi baḥr-ı münserihden maṭvī ve mevķūfdur (taķtī‘e) taķtī‘i
(sayfa 64)

sūht-i dil müfte‘ilün zeṣtiyāk fā‘ilān kāst-i ten müfte‘ilün der ķarār
fā‘ilān (sūht) māzī-yi müfred-i ġā‘ib-i lāzımdır yandı ma‘nāsına (iṣtiyāk)
hemzeniñ kesriyle maṣdardır bir nesneye gönül çekinip ārzū-mend olmak
ma‘nāsına (kāst) māzī-yi müfred-i ġā‘ibdir eridi ve hilāl gibi za‘īf oldu
ma‘nāsına (firāk) kitāb vezninde ayrılığa denir ki ismdir –ma‘nā-yı mısrā‘ -
iṣtiyākından gönül yandı firāk u hicrānda beden eridi hilāl oldu (ve eger be-telaffuz
der neyāyed ez taķtī‘ sāķıķ ṣeved ve māķabl ū be-muteḥarrikī maḥsūb būd ķunānki)
kendiden evvel iki sākin olarak beytiñ miyānında bulunan ḥarf-i tā ki eger
telaffuza gelmez ise taķtī‘den düşüp māķabli bir ḥarf-i müteḥarrike maḥsūb olur
şu mısrā‘da olduđu gibi (mısrā‘ - sūht dilem ze iṣtiyāk kāst
tenem der firāk) burada sūht u kāst lafzlarında olan ḥarf-i tālardan evvel
ikişer sākin cem‘ olup ve bunlardan daḥi beytiñ vasatında bulunup telaffuza
gelmediklerinden kendileri taķtī‘den düşüp ve māķablleri birer ḥarf-i müteḥarrike
maḥsūb olmuşlardır ve bu mısrā‘ daḥi baḥr-ı mezkūrdandır (taķtī‘e) taķtī‘i
sūht dilem müfte‘ilün zeṣtiyāk fā‘ilān kāstenem müfte‘ilün der firāk
fā‘ilān – ve eger der āḥir beyt ufted be-her ḥāl ez taķtī‘ sāķıķ ṣeved zīrā ki der
evzān-ı ‘arūz se sākin be-hiç vech cem‘ ne-ṣeved ķunānki) eger tā-yı mezkūr
beytiñ āḥirinde vāķi‘ olursa herḥâlde taķtī‘den düşer zīrā fenn-i ‘arūzuñ
veznlerinde hiç bir vechle üç sākin cem‘ olmaz şu beytde olduğu gibi (beyt)
- bende rā bā tu dūstdārī hest - gerçi tu bende rā nedārī dūst - bu beytde
dūst lafzınıñ tāsından evvel iki sākin olup ve kendi daḥi beytin āḥirinde
bulundugundan tā ḥarfi taķtī‘den düşmüşdür üç sākin cem‘ olmamak içün
bu beyt baḥr-ı ḥafīfden maṭvī-i musabbağdır (taķtī‘e) taķtī‘i (bende rā bā
fā‘ilātun tu dūsdā mefā‘ilün rī hest fa‘lān gerçi tu ben fā‘ilātun

de rā ne-dā mefā‘ilun rī dūst fa‘lān) (bende rā) bendeniñ ma‘nāsına
(sayfa 65)

(bā tu) seniñ ile ma‘nāsına (dūstdārī) dostluğ ma‘nāsına āhirindeki yā’-ı
taḥtiyye maşdariyyedir (hest) vardır ma‘nāsına (ne-dārī) muzārī-yi menfī-yi müfred-i
muḥāṭab tutmuyorsun ma‘nāsına – maḥşul-i beyt- bendeniñ seniñ ile dostluğu
vardır egerçi bendeyi dost tutmuyorsun ya‘nī saña meyl ü maḥabbet ediyorum
sen baña etmiyorsun (ve ez īn ḳabīlest ḫarf-i dāl ki der meşel kārđ ve be-guzārd
ḫunānki)

daḫi bu ḳabīldendir ya‘nī tā-yı mezkūr gibidir herḫālde dāl ḫarfīne kārđ u be-guzārd
gibilerde şu mışrā‘da olduğı gibi (mışrā‘ - kārđ ber dāşt kār ü be-guzārd)
bu mışrā‘da kārđ ile be-guzārd lafzlarının dāllarından evvel ikişer ḫarf-i sākin
vāḳi‘ olup ve kārđ lafzı vasaṭda olup dāl telaffuza gelmediginden düşüp
ve māḳabli bir ḫarf-i müteḫarrike maḥşub olup ve be-guzārd āhirde olduğundan dāl
taḳṭī‘den düşmüşdür bu mışrā‘ daḫi baḫr-ı mezkūrdan maḥbūn ve maḳşūrdur
taḳṭī‘i –kār ber dā fā‘ilātün ş kār ü mefā‘ilün be-guzār fe‘ilān (kārđ)

bıçağ ma‘nāsına (ber dāşt) māzī-yi müfred-i gā‘ibdir ḳaldırdı ma‘nāsına (kār ü)
‘āşıkıñ işini ma‘nāsına (be-guzārd) bā-yı te’kīd ve kāf-ı fārsiyyeniñ zammıyla
guzārden lafzından māzī-yi müfred-i gā‘ibdir eyler ve geçerci ve ḳoydu ma‘nāsına
-ma‘nā-yı mışrā‘ - yār bıçağı ḳaldırdı ‘āşıkıñ işini eyler ve geçerci ya‘nī

helāk etdi ve öldürdü (ve ḫarf-i bā der meşel-i guştāsb u lohrāsb ḫunānki) daḫi

ḫarf-i bā tā-yı mezkūr gibidir her bir ḫālde guştāsb lohrāsb gibilerde şu
mışrā‘da olduğı gibi (mışrā‘ ḫu guştāsb rā dād lohrāsb taḫt)

bu mışrā‘da guştāsb ile lohrāsb lafzlarının bālarından evvel ikişer sākin
olup ve bunlar daḫi vasaṭda bulunup bāları telaffuza gelmediginden taḳṭī‘den
düşüp ve māḳabli birer ḫarf-i müteḫarrike maḥşub olmuştur bu mışrā‘ baḫr-ı
müteḫāribden maḳşūrdur taḳṭī‘i ḫu guştā fe‘ülün s rā dā fe‘ülün d laharā

fe'ülün s taht fe'ül (çu) çün lafzından muḥaffef edāt-i ta'lîldir
(guştāsb) kāf-ı fārsiyyeniñ zammı ve şīn-i mu'cemeniñ sükūnu ve tā'-ı memdūdeniñ
(Sayfa 66)

fethi ve sīniñ sükūnu ve bā'-ı muvaḥḥide ile rābi' selāṭin keyāniyāndır bin lohrāsb
ibn ervand bin key ... bin keykubāddır (lohrāsb) lāmiñ zammı ve hāniñ sükūnu ve rā-
yı

memdūdeniñ fethi ve sīniñ sükūnu ve bā-yı muvaḥḥide ile selāṭin keyāniyāndır ki
ibn ervand bin key ... keykubāddır (rā) edāt-ı mef'ül (dād) şād vezninde
māzīdir verdi ma'nāsına (taht) ma'rūf nişimene denir ve mülk ü salṭanat
ma'nāsına da isti'māl olunur lüzüm 'alākasıyla bu mışrā' şāh-nāmeden
olup şānisi budur – furūd āmed ez taht ber best raht – ma'nā-yı mışrā' -
çünkü guştāsba pederi olan lohrāsb taht u salṭanatı verdi – kitāb-ı
mezkūrda böyle beyān olunmuşdur ki lohrāsb yüz yigirmi sene salṭanatdan soñra
ḥükūmeti oğlu guştāsba tefvīz edip belḥde 'ibādete meşgūl oldu
ve zerdüşt-i ḥakīm anıñ 'aşrında iddi'ā-yı nübüvvet eyledi guştāsb nübüvvetini taşdıķ
edip āteş-kedeler binā eyledi ve yüz altmış sene salṭanat sürdü ve zerdüşt
dīn-i mecūsda müzḥeb-i muğānnī-yi evvel icād u ihdās edip dīn-i bātılī ḥaḳḳında
bir kitāb te'līf eden şahşın ismidir ve kitāb-ı mezbūruñ ismini zā-yı mu'cemeniñ
fethiyle zend ḳodu ve bu kitāb baña ṭaraf-ı ḥaḳḳdan geldi deyince kimseleri
iḍlāl eyledi ve muḥammed keşmīrī te'līfinde zikr eder ki zerdüşt menuḳihr neslinden
idi nübüvvet da'vāsını eyledi ibtidāsında öklidus ḥakīmiñ şāgirdi
idi ve öklidus fişāgores ḥakīmiñ şāgirdi idi tamām-ı 'ilm-i ḥikmeti
taḥşīl edip seylān ḥudūdunda bir mu'azzam ṭağda münzevī olup riyāzete
meşgūl olmuşdur encām bir kitāb te'līf edip ismine zend tesmiyye eyledi
ol vaḳt guştāsb şāhiñ salṭanatından otuz sene geçmiş idi ṭağdan
inip āteş-i pūr-sitān ridāsını giyip beyāz cāmelerle guştāsb gelip

iddi‘ā-yı nübüvvet eyledi guştāsb ‘allāmesiyle imtiḥān eyledi mu‘cize taleblerinde
zerdüşt işāret eyledi bir miqdār bakırī āteşde eridip başına dökdüler
aşlā birbirine zarar etmedi zīrā ḥikmetle kendiye ‘ilāc etmiş olmağla āteşin
(sayfa 67)

zararını def‘ ederdi guştāsbā i‘timād-ı külli gelip pīşvā-yı dīn-i muğān eyledi
ibtidā fā‘il-i ḥayr yezdān ve fā‘il-i şerr ehrimen demek andan zuhūr eyledi ve ol
kitābın ḥükmü nuşirevān zamānında mensūḥ oldu fe emmā ki yine cā-be-cā baḳiyye
bulunurdu (ve dīgerī elifest her elif-i muteḥarrik ki ḥareket-i ū rā be-māḳableş naḳl
kunend ez taḳṭī‘ sāḳıṭ şeved çunānki) daḥi taḳṭī‘den düşenlerin bir ġayrısı
elif ḥarfidir her elif-i müteḥarrik ki anın ḥarekesini māḳabline naḳl ederler ol elif
taḳṭī‘den düşer şu mışrā‘da olduğı gibi (mişrā‘ - ḥarāb-ı men
ez ān nergis ḥumārī purs) burada ḥārekeli ez lafzının elifidir ki ḥarekesi
māḳablinde olan nūna naḳl olunup kendi taḳṭī‘den düşmüştür bu mışrā‘
baḥr-ı müctesssden maḥbūn-ı maḳṭū‘-ı musabbağdır taḳṭī‘i (ḥarāb-i me mefā‘ilū n zān
ner

fe‘ilātun gis-i ḥumā mefā‘ilun rī purs fa‘lān) (ḥarāb) ser-ḥoş
ma‘nāsına āḥirinde olan yā’-ı taḥtiyye maşdariyyedir (nergis) den murād çeşmdir
teşbīḥ kināye tarīḳiyle (ḥumār) ḥānın zammıyla bādenin keyfi geçdikden sonra
ser-ḥoşluk ‘aḳlbinde ḥāşıl olan ḥālet ma‘nāsına ki maḥmūrluk denilir (purs)
bā’-ı fārsiyyenin zammıyla emrdir şoru su‘āl et ma‘nāsına – ma‘nā-yı mışrā‘ -
benim ḥarāblığıı o nergis-i ḥumārdan şor ki ben anın ḥarābıyım ya‘nī beni böyle
ḥarāb

eden oldur (ve dīgerī ḥarf yāst ḥarf-i yā vaḳṭi ki ba‘d ez ve elif-i muteḥarrik
vāḳi‘ şeved gāḥ bāşed ki be-telaffuz der neyāyed ve ez taḳṭī‘ bīfuted çunānki)
telaffuza
gelince taḳṭī‘den düşen ḥarflerin biri daḥi yā ḥarfidir ḥarf-i yā bir vaḳtdeki kendinden
sonra

elif-i müteharrik vāki‘ olur ba‘zı telaffuza gelmeyip taḳṭī‘den düşer şu mısrā‘da
olduğu gibi (mısrā‘ - reftī ez çeşm ve burdī ez dil hūş) burada
reftī vü burdī lafzlarında olan yālardan sonra elif-i müteharrik vāki‘ olup ve yālar
dahı
telaffuz olundugundan bu iki yā taḳṭī‘den düşmüşlerdir bu mısrā‘ baḥr-ı ḥaffiden
maḳṭū‘-ı musabbağ-ı maḥbūndur taḳṭī‘i reft ez çeş fā‘ilātün m burd ez mefā‘ilün
dil hūş fa‘lān (reftī) māzī-yi müfred-i muḥātabdır gitdik ma‘nāsına
(sayfa 68)

(burdī) *miṣlehu*⁵² götürdüñ ya‘nī zāyi‘ etdiñ ma‘nāsına (hūş) ‘aql ma‘nāsına
-ma‘nā-yı mısrā‘ - gözümün önünden gitdiñ ey nigār gönülden ‘aqlı
zāyi‘ etdiñ ya‘nī ‘aqlım gönüm sende kaldı aldıñ gitdiñ (ve mī bāyed ki ḥarf
melfūz-ı ğayr-ı mektūb ve mektūb-ı ğayr-ı melfūz rā der ānçi mezkūr şud munḥaşır
nedānend zīrā ki maḳşūd tenbīh būd ber ba‘zī ez ān şūretā beyān inḥiṣār
ve allāh ‘ilm be-ḥaḳāyiku‘l-esrār) - maḥşūl-i terkīb - dahı lāzımdır ki kitābda
olmayıp lafzda olan ve lafzda olmayıp kitābda olan ḥarfleriñ ḥālleri şu
mişāllerde mezkūr oldu diye münḥaşır bilmesinler zīrā ki maḳşūd o şūretlerden
ba‘zısına tenbīh olup ḥaşrı beyān degildir ḥaşılı bālāda beyān olunan ḳavā‘id
ve mişāller hemān ba‘zı şūretleri ta‘rif ü izāḥ için ityān olunup ḥaşr
u ḳaşr murād degildir ki bunlardan mā-‘adā sā‘ir tafşīlātı firāvāndır dahı esrārıñ
ḥaḳīḳatlerini ḥazret-i allāh ziyāde bilir bundan sonra beytiñ erkānlarınıñ
ismlerini ta‘rif için bir faşl ityān olunup anda ‘ayān u beyān olunur
faşl – (erbāb īn şinā‘at cüz’-i evvel mısrā‘-ı nuḥust rā şadr
güyend ve cüz’-i āḥireş rā ‘arūz ḥvānend ve cüz’-i evvel mısrā‘ sānī rā ibtidā
ḥvānend ve cüz’-i āḥireş rā ḍarb ve ānçi der miyān şadr ve ‘arūz yā ibtidā
ve ḍarb vāki‘ şevved ānrā ḥaşv ḥvānend ve beytī rā ki der şadr ve ibtidā ve ḥaşv

⁵² Onun gibi.

ziḥāfī ne-şode bāşed sālīm ḥʿānend ḥʿā' der ḍarb ve 'arūz vāḳi' şude bāşed
ve ḥʿā nişde bāşed) (mışrā') miḥrāb vezninde luġatda ḳapı ḳanadına denir
gūyā ki anıñla eñsesinde bulunanı çarpıp yere çalar ve teşniyyesinde
mışrā'ān derler ve şī'rde mışrā'ān beytiñ iki ḳāfiyeyi müştēmil iki cüz'üne
derler ki her birine mışrā' denir mışrā' bāba teşbīḥ yāḥūd medḥal-i şī'r
olduġu cihetledir ki beytiñ nişfidır (nuḥust) dūrūst vezninde evvel ü ibtidā
ma'nāsına (şadr) şādīñ fetḥi ve dālīñ sūkūnuyla luġatda her şey'in muḳaddeminiñ
a'lāsı ve evveli ma'nāsınadır ve ıştılāḥda mışrā'-ı evveliñ cüz'-i evveline derler ki
(sayfa 69)

sā'ir cüz'ler üzerine taşaddur eylemişdir (gūyend) muzāri'-i ġā'ib-i cem'dir derler
ve söylerler ma'nāsına (āḥireş rā) da olan zāmīr mışrā'a rāci'dir ('arūz)
şabūr vezninde luġatda nāḥiye vü taraf ma'nāsına ve ıştılāḥda her beytiñ
mışrā'-ı evveliniñ cüz'-i āḥirine derler gerek ziḥāfātadan sālīm ve gerek muġayyir
olsun

ḥıbānīñ vasaṭında 'arzına vaż' olunan ḥaşebe-yi mu'terizeye teşbīḥden içünki
her birerleri vasaṭda olmaḳ cāmi'iyle ve sā'ir ma'naları daḥi bālāda beyān olundu
(ibtidā) hemzeniñ kesriyle luġatda bir şey'e başlamak ma'nāsınadır ve ıştılāḥda
mışrā'-ı şānīniñ cüz'-i evveline derler ki evvelde bulunup mışrā'a anıñla bed'e
olunur

(ḍarb) luġatda bir nesneyi āḥir nesneye ikā' eylemek ya'nī urmaḳ ma'nāsınadır
ve ıştılāḥda beytiñ āḥir cüz'üne derler ḥıbānīñ ref' ma'nāsına olan ḍarbına
teşbīḥden içün bunlardan her birerleriyle āḥir beyt tekmīl olur (ānçi) ġayr-ı 'āḳil
içün olan ism-i mevşūldır cüz'üne ma'nāsına (miyān) vasaṭ u orta
ma'nāsına (ḥaşv) ḥānīñ fetḥi ve şīn-i mu'cemeniñ sūkūnuyla luġatda yaşıḳ ve
minder
maḳūlesiniñ içine tıldurduḳları nesne ma'nāsınadır ḳıtık ve pamuḳ gibi
ve ıştılāḥda şadr ile 'arūz yā ibtidā ile ḍarbiñ miyānında vāḳi' olan cüz'e

derler firāş ve emşālleriniñ haşvlerine teşbīhden içünki her birerleri vasatda
vāķi‘ olmuşdur (beytī rā) bir beyte ma‘nāsına yā vahdet içün rā edāt-ı
mef‘ūldür (beyt) zeyt vezninde luğatda ev denir hāne ma‘nāsına gerek
kıldan ya‘nī çadır ve alaçaķ ve huğ olsun ve gerek taşdan ve kireçden yapılmış
olsun cem‘i ebyāt ve buyūt ve cem‘ü’l-cem‘i ebābeyt gelir aķvāl
u ekāvil gibi ve buyūtāt u ebyātāt daķı gelir *ve minhu yukālu – inne’ş-şā’ira*
*yerdā beytehu bi-hedm bi-ihlāl beytehu beyte lā bi ihlālī beytihi*⁵³ - ya‘nī şā’ir
hānesini
yıkmağa rāzı olur şī’rine helāl vermege rāzı olmaz eger maţbaķlı ve kuyulu olarak
buyūt-ı
‘adīdeyi müşt Emil olursa ‘arabīde dār u menzil ve lisānımızda konaķ ta‘bīr olunur
ve ıstılāhda iki mışrā‘dan mürekkeb manzūmeye derler teşbīh tarīķiyle ki (sayfa 70)
bunlardan her biri tamām olmaz illā beş şey’ ile tamām olur zemīn ü saķf ve ‘imād
ve sā’ir
edāvāt gibi eczāsına esbāb u evtād itlākı bunu mü’eyyiddir hāşılı beyt
şī’riñ zemīni ve saķfı ve çehār haddi ve esbāb u evtādı olduķu gibi beyt
şī’riñ daķı bu şey’leri vardır ki terkīb-i eczāsı esbāb u evtād u fevāşıldandır
ve zemīni kāfiyedir ve saķfı şā’iriñ kaşd eylediķi ma‘nādır ve çehār haddi bir beytde
mürekkeb olan iki mışrā’ıñ dört rüknüdür ki anlara şadr u ‘arūz u ibtidā
vü đarb derler ve hāneye kapısından girildiķi gibi şī’re daķı maţla‘ından giriliyor
ve maţla‘ bir beytdir ki şī’riñ evvelinde gelip iki mışrā’ı daķı muķaffā olur – maķşül-
i
terkīb - bu ‘ilmiñ üstād u chilleri mışrā’-ı evvelin cüz’-i evveline şadr ve cüz’-i
āķirine ‘arūz derler ve mışrā’-ı şānīniñ cüz’-i evveline ibtidā ve āķirine đarb derler
daķı şol bir cüz’ ki şadr ile ‘arūzuñ yā ibtidā ile đarbiñ miyānında vāķi‘ ola
aña haşv derler daķı bir beytiñe şadr u ibtidā vü haşvında ziķāf olmaya aña

⁵³ Şair, değil evinin hasar verilmesi, enkaz haline getirilmesinden bile razı olur.

sālim derler isterse ‘arūzunda ʿarabında vāki’ olsun isterse olmasın (ve beytī
rā ki ez aṣl-ı dā’ire-yi ān yek cüz’ kem kerde bāṣed meczu’ ḥvānend ve beytī rā ki ez
u yek
nīme endāḥte bāṣed meṣṭūr gūyend) (ki) edāt-ı rābıt-ı şıfat (kem) kāfiñ fethi
ve mīm ile burada eksik ü nāḳıṣ ma‘nāsına (meczu’) bāb-ı ṣālīsden ism-i mef’ūldür
luḡatda kesilmiş ve pāre pāre olmuş ma‘nāsınadır ve ıṣṭılāḥda bir beyte derler ki
aṣl dā’iresinden bir cüz’ düşmüş olup müsemmen ise müseddde ḳala ya‘nī bir cüz’
bir mıṣrā‘ından ve bir cüz’ bir mıṣrā‘ından eksik ü noḳṣān ola aña meczu’ derler
kısmetden müṣtaḳḳ olunca bāḳīye meczu’ demek şey’e mūcāviriñ ismiyle tesmiyye
ḳabīlindendir ve eger iktifā ma‘nāsına olan cüz’den müṣtaḳḳ olursa bu şüretde
bāḳīye meczu’ demek ḥaḳīḳat olur ki kendi ile āḥirden iktifā olunur (ki) edāt-ı
rābıt-ı şıfat (nīme) hā’-ı resmiyye ile mutlakā nıṣf ma‘nāsınadır ki gerek tamām nıṣfı
olsun ve gerek nıṣf nıṣfı olsun burada evvel murāddır (endāḥte)
hemzeniñ fethi ve nūnuñ sūkūnuyla ism-i mef’ūldür atılmış ma‘nāsına (meṣṭūr) ism-i
(sayfa 71)

mef’ūldür luḡatda bulunmuş ve taṣṭīf olunmuş ma‘nāsına ve ıṣṭılāḥda baḥr-ı recez-i
müseddde den eczā’-ı ṣelāṣesi tenḳīṣ olunmaḡla müselleṣ ḳalmış olan beyte denir ki
birer mıṣrā‘ ḳalmış olur ekṣerā rücūzeler andan manzūmedir ve ‘indu’l-ba’⁵⁴
bu eş’ārdan degildir eger nıṣf ma‘nāsına olan ṣaṭrdan müṣtaḳḳ olursa
ḥaḳīḳat olur eger terk ma‘nāsına olan ṣaṭrdan müṣtaḳḳ olursa şey’e
mūcāviriñ ismiyle tesmiyye ḳabīlinden olur – maḥṣūl-i terkīb – daḡı bir beyt
ki anıñ aṣl dā’iresinden bir cüz’ noḳṣān olmuş ola aña meczu’ derler ki
mıṣrā‘lardan birer cüz’ noḳṣān olunca müsemmen ise müseddde ḳalır daḡı
bir beyt ki andan nıṣfı düşmüş ola aña meṣṭūr derler ki müseddde ise müselleṣ
ḳalır müsemmen ise murabba’ ḳalır bundan ṣoñra dā’ire-yi evvelde olan üç baḥri

⁵⁴ Bazılarına göre.

tafşıl ü 'ayân etmek için bir faşl ityân olunup anda beyân olunur

-faşl- (dā'ire-yi evvel se baħr est hezec ve recez ve remel baħr-ı hezec-i

müşemmen-i sālīm) (hezec) fethateynle luğatda hoş-āvāz ile terennüm ü terāne şarkı vü beste

maķūlesini sürūd u ğınā ma'nāsınadır ki sāmī'i tarab-nāk edip göñülleri gül

gibi güşāde ve ħandān eder ve ıstılāħda bir baħrın ismidir ki eczāsı sekiz

kere mefā'īlündür her cüz'ün āħirinde iki sebep-i mütereddid olup terennümle hoş āyende

olduğundan bu bahre hezec tesmiyye olunmuştur ki yigirmi sekiz nev' beytleri vardır

ya'nī 'ilel ve ezāħıf uğramasından tebeddülāt u tağayyürāt ile yigirmi sekiz güne

ebyātı vardır ki şā'irān māħirān bu baħrden bu kadar şi'rlər söylemişlerdir ve yigirmi

dört daħi fer'leri vardır ki rubā'ī vü terāne derler beyân olunur bunda müşemmen

denilmesi bir beyti sekiz cüz'ü müştemil olduğundan ve sālīm denilmesi eczāsı

ezāħıfden sālīm olarak vezn-i aşıyyesi üzere geldiginden içündür ki sekiz kere

mefā'īlündür (beyt) çu rüyet hergizem naķşī be-ħātır der nemī-āyed – merā ħod

cuz tu der ħātır-ı kesī dīger nemī-āyed - taķtī'i çu rüyet her mefā'īlün

gizem naķşī mefā'īlün be-ħātır der mefā'īlün nemī āyed mefā'īlün merā ħod cuz

(Sayfa 72)

mefā'īlün tu der ħātır mefā'īlün kesī dīger mefā'īlün nemī āyed mefā'īlün

(çu) edāt-ı teşbīħdir (rüyet) seniñ yüzün ma'nāsına terkīb-i izāfīdir

(hergiz) hānıñ fethi ve kāfıñ kesriyle ħat'ā ve hemīşe ma'nāsına āħirinde olan mīm

zamīr-i mütekellim-i vaħdedir (naķşī) bir naķş bir şüret ma'nāsına āħirinde olan

yā vaħdet içündür (be-ħātır) yā ħarf-i şıla mīm-i mütekellim *min cihetü'l-ma'nā*⁵⁵

bunuñ

⁵⁵ Anlam açısından.

āhirine merbūtdur (der) mişlehu (nemī āyed) nefy-i hāl-i müfred-i gā'ib şimdi gelmiyor

ma'nāsına (merā) baña (hud) kendi (cuz) cīmiñ zammıyla harf-i istiṣnādır ğayr

ma'nāsına (kesī) āhırinde olan yā vahdet içündür (dīger) ğayr ma'nāsına

-maḥşūl-i terkīb- seniñ yüzüñ gibi bir şüret hemīşe aşlā benim göñlüme gelmiyor

kendi göñlüme seniñ ğayrıñ hiç bir kimse gelmiyor ya'nī ḥātırım göñlüm sendedir göñlümde

olan sensin sen var iken benim hiç kimseye meyl ü raġbetim yokdur hemān sañadır

(museddes-i sālīm ve ānrā meczu' ḥ'ānend) ikinci müseddes-i sālīmdir daḥi aña mecmū'

derler ki bir beyti sekiz cüz'ü müşt Emil olan baḥrıñ cüz' zihāfıyla her mısrā'ında birer cüz'

ḥazf olunup bir beyt altı cüz'ü üzerine kalmadan 'ibāretdir bu şüretde vezn-i

baḥr altı kere mefā'īlün olur ki buña baḥr-ı hezec-i müseddes derler (beyt) kucāyī

ey ğazāl-i muşk-büy-i men – çerā hergiz nemī āyī be-süy-i men – taḳṭī' i kucāyī ey

mefā'īlün ğazāl-i muş mefā'īlün ki büy-i men mefā'īlün çerā hergiz

mefā'īlün nemī āyī mefā'īlün be-süy-i men mefā'īlün taḳṭī' de birer yā'-ı

batınī ityān olunmuşdur ki muzāfiñ āhıriniñ kesresini işbā'ından ḥāşıldır

(kucāyī) ḳandasın nerdesin ma'nāsına ḳünkü (kucā) kāfiñ zammıyla ḳanda

ma'nāsına 'arabīde eyne gibi mekāndan su'āldir āhırindeki yā'-ı taḥtiyye-yi sāniyye

ḥiṭābiyye ve evveli zā'idedir (ġazāl) ğayn-ı mu'cemeniñ fethiyle āhū-beçe ya'nī

geyik yavrusu ma'nāsına burada maḥbūbdan kināyedir şu'arā maḥbūbları buña teşbīh

ederler luṭf nazar ve hüsn iltifātda (muşk-büy) misk ḳoḳulu ma'nāsına vaşf-ı terkībīdir

(men) ben ma'nāsına (hergiz) hiç vaḳt hiç zamān ḳaṭ'ā vü hemīşe ve muttaşıl (Sayfa 73)

u ebedī ma‘nālarına gelir (nemī āyī) fi‘l-i muzāri‘-i nefy-i hāl-i müfred-i muhāṭab
gelmiyorsun ma‘nāsına –maḥşul-i beyt- ey benim misk koḡulu ḡazāl gibi
olan nigārım nerdesin niçün hīç bir zamān benim cānıma gelmiyorsun āhū ile misk
cem‘-i leṭāfetden ḡālī degildir zīrā misk āhūdan tekevvün etmekle misk ile āhū
zıkrinde murā‘āt-ı nazīr vardır (murabba‘-ı sālīm ve ānrā meşṭūr gūyend) üçüncü
murabba‘-ı sālīmdir daḡi aña meşṭūr derler ya‘nī aşlı sekiz cüz’ olup şaṭr zihāfiyla
dördü ḡazf ve dört cüz’ üzerine beyt binā olunmuşdur bu şüretde vezni
mefā‘īlün mefā‘īlün olur iki kere (beyt) be-ḡadd-serv-i gul-endāmī -
ḡuşā vaḡtī ki be-ḡirāmī - taḡtī‘i be-ḡadd-serv-i mefā‘īlün gul-endāmī
mefā‘īlün ḡoşā vaḡtī mefā‘īlün ki be-ḡirāmī mefā‘īlün (be-ḡadd) bā ḡarf-i
zarf (ḡadd) ḡāfiñ fethi ve dāl ile fārsiyye ‘arabī beyninde luḡat-ı müştarekedir
ḡāmet ü boy ma‘nāsına (serv) sīniñ fethi ve rā ile vāviñ sūkūnuyla ma‘rūf
şecerdir ki ‘āmmē selvi derler üç kısımdır serv-āzād u serv-sehī vū serv-nāz
‘arablar *şecerü’l-ḡayye*⁵⁶ derler ki elbette serv olan yerde yılan bulunur āḡirindeki
yā’-ı
taḡtiyye-yi ḡitābiyyedir (gul-endām) gül cisimli vū vücūdlu ma‘nāsına yā’-ı taḡtiyye
mişlehu
(ḡuşā) ne ḡüzel ma‘nāsına ‘arabīde ṭūbā gibi (ki) edāt-ı rābiṭ-ı şıfat
(be-ḡirāmī) muzāri‘-i müfred-i muhāṭab şalınırsın ma‘nāsına evvelindeki bā’-ı
muvahḡide
edāt-ı te’kīddir –maḥşul-i terkīb- serv boylu gül endāmlısın ey cānān
ne ḡoş olur bir vaḡt ki salınırsın şallandığıñ zamān (museddes-i sālīm-i maḡşūr
‘arūz ve ḡarb) dördüncü altı cüz’lü ‘arūz ile ḡarbı maḡşūr bāḡī sālīm
bu bahrıñ vezni aşıyyesi ve müseddesligi ma‘lūmdur ‘arūz ile ḡarbı maḡşūr olması
cüz’-i ḡālī ve sādīsine ezāḡīfden ḡaşr vukū‘udur ki sebeb-i ḡafīf olan cüz’üñ

⁵⁶ Hayat ağacı.

harf-i ahîrini iskât ve mâkablini iskândır pes mefâ'îlünden nûn düşüp ve lâm
 iskân olundukda mefâ'îl olur bu şüretde vezn-i baḥr mefâ'îlün mefâ'îlün
 mefâ'îl olur iki kere (beyt) dilem pîr-âne ser bâḥurd sālîst- ki bâğ-ı ḥüsn rā (sayfa 74)
 nāzûk nihālîst) taḳṭî'î dilem pîrā mefâ'îlün ne ser bā ḥur mefâ'îlün d sālîs
 mefâ'îl ki bâğ-ı ḥüs mefâ'îlün n-rā nāzûk mefâ'îlün nihālîs mefâ'îl
 (dilem) gönlüm ma'nāsına (pîr-âne ser) müsin ü ihtiyār kimse ma'nāsına
 olan pîr lafzınıñ ahîrine edât-ı liyākāt olan elif ve nûn ve hā'-ı resmiyye ilḥāḳıyla
 ve baş ma'nāsına olan ser kelimesini zamm ile şeyḥ-âne ve ḳoca-vārî ma'nāsına
 müsta'meldir ki ihtiyārılık hengāmında ve ḳocalık başa geldiği zamānda demekdir
 (ḥurd) ḥā'-ı mu'cemeniñ zammı ve rāniñ sükūnuyla ufaḳ ve küçük ma'nāsına (sāl)
 māl vezninde sene ve yıl ma'nāsına ahîrindeki yā vaḥdet içündür (nihāl)
 nūnuñ kesriyle ağacıñ dalı ma'nāsına 'arabîde ḡuşn derler –maḥşûl-i
 beyt- gönlüm ihtiyārılık hengāmında bir ḥurd sāl ile dir ki güzellik bâğına
 tâze nihâldir ya'nî ḳocalık başa geldiği zamān bir ḥurd sāl nev-civāna 'aşîḳ
 u āşüfte vü ḥayrân oldum ki güzellik bâğına nevres nihāl u fidāndır (museddes-i
 sālîm-i
 maḥzûf 'arûz ve ḍarb) beşinci altı cüz'lü bâḳîleri sālîm 'arûz ile ḍarbı
 maḥzûfdur ki üçüncü ve altıncı cüz'lerine ezāḥîfden ḥazf vukû'uyla ahîrinde
 sebeb-i ḥafîf düşüp mefâ'îl kaldıkda fe'ülün cüz'üne naḳl olunmuşdur (beyt)
 çunîñ kuftāde dūr ez cān ḥvîşem – çi gūne zindeem ḥayrân ḥvîşem-
 taḳṭî'î çunîñ kuftā mefâ'îlün de dūrez cā mefâ'îlün n ḥvîşem
 fe'ülün çi gūne zin mefâ'îlün deem ḥayrā mefâ'îlün n ḥvîşem
 fe'ülün (çunîñ) böyle ma'nāsına (ki) harf-i beyān (uftāde) hemzeniñ
 zammıyla ism-i mef'ûldür düşmüş ma'nāsına (dūr) uzak ma'nāsına (cān)
 burada cānān ma'nāsına (ḥvîşem) kendi ahîrinde olan mîm zamîr-i mütekellim-i
 vaḥdedir (çi) ne (gūne) dūrlü (zinde) zā-yı mu'cemeniñ kesriyle ḥayy

u diri ma‘nāsına ki muḳābili mürdedir (em) zamīr-i mütekellim-i vahdedir (ḫayrān)
sekrān vezninde bir ādem-i sergeşte olmak ma‘nāsınadır ki şaşıp kalıp
nereye gideceğini ve ne yabacağını bilmez olur –maḥşūl-i beyt- kendi
(sayfa 75)

cismimde cānım gibi olan cānānımdan böyle ırak düşmüşüm ki ne güne ḫayy u zinde
olduğuma kendim ḫayrānım – murād derd-i hicrān-ı cānān ile cānından ümīd ve
‘alākayı

kaṭ‘ eyledigini beyāndır ki cānsız ḫayātta olduğuna kendi ḫayrān olur

bundan sonra baḥr-ı mezkūruñ zihāflı beytleri beyān olunur ebyāt-ı mezkūrlardaki
zihāf-ı ‘arūz ile ḍarbında olup bāḳīlerinde olmadığından o beytlere sālīm denilir
diye bālāda beyān olunmuştur (ebyāt-ı mezāḥif-i müsemmen-i mekfūf ve maḳşūr)
(mezāḥif) mefā‘ale bābından ism-i mef‘ūldür zihāflanmış ma‘nāsına altıncı sekiz
cüz’lū

şadr u ibtidā vü ḫaşvleri keff zihāfiyla mekfūf ve ‘arūz ile ḍarbı da ḳaşr
zihāfiyla maḳşūrdur ya‘nī evvelki ve ikinci ve üçüncü ve beşinci ve altıncı ve yedinci
cüz’lerine keff vukū‘udur ki mefā‘ilünün nūnu düşüp lāmın zammıyla mefā‘ilū
kalmış dördüncü ile sekizinci cüz’ünden ḳaşr ile mefā‘ilünün nūnu düşüp ve lām
iskān olunduḳda mefā‘il olmuşdur (beyt) turā la‘l-i şeker-rīz merā çeşm-i
guher-bār – turā ḫande būd ḫūy merā girye būd kār – taḳṭī‘i turā la‘l
mefā‘ilū şeker-rīz mefā‘ilū merā çeşm mefā‘ilū güher-bār mefā‘il
turā ḫande mefā‘ilū būd ḫūy mefā‘ilū merā girye mefā‘ilū būd kār
mefā‘il (turā) saña ma‘nāsına aşlı tu rā olup keşret isti‘mālī ḫasebiyle
vāv-ı mechūl ḫaṭṭdan iskāt olunup turā dediler (la‘l-i şeker-rīz) la‘l-i şeker
bār gibi leb maḥbūn ḫalāvet-medārdan kināyedir ma‘nā-yı terkībīsi şeker şacıcı
dudaḳ demektir (merā) baña ma‘nāsına (çeşm-i guher-bār) cevher yaḡdırıcı ya‘nī
cevher dāneleri gibi yaşlar dökücü göz ma‘nāsına (ḫande) gülme ma‘nāsına

(būd) olur ma'nāsına (girye) kāf-ı fārsiyyeniñ kesri ve rāniñ sükūnuyla
ism-i maşdardır ağlama ma'nāsına (hūy) vāv-ı mechūl ile hūlḵ u seciyye vū ṭabī'at
u 'ādet ma'nāsına –maḥşūl-i beyt- şeker şaçıcı la'l sañadır cevher
yağdırıcı çeşm baña ḥande ṭabī'at u 'ādet olur saña girye kār olur ey nigār
baña ya'nī kısmet böyle imiş ki ḥazret kird-kār ḥande ile la'l-i şeker-bārı saña
(sayfa 76)

girye ile çeşm-i cevher-dārı baña vermiş (muşemmen-i mekfūf ve maḥzūf-ı 'arūz
ve ḍarb) yedinci sekiz cüz'lü şadr u ibtidā vū ḥaşvleri keff ziḥāfiyla mekfūf
'arūz ile ḍarbı daḥi ḥazf ziḥāfiyla maḥzūfdur ya'nī evvelki ve ikinci
ve üçüncü ve beşinci ve altıncı ve yedinci cüz''lerinden keff ile mefā'īlünün nūnu
düşüp
mefā'īlū ḳalmış dördüncü ve sekizinci cüz'lerden ḥazfla sebep-i ḥafīf düşüp
mefā'ī ḳaldıkda fe'ülün cüz'üne nakl olunmuşdur (beyt) merā nīst çu ān
baḥt ki bā yār nişīnem – derūn rīş u ciger-ḥvār u dil-figār nişīnem – taḳṭī'i
merā nīş mefā'īlū çu ābaḥt mefā'īlū ki bā yār mefā'īlū nişīnem
fe'ülün derū rīş mefā'īlū ciger-ḥvār mefā'īlū dil-figār mefā'īlū
nişīnem fe'ülün (merā) baña ve beni ve bende ma'nālarına gelir burada bende
ma'nāsınadır (nīst) yokdur ma'nāsına (baḥt) saḥt vezninde ṭālī' ü iḳbāl
ma'nāsına (nişīnem) nūnuñ kesriyle muzāri'-i mütekellim-i vaḥdedir oturuyorum
ma'nāsına (ciger-ḥvār) derd ü miḥnete me'lūf ve çok müte'ellim ü mütekeddir olan
kimseye iṭlāk olunur (dil-figār) maḥzūnu'l-ḳalb mecrūḥu'l-ḥāṭır ma'nāsına
çünkü (dil) ma'rūf (figār) fāniñ kesriyle mecrūḥ u müşevveş ma'nāsına
-maḥşūl-i beyt- çünkü bende ol ṭālī' ü iḳbāl yok ki yār ile oturam
derd ü miḥnetle maḥzūn ve mecrūḥ müşevveş otururum ya'nī iḳbālīñ vişāle
mūsā'adesi olmayarak firāk u hicrān-ı dildār ile gönlü yāreli derd ü miḥnetle

ve teşvîşle otururum (muşemmen-i maḥzûf-ı maḥşûr) sekizinci sekiz cüz'lü ḥaşvîñ biri

ḥazf zihâfıyla maḥzûf ve 'arûz ile ḍarbı daḥi ḳaşr zihâfıyla maḥşûr bâḳî

cüz'leri sâlimdir ya'nî ḥaşvîñ birer cüz'ünden ḥazfle lûn düşüp mefâ'î

ḳaldıkda fe'ûlün cüz'üne naḳl olunmuş ve dördüncü ve sekizincü cüz'lerinden ḳaşr ile nûn

düşüp ve lâm iskân olunduḳda mefâ'îl ḳalmış ve bâḳî eczâlar sâlim olarak

mefâ'îlün gelmiştir (beyt) men ān med-hûş-i 'aşkem ki ez ḥ'îşem ḥaber

nîst - merâ tâ şud dil ez dest diger pervây-i ser nîst – taḳtî'i menâmed-hû

(sayfa 77)

mefâ'îlün ş 'aşkem fe'ûlün ki ez ḥ'îşem mefâ'îlün ḥaber nîs fe'ûlün

merâ tâ şud mefâ'îlün dil-zedes fe'ûlün diger pervâ mefâ'îlün y ser nîs

mefâ'îl (med-hûş) ser-ḥoş vezninde bayılmış ser-geşte vü ḥayrân ma'nâsına

fârsiyyede ve 'arabîde şâyi'dir (ki) ḥarf-i beyân (ḥ'îş) bîş vezninde

ḥod u ḥ'îşten ma'nâsınadır ki kendi ile ta'bîr olunur âḥirinde mîm zamîr-i

mütekellim-i vahdedir (nîst) yokdur ma'nâsına merâ baña ma'nâsına (tâ) burada

ibtidâ-yı ḡāyet ma'nâsına 'arabîde min türkîde den fârsîde ez gibi (şud)

burada reft ya'nî gitdi ma'nâsına (diger) ciger vezninde bir daḥi ma'nâsına

(pervâ) bâ-yı fârsiyyeniñ fethiyle heves ü meyl ü mübâlât ma'nâsına (ser) baş

ma'nâsına –maḥşûl-i beyt- ben ol 'aşḳîñ med-hûşuyum ki kendimden ḥaberim

yokdur gönül elden gideliden beri bir daḥi baña ser-pervâsı yokdur ya'nî ben ol

'aşḳ ḥayrânım ki kendimi yitirmişim ḥaberim yokdur dili dil-dâr alıp gönül elden

gideliden beri serden geçmişim ki bir daḥi sere meyl ü raḡbetim yokdur (muşemmen-

i

mekfûf ve maḥzûf) toḳuzuncu sekiz cüz'lü şadr ve ibtidâ ve ḥaşvleriñ biri keff zihâfıyla

mekfûf ve 'arûz ve ḍarb ve ḥaşvleriñ biri ḥazf zihâfıyla maḥzûfdur ya'nî

evvelki ve üçüncü ve beşinci ve yedinci cüz'lerinden keff ile nûn düşüp mefâ'ilü
kalmış ve ikinci ve dördüncü ve altıncı ve sekizinci cüz'lerinden hâzfe lûn
düşüp mefâ'î kaldıkda fe'ülün cüz'ünde nakl olunmuşdur (beyt) be-ruh mâh
tamāmî be-ḳadd-i serv-revānî - be-leb rāḥat rūḥ-ı be-çeşm-âfet cānî - taḳṭî'i be-ruh
māh mefâ'ilü tamāmî fe'ülün be-ḳadd-i serv mefâ'ilü revānî fe'ülün
be-leb rāḥa mefâ'ilü t rūḥ-ı fe'ülün be-çeşm-âfe mefâ'ilü t cānî
fe'ülün (be-ruh) bā ḥarf-i zarf (ruh) rānîñ zammı ve ḥā'-ı mu'ceme ile yañaḳ ki
'arabîde ḥadd derler (māh-ı tamām) bedrlenmiş on dört geceli ay ma'nāsına
āḥirindeki yā ḥitāb içündür (be-ḳadd) bā mişlehu (ḳadd) boy (ser-revān) ḳāmet-i
mevzūn pek uzun boylu dil-ber ve güzel ma'nāsına ma'nā-yı terkībîsi gidici
(sayfa 78)

serv demek olur çünkü (serv) ma'rūf ağacdır ki üç nev'i vardır
biriniñ şāḥları perīşān ve her ṭarafa mütemāyil olur ki türkîde erkek serv
ve fārsîde serv-nāz derler ve biriniñ şāḥları toḡru ve birbirine mülāşık
ve ser-ā-pā hem-vār ve mevzūn olur ki türkîde muṭlaḳ serv ve fārsîde serv-āzād
derler ve biriniñ bir aşl üzerinde iki şāḥ-ı kebîr mütefāriḳı olur ki fārsîde
serv-i sehî derler şecer-i mezḳūr bahre on iki sâ'atden eb'ad maḥallde ḡayr nābit
olduḡu mücerrebdir (revān) gidici ma'nāsına (rāḥat) feraḥ u sürūr u şādî
ma'nāsına (rūḥ) mādde-yi ḥayāt olan *vedî'a-yı ilahiyye*⁵⁷ye denir ki cān ta'bîr
olunur (âfet) belā vü miḥnet ma'nāsına –maḥşul-i beyt- ruhda māh tamām
ḳadde serv-i revān lebde rāḥat-ı rūḥ çeşmde âfet-i cānsın ya'nî ruḡuñ
bedrlenmiş ay ve ḳaddiñ serv-i revān ve lebiñ rūḥa feraḥ u sürūr çeşmiñ cāna âfetdir
ki
nîm-i nigāhda tîr-i ḡamze gele 'uşşāḳı helāk edersin (muşemmen-i aḥreb-i sālim)
onuncu

⁵⁷ İlahi emanet(tir).

sekiz cüz'lü şadr ve ibtidā ve haşvlerin birer cüz'leri harb ziḥāfıyla aḥreb
ve 'arūz ile ḍarbı ve haşvın birer cüz'leri daḥi sālımdır ya'nī evvelki ve üçüncü
ve beşinci ve yedinci cüz'lerinden ezāḥīfden harb ile mīm ve nūn düşüp fā'īlū
kaldıkda mef'ülū cüz'üne naḳl olunmuş ve ikinci ve dördüncü ve altıncı ve sekizinci
cüz'leri

ezāḥīfden sālīm olarak vezn-i aşıyyesi üzere gelmiştir (beyt) men dūst
turā dārem ey dūst-ter ez cānem – şem'-i şeb-i tārīkem genc-i dil-i vīrānem - taḳṭī'i
men dūs mef'ülū turā dārem mefā'īlūn ey dūs mef'ülū terez cānem
mefā'īlūn şem'-i şe mef'ülū b-i tārīkem mefā'īlūn genc-i di mef'ülū
l-i vīrānem mefā'īlūn (men) ben (turā) seni (dārem) muzāri'-i mütekellim-i vaḥdedir
tutarım ma'nāsına (ter) edāt-ı tafḍīldir (şem') mūma yāḥūd bal mūmuna
derler ki andan bir pārceye şem'e denir luḡat-ı mevlidedir (tārīk) ḳarañu
vū ḡulmet ma'nāsına (genc) kāf-ı fārsiyyeniñ fetḥi ve nūnuñ sūkūnuyla ḥazīne vū
define

ma'nāsına ki kenz bundan mu'arredir (dil) göñül –maḥşul-i beyt- ben seni (sayfa
79)

dost tutup severim ey cānımdan ziyāde baña sevgili olan cānān şeb-i
tārīkimiñ şem'i vīrān göñlümüñ ḥazīnesisin ki seniñle cān u cihān rüşen
olup vīrān göñüller olur ma'mūr ve ābādān (muşemmen-i aḥreb-i mekfūf-ı sālīm-i
'arūz

ve ḍarb) on birinci sekiz cüz'lü şadr ve ibtidāsı harb ziḥāfıyla aḥreb
ve haşvleriniñ cümlesi keff ziḥāfıyla mekfūf ve 'arūz ile ḍarbı sālımdır
ya'nī evvelki ve beşinci cüz'ünden harb ziḥāfıyla mefā'īlūn mīmi ve nūnu düşüp
fā'īlū kaldıkda mef'ülū cüz'ine naḳl olunmuş ve ikinci ve üçüncü ve altıncı
ve yedinci cüz'lerinden keff ile mefā'īlūn cüz'ünüñ nūnu düşüp mefā'īlū ḳalmış
ve dördüncü ve sekizinci cüz'leri aşl üzere mefā'īlūn gelmiştir (beyt) derdā ki
'ilāc-ı dil-i bīmār ne-fermūdī - yek-bāre ber īn cān-ı giriftār ne-bāḥşūdī taḳṭī'i

derdā ki mef'ülü 'ilāc-ı di mefā'ilün l-i bīmār mefā'ilü ne-fermūdī
 mefā'ilün yek-bāre mef'ülü berī cān mef'ālū giriftār mefā'ilü
 ne-bahşūdī mefā'ilün (derdā) elif harf-i nedbedir 'arabīde vāveylā vāḥasretā
 gibi ḥayfā ma'nāsına (ki) harf-i beyān ('ilāc) 'aynıñ kesriyle ḥasteye
 devā vü dermān eylemek ma'nāsına (bīmār) ḥaste ma'nāsına mürekkebdır yā bīm ile
 ārdan ki ölümden korku getirici demek olur yā bī ile mārdañ ki yılansız
 ya'nī şıḥḥatsız demek olur (ne-fermūdī) caḥd-i muṭlaḳ müfred-i muḥāṭab buyurmadıñ
 ma'nāsına (yek-bāre) bir kerre ma'nāsına (giriftār) kāfiñ kesriyle tutulmuş
 ma'nāsına (ne-bahşūdī) caḥd-i muṭlaḳ müfred-i muḥāṭabdır merḥamet ü şefḳat
 etmediñ
 ma'nāsına –maḥşül-i beyt- ḥayfā ki dil-i bīmāra 'ilāc ve dermān buyurmadıñ
 nār-ı 'aşḳa giriftār olan cāna bir kerre merḥamet ü şefḳat etmediñ (muşemmen-i
 maḳbūz-ı
 mekfūf-ı maḳşūr-ı 'arūz ve ḍarb) on ikinci sekiz cüz'lü şadr ve ibtidā
 ve ḥaşviñ birer cüz'leri ḳabz zihāfıyla maḳbūz ve ḥaşviñ birer cüz'leri daḥi
 keff zihāfıyla mekfūf ve 'arūz ile ḍarbı daḥi ḳaşr zihāfıyla maḳşūrdur
 ya'nī evvelki üçüncü ve beşinci ve yedinci cüz'lerinden ḳabz ile mefā'ilün cüz'ünüñ
 (sayfa 80)
 yāsı düşüp mefā'ilün ḳalmış ve ikinci ve altıncı cüz'lerinden keff ile mefā'ilün
 cüz'ünüñ nūnu düşüp mefā'ilü olmuş ve dördüncü ve sekizinci cüz'lerinden ḳaşr ile
 mefā'ilün cüz'ünüñ nūnu düşüp ve lām iskān olunduḳda mefā'il ḳalmışdır
 (beyt) merā ḡam-ı tu ey düst ze ḥānumān ber āverd – merā firāḳet ey māh
 ze cān fiḡān ber āverd taḳṭī' i merā ḡam-ı mefā'ilün tu ey dūs mefā'ilü
 ze ḥānumān mefā'ilün ber āverd mefā'ilü merā firā mefā'ilün ḳet-i māh mefā'ilü
 ze cā fiḡā mefā'ilün ber āverd mefā'ilü (merā) beni ma'nāsına (ḥānumān) mülk
 ü māl ma'nāsına (ber āverd) māzī-yi müfred-i ḡā'ibdir yukarı götürdü

ya 'nī ayrı düşürdü ma' nāsına (firāket) seniñ ayrılığıñ ma' nāsına
-maḥşul-i beyt- beni seniñ 'aşkıñıñ ğamı ḥānumānımdan ayırdı baña seniñ
firākiñ ey māh gibi olan cānān cāndan feryād ve fiġān getirdi (muşemmen-i aḥreb-i
mekfūf-ı maḥşūr-ı 'arūz ve ḍarb) on üçüncü sekiz cüz' lü şadr ve ibtidāsı
ḥarb ziḥāfiyla aḥreb ve ḥaşvleriñ cümlesi keff ziḥāfiyla mekfūf ve 'arūz ile
ḍarbı daḥi kaşr ziḥāfiyla maḥşūrdur ya 'nī evvelki ve beşinci cüz' lerinden ḥarbla
mefā'īlün cüz' ünüñ mīmi ve nūnu düşüp fā'īlū kaldıkda mef'ülü cüz' üne naql
olunmuş ve ikinci ve üçüncü ve altıncı ve yedinci cüz' lerinden keff ile mefā'īlün
cüz' ünüñ nūnu düşüp mefā'īlū olmuş ve dördüncü ve sekizinci cüz' lerinden
kaşr ile mefā'īlün cüz' ünüñ nūnu düşüp ve lām sākin olunduğda mefā'īl
kalmışdır (beyt) her şubḥ ḥurūşī ze dil-teng ber ārīm – feryād ze murġān
şeb āheng ber ārīm - taḳṭī' i her şubḥ mef'ülü ḥurūşī ze mefā'īlū dil-i teng
mefā'īlū ber ārīm mefā'īl feryād mef'ülü ze murġān mefā'īlū şeb
āheng mefā'īlū ber ārīm mefā'īl (şubḥ) şādīñ zammıyla fecr vaktine denir ki
tañ yeri aġarıp şafak sökdüğü vaktiden 'ibāretdir fi'l-aşl tañ yeriniñ
aġarmasıyla ḥāşıl olan aydınlıktan 'ibāret olup ittisā'a ol vakte itlāk
olundu (ḥurūş) ḥā' -ı mu' cemeniñ zammı ve vāv-ı mechül ile muṭlak feryād u fiġān
(sayfa 81)

ma' nāsına giryeye muḳārib olsun olmasın āḫirindeki yā vaḥdet içündür (teng)
tar ma' nāsına (ber ārīm) muzāri'-i mütekellim *ma'u'l-ġayr*⁵⁸ dır yukarı getiririz
ma' nāsına

(murġān) cem' dir kuşlar ma' nāsına burada bülbüller ve tūṭī ve ḳumrī murād olunur
(şeb āheng) vaşf-ı terkībīdir gece şadā vü feryād edici ma' nāsına (şeb)
ma' rūf (āheng) hāniñ fetḫiyle āhengīden lafzından ism-i fā'īl-i muḥaffefdir
-maḥşul-i beyt- her şabāḥ teng gönülden bir āḥ u feryād kaldırıp böyle

⁵⁸ Diğerleriyle.

nālān oluruz ki murğān şeb-i āhengden feryād u figān kaldırırız ya' nī şabāh
dūd-ı hicrān ile dil ü cāndan böyle feryād u figān ederiz ki murğān hayrān
olup 'acabā bu şadā nereden geliyor diye feryād u figān ederler (muşemmen-i ahreb-i
mekfūf
-ı maḥzūf-ı 'arūz ve ḍarb) on dördüncü sekiz cüz' lü şadr ve ibtidāsı ḥarb
ziḥāfiyla ahreb ve ḥaşvleriñ cümlesi keff ziḥāfiyla mekfūf ve 'arūz ile
ḍarbı da ḥazf ziḥāfiyla maḥzūfdur ya' nī evvelki ve beşinci cüz' lerinden ḥarb ile
mefā' ilün cüz' ünüñ mīmi ve nūnu düşüp fā' ilü kaldıkda mef' ulü cüz' üne naql
olunmuş ve ikinci ve üçüncü ve altıncı ve yedinci cüz' lerinden keff ile mefā' ilün
cüz' ünüñ nūnu düşüp mefā' ilü olmuş ve dördüncü ve sekizinci cüz' lerinden ḥazfla
mefā' ilün cüz' ünüñ lünü düşüp mefā' i kaldıkda fe' ulün cüz' üne naql olunmuşdur
(beyt) āsūde dilā ḥāl-i dil-i zār çi dānī - ḥūn-ḥvārī-yi 'uşşāk ciger
ḥvār çi dānī - taḫṭī' i āsūde mef' ulü dilā ḥāl mefā' ilü dil-i zār
mefā' ilü çi dānī fe' ulün ḥūn-ḥvār mef' ulü i uşşāk mefā' ilü
ciger-ḥvār mefā' ilü çi dānī fe' ulün (āsūde) ism-i mef' üldür rāḥat
olmuş müsterih ma' nāsına (dilā) āhirinde olan elif nidādır (dil-i zār) vaşf-ı
terkībīdir feryād u zār edici göñül ma' nāsına (çi) edāt-ı istifhām burada
inkārīdir (dānī) muzārī' -i müfred-i muḥāṭabdır bilirsin ma' nāsına (ḥūn-ḥvār)
vaşf-ı terkībīdir ḳan içici ma' nāsına āhirindeki yā' taḫtiyye-yi maşdariyyedir
(ciger-ḥvār) derd ü miḥnetle mütekeddir olan olan kimseye itlāk olunur vaşf-ı (Sayfa
82)
terkībīdir -maḥşul-i beyt- ey āsūde dil ve 'aşḳdan bī-ḥaber olan kimse
'āşıklarıñ dil-i zārınıñ ḥālını ne bilirsin ya' nī bilmezsin anlarıñ ḥūn-ḥvār
u ciger-ḥvārlığını ne bilirsin bilmezsin ki *men lem yezuk lem ya 'rif*⁵⁹ tatmayan bilmez
(museddes-i mekfūf-ı maḥşūr-ı 'arūz ve ḍarb) on beşinci altı cüz' lü şadr

⁵⁹ Tatmayan bilmez.

ve ibtidā ve haşvleri keff ziḥāfiyla mekfûf ve ‘arûz ile ʔarbı daḥi ʔaşr ile
maḳşûrdır (beyt) tenem kâst ez ān māh-dil efrûz - dilem sūḥt ez ān şem‘
cihān sūz - taḳṭī‘i tenem kās mefā‘ilü ezā māh mefā‘ilü dil-fürûz
mefā‘ilü dilem sūḥ mefā‘ilü ezā şem‘ mefā‘ilü cihāsûz mefā‘ilü (tenem)
benim cismim ma‘nāsına (kâst) māzī-yi müfred-i ġā‘ibdir noḳşān oldu ma‘nāsına
(dil-
efrûz) vaşf-ı terkībīdir göñül ziyālandırıcı ma‘nāsına (sūḥt) māzī-yi
müfred-i ġā‘ibdir yandı ma‘nāsına fi‘l-i lāzımdır (cihān-sūz) vaşf-ı terkībīdir
cihān yaḳıcı ma‘nāsına –maḥşûl-i beyt- o göñül ziyālandırıcı ay
yüzlü nigārīñ derd-i ḥasretinden vücûdum eriyip ḥayāl oldu o cihān yaḳıcı
şem‘ gibi dil-dārīñ şu‘lesinden göñlüm yandı (museddes-i mekfûf-ı maḥzûf-ı
‘arûz ve ʔarb) on altıncı altı cüz’lü şadr ve ibtidā ve haşvleri keff ziḥāfiyla
mekfûf ve ‘arûz ile ʔarbı daḥi ḥazfla maḥzûfdur (beyt) nikû-rûy
nikû-ḥûy nigārī - cuz-āyīñ cefā-ḥûy nedārī - taḳṭī‘i nikû-rûy mefā‘ilü
nikû-ḥûy mefā‘ilü nigārī fe‘ülün cuz-āyīñ mefā‘ilü cefā-ḥûy
mefā‘ilü nedārī fe‘ülün (nikû-rûy) vaşf-ı terkībīdir güzel yüzlü
ma‘nāsına (nikû-ḥûy) vaşf-ı terkībīdir güzel ḥûylu ma‘nāsına (nigār)
şikār vezninde nāzûk maḥbûb ma‘nāsına āḫirindeki yā ḥiṭābiyyedir (cuz) cīmiñ
zammıyla ġayr ma‘nāsına (āyīñ) pāyīñ vezninde ḳānûn u resm ü ‘ādet ma‘nāsına
(nedārī) nefy-i müstaḳbel-i müfred-i muḥāṭab tutmazsın ma‘nāsına –maḥşûl-i beyt-
güzel yüzlü güzel ḥûylu nigārsın cefā ‘ādetiniñ ġayrı tutmazsın ya‘nī
vefā-dār degil cefā-kārsın (museddes-i aḫreb-i mekfûf-ı sālīm-i ‘arûz ve ʔarb) (sayfa
83)
on yedinci altı cüz’lü şadr ve ibtidāsı ḥarb ziḥāfiyla aḫreb ve haşvleri keff
ziḥāfiyla mekfûf ve ‘arûz ile ʔarbı daḥi sālīmdır (beyt) ez la‘l-i
tu yek bûse ṭaleb kerdem – v‘ez- çeşm-i tu şad tîġ belā ḥordem - taḳṭī‘i ez la‘l-i

mef'ülü tu yek buse mefâ'ilü taleb kerdem mefâ'ilün vez çeşm mef'ülü
tu şad tîğ mefâ'ilü belâ hordem mefâ'ilün (la'l) leb ma'nāsına teşbîh
tarîkiyle (buse) bâ'-ı muvahhideniñ zammı vāv-ı mechûl ile öpme vü öpüş ma'nāsına
'arabide kuble denir (kerdem) mazi-yi mütekellim-i vahdedir etdim ma'nāsına (şad)
'adedde yüz ma'nāsına (tîğ) kılıc ma'nāsına (hordem) mazi-yi mütekellim-i vahdedir
yedim ma'nāsına –maşşûl-i beyt- la'l gibi surh olan lebiñden
bir buse istedim çeşmiñden yüz belâ kılıcı yedim ya'nî çeşm-i cellādıñ rāzī
olmayıp beni mecrûh etdi (museddes-i ahreb-i mekfûf-i maşşûr-ı 'arûz
ve darb) on sekizinci altı cüz'lü şadr ve ibtidāsı harb zihāfiyla ahreb
ve haşvleri keff zihāfiyla mekfûf ve 'arûz ile darbı da kaşr zihāfiyla
maşşûrdur (beyt) mihrī ki merā hest turā nīst - şabrī ki turā hest
merā nīst - takṭī'i mihrī ki mef'ülü merā hest mefâ'ilü turā nīs
mefâ'ilü şabrī ki mef'ülü turā hest mefâ'ilü merā nīs mefâ'ilü
(mihir) mīmiñ kesri ve hāniñ sükūnuyla maḥabbet ü şefkat ma'nāsına āhîrindeki
yā vahdet içündür (ki) harf-i beyān (merā) bende ma'nāsına (hest) vardır
ma'nāsına (turā) sende ma'nāsına (nīst) yokdur ma'nāsına (şabr) şādīñ
fethiyle bāb-ı sānīden maşdardır bir kimseyi bir nesneden alıkoymak ma'nāsına
āhîrindeki yā vahdet içündür (ki) harf-i beyān –maşşûl-i beyt-
bir maḥabbet ki bende vardır sende yokdur bir şabr ki sende vardır bende yokdur
ya'nî
benim gönlüm her ān sendedir sensiz kararım yok sen beni hiç yād etmiyorsun ki
benden ḥaberiñ yok (museddes-i ahreb-i mekfûf-ı maḥzûf-ı 'arûz ve darb) on
toğuzuncu altı cüz'lü şadr ve ibtidāsı harb zihāfiyla ahreb ve haşvleri keff
(sayfa 84)
zihāfiyla mekfûf ve ārûz ile darbı da ḥazf zihāfiyla maḥzûfdur (beyt)
tā bāz giriftī naẓar ez men – kes nīst ciger-ḥvār turā ze men - takṭī'i tā bāz

mef'ülü girifti na mefâ'ilü zarez men fe'ülün kes nîs mef'ülü ciger
h'âr mefâ'ilü terez men fe'ülün (tâ) ibtidâ'-yı gâyet ma'nāsına (bâz)
geri ma'nāsına (girifti) mâzî-yi müfred-i muhâtabdır tutduñ ma'nāsına (nazar)
fethateynle bir nesneye şarf-ı başıra eylemek ma'nāsınadır ki bakmak ta'bîr olunur
(ez men)
benden ma'nāsına (ciger-h'âr) kirâren geçdi – maḥşûl-i beyt – benden
rû-gerdân olup baña sen nazar etmeyeli ey cānān benden ziyāde müte'ellim ü
mütekeddir
bir kimse yokdur ya'nî bende olan derd-i firāk ü hicrân-ı hâk-ı cihānîñ ğam u
eleminden
füzûn vefr olandır (museddes-i aḥreb-i maḥbûz-ı sālīm-i 'arûz ve ḍarb) yigirminci
altı cüz'lü şadr ve ibtidāsı ḥarb zihāfiyla aḥreb ve ḥaşvleri ḳabz zihāfiyla
maḥbûz ve 'arûz ile ḍarbı da sālīmdir (beyt) ey dūst ki ḥāl-i
men nemî pursî - nîgüst ki ḥāl-i men nemî pursî - taḳṭî' i ey dūs
mef'ülü ki ḥāl-i men mefâ'ilün nemî porsî mefâ'ilün nîgūs mef'ülü
ki ḥāl-i men mefâ'ilün nemî porsî mefâ'ilün (ki) ḥarf-i beyān (ḥāl-i men)
benim ḥalimi ma'nāsına (nemî pursî) nefy-i ḥal-i müfred-i muhâtab şormuyorsun
ma'nāsına
(nîgüst) iyidir – maḥşûl-i beyt – ey yâr benim ḥalimi su'âl etmiyorsun hoş
u güzeldir ki benim ḥalimi su'âl etmiyorsun 'ayān u beyānı ḥadd-i imkānda degildir
beyān
edemem hem daḥi miyān-ı 'uṣṣākda şoru 'adem-i su'âl efrāt-ı maḥabbet ü meveddete
daldır
ki leylānîñ 'āşūrā neşri olunanda mecnûn daḥi kâsesini irsāl eylediginde mecnûnuñ
kâsesini kepçe ile leylānîñ şikest etmesi gibi (museddes-i aḥreb-i maḥbûz-ı
maḥşûr-ı 'arûz ve ḍarb) yigirmi birinci altı cüz'lü şadr ve ibtidāsı ḥarb
zihāfiyla aḥreb ve ḥaşvleri ḳabz zihāfiyla maḥbûz ve 'arûz ile ḍarbı da ḳaşr

ziḥāfiyla maḫşūrdur (beyt) her çend tu şāh u mā gedāyīm – dāmen me-fişān ki
mubtelāyīm - taḫṭī' i her çend mef'ülü tu şāh mā mefā'ilün gedāyīm
(sayfa 85)

mefā'il dāmen me mef'ülü fişā ki müb mefā'ilün telāyīm mefā'il
(dāmen) etek ma'nāsına (fişān) fāniñ kesriyle silkmek ve saçmak ma'nāsına
olan fişānden lafzından nehy-i ḥāzırdır evvelindeki mīm-i meftūḥa edāt-ı nehydir
ıstılāḥda dāmen me-fişān i'rāz etme ma'nāsına –maḫşül-i beyt-
her ne kadar ki sen şāhsın biz gedāyız i'rāz etme bizden ey cānān ki mübtelāyız
(museddes-i aḥreb-i maḫbūz-ı maḫzūf-ı 'arūz ve ḍarb) yigirmi ikinci altı
cüz'lü şadr ve ibtidāsı ḥarb ziḥāfiyla aḥreb ve ḥaşvleri ḳabz ziḥāfiyla
maḫbūz ve 'arūz ile ḍarbı da ḥazf ziḥāfiyla maḫzūfdur (beyt) eşkem
çu 'aḳīḳ ez ān fişānem – kez la'l-i tu mī-dihed nişānem taḫṭī' i eşkem çu
mef'ülü 'aḳīḳ zā mefā'ilün fişānem fe'ülün kez la'l mef'ülü tu mī-dihed
mefā'ilün nişānem fe'ülün (eşk) gözyaşı ma'nāsına ('aḳīḳ) daḳīḳ
vezninde surḥ renk bir ḥaceriñ ismidir ki a'lāsı yemende olur ki 'aḳīḳ-i yemenī derler
şā'ir –beyt- herkes ki leb la'l turā dīd be-dil guft - ḥakkāk çı ḥuş
kende 'aḳīḳ-i yemenī rā - naşīr-i tūsī cevher-nāmesinde buyurmuşdur ki 'aḳīḳ ile
'anberiñ ma'denetini kimse bilmemişdir ikisini de yā kenārından devşirirler deryādan
çıkdıḳda bal mumu gibi mülāyım çıkar şoñra ba'zı mu'ālece ile ḳaynadıp terbiye
ederler ki böyle ḳıvām bağlayıp bu şūrete girer (çu) edāt-ı teşbīhdir
(fişānem) ānifen geçdi fişānden lafzından muzāri'-i mütেকellim-i vaḥdedir saçarım
ma'nāsına (la'l) leb ya'nī dudak ma'nāsına (mī-dihed) fī'l-i muzāri'-i müfred-i
gā'ib veriyor ma'nāsına –maḫşül-i beyt- eşkimi ol sebebdan 'aḳīḳ gibi
döküp saçarım ki seniñ la'l gibi olan lebiñden baña nişān veriyor ya'nī derd
ü ḥasretiñden ḳan aḫlıyorum ve hem aña baḳıp mütesellī oluyorum ki lebiñe beñziyor
(museddes-i aḥrem-i eşter-i sālīm-i 'arūz ve ḍarb) yigirmi üçüncü altı cüz'lü şadr

ve ibtidāsı ḥarm zihāfıyla aḥrem ḥaşvleri şeter zihāfıyla eşter ve ‘arūz ile
ḍarbı da sālîmdir (beyt) ḥur-sendem ez ruḥet be-dīdārī - ḥoşnūdem
(sayfa 86)

ez lebet be-guftārī - taḳṭī‘i ḥursendem mef‘ülün ez ruḥet fā‘ilün
be-dīdārī mefā‘ilün ḥoşnūdem mef‘ülün ez lebet fā‘ilün be-guftārī
mefā‘ilün (ḥursend) gül-ḳand vezninde dā‘imā server ü şād-mān ve rāzī vü ḳānī‘
ma‘nāsına mīm zamīr-i mütekellim-i vaḥdedir (ez ruḥet) seniñ yañağından ma‘nāsına
(dīdār) burada ḥaşıl bi‘l-maşdar ma‘nāsına ‘arabīde ru‘yet ve türkīde görüş
derler evvelindeki bā muvaḥḥide-yi şıla ve āḥirindeki yā vaḥdet içündür (be-guftārī)
bir söze ma‘nāsına – maḥşül-i beyt – ruḥuñdan bir ru‘yete rāzī vü ḳānī‘im
lebiñden bir güftāra ḥoşnūdum ya‘nī cemālīñden sāde temāşā vü seyrān ve lebiñden
bir güftār baña kāfīdir gayrı şey istemem demek olur (museddes-i aḥrem-i eşter-i
maḳşūr-ı ‘arūz ve ḍarb) yigirimi dördüncü altı cüz’lü şadr ve ibtidāsı ḥarm
zihāfıyla aḥrem ve ḥaşvleri şeter zihāfıyla eşter ve ‘arūz ile ḍarbı da ḳaşr zihāfıyla
maḳşūrdur (beyt) şad bârem pīş eger kuşī zār – berḥīzem tā kuşī
diger bār - taḳṭī‘i şad bârem mef‘ülün pīş ger fā‘ilün kuşī zār mefā‘ilü
berḥīzem mef‘ülün tā kuşī fā‘ilün diger bār mefā‘ilü (şad bār) yüz kerre
ma‘nāsına āḥirinde olan mīm zamīr-i mütekellim-i vaḥdedir (pīş) bā’-ı fārsiyye-yi
memdūdeniñ kesriyle ön ve ḳat ma‘nāsına (eger) ḥarf-i şart (kuşī) kāfiñ
zammıyla muzāri‘-i müfred-i muḥātabdır öldürürsün ma‘nāsına (ber ḥīzem) muzāri‘-
i
mütekellim-i vaḥdedir ḳalkarım ma‘nāsına (tā) lām-ı ta‘līyye ma‘nāsına (diger bār)
bir daḥi
ma‘nāsına –maḥşül-i beyt- eger ḥużūruñda beni āh u zār ile yüz kerre
öldürürsün ey nigār ḳalkarım yine öldür diye tekrār ya‘nī dil-dārdan gelen ḳahr
u cefānīñ ‘aynı luṭf u şafā olduğunu beyān eder ki ḳahr ile luṭf ve cemāl ile celāl

‘indinde seyyān ve yeksāndır şā‘ir-i türkī (beyt) hoşdur baña senden gelen
ya gonca gül yāḥūd diken – yā ḥil‘at veyāḥūd kefen luṭfuñ da hoş ḳahrında
hoş (museddes-i aḥrem-i eşter-i maḥzūf-ı ‘arūz ve ḍarb) yigirmi beşinci altı
cüz’lū ṣadr ve ibtidāsı ḥarm zihāfiyla aḥrem ve ḥaṣvleri şeter zihāfiyla eşter
(sayfa 87)

ve ‘arūz ile ḍarbı da ḥazf zihāfiyla maḥzūfdur (beyt) ez la‘let ḥaṭṭ-ı
sebz ser zed – der cānem āteşī diger zed - taḳṭī‘i ez la‘let mef‘ülün ḥaṭṭ-ı seb
fā‘ilün z ser zed fe‘ülün der cānem mef‘ülün āteşī fā‘ilün diger zed
fe‘ülün (ez la‘let) seniñ lebiñden ma‘nāsına (ḥaṭṭ-ı sebz) yeşil ḥaṭṭ ya‘nī tāze biten
şakal murāddır yeşil yazıya teşbīḥ ṭarīḳiyle (ser zed) māzī-yi mürekkebdır uc
gösterdi ma‘nāsına (āteşī)de olan yā vaḥdet içündür (zed) māzī-yi müfred-i
gā‘ibdir urdu ma‘nāsına –maḥşul-i beyt- seniñ la‘l gibi olan
lebiñiñ eṭrāfindan tāze şakal uc gösterdi cānıma başka bir āteş urdu
ya‘nī āteş üzerine āteş urup cānımı yakdı ki biri āteş-i hicrān idi biri de
bu oldu (murabba‘-ı mekfūf-ı maḥşūr-ı ‘arūz ve ḍarb) yigirmi altıncı dört cüz’lū
ṣadr ve ibtidāsı keff zihāfiyla mekfūf ve ‘arūz ile ḍarbı da ḳaṣr zihāfiyla
maḥşūrdur (beyt) biyā ey but-i bed-ḥūy – biyār ān mey-i gul-būy - taḳṭī‘i
biyā ey bu mefā‘ilü tibeḍ-ḥūy mefā‘ilü biyārānme mefā‘ilü yi gul-būy
mefā‘ilü (biyā) emrdir gel ma‘nāsına (but) bā‘-ı muvaḥḥideniñ zammı ve tā ile
kāfirleriñ perestiş etdiği şüret ma‘nāsına burada ma‘şūḳa ma‘nāsınadır
teşbīḥ ṭarīḳiyle ki kendiye meyl ü teveccūḥ ü rağbet olunur (bed-ḥūy) vaşf-ı
terkībīdir fenā ḥūylu cefā-kār ma‘nāsına (biyār) emrdir getir ma‘nāsına
(mey) şarāb ma‘nāsına (gul-būy) vaşf-ı terkībīdir gül ḳoḳulu ma‘nāsına
-maḥşul-i beyt- gel ey maḥbūb-ı cefā-kār o mey-i gül-būyu getir var (murabba‘-ı
mekfūf-ı maḥzūf-ı ‘arūz ve ḍarb) yigirmi yedinci dört cüz’lū ṣadr
ve ibtidāsı keff zihāfiyla mekfūf ve ‘arūz ile ḍarbı da ḥazf zihāfiyla

maḥzūfdur (beyt) ze kef tīg cefā nih – ze leb kām merā dih - taḳṭī' i ze kef
tīg mefā' ilū cefā nih fe' ulūn ze leb kām mefā' ilū merā dih fe' ulūn
(ze kef) elden ma' nāsina (tīg) kılıc ma' nāsina (nih) nūnuñ kesri ve ızhār-ı hā ile
emrdir koy ma' nāsina (ze leb) dudaḳdan ma' nāsina (kām) murād ma' nāsina
(sayfa 88)
(merā) bemim ma' nāsina (dih) dālīñ kesri ve ızhār-ı hā ile emrdir ver ma' nāsina
-maḥşül-i beyt- elden cefā kılıcını bırakıp lebden benim murādımı ver (murabba' -ı
aḥreb-i sālīm-i 'arūz ve ḍarb) yigirmi sekizinci dōrt cüz' lü şadr ve ibtidāsı
ḥarb zihāfıyla aḥreb ve 'arūz ile ḍarbı da sālīmdir (beyt) ān ḡunce-yi
ḥandān kū – ve ān şūḥ suḥan-dān kū - taḳṭī' i ān ḡonce mef' ulū
yi ḥandā kū mefā' ilūn vā şūḥ mef' ulū suḥandā kū mefā' ilūn
(ḡunce) açılmadıḳ ḡül ma' nāsina (ḥandān) ḡülücü ma' nāsina (kū) kāf-ı
memdūdeniñ zāmmıyla burada mevḳi' istifhāmda çi şud ve kucā reft ma' nāsınadır ki
türkide ḳanı ve nice oldu ve ḳanda gitdi ile ta' bīr olunur (şūḥ) uçuk
meşreblī nāzūk dil-ber ma' nāsina (suḥan-dān) vaşf-ı terkībīdir söz bilici ma' nāsina
-maḥşül-i beyt- o ḡonce-yi ḥandān gibi olan cānān ḳanı ve nice oldu
ve nereye gitdi ey yārān ḳanı o şūḥ-ı ḥandān buraya ḳadar baḥr-ı hezeciñ ebyātı
tekmīl ile 'ayān u beyān olundu bundan soñra müteferri'ātından olan rubā' iyyāta
şürü' olunur (vezn-i du beytī rā ki rubā' ī ve terāne nīz ḡuyend ez vezn-i aḥrem
u aḥreb baḥr-ı hezec bīrūn āverdeend ve ān vezn-i bisyār ḥuş ve naẓm-i beḡāyet
dil-keş est ve ez evzān-ı şī' r hemīn veznest ki ustādān-ı naẓm bā ān vezn rā
ḥadd-ı mu' ayyen muḳarrer fermūdeend ve ez ḡāyet leṭāfet ān ber du beyt-i iḥtişār
nemūde
end ve ān ber beyt ve ḫehār nev' āmedeest ve heme der du ḳısm-i munḥaşır est yekī
ānki cuz' -i evvel ū mef' ulūn bāşed ki aḥrem est īn ḳısm rā aḥrem ḡuyend
ve ān ber du ez deh ḡüne est ve yekī ānki cuz' -i evvel ū mef' ulū bāşed ki aḥreb

est ve ĩn kısım rā ahreb gūyend ve ĩn nĩz ber du āzade gūne est ve ez berāy
her kısımĩ se rubā'ĩ āverde mĩ-şevēd muştemil ber evzān her du kısım) (du beytĩ) iki
beyte mensūb ya'nĩ çār mışrā'a du beytĩ derler ki her mışrā'ında yā üçünde
kāfiye bir ola naql olunur ki ya'ķūb bin leys şıgār ki diyār-ı 'acemde
hulefā-yı 'abbāsiyye üzerine ibtidā hūrūc eden bu kimsedir henūz şabĩ bir oğlu
(sayfa 89)

var idi ki ziyāde sūr idi bir bayram günü çocuklar ile çukura bırakma
ceviz oynardı pederi ya'ķūb temāşā ederken oğlu çukura sekiz ceviz
atar yedisi çukura düşüp bir dānesi taşrada kalır bu hālle emĩr-zāde
me'yūs olmuşiken tekrār ceviz-i mezkūr daħi yuvarlanarak çukura
düşdükte çocuk kemāl-i sūrūrundan ğaltān ğaltān hemĩ reved tā leb-i
gūr - lafz-ı mevzūnuyla tekellüm eder bu kelām ya'ķūba hoş gelip vūzerā
vū nedimāsına ifāde eyledikde bu şı'r cinsindendir diye takťĩ' ve ta'rĩf
ve tahķĩķine meşġul ve bu veznde bir mışrā' daħi yapıp beyt dediler ba'dehu
mukābilinde añā muvāfıķ bir beyt daħi inşāsıyla ismine du beyt itlāk eylediler
soñra ba'zı fūzelā bu dört mışrā' olduğundan buña rubā'ĩ itlākı şahĩh olur
diye rubā'ĩ deyip erbāb-ı hüner ekşer-i rubā'ĩ inşāsıyla meşġul oldular kable'l-islām
zebān-ı fārsiyle şı'r söylenmedigi mütevātirdir şāyed söylendi ise
bir mışrā' yāħūd yalnız bir beyt söylenmiştir bu taķdĩrce bir beytden ziyāde rubā'ĩ
ve ğazel ve sa'ir söylenmedigi müttefaķun'aleyhdır ba'de's-selām eş'ār-ı fārsĩ
revnaķ-pezĩr
ve tezāyüd-i i'tibār-i rüşen-zamĩr ile şa'sa'a-gĩr olmuşdur (rā) edāt-ı mef'ul (ki)
ħarf-i beyān (rubā'ĩ) dörde mensūb ma'nāsına du beyti ile ikisi bir ma'nāya
elfāz-ı müterādifedendir (vitr) vāvıñ fethiyle ferd ü tek ma'nāsına āħirinde olan elif
ve nūn edāt-ı cem' ve hā edāt-ı liyāķatdır ki kendi de dört tek mışrā' bulunur (nĩz)
nūn-ı memdūdeniñ kesriyle daħi ma'nāsına 'arabĩde vāv-ı 'āťife gibi (gūyend)

fi‘l-i muzāri‘-i cem‘-i müzekker-i gā‘ibdir derler ve söylerler ma‘nāsına (bīrūn) hāric
ma‘nāsına (āverdeend) götürmüşlerdir ma‘nāsına (dil-keş) gönül çekici
ma‘nāsına vaşf-ı terkībīdir (ki) harf-i beyān (nazm) nūnuñ fethiyle maşdardır
dermek ma‘nāsına (ḥaddī) bir miqdār ma‘nāsına (muḥarrer fermūdeend) takrīr
buyurmuşlar ya‘nī söylemişlerdir (bīst) bā‘-ı muvaḥḥide-yi memdūdeniñ kesriyle
adedde

yigirmi ma‘nāsına (çehār) bahār vezninde ‘adedde dört ma‘nāsına (āmede est)
(sayfa 90)

gelmişdir ma‘nasına (se) ‘adedde üç ma‘nāsına –maḥşul-i terkīb-
du beyti veznine ki daḥi aña rubā‘ī ve terāne de derler baḥr-ı hezeciñ aḥrem ve aḥreb
vezinlerinden iḥrāc etmişlerdir vezni hoş ve nazmı gāyetde dil-keşdir ve şī‘riñ
vezinlerinden bu bir vezindir ki nazm üstādları şā‘ir-i māhirler bu vezne miqdār-ı
ma‘lūm şī‘r
söylemişlerdir ve gāyet leṭāfetinden iki beyt üzerine iḥtişār gösterilip
ol daḥi yigirmi dört nev‘ üzere gelmiş ve cümlesi iki kısma münḥaşır olmuştur
o kısımlardan biriniñ cüz’-i evveli mef‘ūlün olur ki aḥremdir ve buña aḥrem derler ki
on iki nev‘ üzeredir diğeriñ cüz’-i evveli mef‘ūlū olur ki aḥrebdir ve buña
aḥreb derler bu daḥi on iki nev‘ üzeredir daḥi her kısmı beyāndan içün üçer
rubā‘ī getirilmiş vezinleriniñ cümlesini müştēmil olmuştur (emmā rubā‘iyyāt kısım-ı
aḥrem) imdi on iki kısım olan aḥremiñ rubā‘īleri (rubā‘ī) mī-ḥvāhem
tā rīzem ey ṭurfe nigār – her sā‘at der-pāy-i tu cān beher nişār - baḥr-i hezeciñ
müteferri‘ātından olan rubā‘īlerden evvelki rubā‘īniñ beyt-i evveliniñ şadr ve ibtidā
ve cüz’-i şānī ve şālīsi aḥrem ve cüz’-i sādisi aḥreb ve ‘arūz ile ḍarbı da ehtemdir
takṭī‘i mī-ḥvāhem mef‘ūlün tā rīzem mef‘ūlün ey ṭurfe mef‘ūlū nigār
fe‘ul her sā‘at mef‘ūlün der pāy mef‘ūlū tu cā beher mefā‘ilū nişār
fe‘ul ve beyt şānīniñ şadr ve ibtidā o cüz’-i şānīsi aḥrem ve cüz’-i sādisi eşter

ve cüz'-i şālīşi aḥreb ve cüz'-i sābi'ī mekfūf ve 'arūzu maḥbūb ve ḍarḇı da ehtemdir
(key bārem bī-la'let ez dīde guher – key bāşed ḥande-yi merā pīş tu bār) taḳṭī'ī key
bārem

mef'ūlün bī-la'let mef'ūlün ez dīde mef'ūlü guher fe'al key bāşed

mef'ūlün ḥande-yi fā'ilün merā pīş mefā'ilü tu bār fe'al (mī-ḥ'āhem)

mużārī'-i mütekellim-i vaḥdedir istiyorum ma'nāsına (rīzem) mużārī'-i mütekellim-i
vaḥdedir

dökerim ma'nāsına (ṭurfe) ṭānīñ zammıyla bī-hemtā vü nā-yāb ma'nāsına (nigār)

maḥbūb ma'nāsına (pāy) ayak ma'nāsına (beher) bā'-ı muvaḥḥideniñ fethi ve hānīñ
sükūnuyla ḥarf-i taḥşīşdir ki türkīde içün 'arabīde *lām-ı cārra*⁶⁰ fārsīde lafz-ı (sayfa
91)

rā ma'nāsına (nişār) kitāb vezninde bāb-ı şānīden maşdardır akçe ve emşālını saçmak
ma'nāsına (key) kāfiñ fethiyle burada zamān-ı mechūlden su'āldir 'arabīde metā gibi
türkīde kaçan ve ne zamān ile ta'bīr olunur (bārem) mużārī'-i mütekellim-i vaḥdedir
yağdırırım ma'nāsına (bī-la'let) seniñ lebiñsiz (ez dīde) gözden (guher) kāfiñ
zammıyla

burada gözyaşı ma'nāsına teşbīḥ ṭarīkiyle (ḥande) gülme (merā) bañā (pīş-i tu)

seniñ ḳatıñda (bār) izz ü ruḥşat –maḥşūl-i rubā'ī-i evvel- isterim ki ey ṭurfe

nigār ḥāk-pāyıñda beher nişār cān vereyim her sā'at her bār ne zamān seniñ la'l gibi

lebiñsiz dīdeden yaş dökerim ne zamān ḥużūruñda baña ḥandeye icāzet olur ki

bunlar olmaz ya'nī ḥużūruñda ağlarım gülmege tāḳat u ruḥşat olmaz gülemem

demekdir ki girye gāhī ḥüzn ü ğamdan 'arız olur ve gāhī şādī ve ferṭ sürürdan

'arız olur burada giryeden murād girye-yi şādīdir ki 'aşıḳ ma'sūḳuna vuşlatda ferṭ

şevḳ u sürürundan ṭurmaz ağlar bunuñ dumū'u bārid olur ve girye-yi ğamıñ dumū'u
ḥār

⁶⁰ Cer lâmi.

olur meşelâ bir kimseniñ evlâdı seferden geldikde yâ bikr-i bâliğa nikâh haberin işitdikde

bunlar girye etseler bu girye-yi şādīdir ki ziyāde sürûrlarındandır – ikinci rubā‘īniñ

beyt-i evveliniñ şadr ve ibtidā ve cüz’-i şānī ve şālīşi aḥrem ve cüz’-i sādisi aḥreb ve cüz’-i

sābi‘i sālīm ve ‘arūz ile ḍarbı da ezeldir (rubā‘ī) der gulşen-i eşk-efşān

mī-geştem dūş – ez gul āmed bŷ-i tu reftem ez hūş – taḳṭī‘i der gülşen mef‘ūlün

eşk-efşā mef‘ūlün mī-geştem mef‘ūlün dūş fā‘ ez gul ā mef‘ūlün

med bŷ-i mef‘ūlū tu reftem ez mefā‘īlün hūş fā‘ beyt-i şānīniñ

şadr ve ibtidāsı aḥrem ve cüz’-i şānīsı aḥreb ve cüz’-i şālīsı mekfūf ve cüz’-i sādisi

eşter ve cüz’-i sābi‘i sālīm ve ‘arūzu maḥbūb ve ḍarbı da ezeldir çün guftem bā gul

ze cemālet suḥanī - murḡān kerdend sŷ-i men yek yek gūş – taḳṭī‘i çün guftem

mef‘ūlün bā gul ze mef‘ūlū cemālet su mefā‘īlū ḥanī fe‘al murḡā ker

mef‘ūlün dend sū fā‘īlün y-i men yek yek mefā‘īlün gūş fā‘

(der gulşen) gülistānda ma‘nāsına (eşk-efşān) vaşf-ı terkībīdir yaş

(Sayfa 92)

şaçııcı ya‘nī ağlayıcı (mī-geştem) kāf-ı fārsiyyeniñ fethiyle māzī-yi

mütekelim-i vaḥdedir tolanır gezerdim ma‘nāsına (dūş) dün gece ma‘nāsına (āmed)

māzī-yi müfred-i gā‘ib geldi ma‘nāsına (bŷ) koğu (reftem) māzī-yi mütekellim-i vaḥdedir

gitdim ma‘nāsına (hūş) ‘aql ma‘nāsına (guftem) māzī-yi mütekellim-i vaḥdedir

dedim ma‘nāsına (sūḥan) sīniñ zammıyla söz ma‘nāsına āḥirinde olan yā vaḥdet

içündür (murḡān) kuşlar burada bŷbŷller murāddır ki gülşende bunlar olur

(kerdend) māzī-yi cem‘-i gā‘ib dir etdiler ma‘nāsına (sŷ-i men) benim cānıma (yek)

‘adedde bir ma‘nāsına (gūş) kāf-ı fārsiyye-yi memdūdeniñ zammıyla kulaḳ ma‘nāsına

-maḥşŷl-i rubā‘-i-i şānī- dün gece gül-istānda derd [ü] hicrāndan eşk-efşān

oldum idi gülden bûy-ı dil-cûyuñ gelip ‘aqlımı alıp gitdi dīvāne oldum
 çünki gül ile cemālîñ vaşfindan bir söz söyledim ve ‘ayān u beyān eyledim bûlbûller
 bir bir benim cānıma teveccüh edip oldular hayrān ya‘nî bunlara dañi te‘şîr etdi o
 vaşf
 u şān üçüncü rubā‘îniñ beyt-i evveliniñ şadr ve ibtidā ve cüz’ -i şālîşi aḥrem
 ve cüz’ -i sādîsi aḥreb ve cüz’ -i sābi‘i sālîm ve ‘arūz ile ḍarbı da ebterdir (rubā‘î)
 gāhî dāred zulfet dirhem merā – gāhî baḥşed la‘l-i tu merhem mārā – taḳṭî‘i
 gāhî dā mef‘ülün red zulfet mef‘ülün dirhem mā mef‘ülün rā fa‘
 gāhî baḥ mef‘ülün şed la‘l-i mef‘ülü tu merhem mā mefā‘ilün rā fa‘
 beyt-i şānîniñ şadr ve ibtidāsı aḥrem ve cüz’ -i şānî ile sādîsi eşterdir ve cüz’ -i şānîsi
 mekfûf ve cüz’ -i sābi‘i sālîm ve ‘arūzu maḥbûb ve ḍarbı da ebterdir - men dānistem
 çurest ḥaṭṭ gird ruḥet – kāḥir sūzed ruḥ-i tu ez ğam mārā – taḳṭî‘i men dānis
 mef‘ülün tem çures fā‘ilün t ḥaṭ gird mefā‘ilü ruḥet fe‘al kāḥir sū
 mef‘ülün zed ruḥ-i fā‘ilün tu ez ğam mā mefā‘ilün rā fa‘ (gāhî)
 bir vaḳt ve bir zamān ma‘nāsına āḥirinde olan yā vaḥdet içündür (dāred) muḫārî‘-i
 müfred-i ğā‘ibdir tutarım ma‘nāsına (zulfet) seniñ zülfüñ ma‘nāsına fā‘ildir
 (dirhem) merhem vezninde burada incitmek ve ğam-nāk etmek ma‘nāsına (mārā) biri
 (Sayfa 93)
 ma‘nāsına (baḥşed) muḫārî‘-i müfred-i ğā‘ibdir bağışlar ma‘nāsına (merhem)
 devā ve dermān ma‘nāsına (dānistem) māzî-yi mütekellim-i vaḥdedir bildim
 ma‘nāsına
 (rust) rānîñ zammıyla māzî-yi müfred-i ğā‘ibdir bitdi ma‘nāsına (ḥaṭṭ) dil-berîñ
 yüzünde zāḥir olan tāze şaḳal ma‘nāsına (gird) kāf-ı fārsiyyeniñ kesri
 ve rānîñ sūkūnuyla çevre vü ṭaraf ma‘nāsına (ki) ḥarf-i beyān (āḥir) burada
 taḳrîr ü te‘kîd ifāde eder (sūzed) muḫārî‘-i müfred-i ğā‘ib yaḳar ve yandırır
 ma‘nāsına

muta‘addīdir (ruḥ-i tu) fā‘il (ez ğam) mef‘ūlun bihi ğayr-ı şarīḥ (mārā) mef‘ūlun bihi
-maḥşūl-i rubā‘ī-i şālīş- bir zamān zūlfūn bizi derde giriftār eder incidir bir vaqt
la‘l gibi olan lebiñ bize merhem ü dermān eder ben bildim çünkü yañağın
eṭrāfında tāze ḥaṭṭıñ bitdi seniñ ruḥuñ ğam u elemden bizi yaķar ve yandırır (beyt)
ḥaṭṭ eger bir mūy ise ‘ayn zararlır çeşmeme – gerçi kim efkendeyiz ḥayrān rūy
sādeyiz (beyt) seni ‘azl etmek için salṭanat ḥüsnüñden - yüzüne karşı
mühim ḥaṭṭ-ı hümāyūn geliyor – bundan soñra baḥr-ı hezeciñ müteferri‘ātından
aḥreb
kısmından olan rubā‘iyyātın beyānına şürū‘ olunur (emmā rubā‘iyyāt-ı kısıp-ı aḥreb)
imdi
aḥreb kısmının rubā‘īleri on iki kısımdır (rubā‘ī) çūn ḳadd-i tu baḥr āmed
ey sīm-endām - şad dil-şude ḥāk-i reh şeved der her kām - şadr ve ibtidāsı aḥreb
ve cüz’-i şānī ve sābi‘i sālīm ve cüz’-i şālīşi aḥrem ve cüz’-i sādisi maḳbūz ve ‘arūz
ile
ḳarḃı da ezellidir taḳṭī‘i çūn ḳadd-i mef‘ūlū tu baḥr āmed mefā‘ilūn
ey sīmen mef‘ūlūn dām fā‘ şad dil-şu mef‘ūlū de ḥāk-i reh
mefā‘ilūn şeved der her mefā‘ilūn kām fā‘ beyt-i şānīniñ şadr ve ibtidā ve cüz’-i
şālīşi aḥreb ve cüz’-i şānī ve sābi‘i sālīm ve cüz’-i sādisi meḳfūf ve ‘arūzu ehtem
ve ḳarḃı da ezellidir – ez ca‘d-i tu ger āred yek şemme şimāl – ez ‘āşık-ı şūrīde
rubāyed ārām – taḳṭī‘i ez ca‘d-i mef‘ūlū tu ger āred mefā‘ilūn yek şemme
mef‘ūlū şimāl fe‘ūl ez ‘āş mef‘ūlū ḳ-ı şūrīde mefā‘ilū rubāyed ā
mefā‘ilūn rām fā‘ (çūn) edāt-ı şartdır (ḳadd) boy ma‘nāsına (baḥr-āmed)
(sayfa 94)
muzāri‘-i müfred-i ğā‘ibdir şalınır ma‘nāsına (ey) ḥarf-i nidādır (sīm-endām)
vaşf-ı terkībīdir gümüş cisimle ma‘nāsına maḥbūbuñ aḳ u berrāḳ ve nāzūk-terīninden
kināyedir (sīm) cīm vezninde ma‘deniyyātdan gümüş ma‘nāsına (endām) cism

ü beden ma'nāsına (şad) 'adedde yüz ma'nāsına (dil-şude) *biḥisebü'l-luġa*⁶¹ gönlü
 gitmiş demektir emmā isti'mâlde 'âşık ma'nāsınadır ki gönlü cānān elinde
 olup kendi taşarrufunda degildir (ḥāk) toprak (şevd) olur (kām)
 kāf-ı fārsiyye ile ḥaṭve ve adım ma'nāsına (ca'd) cīmiñ fethiyle şıfat-ı müşebbehdir
 şî're ya'nî kıle şıfat olur şî'r-i ca'd derler muca'ad ma'nāsına zencîr şeklinde
 olan şaçda müşte'mildir gāh olur ki mevşūfunu ḥazf edip kendini
 maḳāmına iḳāmet ederler bundaki gibi (ger) edāt-ı şartdır (āred) muzāri'-i
 müfred-i ġā'ib getirir ma'nāsına fi'l-i şartdır (şemme) cüz'î ve bir miḳdār (şimāl)
 şīn-i mu'cemeniñ fethiyle cenūb muḳābilidir ki muzāf-ı maḥzūfdur bād-ı şimāl ya'nî
 şimāl semtinden esen rüzgār demektir yā şarḳî yā ġarbî olur rub'dā'ire
 risālelerinde ve sā'irlerde şüretleri gösterilmiştir ama kesre ile olan şimāl
 şol cānib ma'nāsına ki yemīn muḳābilidir (şūrīde) ism-i mef'uldür dīvāne
 ma'nāsına (rubāyed) rāniñ zammıyla muzāri'-i müfred-i ġā'ibdir ḳapar ma'nāsına
 (ārām)
 rāḥat ma'nāsına –maḥşūl-i rubā'î-i evvel- eger şallanırsañ ya'nî şallanarak
 yürürseñ ey sīm-endām dil-dār yüz 'âşıkıñ her adımda ḥāk-i rehiñ olurlar eger bād-ı
 şimāl seniñ ca'dıñ būyundan getirirse bir miḳdār yüz 'âşık-ı şūrīdeden
 ārām ve ḳarārı ḳapar – ikinci rubā'īniñ beyt-i evveliniñ şadr ve ibtidāsı aḥreb ve
 cüz'-i
 sānî ve sābi'i sālīm ve cüz'-i sālīs aḥrem ve cüz'-i sādīs maḳbūz ve 'arūz ile
 ḍarbı da ebterdir (rubā'î) ber ḥāk-i rehet her dem ruḥ mî-sāyem - ze ān rüşenî-i
 başar hemî efzāyem – taḳṭî'i ber ḥāk-i mef'ülü rehet her dem mefā'ilün
 ruḥ mî sâ mef'ülün yem fa' zâ rüşe mef'ülü nî-i başar mefā'ilün
 hemî efzâ mefā'ilün yem fa' beyt-i sānîniñ şadr ve ibtidāsı aḥreb ve cüz'-i (sayfa 95)
 sānîsi maḳbūz ve cüz'-i sālīs ve sādīs mekfūf ve cüz'-i sābi'i sālīm ve 'arūzu

⁶¹ Dil açısından.

ehem ve darbı da ebterdir – bâşed ki ze der derâyî ez gevher eşk - miḥnet-kede-yi ḥvîş

hemî ârāyem – taḳṭî'î bâşed ki mef'ülü ze der derā mefā'ilün yî ez gevhe

mefā'ilü reşk fe'ül miḥnet ke mef'ülü deyi ḥvîş mefā'ilü

hemî ârā mefā'ilün yem fa' (ber ḥāk-i rehet) seniñ yoluñuñ toprağı üzerine

(her dem) her zamān (ruḥ) yañak ma'nāsına (mî-sāyem) muzāri'-i mütekellim-i vaḥdedir

soruyorum ma'nāsına (rūşenî) rā'-ı memdūdeniñ zammıyla ışıķ u aydınlık ma'nāsına

(başar) göz ma'nāsına (hemî efzāyem) muzāri'-i mütekellim-i vaḥdedir artırıyorum

ma'nāsına (bâşed) ola ma'nāsına (ki) ḥarf-i beyān (ze der) kapıdan ma'nāsına

(derâyî) muzāri'-i müfred-i muḥāṭab içeri gelesin ma'nāsına (miḥnet-kede-yi ḥvîş)

kendi miḥnet mekânımı ya'nî ḥānemi çünki (kede) kāfiñ fethiyle zarf-ı mekândır

mey-kede vü büt-kede gibi mey yeri ve büt mekânı demekdir (hemî ârāyem) muzāri'-i

mütekellim-i vaḥdedir zînetlendiriyorum ma'nāsına –maḥşül-i rübā'î-i şānî- ḥāk-i rehiñe

her dem yüz sürüyorum andan çeşmimiñ rūşenālığını ziyāde ediyorum ola ki teşrîf

edesin diye kendi ğam-ḥānemi cevher gibi gözyaşından tezyîn ediyorum ya'nî

çeşmim ol kadar cevher saçıyor ki teşrîfiñde seni cevhere ğark edecekdir derd-i

hicrānla keşret giryānından kināyedir – üçüncü rübā'îniñ beyt-i evveliniñ şadr ve ibtidā

ve cüz'-i şālîşi aḥreb ve cüz'-i şānîsi sālīm ve cüz'-i sādisi maḥbūz ve cüz'-i sābi'î

mekfûf ve 'arūz ile darbı da mecbûrdur (rubā'î) bīmār-ı tuem cānā ḥālem be-niger

çün behr-i tu cān dihem be-ḥākem be-guzer – taḳṭî'î bīmār-i mef'ülü tuem cānā mefā'ilün

ḥālem be mef'ülü niger fe'al çün behr-i mef'ülü tu cā dihem mefā'ilün

be-ḥākem be mefā'ilü guzer fe'al beyt-i şānîniñ şadr ve ibtidāsı aḥreb

ve haşvleriñ cümlesi mekfûf ve ‘arûzu ehtem ve darbı da mecbûrdur
ẖvāhī şevī āgāh ze hāl-i dil-rīş – bīn çihre-i men ġarķa be-ẖūn-āb ciger-
takṭī‘i ẖvāhī şe mef‘ūlü viāgāh mefā‘īlü ze hāl-i di mefā‘īlü l-rīş
fe‘ūl bī çihre mef‘ūlü yi men ġarķa mefā‘īlü be-ẖūn-āb mefā‘īlü (sayfa 96)
ciger fe‘al (bī-mār-ı tuem) seniñ hasteñim (cānā) ey cān ma‘nāsına
āhirinde olan elif nidādır (hālem) benim hālime ma‘nāsına (be-niger) bā-yı te’kīd ile
emirdir nazār et baķ ma‘nāsına (behr-i tu) seniñ içün ma‘nāsına (dihem) muzāri‘-i
mütekellim-i vaḥdedir veririm ma‘nāsına (be-hākem) benim toprağıma ya’nī kabrime
(be-guzer) bā’-ı te’kīd ile emirdir geķ ma‘nāsına (ẖvāhī) muzāri‘-i müfred-i
muḥātabdır
dilersin ma‘nāsına (şevī) mişlehu olasın ma‘nāsına (āgāh) ḥāber-dār (rīş) yāre
ma‘nāsına (bīn) emrdir gör ma‘nāsına (ġarķa)
hāsız ‘arabīdir ama ‘acem hā ile isti‘māl ederler ki ‘alāmet-i nakldir ġarķ olmuş
ma‘nāsına (ẖūn-āb) kanlı şū ma‘nāsına vaşf-ı terkībīdir –maḥşūl-i
rubā‘ī-i şālīş- ben seniñ hasteñim ey cānān hālime baķ seniñ içün cān
veriyorum kabrimi ziyāret et ger dil-rīş ‘āşıkıñ hālinden ḥāber-dār olmaķ isterseñ
cigeriñ kanlı şuyuna ġarķ olmuş çehreme baķ gör ya’nī seniñ ‘āşıkıñım seniñ
içün cān veriyorum cigerimi sen kan eylediñ (ve ba‘zı ez berāy etmām īn
aķsām ki yekī mef‘ūlunest ki şecere-yi aḥrem gūyend ve eczāyeş bed ve ez deh nev‘
mī-gerded ve yekī mef‘ūluest ki şecere-yi aḥreb mī-ẖvānend ve eczā-yi ū nīz bed ve
ez deh
nev‘ gired der yek dā’ire nihāde-end ve şūreteş īnest) (etmām) hemzeniñ kesriyle
maşdardır tamām eylemek ma‘nāsına (ki) ḥarf-i beyān (yekī) biri ma‘nāsına
(gūyend)
muzāri‘-i cem‘-i ġā’ibdir derler ma‘nāsına (ve eczāyeş) daḥi o şecereniñ cüz’leri
ma‘nāsına zāmīr şecereye rāci‘dir (du ez deh) ‘adedde on iki ma‘nāsına

(mī-gerded) kāf-ı fārsiyyeniñ fethiyle muzāri‘-i müfred-i ġā’ibdir gerdīdenden taḥavvül ya’nī

döñmek ki şuden ma’nāsınadır pes mī-gerded mī-şevved demek olur ki kıyāsıdır

eger geştenden aḥz olunursa ḥilāf kıyāsıdır –maḥşül-i terkīb- daḥi

bu fenniñ üstādlarından bazıısı bu kısımların tamāmını zabt içünki biri mef’ülündür

aña şecere-yi aḥrem derler ve anın cüz’leri on iki nev’ olur ve biri mef’ülüdür ki

aña şecere-yi aḥreb derler ve anın cüz’leri on iki nev’ olur ve bu yigirmi dört

(sayfa 97)

nev’i bir dā’irede koyup ‘ayān u beyān etmişlerdir ve anın şüreti budur

Tablo 7. : Şecere-yi aḥrem ve şecere-yi aḥreb

evvelā şecere-yi aḥrem veznleri on ikidir (evvelki) 1 mef’ülün 2 mef’ülün

3 mef’ülü 4 fe’ül 1 aḥrem 2 aḥreb 3 aḥreb 4 ehtem (ikinci)

1 mef’ülün 2 mef’ülü 3 mefā’ilü 4 fe’ül 1 aḥrem 2 aḥreb 3

mekfûf 4 ehtem (üçüncü) 1 mef'ülün 2 mef'ülün 3 mef'ülü 4
fe'al 1 aḥrem 2 aḥrem 3 aḥreb 4 mecbûb (dördüncü) 1 mef'ülün 2
fâ'ilün 3 mefâ'ilü 4 fe'ül 1 aḥrem 2 eşter 3 mekfûf 4 ehtem
(beşinci) 1 mef'ülün 2 mef'ülün 3 mef'ülün 4 fâ' 1 aḥrem 2 aḥrem
3 aḥrem 4 ezell (altıncı) 1 mef'ülün 2 mef'ülü 3 mefâ'ilün 4 fâ'
1 aḥrem 2 aḥreb 3 sâlim 4 ezell (yedinci) 1 mef'ülün 2 mef'ülü 3
mefâ'ilü 4 fe'al 1 aḥrem 2 aḥreb 3 mekfûf 4 mecbûb (sekizinci)
(sayfa 98)

1 mef'ülün 2 fâ'ilün 3 mefâ'ilün 4 fâ' 1 aḥrem 2 eşter 3 sâlim
4 ezell (toğuzuncu) 1 mef'ülün 2 mef'ülün 3 mef'ülün 4 fâ' 1 aḥrem
2 aḥrem 3 aḥrem 4 ebter (onuncu) 1 mef'ülün 2 mef'ülü 3 mefâ'ilün
4 fâ' 1 aḥrem 2 aḥreb 3 sâlim 4 ebter (on birinci) 1 mef'ülün
2 fâ'ilün 3 mefâ'ilü 4 fe'al 1 aḥrem 2 eşter 3 mekfûf 4 mecbûb
(on ikinci) 1 mef'ülün 2 fâ'ilün 3 mefâ'ilün 4 fâ' 1 aḥrem
2 eşter 3 sâlim 4 ebter bundan soñra şecere-yi aḥreb vezinleri beyân olunur ki
on ikidir (evvelki) 1 mef'ülü 2 mefâ'ilün 3 mef'ülün 4 fâ' 1 aḥreb
2 sâlim 3 aḥrem 4 ezell (ikinci) 1 mef'ülü 2 mefâ'ilün 3 mefâ'ilün
4 fâ' 1 aḥreb 2 maḳbûz 3 sâlim 4 ezell (üçüncü) 1 mef'ülü
2 mefâ'ilün 3 mef'ülü 4 fe'ül 1 aḥreb 2 sâlim 3 aḥreb 4 ehtem
(dördüncü) 1 mef'ülü 2 mefâ'ilü 3 mefâ'ilün 4 fâ' 1 aḥreb
2 mekfûf 3 sâlim 4 ezell (beşinci) 1 mef'ülü 2 mefâ'ilün 3 mef'ülün
4 fâ' 1 aḥreb 2 sâlim 3 aḥrem 4 ebter (altıncı) 1 mef'ülü 2 mefâ'ilün
3 mefâ'ilün 4 fâ' 1 aḥreb 2 maḳbûz 3 sâlim 4 ebter (yedinci)
1 mef'ülü 2 mefâ'ilün 3 mefâ'ilü 4 fe'ül 1 aḥreb 2 maḳbûz
3 mekfûf 4 ehtem (sekizinci) 1 mef'ülü 2 mefâ'ilü 3 mefâ'ilün 4 fâ'
1 aḥreb 2 mekfûf 3 sâlim 4 ebter (toğuzuncu) 1 mef'ülü 2 mefâ'ilün

3 mef'ülü 4 fe'al 1 aḥreb 2 sālīm 3 aḥreb 4 mecbūb (onuncu)

1 mef'ülü 2 mefā'ilün 3 mefā'ilü 4 fe'al 1 aḥreb 2 maḥbūz

3 mekfūf 4 mecbūb (on birinci) 1 mef'ülü 2 mefā'ilü 3 mefā'ilü

4 fe'ül 1 aḥreb 2 mekfūf 3 mekfūf 4 ehtem (on ikinci)

1 mef'ülü 2 mefā'ilü 3 mefā'ilü 4 fe'al 1 aḥreb 2 mekfūf

3 mekfūf 4 mecbūb buraya kadar evzan-ı rubā'iler ta'dād u beyān olundu ki

bu yigirmi dört nev'in şüret-i takṭī'leri ebyāt-ı rubā'ıyyātda gösterildikten sonra
(sayfa 99)

dā'ire-yi mezkūreniñ derūnunda daḥi bu iki kısmiñ on ikişer nev'iniñ şüret-i
eczāları taḥrīr olundu bundan sonra dā'ire-i evveldeki üç baḥrden ikincisi
olan baḥr-ı recez beyān olunur (baḥr-ı recez) recez fethateynle luḡatda ditremek
ma'nāsınadır ve işṭilāḥda bir baḥriñ ismidir ki eczāsı sekiz kere müstef'ilündür
gūyā şā'ir bu baḥriñ beytini inşād eyledikde ḳaṣr-ı ebyātından ditredigi veche
teşbīḥ olmuştur ki on beş beyti vardır (muṣemmen-i sālīm) evvelki sekiz cüz'lü
cemī'

eczāsı ezāḥīfden sālīm olarak vezn-i aṣliyyesi üzere gelmiştir (beyt)

ey zindegānī baḥş men la'l-i şeker guftār-i tu – der ārzū-yı murdenem ez ḥasret-i
dīdār-i tu

taḳṭī' i ey zindegā müstef'ilün nī baḥş men müstef'ilün la'l-i şeker müstef'ilün

guftār-i tu müstef'ilün der ārzū müstef'ilün yi merdenem müstef'ilün ez ḥasret-i

müstef'ilün dīdār-i tu müstef'ilün (ey) ḥarf-i nidā münādāsı maḥzūfdur

ey nigār demektir (zindegānī baḥş) zevḳ u şafā bağışlayıcı ma'nāsına vaşf-ı terkībī

olarak müfredātları ma'rūfdur (la'l-i şeker guftār) āb-ı maḥbūb-ı ḥalāvet-medārdan

kināyedir ma'nā-yı türkīsi şeker sözlü leb demek olur (der ārzū-yı murdenem)

ölmeklik ārzūsundayım ma'nāsına (dīdār) vech ve görme ma'nāsına

-maḥşül-i beyt- ey la'l-i şeker guftārī baña zevḳ u şafā baḥş eden dil-dār

seniñ cemāliñ ḥasretinden ölmeklik ārzūsundayım ya‘nī öldüğümü istiyorum ki
kalmadı derd-i hicrāna şabr u qarār (museddes-i meczū‘) ikinci altı cüz’lü meczū‘
ya‘nī
cüz’-i zihāfiyla beytten iki cüz’ ḥazf olunup müseddes-i meczū‘ olmuşdur (beyt)
(ey hergizem nā-refte ez pīş-i nazar – rūzī be-çeşm-i merḥamet sūyem niger)
taḳṭī‘i ey hergizem müstef‘ilün nā-refte ez müstef‘ilün pīş-i nazar müstef‘ilün
rūzī be-çeş müstef‘ilün m-i merḥamet müstef‘ilün sūyem niger müstef‘ilün
(ey) ḥarf-i nidā münādāsı maḥzūfdur ey dil-dār demekdir (hergiz) kāf-ı fārsiyyeniñ
kesriyle hemīşe vü muttaşıl ma‘nāsına āḥirinde olan mīm *min ciḥetü’l-ma‘nā*⁶² nazar
lafzına merbūtdur (rūzī) bir gün (sūyem) benim tarafıma niger nūnuñ kesri (sayfa
100)
ve kāfiñ fethiyle emrdir baḳ ma‘nāsına –maḥşul-i beyt- ey zıll-i ḥayālī hemīşe
muttaşıl gözümüñ öñünden gitmeyen dil-dār bir gün merḥamet gözüyle benim
tarafıma
nazar et (murabba‘-i meşṭūr) üçüncü dört cüz’lü ya‘nī şeter ile beytiñ nısfı
ḥazf olunup dört cüz’lü üzerine beyt binā olunmuşdur ki buña murabba‘ derler (beyt)
‘āşık şudem ber dil-berī - sengīn dilī sīmīn-berī - taḳṭī‘i ‘āşık şudem
müstef‘ilün ber dil-berī müstef‘ilün sengī dilī müstef‘ilün sīmī berī
müstef‘ilün (şudem) māzī-yi mütellim-i vaḥdedir oldum ma‘nāsına (ber dil-berī)
bir güzel maḥbūba ma‘nāsına (sengīn-dilī) luḡatda bir taş göñüllü ma‘nāsına
ammā isti‘mālde bī-rahm ü bī-şefkat ma‘nāsınadır çünkü (seng) taş
ve āḥirinde olan yā nisbet ve nūn anı mü’ekkeddir (dil) göñül ma‘nāsına āḥirinde
olan yā vaḥdet içündür (sīmīn-berī) nāzūk genc tāze civāndan kināyedir
aşda vaşf-ı terkībīdir bir gümüş göğüslü ma‘nāsına çünkü (sīm) gümüş
ma‘nāsına yā nisbet ve nūn anı mü’ekkeddir (ber) göğüs āḥirinde olan yā vaḥdet

⁶² Anlam açısından .

içündür –maḥşûl-i beyt- ‘âşık oldum bir dilbere bir sengin dil sîmîn-bere
 (museddes-i maḥṭû‘-ı ‘arûz ve ḍarb) dördüncü altı cüz’lû ‘arûz ile ḍarbı
 kaṭ‘ zihâfıyla maḥṭû‘ ve bâkî cüz’leri sâlimdir (beyt) rahmî be-kun ey nâzenîn
 yek-bâre – ber ‘âşık-ı dil-ḥaste-yi bîmārî - taḫṭî‘i rahmî be-kun müstef’ ilün
 ey nâzenî müstef’ ilün yek-bārî mef’ülün ber ‘âşık-ı müstef’ ilün dil-ḥaste-yi
 müstef’ ilün bîmārî mef’ülün (rahmî be-kun) emr-i ḥâzır-ı mürekkebdır bir merḥamet
 et ma‘nâsına (ey) ḥarf-i nidâ (nâzenîn) nâza mensûb ya‘nî ziyâde nâzlı
 ma‘nâsına ki yâ nisbet ve iki nûn anı mü’ekkeddir (dil-ḥaste) mecrûḥ u yâreli
 ma‘nâsına (bîmâr) ḥaste ma‘nâsına –maḥşûl-i beyt- bir kerre merḥamet
 ü şefkat et ‘âşık-ı dil-ḥaste bîmârîña ey nâzenîn - bundan şoñra zihâflı olan beytler
 beyân olunur ebyât-ı mezkûrelerde her ne kadar zihâf var ise de ‘arûz ile
 ḍarbında olup bâkîlerinde olmadığından o beytlere sâlim derler diye bâlâda beyân
 (sayfa 101)
 olunmuşdur (ebyât-ı mezâḥif) baḥr-ı mezkûruñ zihâflı beytleri (muşemmen-i maṭvî)
 beşinci sekiz cüz’lû cemî‘ eczâsı tayy zihâfıyla maṭvîdir (beyt)
 tâ tu çu âyîne dilâ bâ-heme yek-rû ne-kunî – dîde-yi cân âyîne-yi ân ruḥ nîgû ne-kunî
 taḫṭî‘i tâ tu çu â müfte‘ilün yîne dilâ müfte‘ilün bâ heme yek müfte‘ilün
 rû ne-kunî müfte‘ilün dîde-yi cā müfte‘ilün âyîne-yi müfte‘ilün â ruḥ nî müfte‘ilün
 gû ne-kunî müfte‘ilün (tâ) mādām ma‘nâsına (çu) edât-ı teşbîḥ (dilâ) âḥirinde olan
 elif nidâdır ey gönül ma‘nâsına (bâ-heme) cümleye ma‘nâsına (yek-rû) bir yüz
 ma‘nâsına
 (ne-kunî) nefy-i müstaḫbel-i müfred-i muḥâṭab etmezsin ma‘nâsına (dîde-yi cân) cân
 gözü
 ya‘nî kalb gözü dîde-yi başiret ma‘nâsına (âyîne) fârsîde ve türkîde daḥi
 müsta‘meldir ‘arabîde mirât ü secencel ve türkîde gözgü derler (nîgû) iyi
 -maḥşûl-i beyt- ey gönül mādāmki âyîne gibi cümleye bir yüz göstermezsin

cān gözüne o güzel yüzü āyīne etmezsin ya ‘nī āyīne gibi cümleye bir yüz
göstermedikçe çeşm-i cānı açıp mirāt-ı mücellā gibi olan cemāl-i cānānı anıñla
temāşā vü seyrān edemezsin dīde-yi ten ile çeşm-i cān miyānında perde vü hicāb
firāvāndır

eger anlar ref‘ olursa ikisi ol zamān seyyān ve yeksān olup ḥaḳāyık-ı eşyā kemāhī
‘ayān u beyān olur cihāna vaḥdetle nazar eder (mısrā‘) ‘ālem hemān bir yüzdendir
gören anı ḥayrān ḳamu (beyt) bir güzel yüzdür dizilmiş aña yüz biñ gözgüler
seyrān eder ‘ārif o gözgülerde hep bir yüz güler (muşemmen-i maṭvī-i maḥbūn-ı
‘arūz

ve ḍarb) altıncı sekiz cüz’lü şadr ve ibtidā ve ḥaṣviñ birer cüz’leri ṭayy ziḥāfiyla
maṭvī ve ‘arūz ile ḍarb ve ḥaṣviñ birer cüz’leri daḥi ḥabn ziḥāfiyla maḥbūndur
(beyt) ey ze tu kūh kūh-i ḡam ber dil-i mübtelā-yı men – nīst murād-ı ḥatīret
cuz ḡam u cuz belā-yı men – taḳṭī‘i ey ze tu kū müfte‘ilün h kūh-ı ḡam mefā‘ilün
ber dil-i müb müfte‘ilün telā-yı men mefā‘ilün nīs murā müfte‘ilün d ḥatīret
mefā‘ilün cüz ḡam u cüz müfte‘ilün belā-yı men mefā‘ilün (ey) ḥarf-i nidā
münādāsı maḥzūfdur ey dil-dār demekdir (kūh) ṭaḡ (cuz) cīmiñ zammıyla ḥarf-i
(sayfa 102)

istişnādır ḡayr ma‘nāsına -maḥşūl-i beyt- ben ‘āşık-ı mübtelānıñ göñlüne senden
ḡam u elem ṭaḡlar gibi gelir seniñ göñlünün murādı benim ḡam ve belāmıñ ḡayrı
degildir
ey nigār ya‘nī seniñ istediḡiñ benim böyle ḡamda ve elemde olmaḳlıḡımdır
(muşemmen-i

maḥbūn-ı maṭvī-i ‘arūz u ḍarb) yedinci sekiz cüz’lü şadr ve ibtidā ve ḥaṣviñ birer
cüz’leri

ḥabn ziḥāfiyla maḥbūn ve ‘arūz ile ḍarb ve ḥaṣviñ birer cüz’leri daḥi ṭayy
ziḥāfiyla maṭvīdir (beyt) fiḡān kunān her seḥerī be-kūy-i tu mī-guzerem -
çu nīst reh sūy-i tuem be-bām u der mī-nigerem - taḳṭī‘i fiḡā kunā mefā‘ilün

her şehērī müfte‘ilün be-kūy-i tu mefā‘ilün mī-guzerem müfte‘ilün çu nīs reh
mefā‘ilün sūy-i tuem müfte‘ilün be-bām der mefā‘ilün mī-nigerem müfte‘ilün
(figān kunān) kāfiñ zammıyla mübālağa ile feryād ederek ma‘nāsına āhırinde olan
elif ve nūn edāt-ı şıfatdır (her şehērī) her şabāḥ (be-kūy-i te) seniñ maḥalleñe
(mī-gezerem) muzāri‘-i mütekellim-i vaḥde geçiyorum ma‘nāsına (bām) kām
vezninde
saḳf dārīñ taşra taraflına ‘arabīde saḥ ve türkīde tam denir (der) kapı
(mī) edāt-ı ḥāl (nigerem) nūnuñ kesri ve kāfiñ fetḥiyle muzāri‘-i mütekellim-i
vaḥdedir baḳarım ma‘nāsına -maḥşul-i beyt- her şabāḥ ziyāde feryād
u figān ederek seniñ maḥalleñe geçiyorum çünki baña seniñ cānibiñe yol yoḳdur bām
ve derīñize baḳıyorum ya‘nī seni göremeyince ḥāneñize nazarla mütesellī oluyorum
(muşemmen-i cüz’-i āḥir ḥaşv-i maḥbūn ve bākī-i maṭvī) sekizinci sekiz cüz’lū
ḥaşvleriñ
cüz’-i āḥirleri ḥabn zihāfıyla maḥbūñ ve bākī cüz’leri tayy zihāfıyla maṭvīdir (beyt)
derd-i merā çāre mekun ki men be-derd-i tu ḥuşem – ger be-kuşī vu ne-kuşī ze ḥukm-
i
tu ser ne-keşem – taḳṭī‘i derd-i merā müfte‘ilün çāre mekun müfte‘ilün ki men be-der
mefā‘ilün d-i tu ḥuşem müfte‘ilün ger be-kuşī müfte‘ilün vu ne-kuşī müfte‘ilün
ze ḥukm-i tu mefā‘ilün ser ne-keşem müfte‘ilün (derd-i merā) benim derdime
(mekun)
nehy-i ḥāzırdır etme ma‘nāsına (ki) ḥarf-i ta‘līl (men) ben (ger) edāt-ı şart
(be-kuşī) bā-yı te’kīd ile muzāri‘-i müfred-i muḥātabdır öldürürsün ma‘nāsına
(Sayfa103)
(ne-kuşī) nefy-i müstaḳbel-i müfred-i muḥātab öldürmezsin ma‘nāsına (ze ḥukm-i tu)
seniñ ḥükmüñden (ser) baş (ne-keşem) nefy-i müstaḳbel-i mütekellim-i vaḥdedir
çekmem
ma‘nāsına –maḥşul-i beyt- benim derdime çāre vü dermān etme zīrā ben seniñ derdiñ

ile hoş ve rāḥatım eger öldürürseñ ve eger öldürmezsen seniñ ḥükmüñden baş çekmem

ya 'nī her ne murādıñ olursa nīk u bedb[ī]n ben andan hoşnūd u rāzīyim ḥükm ü fermān

seniñdir cümlesi hoşdur – beyt – eger ağlat eger güldür gerek dirgür gerek

öldür - 'aşık yūnus saña kuldur luṭfuñ da hoş ḳahrıñda hoş (muṣemmen-i maṭvī-i

maḥbūn-ı maḳtū' -ı 'arūz ve ḍarb) toḳuzuncu sekiz cüz' lü ṣadr ve ibtidā ve ḥaṣvīñ

birer cüz'leri ṭayy zihāfıyla maṭvī ve ḥaṣvīñ birer cüz'leri ḥabn zihāfıyla maḥbūn

ve 'arūz ile ḍarbı da ḳaṭ' zihāfıyla maḳtū' dur (beyt) serv ne-ḥ'ānemet ki

ū nīst bedīn ra' nāyī - māḥ ne-gūyemet ki meh nīst bedīn zībāyī - taḳṭī' i serv ne-ḥ'vā

mūfte' ilün nemet ki ū mefā' ilün nīs bedī mūfte' ilün ra' nāyī mef' ūlün māḥ ne-gū

mūfte' ilün yemet ki meh mefā' ilün nīs bedī mūfte' ilün zībāyī mef' ūlün (ne-ḥ'vānem)

nefy-i müstaḳbel-i mütekellim-i vaḥdedir söyleyemem ma'nāsına āḥirinde olan tā ḥiṭāb

içündür (ki) ḥarf-i ta' līl (ū) zāmīr-i ḡā'ib serve rāci' dir (bedīn) aşı

bā-īn olup evveline bā' -ı muvaḥḥide gelmek ile hemzesi dāla ḳalb olundu (ra' nā) ḥamrā

vezninde luḡatda maḳām-ı zemmdede ve's-sünne-i ṣu'arāda dil-ber-i ra' nā vū gül-i ra' nā

gibi maḳām-ı medḥde müsta' meldir āḥirinde olan ṣāniye maṣdariyye vāvlı zā' idedir

(negūyem) nefy-i müstaḳbel-i mütekellim-i vaḥdedir söylemem ma'nāsına āḥirinde olan tā' -ı

ḥiṭābiyyedir (zībā) elif nisbetle bezekli ve yaraşıklı ma'nāsına āḥirinde olan yā' -ı ṣāniyye

maṣdariyye vāvlı zā' idedir –maḥşul-i beyt- ben seni serve teşbīḥ edip

saña serv demem ki bu nāzūklük anda yokdur ben saña māḥ da demem ki

bu ḥūbluk bu zībāluk anda yokdur sen bu ikisinden de güzel ve a'lāsın şıḍḳī

-beyt- māha beñzetmem seni hüsniñ zevāle ermesin – encüm ne kûbbe-yi kudret-
nişān

turdukça tur (muşemmen-i maḥbûn-ı maṭvî ki munāsebet der-miyān eczâ-yı
mutekâbile mer'î

(sayfa 104)

nîst) (miyān) vasaṭ u orta ma'nāsına (mutekâbile) birbirine karşılanıcı ma'nāsına

(mer'î⁶³) ism-i mef'ûldür ri'āyet olunmuş ma'nāsına onuncu sekiz cüz'lü şadr ve
ibtidā

ve mısrâ'-ı sâniñin ḥaşviniñ biri ḥabn zihâfıyla maḥbûn bâkî cüz'leri de tayy

zihâfıyla maṭvîdir ki eczâ'-yı mutekâbile ya'nî efâ'îl ü tefâ'îlleriniñ miyânında
münāsebet

ri'āyet olunmamışdır eger olunsa mısrâ'-ı evvelîñ cüz'-i sâlişi daḥi mefâ'ilün gelmek
lâzım

idi (beyt) çi ḥuş bûd ger şebekî sūy-i ġarîbî guzerî - ze rûy-i

yārî nefesî be-ḥāl-i zāreş nigerî - taḳṭî'î çi ḥuş bûd mefâ'ilün ger şebekî

müfte'ilün sūy-i ġarî müfte'ilün bî guzerî müfte'ilün ze rûy-i yā mefâ'ilün

rî nefesî müfte'ilün be-ḥāl-i zā mefâ'ilün reş nigerî müfte'ilün (çi)

ne (ḥuş) güzel (bûd) muzâri'-i müfred-i ġā'ib olur ma'nāsına (ger) ḥarf-i

şarṭ (şebekî) bir gececik ma'nāsına āḥirinde olan kâf 'arabiyye-yi ḥarf-i

taşġir ve yā vaḥdet içündür (guzerî) kâfiñ zammıyla muzâri'-i müfred-i muḥātabdır

geçerseñ ma'nāsına fi'l-i şarṭdır (yārî) maḥabbet ve dostluk ma'nāsına

āḥirinde olan yā maşdariyyedir (nefesî) āḥirinde olan yā vaḥdet içündür

(nigerî) nūnuñ kesri ve kâfiñ fethiyle muzâri'-i müfred-i muḥātabdır baḳasın

ma'nāsına -maḥşul-i beyt- ne güzel olur bir gececik eger 'āşık-ı ġarîbiñ tarafına geçer
ve teşrîf

⁶³ Mera.

ederseñ dostluk yüzünden bir nefes hāl-i zārına bakıp görürseñ (museddes-i maṭvī)
on birinci

altı cüz'lü cümle cüz'leri ṭayy ziḥāfiyla maṭvīdir (beyt) nīst merā cuz tu nigārā digerī
- mī-nekunī hīç be-kārem nazārī - taḳṭī' i nīs merā müfte' ilün cuz tu nigā müfte' ilün
rā digerī müfte' ilün mī-nekunī müfte' ilün hīç be-kā müfte' ilün rem nazārī
müfte' ilün (nīst) yokdur (merā) baña (cuz tu) seniñ ğayrı (nigārā) elif
nidādır ey dil-ber ma'nāsına (digerī) bir ğayrı ma'nāsına āḫirinde olan yā vaḥdet
içündür (mī-nekunī) aślında nemī kunīdir ki nefy-i hāl-i müfred-i muḥātabdır şimdi
eylemezsın ma'nāsına zarūret-i vezn içündür edāt-ı hāl olan mī taḳdīm olunmuşdur
(sayfa 105)

(be-kārem) benim işime (nazārī) bir bakmak ma'nāsına āḫirinde olan yā vaḥdet
içündür

-maḥşul-i beyt- baña senden ğayrı dil-dār yokdur şimdi sen de hālime hīç bir nazar
etmiyorsun ey nigār (museddes-i maṭvī-i maḳṭū' -ı 'arūz ve ḍarb) on
ikinci altı cüz'lü şadr ve ibtidā ve ḥaşvleri ṭayy ziḥāfiyla maṭvī ve 'arūz ile
ḍarbı da ḳaṭ' ziḥāfiyla maḳṭū' dur (beyt) īn dil-i men hest be-derd-i

erzānī - tā ne-kuned bār-i diger nādānī - taḳṭī' ān dil-i men müfte' ilün hest be-der
müfte' ilün derzānī mef'ülün tā ne-kuned müfte' ilün bār-ı diger müfte' ilün nādānī
mef'ülün (īn dil-i men) bu benim gönlüm ma'nāsına (hest) vadır ma'nāsına

(erzān) lāyık u müsteḥaḳ ma'nāsına āḫirinde olan yā maşdariyyedir (tā) edāt-ı
ta'līl (ne-kuned) nefy-i müstaḳbel-i müfred-i ğā'ib eylemez ma'nāsına (bār-ı diger)
bir daḫi

(nādānī) cāhillik ma'nāsına (maḥşul-i beyt) benim bu gönlümün derde
erzānlığı vardır bir daḫi cāhillik etmesin içün ya'nī benim bu gönlüm derde sezā
vü lāyık u müsteḥaḳdır bunu çekmesin ki bir daḫi nādānlık edip böyle bir şey'ine
giriftār

olmaya (museddes-i maḥbūn) on üçüncü altı cüz'lü cemī' eczāsı ḥabn ziḥāfiyla

maḥbūndur (beyt) kunūn ki kereded ez behār-i ḥuṣ hevā – fuzūn şevved be-her dil
enderūn hevā – taḳṭī' i kunūn ki ker mefā' ilūn dedez behā mefā' ilūn r-i ḥoş hevā
mefā' ilūn füzū şevved mefā' ilūn be-her dilen mefā' ilūn derū hevā mefā' ilūn (kunūn)
kāfiñ zammıyla şimdi ma' nāsına (ki) ḥarf-i beyān (kerded) kāf-ı fārsiyyeniñ fethiyle
muzāri' -i müfred-i ġā' ibdir olur (ez behār) mef' ulūn bih ġayr-ı şarīḥ (ḥuṣ) mef' ul
(hevā) semā vezninde fā' ildir ki 'anāşır-ı erba' a aḳsāmından kürre-yi nārdan aşağı ve
māh

u türābdan yukarı cirm-i basīṭ ve ḥār u raṭb u şeffāf u müteḥarrikdir (fuzūn) fāniñ
zammıyla ziyāde (şevved) olur (be-her dil) her gönülde ma' nāsına ḥarf-i bā zarfiyyet
içün

olup enderūn anı mü' ekkedir (hevā) hāniñ fethi ve elifiñ kaşrıyla
bir nesneye meftūnluga denir ki 'aşk ma' nāsına ismdir -maḥşul-i beyt-
şimdi ki bu bahārın eşerinden hevā ḥoş olur her gönülde 'aşk füzūn olur ya' nī
(sayfa 106)

her gönül fāşl-ı bahārda zevk ü şevk ile ġuşād olur ḥuṣūşā 'āşıkñ gönlü
(museddes-i maṭvī-i maḥbūn) on dördüncü altı cüz' lü şadr ve ibtidāsı tayy
ziḥāfiyla maṭvī bākī cüz' lerinde ḥabn ziḥāfiyla maḥbūndur (beyt) ger berehed dil-i
men ez hevā-yi tu – kū digerī ki dil dihem becāy-i tu – taḳṭī' i ger berehed müfte' ilūn
dil-i menez mefā' ilūn hevā-yi tu mefā' ilūn kū digerī müfte' ilūn ki dil dihem
mefā' ilūn becāy-i tu mefā' ilūn (ger) edāt-ı şartdır (be-rehed) bā' -ı te' kīd ile
muzāri' -i müfred-i ġā' ib ḥalāş olur kırtulur ma' nāsına (kū) kanı nerede
ma' nāsına (digerī) bir ġayrı (ki) ḥarf-i beyān (dihem) dālñ kesriyle muzāri' -i
mütekellim-i vaḥdedir veririm ma' nāsına (becāy-i tu) seniñ yeriñe –maḥşul-i
beyt- eger gönlüm seniñ 'aşkıñdan fāriğ ü ḥalāş olarak senden
geçse kanı ve nerede bir ġayrısı ki seniñ yeriñe aña gönül vereyim ya' nī meşeliñ nā-
yāb

olduğundan senden ḥalāṣ muḥāl demektir (murabba‘-ı maṭvī) on beşinci
dört cüz’lū cemī‘ eczāsı tayy ziḥāfıyla maṭvīdir (beyt) ey leb-i
tu merhem-i men – ve ey ḡam-ı tu mātem-i men – taḳṭī‘i ey leb-i tu müfte‘ilün
merhem-i men
müfte‘ilün vey ḡam-ı tu müfte‘ilün mātem-i men müfte‘ilün (mātem) aślında ism-i
mekāndır ricāl ü nisvānıñ ḥüzn ü muṣībet zammında cem‘iyyet ve dernegine yāḥūd
genc
ü tāze nisvān dernegine derler burada mecāzen muṣībet ve yās murāddır –maḥşül-i
beyt- ey nigār seniñ lebiñ benim derdime merhem ü dermāndır ve ḡamıñ benim
muṣībet
ü yāsımdır (baḥr-ı remel) dā‘ire-yi evvelde olan üç baḥrden üçüncüsü remeldir ki
luğatda leng ile yürümek ma‘nāsınadır ve ıstılāḥda bir baḥriñ ismidir ki vezni
sekiz kerre fā‘ilātün cüz’lerinden mürekkebdır iki sebeb-i ḥafīf ortasına bir veted-i
mecnū‘ koşulup yürümek bulunduğıçün tesmiyye olunmuşdur ki on dört nev‘
beyti vardır (muṣemmen-i sālim) evvelki sekiz cüz’lū ve cümlesi sālimdir (beyt)
her kesī der pāy-i gul dāmen-keṣān bā-gul-‘izārī - men nişeste der nazar ḥārī
vü der dil ḥārḥārī - taḳṭī‘i her kesī der fā‘ilātün pāy-i gul-dā fā‘ilātün
(sayfa 107)
men keṣā bā fā‘ilātün gul-‘izārī fā‘ilātün men nişeste fā‘ilātün
der nazar ḥā fā‘ilātün rī vü der dil fā‘ilātün ḥārḥārī fā‘ilātün
(her kesī) her bir kimse (der pāy-i gul) gülün dibinde (dāmen) etek (keṣān) kāfiñ
fethiyle çekerek (gul-‘izārī) bir gül yañaqlı dil-ber ma‘nāsına āḥirinde olan
yā vaḥdet içündür (men) ben (nişeste) nūnuñ kesriyle ism-i mef‘ül oturmuş
ma‘nāsına (der nazar) nazarda (ḥārī) bir diken (der dil) gönülde (ḥārḥār)
mürekkeb olarak gönülde olan elem ü ḡam āḥirinde olan yā vaḥdet içündür
-maḥşül-i beyt- herkes gül-istānda birer gül-‘izār gül-fidānıñ dāmenini çekerek

‘ayş u ‘işretde ferāḥ-nāk şādān ben oturmuşum nazarımda ḥār ve gönlümde de ḥārḥār
 ya‘nī herkesiñ gül gibi birer dil-berleri var benim hişşeme düşen ḥār (muşemmen-i
 maḳşūr-ı ‘arūz ve ḍarb) ikinci sekiz cüz’lü ‘arūz ile ḍarbı da ḳaşr zihāfıyla
 maḳşūr ve bāḳīlerde selmdir ya‘nī dördüncü ve sekizinci cüz’lerinden ḳaşr ile nūn
 düşüp ve tā iskān olunup fā‘ilātü ḳaldıḳda fā‘ilān cüz’üne naḳl olunmuş
 ve bāḳī cüz’leri aşl üzere fā‘ilātün gelmiştir (beyt) rūz-i mārā sāḥt
 çūn şeb tīre ān māh ez firāk - çend sūzīm ez firāk āh ez firāk -
 taḳṭī‘i rūz-i mārā fā‘ilātün sāḥ çūn şeb fā‘ilātün tīre āmā fā‘ilātün
 hez firāk fā‘ilān çend sūzī fā‘ilātün mez firākā fā‘ilātün
 hez firākā fā‘ilātün hez firāk fā‘ilān (rūz-i mārā) bizim günümüzü (sāḥt)
 māzī-yi müfred-i ḡā’ibdir düzdü (çūn) ḥarf-i teşbīḥ (şeb) gece (tīre) bulanık
 u mütekkedir (sūzīm) muzāri‘-i mütekellim *ma‘l-ḡayr*⁶⁴ yanarız (firāk) kitāb
 vezninde
 ayrılmaḡa derler ki ismdir –maḥşūl-i beyt- bizim günümüzü ḳarañu gece gibi
 etdi siyāḥ firāk hicrānından o māh niçe bir yanalım bu firākdan āh āh āh
 (muşemmen-i
 maḥzūf-ı ‘arūz ve ḍarb) üçüncü sekiz cüz’lü ‘arūz ile ḍarbı ḥazf
 zihāfıyla maḥzūf bāḳī cüz’leri de sālimdir ya‘nī dördüncü ve sekizinci cüz’lerinden
 ḥazfla sebep-i ahīri düşüp fā‘ilā ḳaldıḳda fā‘ilün cüz’üne naḳl olunmuş (sayfa 108)
 ve bāḳīleri olarak fā‘ilātün gelmiştir (beyt) ger bedānī ḳıymet-i yek-tār mūy-i
 ḥvīş rā – key diḥī ber-bād ca‘d-i müşk-būy-i ḥvīş rā – taḳṭī‘i ger bedānī
 fā‘ilātün ḳıymet-i yek fā‘ilātün tār mūy-i fā‘ilātün ḥvīş rā fā‘ilün
 key diḥī ber fā‘ilātün bād ca‘d-i fā‘ilātün müşk-būy-i fā‘ilātün ḥvīş rā
 fā‘ilün (ger) edāt-ı şarṭ (bedānī) bā-yı te’kīd ile muzāri‘-i müfred-i muḥāṭab

⁶⁴ Diğerleriyle.

bilirsin ma'nāsına (yek) bir (tār) kıl u tel (mūy) saç (ḥ'īṣ) kendi (rā) edāt-ı mef'ul (key) kaçan

ve ne zamān (dihī) dālīñ kesriyle muzāri'-i müfred-i muḥātabdır verirsın ma'nāsına (bād) rūz-gār (ca'd) zencir şeklinde olan saç diye beyān olundu (muşk-būy) vaşf-ı terkībīdir misk

koşulu ma'nāsına -maḥşul-i beyt- eger sen kendi müyuñuñ bir kılınıñ kadir ü kıymetini bileydiñ kendi misk koşulu ca'dıñı ne zamān bāda verirdiñ vermezdiñ hīç bir zamān

(museddes) dördüncü altı cüz'lü cümle eczāsında sālimdir (beyt) şūḥ

çeşmī tīz-ḥışmī tund ḥūyī - ez heme ḥūbān fuzūnī der nigūyī - taḳṭī'i şūḥ

çeşmī fā'ilātün tīz-ḥışmī fā'ilātün tund-ḥūyī fā'ilātün ez heme ḥū

fā'ilātün bā-füzūnī fā'ilātün der-nigūyī fā'ilātün (şūḥ çeşm) yüzü

gözü açılmış bī-şerm ḥayā ve küstāḥ ma'nāsına āḥirinde ola yā ḥiṭāb

içündür (tīz-ḥışm) *serī'u'l-infi'āl ḥadīdü't-tab*⁶⁵ ma'nāsına āḥirinde olan

yā ḥiṭāb içündür (ez heme ḥūbān) cümle dil-berlerden (fuzūnī) fāññ zammıyla muzāri'-i

müfred-i muḥātabdır ziyādesin ma'nāsına (der nigūyī) güzellikde āḥirinde

olan yā maşdariyyedir –maḥşul-i beyt- şūḥ çeşm tīz ḥışm tund ḥūysun

iyilikde cümle ḥūbāndan füzūnsun (murabba') beşinci dört cüz'lü cümle eczāsı sālimdir

(beyt) çeşm ān dārem ki gāhī - efkenī sūyem nigāhī - taḳṭī'i çeşm ādā

fā'ilātün rem ki gāhī fā'ilātün efkenī sū fā'ilātün yem nigāhī fā'ilātün

(çeşm) ümīd (ān) o (dārem) muzāri'-i mütেকellim-i vaḥdedir tutarım ma'nāsına

(ki) ḥārf-i beyān (gāhī) ba'zı (efkenī) hemzeniñ zammıyla muzāri'-i müfred-i

muḥātabdır bırakırsın ma'nāsına (sūyem) benim cānibime (nigāhī) bir nazar maḥşul-i (sayfa 109)

⁶⁵ Çabuk tepki gösteren demir (sert) mizaçlı.

beyt- şu ümīdim var ki gāh gāh benim cānıma edesin nigāh (museddes-i maḫṣūr-ı
‘arūz

ve ḍarb) altıncı altı cüz’lü ‘arūz ile ḍarbı ḫaṣr zihāfıyla maḫṣūr ve bākī

cüz’leri sālimdir (beyt) bāz bŷy-i gul merā dīvāne kerd – bāz ez ‘aḫlem ṣabā bīgāne
kerd -

taḫṭī’i bāz bŷy-i fā’ilātün gül merā dī fā’ilātün vāne kerd fā’ilān

bāz ez ‘aḫ fā’ilātün lem ṣabā bī fā’ilātün gāne kerd fā’ilān (bāz) bu maḫāmda tekrār

ve mu‘āvedet ma’nāsınadır ki türkīde andan geri ve yine ve bir daḫi ile ta’bīr olunur

meṣelā yine söyle ve bir daḫi söyle diyecek yerde bāz begū derler (bŷy-i gul) gülŷñ

ḫoḫusu (merā) beni (kerd) etdi (bīgāne) yād ma’nāsına -maḫṣŷl-i beyt-

yine gül ḫoḫusu beni dīvāne etdi yine bād-ı ṣabā ‘aḫldan beni bīgāne etdi ya’nī bŷy-i

cānānı getirdikde ‘aḫlım aldı gitdi (museddes-i maḫzŷf-ı ‘arūz ve ḍarb) yedinci

altı cüz’lü ‘arūz ile ḍarbı ḫazf zihāfıyla maḫzŷf ve bākīleri sālimdir

(beyt) māndeem ez-yār dŷr u zindeem – z’īn guneḫ tā zindeem ṣermendeem -

taḫṭī’i māndeem ez fā’ilātün yār dŷr u fā’ilātün zindeem fā’ilŷn zīn

gŷneh tā fā’ilātün zindeem ṣer fā’ilātün mendeem fā’ilŷn (mānde)

ism-i mef’ŷldŷr ḫalmıṣ ma’nāsına (em) zamīr-i mŷtekellim-i vaḫdedir (zinde) zā-yı

mu‘cemeniñ kesriyle diri ma’nāsına (ze īn guneḫ) bu gŷnāhdan (tā) mādām
ma’nāsına

(ṣermende) ism-i fā’ildir utanicı ma’nāsına –maḫṣŷl-i beyt- yārdan dŷr

u hicrān zamānında ben ḫayy u zinde ḫalmıṣım bu gŷnāhdan zinde olduḡum
mŷddetde

ṣermendeyim (ebyāt-ı muzāḫif) baḫr-ı remeliñ zihāflı beytleri bu terkībiñ mŷfredātı

baḫr-ı hezeciñ beyt-i sādisinde beyān olundu (muṣemmen-i maḫbŷn-ı sālim-i ibtidā)
sekizinci

sekiz cüz’lü cemī’ eczāsı ḫabn zihāfıyla maḫbŷn ve ibtidāsı sālimdir (beyt)

be-çi kār āyedem ān dil ki ne der kār-i tu bāşed – gul der ān dīde hezārān ki ne bīdār-
i

tu bāşed – taḳṭī‘i be-çi kār ā fe‘ilātün yedem ā dil fe‘ilātün ki ne der kār fe‘ilātün
ri tu bāşed fe‘ilātün gül derā dī fā‘ilātün de hezārā fe‘ilātün ki ne bīdā fe‘ilātün ri tu
bāşed

fe‘ilātün (be-çi kār) ne işe (āyed) muzārī‘-i müfred-i gā‘ib gelir (sayfa 110)

ma‘nāsına āhırinde olan mīm zamīr-i mütekellim-i vaḥdedir (ki) edāt-ı rābıt şıfat

(ne-bāşed) nefy-i müstaḳbel-i müfred-i gā‘ib olmaz ma‘nāsına (gil) kāf-ı fārsiyyeniñ

kesriyle çamur ıstılāhāt-ı ācemdendir ki çamur gözüne deseler murādları

kör olsun demektir nitekim toprak başına deseler ölesin demektir

(hezārān) ‘adedde biñ ma‘nāsına olan hezārıñ cem‘idir āhırinde olan elif

ve nūn edāt-ı cem‘dir –maḥşūl-i beyt- benim ne işime gelir o gönül ki seniñ

kārında olmaya toprak olsun niçe biñ güzellere ki seniñ bīdārıñ olmaya

ya‘nī gönülüm dā‘im seniñledir ve ḥ‘āb-ı ḡafletden uyanıp seni görmeyen niçe

biñ güzller kör olsun (muşemmen-i maḥbūn-ı sālīm şadr maḥbūn-ı maḥşūr-ı ‘arūz

ve ḍarb) toḳuzuncu sekiz cüz’lü ḥaşviñ cümlesi ve ibtidāsı ḥabn zihāfıyla

maḥbūn ve şadrı sālīm ve ‘arūz ile ḍarbı ḥabn ile maḥbūn ve ḳaşr ile de

maḥşūrdur (beyt) nāzenīnī ve turā nīst ser ehl-i niyāz – nazārī kun ze ser nāz

dilem rā be-nuvāz – taḳṭī‘i nāzenīnī fā‘ilātün ve turā nī fe‘ilātün t ser eh

fe‘ilātün l-i niyāz fe‘ilān nazārī kun fe‘ilātün ze ser nā fe‘ilātün z dilem rā

fe‘ilātün be-nuvāz fe‘ilān (nāzenīnī) evvelki yā nisbet ve nūnlar anı mü’ekked ve
ikinci

yā ḥitāb içündür sen ziyāde nāzlısın ma‘nāsına (turā) saña (nīst) yokdur

(ser) heves ü meyl (ehl-i niyāz) ‘āşık ma‘nāsına (nazārī kun) emr-i ḥāzır-ı

müreккеbdır bir nazar et (ze ser nāz) nāz u şīve fikri ve ḥayālinden (dilem rā)
gönülümü

(be-nuvāz) bā-yı te’kīd ve nūnuñ zammıyla emrdır oḥşa vü talṭīf ü tatyīb edip beni

mesrūr et -maḥşūl-i beyt- sen ziyāde nāzlısın ehl-i niyāz olan ‘āşıqlara

rağbet ü meylîñ yokdur ey nigār maḳam-ı nāzdan bir nazar buyur gön̄lümü talṭîf ederek

beni sevindir yek-bār (muşemmen-i maḥbūn-ı sālīm şadr ve ibtidā maḥzūf ‘arūz maḳtū‘

ḍarb) onuncu sekiz cüz’lū şadr ile ibtidādan mā‘adā cümle eczāsı ḥabn zihāfiyla

maḥbūn şadr ve ibtidāsı sālīm ve ‘arūzu da ḥazf zihāfiyla maḥzūf ve ḍarbı da

ḳaṭ‘ zihāfiyla maḳtū‘dur ya‘nī ikinci ve üçüncü ve dördüncü ve altıncı ve yedinci

(sayfa 111)

cüz’lerinden ḥabn ile ikinci sākinler ḥazf olunup fe‘ilātün olmuş ve dördüncü

cüz’ünden ḥazf ile sebep-i āḥir düşüp fe‘ilā ḳaldıkda fe‘ilün cüz’ine naḳl olunmuş

ve sekizinci cüz’ünden ḳaṭ‘ ile sebep düşüp ve vetediñ sākini ḥazf ve müteḥarriki

iskān olunduḳda fā‘il ḳalıp fe‘ilün cüz’üne naḳl olunmuş ve evvelki ve beşinci cüz’leri

aşl üzere fā‘ilātün gelmişdir (beyt) cirm-i ḥurşīd çu ez ḥūt der

āyed be-ḥamel – eşheb-i rüz kuned edhem şeb rā ...- – taḳṭī‘i cirm ḥurşī

fā‘ilātün d çu ez ḥu fe‘ilātün t der āyed fe‘ilātün be-ḥamel fe‘ilün

eşheb-i rū fā‘ilātün z kuned ed fe‘ilātün hem şeb rā fe‘ilātün

fe‘ilün (cirm) cīmiñ kesriyle ten ü cesed ma‘nāsına (ḥurşīd) güneş

(çu) edāt-ı şarṭ (ḥūt) ḥā’-ı memdūdeniñ zammıyla āsumānda bir burcuñ ismidir ki

şubatıñ onundan martıñ onuna ḳadar bir māh-ı āfitāb ‘ālem-tāb bunda olur (āyed)

muzāri‘-i müfred-i ḡā’ib gelir (ḥamel⁶⁶) ḥāniñ ve mīmiñ fetḫalarıyla bu daḥi bir burcuñ

ismidir ki martıñ onundan nisaniñ onuna ḳadar bir māh-ı şems cihān bunda cevelān

eder (eşheb) efḍal vezninde sāde beyāz at ma‘nāsına fā‘ildir (edhem)

merhem vezninde siyāh yaḡız ma‘nāsına mef‘ül-i evvel (...) yalnız şırtı aḳ

⁶⁶ Kuzu/Oğlak.

olan siyāh yağız at ma‘nāsına mef‘ül-i şānīdır bu beytde rüz beyāzlıkda
eşheb ve şeb zulumātda edhem ve ...e teşbīh olunarak bu üç nev‘ feresiñ
cem‘inde mürā‘āt-ı nazīr vardır –maḥşul-i beyt- ḥurşīdiñ cirmi ya‘nī
şems-i cihān eger burc-ı hūtdan burc-ı hamele cevelān ve ṭayarān edip gelirse ki
gece ve gündüz yeksān ve nev-rüz sulṭān olur o zamān eşheb gibi olan
rüz edhem gibi olan şeb-i ... eder ya‘nī andan soñra şeb kaşīr olur şebiñ
kışa olmasından kināyedir (muşemmen-i meşkül-i sāşim-i ‘arūz ve ḍarb) on birinci
sekiz
cüz’lū şadr ve ibtidā ve ḥaşviñ birer cüz’leri şekl zihāfıyla meşkül ve bākīleri
sālindir ya‘nī evvelki ve üçüncü ve beşinci ve yedinci cüz’lerinden şekl ile ikinci
sākin
ve nūn düşüp fe‘ilātü kalmış ve bākīleri aşl üzere fā‘ilātün gelmiştir (sayfa 112)
(beyt) puserā u nāzenīnā be-kirişme gāh gāhī - eger ittifāket ufted be-futādegān
nigāhī - taḳṭī‘i puserā u fe‘ilātü nāzenīnā fe‘ilātün be-kirişme fe‘ilātü
gāh gāhī fā‘ilātün eger itti fe‘ilātü fāketufted fā‘ilātün be-futāde
fe‘ilātü gānigāhī fā‘ilātün (puserā) āḥirinde olan elif nidādır (nāzenīnā)
mişlehu (kirişme) kāfiñ kesriyle nāz u şīve (gāh) vaḳt u zamān (eger) ḥarf-i
şarṭ (ittifāk) hemzeniñ kesriyle maşdar-ı aşlī ve ittifāk olarak ‘ilāl olunmuştur
birbirine rāst gelmek āḥirinde olan tā ḥiṭāb içündür (ufted) hemzeniñ zammıyla
muzāri‘-i müfred-i gā‘ibdir vāḳi‘ olur ma‘nāsına (be-futādegān) ‘āşıklara ma‘nāsına
(nigāh) nūnuñ kesriyle bakmak ma‘nāsına āḥirinde olan yā vaḥdet içündür
-maḥşul-i beyt- ey nigār ey nāzenīn gāh gāh şīve vü cilve ile eger ‘āşıklara
bir nigāh u iltifātūñ vāḳi‘ olup rāst gelirse ya‘nī eger bir köre nigāh müyesser olup
nigāh buyurursañ luṭf ile nazar eyle (museddes-i sālīm-i şadr ve ibtidā maḥbūn-ı
ḥaşvhā
ve maḥbūn-ı maḥşūr-ı ‘arūz ve ḍarb) on ikinci altı cüz’lū şadr ve ibtidāsı

sālim ve ḥaṣṣvleri ḥabn ile maḥbūn ve ‘arūz ile ḍarbı ḥabn ile maḥbūn
olduḡdan ṣoñra ḳaṣr ile de maḳṣūrdur ya‘nī ikinci ve üçüncü ve beşinci ve altıncı
cüz’lerinden ḥabn ile ikinci sākin ḥazf olunup fe‘ilātūn olmuş ve üçüncü
ve altıncı cüz’lerinden ba‘de’l-ḥabn ḳaṣr ile nūn düşüp ve tā iskān olunup
fe‘ilāt ḳaldıḡda fe‘ilān cüz’üne naḳl olunmuş ve evvel ile dördüncü cüz’ aṣl üzere
fā‘ilātūn gelmiştir (beyt) ān ḳi ruḥsār ḳi zulf ān ḳi lebest –
ve ān ḳi ḥaṭṭ-ı ḥuṣ u ḥāl-i ‘acebest – taḳṭī‘i āḳi ruḥsā fā‘ilātūn r ḳe
zulfā fe‘ilātūn ḳi lebest fe‘ilān vāḳi ḥaṭṭ-ı fā‘ilātūn ḥoṣ
u ḥāl-i fe‘ilātūn ‘acebest fe‘ilān (ān) o (ḳi) ne (ruḥsār) yañaḳ ma‘nāsına
ki vech-i insānda gözüñ ḳıvrıḡından avurduñ nihāyetine ḳadar yere denir yāḥūd
gözüñ ḥānesinden ḳeñe kemigine ḳadar yere denir ‘arabīde ‘arız ve ḥadd ve *ecinne*
ve *vecne* ve *ṣerīṣuhu*⁶⁷ derler (ḥaṭṭ) tāze biten ṣaḳal (ḥāl) beñ (‘aceb) ‘aynīñ (sayfa
113)
fethiyle nādir olduḡundan yāḥūd ḥüsn ü leṭāfetde nihāyete bālīḡ olduḡundan iḳin
biñ ta‘accüb olunacaḳ ṣey ma‘nāsına –maḥṣūl-i beyt- o ne ruḥsār
ne zulf ne lebdir o ne ḥoṣ ḥaṭṭ ve ne güzel ḥāl ki ‘acebdir ya‘nī ey dil-ber sende
olan ruḥsār zulf leb ḥaṭṭ ḥāl nādir ve ḥüsn ü leṭāfetde mertebe-yi kāmilde
olduḡundan kendisinden ta‘accüb olunacaḳ ṣeylerdir (museddes-i sālim-i ṣadr ve
ibtidā
maḥbūn-ı ḥaṣṣhā ve maḥbūn-ı maḥzūf-ı ‘arūz ve ḍarb) on üçüncü altı cüz’lü
ṣadr ve ibtidāsı sālim ve ḥaṣṣvleri ḥabn zihāfıyla maḥbūn ve ‘arūz ile ḍarbı
ḥabn ile maḥbūn olduḡdan ṣoñra ḥazf ile maḥzūfdur ya‘nī ikinci ve üçüncü
ve beşinci ve altıncı cüz’lerinden ḥabn ile ikinci sākinleri ḥazf olunup fe‘ilātūn
ḳalmıṣ diğerk üçüncü ve altıncı cüz’lerinden ḥazfla tūn düşüp fe‘ilā ḳaldıḡda fe‘ilūn
cüz’üne naḳl olunmuş ve evvelki ve dördüncü cüz’leri aṣl üzere fā‘ilātūn gelmiştir

⁶⁷ Avurdu ve ḳıḡlıḡı.

(beyt) ey ze ser tā be-ḳadem cān kesī - cān kešem pīṣ-i tu cānān kesī
taḳṭī'i ey ze ser tā fā'ilātūn be-ḳadem cā fe'ilātūn n kesī fe'ilūn
cā kešem pī fā'ilātūn ṣ-i tu cānā fe'ilātūn n kesī fe'ilūn (ey) ḥarf-i
nidā münādāsı maḥzūf ey dil-ber demekdir (tā) intihā-yı ğāyet (ḳadem) ḳāfiñ fethiyle
ayaḳ (kesī) ḳāfiñ fethiyle kimse ma'nāsına āḥirinde olan yā ḥiṭāb içündür
(cān kesī) cān çekeyim ya'nī ḳurbānıñ olayım (pīṣ-i tu) seniñ ḳatıñda (cānān)
āḥirinde olan elif ve nūn edāt-ı cem' dir cānlar ma'nāsına bir muzāf-ı maḥzūfdur
cān cānān demekdir –maḥşul-i beyt- ey nigār ṣaḥīḥ dürüst kimiñ cānısın
yoluña cān fedā edip ḳurbānıñ olayım kimiñ cānānısın ya'nī vālih ü ḥayrānım
bilmiyorum
baña söyle sen kimiñsin kimler seniñ 'āşıklarıñ (murabba'-ı maḥbūn) on dördüncü
dört cüz'lü cemī' eczāsı ḥabn ziḥāfiyla maḥbūndur (beyt) dil-i men hīç
nīr zed – be-tu ger 'aşḳ ne-ver zed – taḳṭī'i dil-i men hī fe'ilātūn çe nīr zed fe'ilātūn
be-tu ger 'aş fe'ilātūn ḳ ne-ver zed fe'ilātūn (dil-i men) benim göñlüm (hīç) yā'-ı
mechūl ile
lā şey' ü ma'dūm ma'nāsına (nīr zed) nefy-i müstaḳbel-i müfred-i ğā'ib şart-ı
mu'ahḥiriñ
(sayfa 114)
muḳaddem cezāsındır degmez ve kıymeti yokdur ma'nāsına (ne-verzed) nūnuñ ve
vāvın
fethalarıyla nefy-i müstaḳbel-i fi'l-i şartdır sa'y edip çalışmaz ma'nāsına –ger ne-
verzed be
'aşḳ-ı tu nīr zed dil-i men hīç taḳdīrindedir –maḥşul-i beyt- eger seniñ 'aşḳıña sa'y
edip giriftār olmazsa benim göñlümün şeref ü şānı olmayarak lā-şey
ü ma'dūmdur her bir kemāl ve cemāl 'aşḳ ile ḥāşıl olur her derdlere dermāndır
cism-i bī-'aşḳ 'uşşāk nezdinde şem'siz ḥāne ve āteşsiz ocaḳ gibidir bundan şoñra
dā'ire-yi şāniyyeniñ bahrleri tafşıl ü beyān olunur –faşl- (dā'ire-yi duvvum

çehār baħr est munserih ve muzāri‘ ve muḳteḍab ve mucteṣṣ) ikinci dā‘ire dört baħr beyānındadır ki münserih muzāri‘ muḳteḍab mücteṣṣdir (baħr-ı munserih) evvelki baħr

münserihdir ki luğatda rıfḳ u suhūletle ‘azimet edici ma‘nāsınadır ve ıstılāḥda

bir baħriñ ismidir ki tef‘īli dört kerre müstef‘ilün mef‘ūlātüdür lisānda cārī

vü suhūlet inṭilākından içün tesmiyye olunmuşdur ki on bir nev‘ beyti vardır (muṣemmen-i

maṭvī-i mevḳūf ‘arūz ve ḍarb) evvelki sekiz cüz’lū ṣadr ve ibtidā ve ḥaṣviñ

birer cüz’leri ṭayy ziḥāfiyla maṭvī ve ‘arūz ile ḍarb ve ḥaṣviñ birer cüz’leri

daḥi ṭayy ile maṭvī olduğdan ṣoñra vaḳf ziḥāfiyla da mevḳūfdur (beyt)

ḡāret ‘aşḳet resīd raḥt dil ez mā be-burd – fitne be-kīn ser keṣīd ṣıḥne

be-ḥūn pay feṣurd taḳṭī‘i ḡāret ‘iṣ müfte‘ilün ḳet resīd fā‘ilān

raḥt dilez müfte‘ilün mā be-burd fā‘ilān fitne be-kī müfte‘ilün ser keṣīd

fā‘ilān ṣıḥne be-ḥū müfte‘ilün pay feṣurd fā‘ilān (ḡāret ‘aşḳ) beyānına

(ḡāret) āḡāreden ism-i maṣḍardır itā‘adan ṭā‘at gibi burada ṣeb-ḥūn

u tārāc u boḡmacı ma‘nāsına (‘aşḳ) ma‘rūf āḥirinde olan tā ḥiṭāb içündür

(resīd) māzī-yi müfred-i ḡā‘ib eriṣdi ma‘nāsına (raḥt-ı dil) beyānına (raḥt)

rāniñ fethiyle giyecek ve örtünecek ve o tecemmülātı ma‘nāsına (ez mā) bizden

(be-burd) bā‘-ı te‘kīd ile götürdü ya‘nī zāyi‘ etdi (fitne) fāniñ kesriyle

ismdir miḥnet ü belā ve ‘azāb ma‘nāsına (kīn) göñülde olan ‘adāvet

(sayfa 115)

ü düşmenlik ma‘nāsına (ser keṣīd) baş çekdi ya‘nī ṭaḡı bāḡı oldu

ṣıḥne ṣīniñ fethiyle ṣubaṣı vü nā‘ib ma‘nāsına (ḥūn) ḳan (pay) burada

pāydan muḥaffef olarak ayak ma‘nāsına (feṣurd) fāniñ ve ṣīniñ zammeleriyle māzī-yi

müfred-i ḡā‘ibdir ṣoḳdu ve batırdı ma‘nāsına -maḥṣūl-i beyt- seniñ

yaḡmacı gibi olan ‘aşḳiñ geldi yetiṣdi raḥt gibi olan göñlümüzü birden

aldı gitdi k̄n ile bir fitne baş çekdi ki şıhne kana ayak batırdı ya'nī ol kadar
fitne vū ğavġā oldu ki şıhne kanı def' edecek iken kendi kan içinde kaldı
(muşemmen-i maṭvī-i mekşūf-ı 'arūz ve ɗarb) ikinci sekiz cüz'lü cümle eczāsı
ṭayy ile maṭvī olduğdan soñra 'arūz ile ɗarbı ve ḥaşviñ birer cüz'leri keşf
ziḥāfıyla da mekşūfdur (beyt) nūş-ı lebī der resīd hūş be-burd ez
ḥasen - ḥamd-i ḥudāvend rā'st ezheb ana'l-ḥuẓn – taḳṭī'i nūş-ı lebī müfte'ilün
der resī fā'ilün hūş be-bur müfte'ilün ez ḥasen fā'ilün ḥamd-i ḥudā
müfte'ilün vend rā fā'ilün s zeheb müfte'ilün na'l-ḥuẓn fā'ilün
(nūş-ı lebī) şekker-leb gibi bir nigār ma'nāsına āḥirinde olan yā vahdet içündür
(der) edāt-ı te'kīd (resīd) erişdi (hūş) 'aḳl ma'nāsınadır ki luġatda
iki ḥayr olan şey'in ḥayrda ezyed ü eblaġ olanını ve iki şer olan şey'in şer
ü maẓarratda eşid ü evfer olanını idrāk ma'nāsınadır ve ıstılāḥda cevher-i
nūrānī ḥalaḳa'l-lāḥ fī'd-dimāġ ve ce'ale nūruhu fī'l-ḳalb yefruḳu biḥ beyne'l-ḥuẓn
ve'l-ḳubh⁶⁸
ta'rīfıyla ma'rūfdur (be-burd) bā'-ı te'kīd māẓī-yi müfred-i ġā'ibdir götürdü ya'nī
zāyi' etdi (ez ḥasen) ḥasandan murād ḥasan-i diḥlevīdir ki şāḥib-i dīvāndır
ve bu beyt anıñ dīvānındandır çünki bu risālede olan beytleriñ ekşer-i muşannifin
olmayıp dīvān-ı ḥāfız ve sā'irden aḥz buyurmuşlardır (ḥudāvend) ḥā'-ı mu'cemenin
zammıyla mālīk ve buzurg-vār ma'nāsına ki vācibu'l-vücūd olan ḥazret-i cebbār
murāddır aslı iki kelime olup ba'zı ḥurūf ḥazfiyle kelime-yi müfrede ḥükmünde
kılındı (rā) edāt-ı mef'ül (est) edāt-ı ḥaberdır (ezheb) māẓī-yi müfred-i (sayfa 116)
ġā'ib-i müte'addīddir gidertdi ma'nāsına fā'il-i zamīr taḥtında müstetir ḥūn-veş lebe
rāci'dir (...⁶⁹) bizden ma'nāsına mef'ülün biḥ ġayr-ı şarīḥi (elḥuẓn) mef'ülün biḥ

⁶⁸ Allah'ın zihinde yarattığı ve kalpte bir nur kıldığı, güzel ile çirkinini birbirinden ayırmaya yarayan ışık.

⁶⁹ Bizim hakkımızda/Bizden.

şarīḥdir ğam u elem ma'nāsına bu beytde ve *kalu el-ḥamdulī'l-lāh ellezī ezheb 'anā'l-ḥuzn*⁷⁰

naş-ı şerīfinden iktibās vardır –maḥşul-i beyt- bir nigār-ı şekker güftār
geldi yetişdi ḥasandan 'aqlı aldı gitdi ḥamd olsun ḥudāya ki bizden ḥüzn
ü ğamı gidertdi ya'nī bu iḥsānı bārī etdi çünkü ğam u sürürüñ medārı
'aqlıdır 'aql gidince buñların daḥi gitmesi lāzım olur (muşemmen-i maṭvī-i
mekşūf-ı 'arūz ve ḍarb) üçüncü sekiz cüz'lü 'arūz ile ḍarbı
ve ḥaşviñ birer cüz'leri ḥabn zihāfiyla maḥbūn bākī cüz'leri daḥi ṭayy ile maṭvī
olduḡdan soñra keşf ile de mekşūfdur (beyt) merā seḥer çun guzer
be-ṭarf bustān futed – ze şevḳ ān gul-i'zār ze dīde bārān futed – taḳṭī' i merā seḥer
mefā'ilün çun guzer fā'ilün be-ṭarf bus mefā'ilün tā futed fā'ilün
ze şevḳ ā mefā'ilün gul-'izār fā'ilün ze dīde bā mefā'ilün rā futed fā'ilün
(merā) baña (seḥer) şabāḥ vaḳti (çun) edāt-ı şartdır (guzer) kāfiñ zammıyla
geçme ve gitme ma'nāsına (ṭarf) rānıñ sükūnuyla kenār u cānib (futed) muzārī'-i
müfred-i ġā'ibdir düşer ma'nāsına diye bālāda baḥr-i basītiñ eczāsını beyānda geçdi
(şevḳ) ārzū (gul-'izār) gül yañaḳlı (dīde) göz (bārān) yaḡmur ma'nāsına
-maḥşul-i beyt- baña seḥer vaḳti eger bostān cānibine geçme vāḳi' olursa
o gül-'izār dil-dārıñ şevḳ ü ārzūsundan dīdelerimden bārān dökülür ya'nī eger
gül-istāna varsam dīdelerimden bārān gibi eşḳ-i firāvān rīzān olur (muşemmen-i
maṭvī ve mevkūf ve maḳṭū' ve maṭvī-i mekşūf-ı 'arūz ve ḍarb) dördüncü
sekiz cüz'lü ṣadr ve ibtidā ve mısrā'-ı evvelin ḥaşvleriniñ bir cüz'ünü ṭayy zihāfiyla
maṭvī ve bir cüz'ünü ṭayy ile maṭvī olduḡdan soñra vaḳf zihāfiyla da mevkūf
ve mısrā'-ı sāniniñ ḥaşviniñ biri ṭayy zihāfiyla maṭvī olduḡdan soñra keşf
zihāfiyla da mekşūf ve biri daḥi ḳaṭ' zihāfiyla maḳṭū' ve 'arūz ile (sayfa 117)
ḍarbı daḥi ṭayy zihāfiyla maṭvī olduḡdan soñra keşf zihāfiyla da mekşūfdur

⁷⁰ Ve dediler ki; üzüntüyü bizden götüren Allah'a hamd olsun. (Fatır Suresi 34.ayet - 35/34)

(beyt) h̄iz be-bustān h̄irām kāmēde eyyām-ı gul – murğ-ı çemen zed nevā mī-nūş
ez cām-ı gul – taḳṭī‘i h̄iz be-bus müfte‘ilün tā h̄irām fā‘ilān kāmēde ey
müfte‘ilün yām-ı gul fā‘ilün murğ-i çemen müfte‘ilün zed nevā fā‘ilün mī nūşez
mef‘ülün cām-ı gul fā‘ilün (h̄iz) emrdir ḳalk ma‘nāsina (h̄irām) ḥā’-ı
mu‘cemeniñ kesriyle emrdir şallan ve git (ki) ḥarf-i ta‘līl (āmēde) ism-i
mef‘ül gelmiş ma‘nāsina (eyyām-ı gul) gül zamānları (murğ-ı çemen) ıştırılāḥda
būlbūl ma‘nāsina (zed) māzī-yi müfred-i gā’ibdir urdu ma‘nāsina (nevā) feryād
u fiḡān (mī nūş) emr-i ḥāzır-ı mürekkebdır bāde iç ma‘nāsina (cām) ayaḳlı ḳadeḥ
-maḥşūl-i beyt- ḳalk bostāna git ki gül zamānı gelmişdir būlbūl şadā vū feryād
eder ki gülün cāmından mey iç diye cāmıñ içine mey ḳonunca gül renkli olur
gül-istānda ‘işret et demek olur hem tāze açılmış gül derūnuna şabāḥ vakti
şeb-nem ṭolunca derūnu mey ile pūr bir cāma beñzer būlbūlün bunun nūşuna
da‘vetini ihām
eder (muşemmen-i maṭvī-i mecdū‘-ı ‘arūz ve ḍarb) beşinci sekiz cüz’lū şadır
ve ibtidā ve ḥaşviñ cümlesi ṭayy ziḥāfiyla maṭvī ve ‘arūz ile ḍarbı da ced’
ziḥāfiyla mecdū‘dur (beyt) ḥalka-yi zulfeş guşād bād-ı seḥer gāḥ – eşref-i
şemsu‘d-ḍuḥā⁷¹ be-nūr muḥayyā⁷² - taḳṭī‘i ḥalka-yi zül müfte‘ilün feş guşād fā‘ilātū
bād-ı seḥer müfte‘ilün gāḥ fā‘ eşref-i şem müfte‘ilün sü‘d-ḍuḥā be fā‘ilātū
nūr-i muḥay müfte‘ilün yā fā‘ (ḥalka) lāmıñ sükūnuyla insān dā’iresinde
ve fethiyle ḡayrısında müsta‘meldir (zulfeş) zamīr cānāna rāci‘dir (guşād)
kāfiñ zammıyla māzī-yi müfred-i gā’ibdir açdı (eşref) rubā‘iden māzī-yi müfred-i
gā’ib hemzesi şayrūret⁷³ içündür ey... berḳ u ziyā ya’nī ışıḳ u aydınlıḳ şāḥibi oldu
(şems)
fā’ildir (ḍuḥā) ḍādıñ zammıyla ḳuşluk vakti ma‘nāsina muzāf ileyhdir (be-nūr)
mef‘ülün bih

⁷¹ Kuşluk güneşi.

⁷² Sima/Yaşam/Yaşamı.

⁷³ Oluşma, neticelenme.

ğayr-ı şarīḥ (muḥayyā) mīmīn zammı ve ḥānīn fethi ve yānīn teşdīdiyle vech gibi yüz ma'nāsına muẓāf ileyh ve zamīri cānāna rāci'dir (sayfa 118)

-maḥşūl-i beyt- seḥer rūz-gārī cānānīn zūlfünün ḥalkasını açdı duḥā

güneşi anın yüzünün nūruyla münevver ü rüşen oldu (muṣemmen-i maṭvī-i menḥūr-ı

'arūz ve ḍarb) altıncı sekiz cüz'lü şadr ve ibtidā ve zihāfların cümlesi tayy zihāfıyla

maṭvī ve 'arūz ile ḍarbı da neḥr zihāfıyla menḥūrdur (beyt) ānçi

tu dārī be-ḥusn māh nedāred – cāh u cemāl-i tu pād-şāh nedāred – taḳṭī'i ānçi tu dā

müfte'ilün rī be-ḥusn fā'ilātü māh nedā müfte'ilün red fa' cāh u cemā

müfte'ilün l-i tu pād fā'ilātü şāh nedā müfte'ilün red fa' (ānçi) ism-i

mevşūldür ol şey ki (tu) sen (dārī) muẓārī'-i müfred-i muḥāṭab tutuyorsun

(ḥusn) ḥānīn zammıyla güzellik ma'nāsına (nedāred) nefy-i müstakbel-i müfred-i ḡā'ib

tutmaz (cāh) manşīb u devlet ve 'izzet ü iḳbāl ve rütbe vü ḳadr-i 'ālī (cemāl) ḥulḳ

ve ḥulḳı güzel olmak -maḥşūl-i beyt- şol şey ki ḥusn ile seniñ

var māhın yokdur seniñ 'izzet ü iḳbāl ve cemālini pād-şāh tutmaz ki anda yokdur

ya'nī saña ḥusn ü ān iḥsān etmiş ḥazret-i raḥmān ki o māh-ı tābānda yokdur

(muṣemmen-i maṭvī-i maḳṭū' ve menḥūr-ı 'arūz ve ḍarb) yedinci sekiz cüz'lü şadr

ve ibtidā ve ḥaşviñ üç cüz'ü tayy zihāfıyla maṭvī ve ḥaşviñ bir cüz'ü ḳaṭ' zihāfıyla

maḳṭū' ve 'arūz ile ḍarbı da neḥr zihāfıyla menḥūrdur (beyt)

tā be-selāmet be-ḥille āmed selmā - ḥille şud ez ḥurremī çu cennet-i me'vā - taḳṭī'i

tā be-selā müfte'ilün met be-ḥille fā'ilātün āmed sel mef'ülün mā fa' ḥille şudez

müfte'ilün

ḥurremī çu fā'ilātü cennet-i me' müfte'ilün vā fa' (tā) ibtidā-yı ḡāyet içün olan munz⁷⁴

ma'nāsına (ḥille) ḥānīn kesri ve lāmın teşdīdiyle belde vü maḥalle (āmed) geldi (selmā) leylā

⁷⁴ -den beri.

vezninde ‘arab t̄a’ ifesinden bir ma‘şūḫanın ismidir (şud) şīnīn zammıyla māzī-yi müfred-i

gā’ibdir oldu (hürremī) hā’-ı mu‘cemenīn zammıyla mekân-ı nüzhet ü cāy-ı feraḥ-fezālīk

ma‘nāsına āḫirinde olan yā’ taḥtiyye-yi maşdariyyedir (çu) edāt-ı teşbīh (cennet-i me’vā)

bu izāfet mescidü’l-cāmi’ izāfeti gibidir ki ey *el-cennet elletī ye’vī ileyhe’l-muttaḫūn*⁷⁵

ya’nī hāşş kulların gidecegi cennet demektir -maḥşūl-i beyt- (sayfa 119)

selmā selāmetle seferden maḥalleye geldi o zamāndan beri maḥalle feraḥ-fezālīk u hürremlikden cennet-i me’vā gibi oldu (museddes-i maṭvī) sekizinci altı cemī’ eczāsı tayy zihāfıyla maṭvīdir (beyt) bād-ı şabā gū merev be-sūy-i çemen – būy-i tu bāyed merā ne būy-i semen – taḫṭī’i bād-ı şabā müfte’ilün gū merev be fā’ilātü sūy-i çemen müfte’ilün būy-i tu bā müfte’ilün yed merā ne fā’ilātü būy-ı semen müfte’ilün (bād) muṭlaḫ rūz-gār (şabā) maṭla’-ı şüreyyā ile benāt na’ş miyānından ism-i

rūz-gār ammā mürekkeb olarak bād-ı şabā rūz u şeb yeksān ya’nī nevrūz sulṭān

olduğu zamān şehir vakti şark cānibinden esen rūz-gārın ism-i hāşşıdır

(gū merev) neh-yi gā’ib söyle gitmedi gitmesin (sūy) cānib ü taraf (çemen)

bāğ u bostān u gül-istān (būy) ḳoḳu (bāyed) fi’l-i muzāri’-i müfred-i gā’ib gerek ü lāzım

(merā) baña (semen) gül-i se berg ya’nī üç yapraklı gül ki van gülü ve mısır gülü

ve peygāmbere çiçeği derler ve ba’zılar beş yapraklı bir güldür ki saḳız gülü derler – maḥşūl-i

beyt- bād-ı şabāya çemen cānibine gitme diye söyle gitmesin ki baña seniñ büyüñ gerekdir

būy-ı gül degil (museddes-i maṭvī-i maḫṭū’-ı ‘arūz ve ḍarb) ṭoḳuzuncu altı cüz’lü

⁷⁵ Takvalıların yerleştiği cennet.

şadr ve ibtidā ve haşvleri tayy ziḥāfiyla maṭvī ve ‘arūz ile ɗarbı da ɗat’
ziḥāfiyla maḳtū‘ dur (beyt) ez tu merā dāghāst pinhānī - dāğ-ı tu rāhat-
fezāst tā dānī - taḳṭī‘i ez tu merā müfte‘ilün dāghās fā‘ilātü pinhānī
mef‘ülün dāğ-ı tu rā müfte‘ilün ḥat-fezās fā‘ilātü tā dānī mef‘ülün (ez tu)
senden (merā) bende (dāğ) nişān ki ādemiñ veyā ğayrıñ a‘zāsında demirle veyā ğayr
nesne ile yaḳarlar (hā) edāt-ı cem‘ (pinhān) bā’-ı fārsiyyeniñ fetḥiyle ken‘ān
vezninde gizli (rāhat-fezā) vaşf-ı terkībīdir rāhat artırıcı ma‘nāsına
(tā) ḥarf-i tevḳītdir mādām ma‘nāsına (dānī) muzāri‘-i müfred-i muḥāṭab bilirsin
-maḥşül-i beyt- seniñ cevır ü derdiñden bende nihān nihān dāğ-ı nişānlar
vardır ki rāhat artırıcıdır mādām sen de bilirsin (murabba‘-ı maṭvī-i mevḳūf)
onuncu dōrt cüz’lū şadr ve ibtidāsı tayy ziḥāfiyla maṭvī-i ‘arūz ile ɗarbı
(sayfa 120)
daḥi tayy ile maṭvī ve vaḳf ile de mevḳūfdur (beyt) faşl-ı gulest
ey nigār – bāde-yi gul-gün biyār – taḳṭī‘i faşl-ı gules müfte‘ilün ey nigār
fā‘ilān bāde-yi gul müfte‘ilün gū biyār fā‘ilān (faşl-i gul) gül vaḳti
(nigār) nūnuñ kesriyle luġatda naḳş ma‘nāsınadır şoñra ‘acem mübālaġa tarīḳiyle
maḥbūb ma‘nāsına isti‘māl etdiler (gul-gün) gül renkli (biyār) bā’-ı
muvaḥḥideniñ kesriyle emr-i ḥāzır-ı müfred-i muḥāṭabdır getir ma‘nāsına –maḥşül-i
beyt- bāde-yi gül-günü getir faşl-ı güldür ey nigār (murabba‘-ı maṭvī-i
maḥbūn-ı mevḳūf) on birinci dōrt cüz’lū şadr ve ibtidāsı tayy ziḥāfiyla maṭvī
ve ‘arūz ile ɗarbı ḥabn ile maḥbūn ve vaḳf ile de mevḳūfdur (beyt)
dil-ber-i men kucā reft – ez ber-i men ɗirā reft – taḳṭī‘i dil-ber-i men müfte‘ilün kucā
reft
fe‘ülān ez ber-i men müfte‘ilün ɗirā reft fe‘ülān (dil-ber-i men) benim maḥbūbum
(kucā) kāfiñ zammıyla ‘arabīde eyne gibi ḳanda ma‘nāsına mekāndan su’āldir (reft)
māzī-yi müfred-i ġā’ib gitdi ma‘nāsına (ez ber-i men) benim ḳatımdan (ɗirā) niḥün

-maḥşûl-i beyt- maḥbûbum nere gitdi yanımdan niçün gitdi (baḥr-ı muzâri‘)
dâ‘ire-yi şâniyyede olan dört baḥrden ikinci muzâri‘dir ki luğatda müşâbehet
ma‘nâsınadır ve ıstılâḥda bir baḥriñ ismidir ki tef‘îli dört kerre mefâ‘îlün
fâ‘îlâtündür baḥr-ı remele müşâbih oldığıçün tesmiyye olunmuş ve on iki nev‘ beyti
müştemeldir (muşemmen-i mekfûf-ı maḥşûr ve ‘arûz ve ḍarb) evvelki sekiz cüz’lü
şadr

ve ibtidâ ve ḥaşviñ birer cüz’leri keff ziḥâfiyla mekfûf ve ḥaşvleriñ birer cüz’leri

ve ‘arûz ile ḍarbı da ḳaşr ziḥâfiyla maḥşûrdur (beyt) ḥuşâ mevsim-i

behâr ki ber taraf-i cüy-bâr – nihed yâr-i gul-‘izâr be-kef cām-ı ḥuş-guvâr – taḳṭî‘i

ḥuşâ mevsî mefâ‘îlû m-i bahâr fâ‘ilân ki ber taraf-i mefâ‘îlû cüy-bâr

fâ‘ilân nihed yâr mefâ‘îlû gul-‘izâr fâ‘ilân bekef cām mefâ‘îlû

ḥoş-guvâr fâ‘ilân (ḥuşâ) ḥâ‘-ı mu‘cemeniñ zammı ve vāv-ı mechûl ile güzel

ma‘nâsına ‘arabîde tûbâ gibi âḥirinde olan elif nidâ-yı ḥaḳîḳî olmayıp ḥûkmî

(sayfa 121)

olarak mübâlağa ve iddi‘âya maḥmûldür (mevsim) sîniñ kesriyle her nesneniñ vaḳt-i

mu‘ayyen-i muvâfiḳ zamânına derler meşelâ mevsim-i ḥacc derler ki ḥacc zamânı

demek olur

(behâr) seneniñ dört faşlından faşl-ı evvele derler ki şühûr-i rûmiyyeden üç aydır

mart nisan mayıs (ki) ḥarf-i beyân (tarf) râniñ sükûnuyla kenâr u cânib

(cüy-bâr) cüy ile bârdan mürekkeb olarak büyük ırmaḳ ma‘nâsına ve ırmağı

ve aḳarşuları çok olan yere de derler (nihed) nûnuñ kesriyle muzâri‘-i müfred-i

ğâ‘ibdir ḳor (ḥuş-guvâr) laṭîf ü lezîz ma‘nâsına –maḥşûl-i beyt- ne güzel

ne a‘lâdır mevsim-i bahâr ki taraf-ı cüy-bârda yâr-i gül-‘izâr destinde cām-ı ḥoş-

güvârı

‘âşıklarına şunar (muşemmen-i mekfûf-ı ‘arûz ve ḍarb) ikinci sekiz

cüz’lü şadr ve ibtidâ ve ḥaşviñ birer cüz’leri keff ziḥâfiyla mekfûf ve ḥaşviñ

birer cüz'leri ve 'arüz ile ɖarbı da ɖazf ziɖāfiyla maɖzūfdur (beyt)
 ɖu sāgar be-kef nihed şalā-yı ɖarab dihed – ze endūh rūz-gār dil-i bī-dilān rehed –
 taɖtī' i ɖu sāgar be mefā' ilū kef nihed fā' ilūn şalā-yı ɖa mefā' ilū
 rab dihed fā' ilūn zeendūh mefā' ilū rūz-gā fā' ilūn dil-i bī-di mefā' ilū
 lā rehed fā' ilūn (ɖu) edāt-ı şarɖ (sāgar) piyāle vū ɖadeɖ (kef) el (şalā)
 da' vet edip ɖağırmak (ɖarab) rānīñ fethiyle feraɖ u sürūr (dihed) dālīñ
 kesriyle muzāri' -i müfred-i gā' ibdir verir (endūh) ğam u elem (rūz-gār) zamāne-yi
 nā-pāy-dār (bī-dil) luğatda ğoñülsüz ma' nāsına ıştılāɖda 'āşık ma' nāsına ki
 ğoñülleri kendilerde degildir (rehed) rānīñ fethiyle muzāri' -i müfred-i gā' ibdir
 ɖurtulur
 -maɖşül-i beyt- eger sāgarı destine alıb 'āşık ları zevk ü şafā feraɖ
 u sürūra şalā edib ɖağırsa o cānān rūz-gār nā-pāy-dārīñ ğam u eleminden
 ɖalāş olur dil-i bī-dilān (muşemmen-i aɖreb-i sālīm 'arüz ve ɖarb) üçüncü sekiz
 cüz' lū şadr ve ibtidā ve ɖaşviñ birer cüz'leri ɖarb ziɖāfiyla aɖreb ve bāᖑī cüz'leri
 sālīmdir (beyt) ebr-i behār giryān ve īn ɖeşm ᖑūn-fişān hem – bulbul be-bāĖ
 nālān 'āşık be-şad fiĖān hem – taɖtī' i ebr-i be mef' ulū hār giryā fā' ilātūn
 (sayfa 122)
 vī ɖeşm mef' ulū ᖑū-fişā hem fā' ilātūn bulbul be mef' ulū bāĖ nālā
 fā' ilātūn 'āşık be mef' ulū şad fiĖān hem fā' ilātūn (ebr) bulut (giryān)
 kāfiñ kesriyle ağlayıcı (ᖑūn-fişān) vaşf-ı terkībī ɖan şaııcı (bulbul)
 elsīne-yi şelāşede bu lafzla müsta' meldir (nālān) feryād u fiĖān edici (şad)
 'adedde yüz –maɖşül-i beyt- ebr-i bahār-ı giryān bu ğözlerim ᖑūn-feşāndır
 bülbul bāĖda nālān 'āşık şad fiĖāndadır ya' nī ebr-i bahār gibi ɖeşmim muttasıl ᖑūn-
 feşān ve derd-i hicrāndan bülbul gibi 'āşık daɖi nāle vū eĖĖāndadır (muşemmen-i
 aɖreb-i musabbaĖ 'arüz ve ɖarb) dördüncü sekiz cüz' lū şadr ve ibtidā ve ɖaşvleriñ
 birer cüz'leri ɖarb ziɖāfiyla aɖreb ve birer cüz'leri sālīm ve 'arüz ile ɖarbı da

tesbîğ zihâfiyla musabbağdır (beyt) ey la‘l nûş handet kām-ı şeker
dihānān – sırr-ı dihānet bīrūn ez fehmi nukte-dānān – taḳṭī‘i ey la‘l mef‘ūlü
nûş handet fā‘ilātūn kām-ı şe mef‘ūlü ker dihānān fā‘iliyyān sırr-ı di
mef‘ūlü hān bīrū fā‘ilātūn nez fehmi mef‘ūlü nukte-dānān fā‘iliyyān
(ey) ḥarf-i nidā münādīsi maḥzūf ey nigār demektir (la‘l) lebden kināyedir
(nûş hand) vaşf-ı terkībīdir tatlı gülücü ma‘nāsına ḫūnki (nûş) şīrīn
ü tatlı (hand) ḥā’-ı mu‘cemeniñ fetḥi ve nūnuñ sükūnuyla ism-i fā‘il-i muḥaffefdir
gülücü
ma‘nāsına āḫirinde olan tā zamīr-i ḫiṭābdır (kām) maḥşūd u merām (şeker dihān)
şeker dehānlı ma‘nāsına vaşf-ı terkībīdir ḫūnki (şeker) fārsiyyede ve türkīde
ma‘rūfdur (dihānān) dālīñ kesriyle ağız ma‘nāsına āḫirinde olan elif ve nūn
edāt-ı cem‘dir (sırr) sīniñ kesriyle derūnda ketm ü ihfā olunan rāz (bīrūn)
bā’-ı muvaḥḫde-yi memdūdeniñ kesriyle ṭaşra ma‘nāsına (fehmi) fāniñ fetḥiyle bāb-ı
rābi‘den maşdardır añlamak ma‘nāsına (nukte-dān) vaşf-ı terkībīdir nukte
bilici ki daḳāyık-ı eşyāya ‘ālim olana derler ḫūnki (nukte) noḳta vezninde
ve mūrādīfdir ki bir nesnede levnine muḥālif vāḳi‘ olan ḫurde benekden ve nişāndan
‘ibāretdir ḫāl ya‘nī beñ gibi bu maḳāmda zımn-ı ‘ibārede mantūḳdan zā‘id olan
remz-i

(Sayfa 123)

laṭīf ve ma‘nā murāddır (dān) ism-i fā‘il-i muḥaffefdir bilici ma‘nāsına –maḥşūl-i
beyt- ey nigār seniñ tatlı gülücü la‘l gibi olan lebiñ şeker dehānlı
maḥbūblarıñ murād u merāmıdır ki anlar ḫayrāndır anlar isterler seniñ dehāniñ sırr-
1
rengīñ güftāriñ nukte-dānlarıñ fehminden bīrūndur ki anlar bilmez ‘ācizdir
(muşemmen-i
aḫreb-i mekfūf-ı maḥşūr ‘arūz ve ḍarb) beşinci sekiz cüz’lü şadr ve ibtidāsı
ḫarb zihâfiyla aḫreb ve ḫaşvleri keff zihâfiyla mekfūf ve ‘arūz ile ḍarbı da

az mıdır ya ‘nī bu yok eder ki bir kerrede benim hālinden āgāhlığıñ olsun hāşılı hīç
kimseniñ hālını ve benim hālimi su’āl etmiyorsun (muşemmen-i aḥreb ve sālīm-i
maḥzūf

‘arūz ve ḍarb) yedinci sekiz cüz’lū şadr ve ibtidā ve ḥaşvīñ birer cüz’leri
ḥarb zihāfiyla aḥreb ve birer cüz’leri sālīm ve ‘arūz ile ḍarbı da ḥazf zihāfiyla
maḥzūfdur (beyt) ey ārzū-yı cānem cānem fidā-yi tu – bāzā ki cān fişānem
ber ḥāk-pāy-i tu – taḳṭī’i ey ār mef’ülū zū-yi cānem fā’ilātün cānem fi
mef’ülū dā-yi tu fā’ilün bāzā ki mef’ülū cā fişānem fā’ilātün ber ḥāk
mef’ülū pāy-i tu fā’ilün (ey) ḥarf-i nidā münādāsı maḥzūfdur ey dil-dār
demekdir (ārzū) murād u merām (fidā) nidā vezninde ol ‘ivāz u bedeldir ki
bir kimse kendi nefsinı veyā bir ḡayrı esīr ü giriftārı taḥlīş içün verir (bāz)
geri ve yine ve bir daḥi (ā) emrdir gel ma’nāsına (ki) ḥarf-i ta’līl (fişānem)
fānīñ kesriyle muzārī’-i mütেকellim-i vahdedir şaçarım ma’nāsına –maḥşūl-i beyt-
cānım saña fedādır ey cānımıñ ārzūsı ve maṭlūbu olan dil-dār bir daḥi gel ki edeyim
ḥāk-pāyiñe cānımı nişār (muşemmen-i aḥreb-i mekfūf-ı sālīm ‘arūz ve ḍarb)
sekizinci

sekiz cüz’lū şadr ve ibtidā ve ḥaşvīñ birer cüz’leri ḥarb zihāfiyla aḥreb ve birer
cüz’leri keff zihāfiyla mekfūf ve ‘arūz ile ḍarbı da sālīmdir (beyt)
ey ḥançer-i muzaffer tu puşt-i mulk-i ‘ālem – v’ey gevher-i muṭahher tu rüy-i nesl-i
ādem –

taḳṭī’i ey ḥançe mef’ülū r-i muzaffe fā’ilātü r-i tu puşt mefā’ilü
mülk-i ‘ālem fā’ilātün vey gevhe mef’ülū r-i muṭahhe fā’ilātü r tu rüy-i
(sayfa 125)

mefā’ilü nesl-i ādem fā’ilātün (ḥançer) ma’rūf aletdir ve seyf ya’nī kılıc
ma’nāsına gelir ki burada murād budur (muzaffer) ism-i mef’uldür zafer bulup gālib
olmuş ma’nāsına (puşt) bā’-ı fārsiyyeniñ zammıyla mu’in ü zahīr (gevher-i
muṭahher)

neseb ü aşlı pāk olan necīb ü nesīb zātlara itlāk olunur ve pāk ü pākīze
vü bī-ğışş u ‘ālī nesne ma‘nālarına da gelir (rūy) sebep ü bā‘iş ve ārzū vü temennā
ma‘nāsına (nesl) nūnuñ fethi ve sīniñ sükūnuyla veled ü zūrriyyet ma‘nāsına –
maḥşūl-i
beyt- ey ḥaṇçer muẓafferisin mülk-i ‘ālemiñ mu‘īn ve ẓahīrisin murād seyf-i
şerī‘atdır ki bā‘iş istirāhatdır ey gevher muṭahhersin nesl-i ādemiñ temennāsısın
murād sürūr *enām ‘aleyhi eteme’s-selām*⁷⁶dır ya‘nī ey seyf-i şerī‘atsın mülk-i ‘āleme
mu‘īn ü ẓahīrsin ki cihān ve arz ve semavāt seniñle kâ‘im olup revnak
u ziyā bulmuşlardır ve ey faḥr-ı ‘ālem cümleñiñ icādına bā‘iş ü bādī sensin ki bu
ekvān
seniñçün olmuş ve nūruñ ile cihān rüşen olarak seni ārzū vü temennā kılmışlardır
(museddes-i mekfūf-ı maḥşūr ‘arūz ve ḍarb) toḳuzuncu altı cüz’lü şadr
ve ibtidā ve ḥaşvleri keff ziḥāfiyla mekfūf ve ‘arūz ile ḍarbı da ḳaşr ziḥāfiyla
maḥşūrdur (beyt) benāmīzed ey nigār perī-rūy – şeker lafz u lāle
çihre semen-būy – taḳṭī‘i benāmīze mefā‘ilü dey nigār fā‘ilātü perī
rūy mefā‘ilü şeker lafz mefā‘ilü lāle çihre fā‘ilātü semen-būy
mefā‘ilü (benāmīzed) kelime-yi müfreddir bārek allāh tañrı mübārek eylesin
ma‘nāsına
ve ba‘zılar bundan terkīb-i i‘tibār edip aşlı benām īzed olarak terkīb ile
hemze ḥaẓf olunmuşdur dediler (perī-rūy) perī yüzlü ma‘nāsına vaşf-ı
terkībīdir çünki (perī) bā’-ı fārsiyyeniñ fethiyle cism-i laṭīfden mürekkeb bir nev‘
maḥlūḳdur ki müslim ü muvaḥḥidlerdir uçarlar ve cennet dil-berleri gibi ḥüsnā
olurlar
ma‘nā-yı terkībīsi ḳanadlı demek olur ki (per) ḳanad ma‘nāsına āḫirinde olan
yā nisbetdir (şeker lafz) tatlı sözlü (lāle çihre) lāle çihreli (semen-būy)

⁷⁶ Selamın tamamı varlığın sevincinin üzerine olsun.

göl hoşulu bunlar vaşf-ı terkībīdir müfredātları bālāda beyān olundu –maḥşūl-i (sayfa 126)

beyt- tañrı mübārek eylesin ey nigār perī-rūy şeker lafz lāle çihre semen
büysuñ ki bu kadar muḥsinātlar sende var (museddes-i mekfūf-ı maḥzūf ‘arūz
ve ʿarūz) onuncu altı cüz’lū şadr ve ibtidā ve ḥaşvleri keff ziḥāfiyla mekfūf
ve ‘arūz ile ʿarūz da ḥazf ziḥāfiyla maḥzūfdur (beyt) ḥuşā
cılve-yi cemāl-i tu dīden - ḥuşā mīve-yi vişāl-i tu çīden – taḳṭī’i ḥoşā cılve
mefā’īlū yi cemāl fā’ilātū tu dīden fe’ülün ḥoşā mīve mefā’īlū
yi vişāl fā’ilātū tu çīden fe’ülün (ḥuşā) ne güzel (dīden)
dāl-ı memdūdeniñ kesriyle maşdardır görmek (çīden) cīm-i memdūdeniñ kesriyle
maşdardır derip devşirmek –maḥşūl-i beyt- ne güzel cilvedir seniñ
cemāliñi görmek ne ḥoşdur vişāliñ mīvesin dermek (museddes-i aḥreb-i
mekfūf-ı sālīm ‘arūz ve ʿarūz) on birinci altı cüz’lū şadr ve ibtidāsı ḥarb
ziḥāfiyla aḥreb ve ḥaşvleri keff ziḥāfiyla mekfūf ve ‘arūz ile ʿarūz da
sālimdir (beyt) ey kerde gird māh ze şeb ḥırmen – giryān ze ḥasret-i
tu çu bārān men – taḳṭī’i ey kerde mef’ülü gird māh fā’ilātū ze şeb
ḥırmen mefā’īlün giryāze mef’ülü ḥasret-i tu fā’ilātū çu bārāmen
mefā’īlün (ey) ḥārf-i nidā münādāsı maḥzūfdur ey dil-ber demekdir (kerde) kāfiñ
fethiyle ism-i mef’üldür etmiş (gird) kāf-ı fārsiyyeniñ kesriyle çevre vü etrāf
muḥīte ki ‘arabīde devre denir (māh) ay (şeb) gece burada şaḳal murāddır
teşbīh tarīkiyle (ḥırmen) ḥā’-ı mu‘cemeniñ kesriyle hāle-yi māh ki ay ağılı ve ay
ḳalburu derler ki *eczā-yı rişte-i şağīre-yi müstedīre-yi şeffāfe*⁷⁷ de ḳameriñ nūr-ı
irtisāmından ḥavlınden ḥırmen mişālī ḥādiş olan dā’ire-i müstedīre-i beyzādır
yā dā’ire-yi tāmme yā nāḳışa şeklinde olur ve ḳameriñ yedi hālesi müşāhede
olunmuşdur

⁷⁷ Küçük, yuvarlak ve şeffaf şeyler.

ammā şemsiñ hālesi nādir bulunur ḥazret-i şeyḥ merḥūm şifāsında neyyir-i a‘zamīñ
ḥavlinde ḳavs-i ḳuzaḥ elvānında ve hāle-yi tāmmeve hāle-yi naḳışā müşāhede
etmişim diye

taḥrīr eylemişdir (giryān) kāfiñ kesriyle ağlayıcı (çu) ḥarf-i teşbīh (bārān) (sayfa 127)

yağmur -maḥşul-i beyt- ey ay gibi cemālīññ çevre vü etrāfına şeb

gibi siyāh olan şaḳalından ḥırmen ve hāle etmiş cānān ḥasret-i dīdārīñdan

giryānım mānend-i bārān (museddes-i aḥreb-i mekfūf-ı maḥzūf ‘arūz ve ḍarb) on

ikinci altı cüz’lū şadr ve ibtidāsı ḥarb ziḥāfiyla aḥreb ve ḥaşvleri keff

ziḥāfiyla mekfūf ve ‘arūz ile ḍarbı da ḥazf ziḥāfiyla maḥzūfdur

(beyt) ey ḥūn men girifte be-gerden – tā çend ez īn mucādele kerdən –

taḳṭī‘ ey ḥūn mef‘ūlū men girifte fā‘ilātū be-gerden fe‘ūlūn tā çend

mef‘ūlū zī mucāde fā‘ilātū le kerdən fe‘ūlūn (ey) ḥārf-i nidā münādāsı

maḥzūfdur ey dil-ber demekdir (ḥūn) ḳan (men) ben (girifte) kāfiñ kesriyle

ism-i mef‘ūldür tutmuş (gerden) kāf-ı fārsiyyeniñ ve dālīñ fethālarıyla boyun ki

‘arabīde ‘unuḳ ve cīd derler evvelindeki bā’-ı muvaḥḥide edāt-ı zarfdır (tā) intihā’-ı
ğāyet

(çend) cīm-i fārsiyyeniñ fethiyle miḳdārdan su’āl olarak ‘adedde ve ğayrıda

müsta‘meldir (mucādele) mīmiñ zammıyla maşdardır şiddetli muḥāşame eylemek
(kerden)

kāfiñ fethiyle maşdardır etmek ma‘nāsına –maḥşul-i beyt- ey benim ḳanımı
boynunda

tutmuş nigār ne zamāna ḳadar böyle mucādele vü muḥāşame itmeklik bunuñ ne
ḥüsnü var

ya‘nī benim ḳanımı ‘uhdeñe almışsın ki elbette öldüreceksin ḥalāş mümkün

degil böyle olunca mucādele lāzım degil öldür beni ḳurtar ki ma‘şūḳa ‘aşıḳıñ ḥūnu

ḥelāldir – īn tā’ife ez geşte sitānend ğarāmet – maẓmūnunca bunlar hem

öldürürler hem maḳtūlden diyet alırlar ki bunda devlet ü sa‘ādet vardır (baḥr-ı

muḳteḁab) dā'ire-yi sāniyyede olan dört baḥrden üçüncü baḥr muḳteḁabdır ki
ifti'ālden ism-i mef'ūldür luḡatda tefekkür ve mülāḥaẓa eylemksizin bi'l-bedāhe söz
söylemek ma'nāsına ve ıstılāḥda bir baḥriñ ismidir ki tef'īli dört kerre mef'ūlātü
müstef'ilündür eczāsında intizām telaffuz bulunmadığından yā baḥr-ı münseriḥden
munḵata'

olduğundan içün tesmiyye olunmuşdur ki altı nev' beyti vardır (muṣemmen-i maṭvī)
evvelki sekiz cüz'lü cemī' eczāsı tayy ziḥāfiyla maṭvīdir (beyt) be-guzer ey nesīm-i
şabā

şubḥ-dem be-ṭarf-i çemen – nekhetī biyār ez ān gul'izār-ı (sayfa 128)

ğunce-dehen taḳṭī' i be-guzerey ne fā'ilātü sīm-i şabā müfte'ilün şubḥ-dem be fā'ilātü
ṭarf-ı çemen müfte'ilün nekhetī bi fā'ilātü yārezān müfte'ilün gul-'izār

fā'ilātü ğunce-dehen müfte'ilün (be-guzer) bā'-ı te'kīd ile emrdir geç git

ma'nāsına (nesīm-i şabā) terkīb-i izāfīdır (mısrā') nesīmü's-şabā belğ selāmı
alayım⁷⁸

(nesīm) emīr vezninde hoş u laṭīf rüz-gār (şabā) şüreyyā ile benāt-ı na's

miyānından esen rüz-gār (şubḥ-dem) şabāḥ vaḳti (be-ṭarf-i çemen) gül-istān cānibine

(nekhet) nūnuñ fethiyle ḳoḳu (biyār) getir (gul-'izār) gül yanaḳlı –maḥşūl-i

beyt- ey nesīm-i şabā olan hoş ve hemvār rüz-gār ol dil-dār-ı gül-'izār ğonce

dehenden bir ḳoḳu getir şabā vaḳti ṭurma git çemen cānibine var (muṣemmen-i
maṭvī-i

maḳṭū' 'arūz ve ḁarb) ikinci sekiz cüz'lü şadr ve ibtidā ve ḥaşvleriñ birer

cüz'leri tayy ziḥāfiyla maṭvī ve ḥaşvleriñ birer cüz'leri ve 'arūz ile ḁarbı da

ḳāt' ziḥāfiyla maḳṭū' dur (beyt) vaḳt rā ḡanīmet-dān ān ḳadr ki be-tuvānī

- ḥāşıl ez ḥayāt ey cān yek-demest tā dānī - taḳṭī' i vaḳt rā ḡa fā'ilātü

nīmet dā mef'ūlün āḳadr ki fā'ilātü be-tuvānī mef'ūlün ḥāşılez ḥa

fā'ilātü yātey cā mef'ūlün yek-demest fā'ilātü tā dānī mef'ūlün

⁷⁸ Ey seher rüzgarı, onlara selamımı götür.

(ġanīmet) ġayn-ı mu‘cemeniñ fethiyle düşmenden māl ve toymuluk almak ma‘nāsına ki

ġazīler alırlar aña māl-ı ġanīmet derler burada devlet ü sa‘adet ma‘nāsına (dān) emrdir

bil (ki) ħarf-i beyān (be-tuvānī) bā-yı te‘kīd ile muzāri‘-i müfred-i muḥātab kadir

olursun (ḥayāt) dirilige denir ki mevt muḳābilidir (yek-dem) bir nefes

-maḥşül-i beyt- dünyāda diri olduġuñ günleri eliñden geldiġi kadar devlet

ü sa‘adet bil ḥayāt dünyādan ḥāşıl bir nefesdir sen de biliyorsun ki ḥurūcundan soñra

duḫūl etmese mevtdir ya‘nī ḥayātı sa‘adet bilip ġāfil olmayarak bir nefes

āġāhlık ve ‘irfān taḥşīl etmege sa‘y etmek lāzımdır ki insān anuñçün ḥalk

olunmuşdur ve bu ḥayāt bir dem gibi eḳall müddetinde gelir geḳer boşa geḳirmemek lāzımdır

(murabba‘-ı maṭvī) üçüncü dōrt cüz’lū cemī‘ eczāsı ṭayy zihāfiyla maṭvīdir (beyt) (Sayfa 129)

nīst çün tu serv-i çemen – gul‘-izār ġunçe-dehen – taḳṭī‘i nīs çün tu

fā‘ilātü serv-i çemen müfte‘ilün gul‘-izār fā‘ilātü ġonce dehen müfte‘ilün

-maḥşül-i beyt- çemeniñ servi seniñ gibi degildir saña beñzemez ey gül yañaḳlı

ġonce dehenli dil-dār (murabba‘-ı maṭvī-i maḳṭū‘ ‘arūz ve ḍarb) dōrdüncü dōrt

cüz’lū şadr ve ibtidāsı ṭayy zihāfiyla maṭvī ve ‘arūz ile ḍarbı da ḳaṭ‘ zihāfiyla

maḳṭū‘dur (beyt) ey nigār-ı sīmīn-ber – der esīr ḥud be-niger

taḳṭī‘i ey nigār fā‘ilātü sīmī ber mef‘ülün der esīr fā‘ilātü ḥod

be-niger mef‘ülün müfredātı bālāda beyān olundu –maḥşül-i beyt-

ey sīm sīmā dil-ber kendi esīriñe eyle naḳar (murabba‘-ı maḥbūn-ı maṭvī ‘arūz

ve ḍarb) beşinci dōrt cüz’lū şadr ve ibtidāsı ḥabn zihāfiyla maḥbūn ve ‘arūz

ile ḍarbı da ṭayy zihāfiyla maṭvīdir (beyt) ruḥet hūş-i men be-burd –

lebet ḥūn-i men be-ḥured – taḳṭī‘i ruḥet hūş mefā‘ilü men be-burd müfte‘ilün

lebet ḥūn mefā‘ilü men be-ḥured müfte‘ilün (ruḥet) seniñ yañaġıñ

(hüş-i men) benim ‘aqlım (be-burd) bā’-ı te’kīd ve şāniyyeniñ fethiyle muzāri’-i müfred-i

gā’ibdir götürür zāyi’ eder (lebet) seniñ dudağıñ (hün-i men) benim kanım (be-ḥured)

bā’-ı te’kīd ile muzāri’-i müfred-i gā’ibdir içer –maḥşül-i beyt- ruḥuñ ‘aqlımı zāyi’

eder lebiñ kanım içer (murabba’-ı maṭvī-i sālīm ‘arūz ve ḍarb) altıncı dört cüz’lü

şadr ve ibtidāsı tayy ziḥāfiyla maṭvī ve ‘arūz ile ḍarbı da sālimdir (beyt)

ger şarāb gul-gün būd – bī-leb-i tuem hün būd – taḳṭī’i ger şarāb fā’ilātü

gülgübūd müstef’ilün bī-leb-i tu fā’ilātü em hübūd müstef’ilün (gul-gün)

gül renkli –maḥşül-i beyt- eger şarāb gül-günde olursa seniñ lebiñsiz baña

olur hün (baḥr-ı muṭteṣṣ) ikinci dā’irede olan dört baḥrden dördüncü ism-i

mef’ül şığasıyla müctessdir ki luğatda kökünden koparılmış nesne ma’nāsınadır

ve ıstılâḥda bir baḥriñ ismidir ki tef’ili dört kerre müstef’ilün fā’ilātündür

müstef’ilün taḳdīmiyle baḥr-ı ḥafīfden inkıṭā’ından içün müctess tesmiyye olunmuşdur ki

(sayfa 130)

toḳuz nev’ vardır (muṣemmen-i maḥbūn) evvelki sekiz cüz’lü cümle eczāsı ḥabn

ziḥāfiyla maḥbūndur (beyt) ze dūr nīst muyesser naẓar be-rüy-i tu mārā – çi devletest

te’ālī allāh ez ḳadd-i tu ḳabā rā – taḳṭī’i ze dūr nī mefā’ilün s müyesser fe’ilātün naẓar be-rū

mefā’ilün y-i tu mārā fe’ilātün çi devletes mefā’ilün t te’ālā fe’ilātün

la ze ḳadd-i mefā’ilün tu ḳabā rā fe’ilātün (dūr) uzak (nīst) yokdur (muyesser)

tef’ilden ism-i mef’üldür kolay u āsān olmuş (naẓar) bakma ve görme (be-rüy-i tu)

seniñ yüzüne (mārā) bize (te’ālī allāh) cümlesi lafza ḥaber ve ma’nā-yı inşā’-ı du’adır

(ḳadd) boy (ḳabā) ḳaftān –maḥşül-i beyt- bize uzaktan olmadı mümkün-i

müeyesser seniñ yüzüñe bir kez nazarıña devletdir ne sa‘adet tañrı ‘ālī eylesin
kaddiñden

ķabāya ki vaşl-ı dā’ime oldu mazhar (muşemmen-i maħbūn-ı maķşūr ‘arūz ve ğarb)

ikinci sekiz cüz’lū cümle eczāsı ħabn zihāfiyla maħbūñ ve ‘arūz ile ğarbı da

ķaşr zihāfiyla maķşūrdur (beyt) ez ānēhī ki dil-i men be-sūy-i

yār menest – zihī dırāz ki şeb-hā-yi intizār menest – taķtī’i ezānēhī mefā’ilün

ki dil-i men fe’ilātün be-sūy-i yā mefā’ilün r menest fe’ilān zihī dırā

mefā’ilün z ki şeb-hā fe’ilātün yi intizā mefā’ilün r menest fe’ilān

(ez ānēhī) andan şoñra (ki) ħārf-i beyān (di-i men) benim göñlüm (sūy) cānib

(men) ben (est) edāt-ı ħaber (zihī) maķām-ı medħde vü zememde isti‘māl olunur

burada zememde müsta‘meldir (dırāz) uzun nesne (ki) ħārf-i rābı şıfat (şeb-hā)

şeb lafzınıñ cem‘idir geceler (intizār) bir nesneye bakıp gözetmek ma’nāsına

-maħşūl-i beyt- o zamāndan beri ki göñlüm yārimiñ katındadır bu ne gūnā

uzun gecelerdir ki göz yarı intizārdadır ya’nī göñlümü alıp ‘aşıķ olduğum

zamāndan beri firāk geceleri şubħ olmaz diye tūl leylden şikāyet eder ki seneü’l-vaşl

ve seneü’l-hicr sene mantūķunca vuşlatıñ senesi daķıķa gibi tiz gelir

geçer firķatiñ daķıķası sene ķadar ħükm verir geçmez (muşemmen-i maħbūn-ı
maħzūf

‘arūz ve ğarb) üçüncü sekiz cüz’lū cümle eczāsı ħabn zihāfiyla maħbūn

(Sayfa 131)

ve ‘arūz ile ğarbı da ħazf zihāfiyla maħzūfdur (beyt) tu hemçu

şubħī u men şem‘ ħalvet-i seħerem – tebessumī kun u cān bīn ki çūn hemī siperem –

taķtī’i tu hemçu şub mefā’ilün ħī u men şem fe’ilātün ‘ ħalvet-i mefā’ilün

seħerem fe’ilün tebessümī mefā’ilün kun u cābī fe’ilātün ki çūn hemī

mefā’ilün siperem fe’ilün (hemçu) ħarf-i teşbīħ (tebessum) tefa‘ul vezninde āheste

ve nāzūk-āne gülmek (kun) emrdir eyle (bīn) dīn vezninde emrdir bak gör (ki)

ḥarf-i beyān (siperem) sīniñ kesri ve bā’-ı fārsiyye ve rāniñ fethalarıyla muzāri’-i
mütekellim-i vaḥdedir teslīm ederim ma’ nāsına –maḥşul-i beyt- sen şubḥ gibisin
ve ben seḥer şem’ i gibiyim bir tebessüm eyle gör ki ‘aşkıñla niçe cān teslīm ederim
ya’ nī sen şabāḥ gibi gül açıl ki ben şabāḥa kalan şem’ gibi saña cān fedā edip
söyüneyim demek olur ki şem’ şabāḥa kalınca yā kendi başına söyünür yā
söyündürürler

(muşemmen-i maḥbūn-ı maḥtū’ ‘arūz ve ḍarb) dördüncü sekiz cüz’ lü cümle cüz’ leri

ḥabn ziḥāfiyla maḥbūn ve ‘arūz ile ḍarbı da kaṭ’ ziḥāfiyla maḥtū’ dur

(beyt) be-reft ‘aql u dil u dīn māned cān tenhā – çu ān ḡarīb ki

māned ze kār-vān tenhā – taḳṭī’ i be-reft ‘aḳ mefā’ ilün l u dil u dī fe’ ilātün

n mān cā mefā’ ilün tenhā fa’ lün çu āḡarī mefā’ ilün b ki māned fe’ ilātün

ze kār-vā mefā’ ilün tenhā fa’ lün (be-reft) māzī-yi müfred-i ḡā’ ib gitdi (dīn)

īmān u islām ve millet ü nāmūs bunlar zāta müteḥaddir ve i’ tibāra muḡāyir yerlerdir
ki ḡabl

ḥazret-i yezdāndan faḥr-ı cihān ṣallī’ ‘aleyhi’ r-raḥmāna⁷⁹ kelān-ı eşyāya şevāb ve
mücāzāt

olunduḡu cihetden dīn ü i’ tiḳād olunduḡu cihetden īmān u iṭā’ at

olunduḡu cihetden islām ve sülūk olunduḡu cihetden şerī’ at ve kendiniñ

üzerine cem’ olunduḡundan millet ve kendi ile mülk geldiginden nāmūs

derler (māned) māzī-yi müfred-i ḡā’ ib kaldı –maḥşul-i beyt- seniñ derd

ve ‘aşkıñdan ‘aql u dil ü dīn gitdi tenhā cān kaldı o ḡarīb gibi kār-vāndan tenhā kaldı
ya’ nī

böyle müteḥayyir ser-gerdān olarak cānından daḡı nā-ümīd (sayfa 132)

oldu ki o tenhā ḡarībīñ cānından ḡayrı mā-sivā kalmaz ḥarāmīler alır soñra yā
öldürürler

yā kendisi ölür (muşemmen-i maḥbūn-ı maḥtū’ -ı musabbaḡ-ı ‘arūz ve ḍarb)

⁷⁹ Rahman’ın salātı onun üzerine olsun.

beşinci sekiz cüz' lü cümle eczâsı habn ile maḥbûn ve 'arûz ile ɖarbı da
kaṭ' ile maḳṭû' olduḡdan soñra tesbîğ ile de musabbağdır (beyt) ġulâm
nergis-i mest-i tu tâc-dârânend - ḡarâb bâde-yi la'l-i tu hûş-yârânend – taḳṭî'i
ġulâm ner mefâ'ilûn ġis-i mest-i fe'ilâtûn tu tâc-dâ mefâ'ilûn rânend
fa'lân ḡarâb bâ mefâ'ilûn de-yi la'l-i fe'ilâtûn tu hûş-yâ mefâ'ilûn rânend
fa'lân (ġulâm) ġayn-ı mu'cemeniñ zammıyla köle (nergis-i mest) burada maḥbûbuñ
çeşminden kinâyedir (nergis) rûmda zerrîn ḡadeḡ dedikleri çiçekdir (tâc-dâr)
pâd-şâh ve elif ve nûn edât-ı cem' (end) edât-ı ḡaber (ḡarâb) ser-ḡoş (la'l) leb ki
dudaḡ (hûş-yâr) 'âkıl –maḡşûl-i beyt- seniñ nergis-i mestiñiñ
kölesi şâh-ı cihânlardır ki bunlar saña meftûn u ḡayrânlardır seniñ la'l gibi olan
lebiñiñ bâdesiniñ ḡarâbı 'âkıllerdur ki bunlar med-hûş ve ser-gerdânlardır ḡaşılı kim
göre dîdârını 'âklı perîşân olur me'âlince her göreniñ 'âklı perîşân olmuş
ve cümle cihân ḡüsnüne müştâḡ u ḡayrân olmuş demek olur (maḥbûn-ı müşa'as-ı
maḡşûr-ı 'arûz ve ɖarb) altıncı sekiz cüz' lü cüz' -i şânîden mâ'adâ cümle eczâsı
ḡabn ziḡâfıyla maḥbûn yalnız cüz' -i şânî teş'îş ile müşa'as ve 'arûz ile
ɖarbı da ḡaşr ziḡâfıyla maḡşûrdur (beyt) ber-i men âmed-i ḡurşîd nîġûân
şeb-ġîr – be-ḡadd çu serv bulend u be-ruḡ çu bedr munîr – taḳṭî'i ber-i menâ
mefâ'ilûn
med-i ḡurşî fe'ilâtûn d nîġûâ mefâ'ilûn şeb-ġîr fe'ilân be-ḡadd çu ser
mefâ'ilûn u bülend u fe'ilâtûn be-ruḡ çu bed mefâ'ilûn r munîr fe'ilân (ber-i men)
benim ḡatıma (âmed) geldi (ḡurşîd) ġüneş (nîġû) iyi vü a'lâ âḡirinde olan
(ân) ism-i işâretidir (şeb-ġîr) tekbîr vezninde şabâḡ ma'nâsına aşlında vaşf-ı
terkîbîdir gece tutucu ma'nâsına (be-ḡadd) bâ ḡarf-i zarf ḡadd boy (çu) ḡarf-i teşbîḡ
(bulend)
bâ'-ı muvaḡḡideniñ zammıyla yüce (bedr) on dört gecelik ay (munîr) mîmiñ
zammıyla ziya

verip ışık verici -maḥşûl-i beyt- benim atıma güneş gibi olan (sayfa133)

bir nigâr geldi ki o şabâḥ güneşidir böyle serv-i bülend gibi ruḥ ve cemâlde on dört

gecelik ay gibidir ya ‘nî şeb-i hicrânda ḥayrân iken şabâḥ güneşi gibi nûr-efşân

olarak serv-add mâḥ-ruḥ cānân benim atıma geldi (muṣemmen-i maḥbûn-ı muṣa‘‘aş-ı

maḥṭûf ‘arûz ve arb) yedinci sekiz cüz’lû şadr ve ibtidâ ve ḥaṣvîñ birer cüz’leri

ḥabn zihâfiyla maḥbûn ve ḥaṣvleriñ birer cüz’leri teş‘îs ile müṣa‘‘aş ve ‘arûz ile

arabı da caḥf ile maḥcûfdur (beyt) eger guṣâyî târî ze sunbul-i ter –

hemîşe âyed bād-ı şabâ mu‘atṭar – taḳṭî‘i eger güṣâ mefâ‘ilün yî târî mef‘ûlün

ze sünbül-i mefâ‘ilün ter fa‘ hemîşe â mefâ‘ilün yed bād-ı mef‘ûlün şabâ

mu‘at mefâ‘ilün ar fa‘ (eger) ḥârf-i arṭ (guṣâyî) muṣâri‘-i müfred-i

muḥâṭab açarsîñ (târ) âḥirinde olan yâ vaḥdet içündür (sunbul-i ter)

zûlf-i dil-berden kinâyedir (hemîşe) dâ‘imâ (âyed) muṣâri‘-i müfred-i ġâ‘ib gelir

(mu‘atṭar)

tef‘îlden ism-i mef‘ûldür güzel râyiḥalanmış –maḥşûl-i beyt- eger sen

zûlfüñden bir târını açarsañ dâ‘imâ bād-ı şabâ mu‘atṭar gelir ya ‘nî târ-ı zûlfüñden

ḥoş-bûy alıp cihâna neşr eder (murabba‘-ı maḥbûn) sekizinci dört cüz’lû cümle

eczâsı ḥabn ile maḥbûndur (beyt) merâ ki rûy-i tu bâyed – ze mihr u meh

i guṣâyed – taḳṭî‘i merâ ki rû mefâ‘ilün y-i tu bâyed fe‘ilâtün ze mihr u meh

mefâ‘ilün i guṣâyed fe‘ilâtün (merâ) baña (ki) ḥarf-i beyân (rûy-i tu) seniñ

yüzüñ (bâyed) gerek ü lâzım (mihr) mîmîñ kesriyle güneş (meh) ay (i) ḥarf-i

istifhâm ne (guṣâyed) kâfiñ zammıyla muṣâri‘-i müfred-i ġâ‘ib açılır –maḥşûl-i

beyt- baña seniñ cemâliñ gerekdir mihr u mehden ne açılır ya ‘nî feraḥ u sürûr

ḥaṣıl olur ki olmaz burada açılmadan murâd feraḥ u sürûr (murabba‘-ı maḥbûn-ı

maḥşûr-ı ‘arûz ve arb) touzuncu dört cüz’lû şadr ve ibtidâsı ḥabn zihâfiyla

maḥbûn ve ‘arûz ile arabı da aṣr zihâfiyla maḥşûrdur (beyt)

dilem be-tu hest şād – turā ze men bīst yād – taḳṭī‘i dilem be-tu mefā‘ilün hest
şād fā‘ilān turā ze men mefā‘ilün nīs yād fā‘ilān (dilem) gönülüm
(sayfa 134)

(be-tu) seniñ ile (hest) oldu (şād) feraḥ u sürür (turā) saña (ze men) benden
(nīst) yokdur (yād) zıkr ü añmak -maḥşül-i beyt- benim gönülüm seniñ
ḥayālīñle şād benden saña hīç yād yokdur ki beni añmazsın ḥāṭırına gülüm sen
dā‘im gönülümdesin (dā‘ire-yi sevvum penc baḥr est) üçüncü dā‘ire beş baḥr
beyānındadır (serī‘ ve cedīd ḳarīb ve ḥafīf ve muşākıl baḥr-i serī‘) evvelki
baḥr serī‘dir ki fa‘īl be-ma‘nā fā‘ildir luḡatda çāpūk ü çālāk ademe denir vaşfdır
ve ıstılāḥda bir baḥriñ ismidir ki tef‘īli iki kerre müstef‘ilün müstef‘ilün
mef‘ülātüdü lisān üzere sür‘atinden içün serī‘ tesmiyye olunmuşdur ki altı
nev‘ beyti vardır (museddes-i maṭvī-i mevḳūf-i ‘arūz ve ḍarb) evvelki altı
cüz’lü cemī‘ eczāsı ṭayy zihāfıyla maṭvī ve ‘arūz ile ḍarbı da vaḳf
zihāfıyla mevḳūfdur (beyt) dil çi kuned seyr u temāşā-yi bāḡ – tā be-tuem
ez heme dārem ferāḡ – taḳṭī‘i dil çi kuned müfte‘ilün seyr u temā müfte‘ilün şā-yi
bāḡ fā‘ilān tā be-tuem müfte‘ilün ez heme dā müfte‘ilün rem ferāḡ fā‘ilān
(dil) gönül (çi) ne (kuned) eder (seyr) bāb-ı şānīden maşdardır gezmek
ma‘nāsına (temāşā) bir nesneye ḥazṣ u şafā veyāḥūd ‘ibret cihetiyle nazar etmek (tā)
ḥarf-i ibtidā (be-tuem) ben seniñleyim (ez heme) cümleden (dārem) muzāri‘-i
mütekellim-i
vaḥdedir tutarım (ferāḡ) fānıñ fethiyle bāb-ı şālīşden maşdardır bir işden işḡālī
terk ile ḳurtulup boş ṭurmak -maḥşül-i beyt-i gönül neylesin bāḡıñ
seyr ü temāşāsını seniñ ‘aşḳına giriftār olduğum müddetden beri cümleden ferāḡım
var ya‘nī
senden ḡayrı baña bir şey’ lāzım degil (museddes-i maṭvī-i meḳşūf-i ‘arūz ve ḍarb)
ikinci altı cüz’lü cümle cüz’leri ṭayy zihāfıyla maṭvī ve ‘arūz ile ḍarbı da

keşf ile mekşüfdir (beyt) ruh be-numā ey kamer-hānegī – tā ne-keşed ‘aql
be-dīvānegī – taḳṭī‘i ruh be-nümā müfte‘ilün ey kamer-i müfte‘ilün hānegī fā‘ilün
tā ne-keşed müfte‘ilün ‘aql bedī müfte‘ilün vānegī fā‘ilün (ruh) yañak
(numā) emrdir göster (kamerhānegī) hāneye mensüb ay (yā) edāt-ı nisbet ve kāf-ı
(Sayfa 135)

fārsiyye hā’-ı resmiyyeden mübeddeldir her nesne ki orda ola aña hānki derler (tā)
ḥarf-i

ta‘līl (ne-keşed) kāfiñ fethiyle nefy-i müstakbel-i müfred-i gā’ib çekmez (be-
dīvānegī)

bā-ḥarf-i şıla veyā maşdariyye ve kāfhādan mübeddeldir –maḥşül-i beyt- ey kimseye
görünmeyen hāne nişin kamer dīvāne olmamaklığımız için bize yüzün göster
(museddes-i

maṭvī-i maḳṭū’-ı mevḳūf-i ‘arūz ve ḍarb) üçüncü altı cüz’lü şadr ve ḥaşvleriñ
birer cüz’i ve ‘arūz ile ḍarbı ṭayy zihāfiyla maṭvī ve ibtidā ile ḥaşvleriñ
bir cüz’i kaṭ’ zihāfiyla maḳṭū’ ve ‘arūz ile ḍarbı da vaḳf zihāfiyla mevḳūfdir
(beyt) hest kilīd-i der-i genc-i ḳadīm – bismillāhi’r-raḥmanı’r-raḥīm –

taḳṭī‘i hest kilī müfte‘ilün di der-i gen müfte‘ilün ci ḳadīm fā‘ilān

bismillā müfte‘ilün hi’r-raḥmā mef’ülün nı’r-raḥīm fā‘ilān (hest) oldu

(kilīd) kāfiñ fethiyle miftāḥ ve anahtar (der) kapı (genc) kāf-ı fārsiyyeniñ fethiyle

ḥazīne vü defīne (ḳadīm) ḥudūdān ‘ārī vü berī ve ḳadem şıfatıyla muttaşif olan zāt-ı

‘ālī ma’ nāsına -maḥşül-i beyt- ḳadem şıfatıyla muttaşif zāt eccl ve a’lā olan

ḥazret-i sübhāniñ ḥazīne-i esrārınıñ bābınıñ miftāḥı besmele-i şerīfe oldu ki genc

esrārını bende-yi ḥavāşş ve ebrārına bunuñla güşā diyordu ve şeyḥ-i ekber ḳaddes
sırrıhu

ale’ṭ-ṭahir efendimiz ḥazretleri daḥi besmeleden mā‘adā hīç bir eşyāyla ḳalıp
evliyāya

esrār-ı ḥudā keşf ve ‘aṭā olunmaz diye fazilet ve ḥavāşşını ‘ayān eyledi

ve Һazret-i ‘alī bin ibn t̄alīb raḍī allāh – ‘*anhu rabbu ‘l-meṣārık ve ‘l-meğarīb kullī māfī et-tevrāt ve ‘l-incīl ve ‘z-zebūr mevcūd fī ‘l-ḳur‘ān - ve kullī māfī ‘l-ḳur‘ān mevcūd fī ‘l-fātiḥā -*

*ve kullī māfī ‘l-fātiḥā mevcūd fī ‘l-besmele – ve kullī māfī ‘l-besmele mevcūd fī ‘l-bā*⁸⁰ -

kelām-ı belāğat-nizām ma‘lūm-ı enāmdır (museddes-i maṭvī-i aṣlem ‘arūz ve ḍarb)

dördüncü altı cüz’lū ṣadr ve ibtidā ve ḥaṣvleri ṭayy ziḥāfiyla maṭvī ve ‘arūz ile

ḍarbı ṣalm ziḥāfiyla aṣlemdir (beyt) ger be-kuṣī ver ne-kuṣī mārā – nīst ḡam ez ser be-kuṣī

yārā - taḳṭī‘i ger be-kuṣī müfte‘ilün ver ne-kuṣī müfte‘ilün mārā fa‘lün nīs ḡamez müfte‘ilün ser ne-kuṣī müfte‘ilün yārā fa‘lün (ger) ḥarf-i (sayfa 136)

ṣart be-kuṣī bā-yı te‘kīd ile muzāri‘-i müfred-i muḥāṭab öldürürsün (ver) ḥarf-i ṣart

ne-kuṣī nefy-i müstakbel-i müfred-i muḥāṭab öldürmezseñ (mārā) bizi (yārā) āḥirinde olan

elif nidādır –maḥṣūl-i beyt- eger bizi öldürürseñ yāḥūd öldürmezseñ

serden ḡam yoḡdur eger öldürürseñ öldür ki fermān seniñdir bize her şey sende

ḥoṣ gelir (museddes-i maḥbūn-ı maṭvī-i meḳṣūf-i ‘arūz ve ḍarb) beṣinci

altı cüz’lū ṣadr ve ibtidā ve ḥaṣvleri ḥabn ziḥāfiyla maḥbūn ve ‘arūz ile ḍarbı

ṭayy ile maṭvī ve keṣff ile meḳṣūfdur (beyt) nigār-i men be-kār-i men der niger-

ze curm-i bī-ṣumār-i men der guzer – taḳṭī‘i nigār-i men mefā‘ilün be-kār-i men mefā‘ilün

der niger fā‘ilün ze cürm-i bī mefā‘ilün ṣumār-i men mefā‘ilün der güzer

fā‘ilün (nigār-i men) benim maḥbūbım (be-kār-i men) benim işime (niger) nūnuñ kesriyle

emr-i ḥazır-ı müfred-i muḥāṭabdır baḡ gör (curm) cīmiñ zammıyla ṣuḥ ve ḡunāḥ (bī-ṣumār)

ṣayısız ve ḥesābsız (guzer) kāfiñ zammıyla emrdir geḥ ‘afv it –maḥṣūl-i beyt-

⁸⁰ Doḡunun ve batının rabbi Allah Hz.Ali b. Ebī T̄alīb’den razı olsun.Tevrat, İncil ve Zebur’da ne varsa hepsi Kur’ân’da mevcuttur. Kur’ân’da ne varsa hepsi de Fātiḥâ’da mevcuttur. Fātiḥâ’da ne varsa hepsi Besmele’de mevcuttur. Besmele’de de ne varsa be harfinde mevcuttur.

ey nigārım kār ve hālīme bir nazar eyle cürm-i bī-şümārımdan güzēr eyle ya'nī her ne kadar

cürmüm çok ise de 'afv edip luṭfla mu'āmele buyur demektir (museddes-i maḥbūn-ı maṭvī-i mekşūf-i 'arūz ve ḍarb) altıncı altı cüz'lü 'arūz ile ḍarbı

ḥabn ile maḥbūn ve ṭayy maṭvī ve keşf ile mekşūf ve bākī cüz'leri sālīmdır

(beyt) ez 'aşk-i tu men der cihān semerem - ḥūn şud ezīn derd-i nihān cigerem –

taḳṭī'i ez 'aşk-i tu müstef'ılün men der cihā müstef'ılün samarem fe'ilün

ḥū şud ezī müstef'ılün derd-i nihā müstef'ılün cigerem fe'ilün

(ez 'aşk-i tu) seniñ 'aşkıñdan (der cihān) dünyāda ve 'ālemde (semer) sīniñ ve mīmiñ fetḥalarıyla ḥikāye vü meşel ve ser-ḥoş ma'nālarına gelir burada bunlardan her birerlerini

irāde mümkündür (ḥūn) ḳan (şud) oldu (nihān) nūnuñ kesriyle gizli nesne

-maḥşūl-i beyt- seniñ şarāb-ı 'aşkıñdan ben cihānda ser-ḥoşum bu derd-i nihnādan cigerim

ḥūn oldu (baḥr-ı cedīd) dā'ire-yi şālīşede olan beş baḥrden ikinci cedīddir

ki luḡatda tez-gāḥdan henüz kesilmiş ma'nāsınadır ıştılāḥda bir baḥriñ

(sayfa 137)

ismidir ki tef'īli iki kerre fā'ilātün fā'ilātün müstef'ılündür müte'aḥḥirīniñ tertīb

ü icādından içün cedīd tesmiyye olunmuşdur (ve ĩn ez cumle-yi buḥūr mustaḥdeşet

ve ĩn rā ḡarīb nīz gūyend) (buḥūr) bāniñ zammıyla baḥriñ cem'idir (mustaḥdeş)

istif'ālden ism-i mef'ūldür muḳaddem yok iken şoñradan bulunup peydā olmuş nesne

ma'nāsına (ĩn rā) buña (ḡarīb) fa'ıl be-ma'nā-yı fā'ildir ba'īd ma'nāsına (nīz)

daḥi (gūyend) fi'l-i muzāri'-i cem'-i ḡā'ib derler ve söylerler ya'nī bu baḥr-ı cedīd

sā'ir baḥrlerden alınarak buḥūr cümlesinden bulunmuşdur ve buña ḡarīb daḥi derler ki

vaḥīd-i tebrīzī ḳuddise sirruhu 'arūzunda ḡarīb demişdir ḥāşılı müteḳaddimīniñ

ba'zısı buḥūr-ı aşliyye on beş ve ba'zısı on altı demişleridir ama müte'aḥḥirīn
ba'zı buḥūr daḥi icād edip on toḳuz kılmışlardır ki bu cedīd anlarıñ biridir
(maḥbūn) cümle eczāsı ḥabn zihāfiyla maḥbūndur (beyt) melikā tiḡ-i tu her
bed-sigāl rā – be-ḥured hem-çu ḡazanfer ṣegāl rā – taḳṭī'i melikā tī fe'ilātūn
ḡ-i tu her bed fe'ilātūn sigāl rā mefā'ilūn be-ḥured hem fe'ilātūn ḡu ḡazanfer
fe'ilātūn ṣegāl rā mefā'ilūn (melikā) ey pādīṣāḥ ma'nāsına āḥirinde olan
elif nidādır (tiḡ-i tu) seniñ kılıcıñ (bed-sigāl) vaṣf-ı terkībīdir fenā endīṣe
vü fikr edici ya'nī düşmen ḡünkü (bed) fenā (sigāl) sīniñ kesriyle nihāl vezninde
fikr ü endīṣe ve söz ṣav etmek ma'nāsına olan sigālīden lafzından ism-i fā'il-i
muḥaffefdir (rā) edāt-ı mef'ūl (be-ḥured) emr-i ḡā'ib-i müfred yesin (ḡazanfer)
sefercel vezninde esed gibi arslan ma'nāsına ferhengiñ ṣu'ūru ṣarāb ve feres
ve seyfi de 'ilāve ederek bunlardan her birerlerinin 'arabīde biñer isimleri vardır
diye beyān buyurmuşdur (ṣegāl) kāf-ı fārsiyye ile bahār vezninde ḡaḡal dedikleri
cānverdir ki nūṣirevān zamānında zuḥūr eyledi ya'nī andan muḡaddem yok idi (rā)
edāt-ı mef'ūldür ya'nī nūṣhada kāf bedel-i ḡayn-ı mu'ceme ile ṣegāl vāḳi' olmuş
ikisi bir ma'nāyadır -maḥṣūl-i beyt- seniñ seyfiñ ey pādīṣāḥ her bed-sigāl
olan düşmenleriñ ḡanını içip helāk etsin esediñ ṣegālī helāk etdiği gibi
(sayfa 138)

düşmenleriñ yok olsun diye pādīṣāḥa du'ādır (baḥr-ı ḡarīb) dā'ire-yi ṣālīse olan
beş baḥrden üçüncü baḥr-ı ḡarībdir ki *fa'īl bi-ma'nā-yı*⁸¹ fā'ildir luḡatda yaḡīn olucu
ma'nasınadır ve ıṣṭilāḥda bir baḥriñ ismidir ki tef'īlī iki mefā'ilūn mefā'ilūn
fā'ilātūndür (īn

nīz ez buḥūr mustaḥdeset) bu daḥi baḥrlerden bulunmuşdur

ya'nī müte'aḥḥirīniñ icād u tertīb eyledikleri baḥrlerdendir ki üç nev' beyti vardır
(museddes-i meḡṣūf-ı maḡṣūr-ı 'arūz ve ḡarb) evvelki altı cüz'lü ṣadr ve ibtidā

⁸¹ Fa'il demektir ki.

ve haşvleri keff ile mekfûf ve ‘arûz ile darbı da kaşr ile maşşûrdur
(beyt) figān zān ser zulfeyn tāb-dār – furū hişte ze yāķūt-i āb-dār –
taķtī‘i figā zā se mefā‘ilü r zulfeyn mefā‘ilü tāb-dār fā‘ilān furū hişte
mefā‘ilü ze yāķūt-i mefā‘ilü āb-dār fā‘ilān (figān) efgāndan muħaffefdir ki
evvelinde hemze-yi meftūhe olan kelimelerden taħfifen ħazf ederler feryād gibi
meded

meded diye çağırmaķ ma‘nāsına (ser) uc (zulfeyn) yā ħarf-i nisbet ve nūn anı
mü‘ekkeddir (tāb-dār) bu kām tutucu ya‘nī ħalka ħalka olmuş (furū) fānīñ ve rā’-ı
memdūdeniñ zammıyla aşıağı ma‘nāsına (hişte) hānīñ kesriyle ism-i mef‘uldür
şalıvermiş (yāķūt-i āb-dār) vech-i dil-dārdan kināyedir (yāķūt) aķsām-ı
cevāhirden cevher-i ma‘rūf ismidir ki mu‘arrebdir eşnāf keşīresi vardır aħmer-i
rummānī kısmı cümleden ecved ü a‘lādır şürbü- vesvese vü ħafaķān ve za‘f-ı ħalbe
nāfi‘dir (āb-dār) ħariyy ü laţif ve tāze ma‘nāsına fi‘l-aşl vaşf-ı terkībīdir
āb tutucu ma‘nāsına –maşşul-i beyt- meded meded andan ki zülf-i tāb-dārınıñ
ve cenn⁸²-i yāķūt-ı āb-dārdan aşıağı şalıvermiş o dil-dār ya‘nī zülflerini yüzüne
döküp perīşān eylemiş (museddes-i aħreb-i mekfûf-ı sālīm ‘arûz ve darb)
ikinci altı cüz’lü şadr ve ibtidāsı ħarb zihāfiyla aħreb ve haşvleri keff ile mekfûf ve
‘arûz ile

darbı da sālimdir (beyt) tā mülk-i cihānrā medār bāşed – fermān diħ ü şehriyār bāşed
– taķtī‘i
tā mülk-i mef‘ülü cihānrā me mefā‘ilü dār bāşed fā‘ilātün fermān di mef‘ülü h ü
şehri mefā‘ilü yār bāşed (sayfa 139)

fā‘ilātün (tā) mādām ma‘nāsına (mülk-i cihānrā) ‘alemiñ mülküne (medār) maşdardır
dönmek ve tolanmaķ (bāşed) ola (fermānde) vaşf-ı terkībīdir ħükm edip
fermān verici (şehriyār) pādişāh –maşşul-i beyt- cihānıñ mülküne medār
olduğı müddetinde aña ħükm edici pādişāh olsun ya‘nī cihān tırduķça

⁸² Yanak.

ursun āhir devrāna adar āzret-i yezdān āna ‘ōmr ‘ināyet ve isān eylesin
diye sultāna du ‘ādir (museddes-i areb-i mekfūf-ı maşūr ‘arūz ve ārb) üçüncü
altı cüz’lū şadr ve ibtidāsı arb ile areb ve aşvleri keff ile mekfūf
ve ‘arūz ile arbtı da aşr ile maşūrdur (beyt) kū āşaf-ı cem gū biyā bebīn –
ber tat-i suleymān rāstīn – tatī‘i kū āşa mef‘ülü f-ı cem gū bi mefā‘īlū
yā bebīn fā‘ilān ber tat-i mef‘ülü süleymān mefā‘īlū rāstīn fā‘ilān
(kū) kāf-ı memdūdeniñ zammıyla nice oldu (āşaf-ı cem) cemiñ āşafı
ma‘nāsına terkīb-i izāfīdir (āşaf) şādīñ fethiyle ibn beriyādır ki āzret-i
süleymān ‘alī nebiyyinā ve ‘aleyhi’s-selāmu’r-rahman⁸³ āzretleriniñ vezīr-i a‘zam
ve şadr-ı
muteremleridir ki ‘ulūm-ı ğarībeler ve ‘ilm-i simyā āna mensūbdur ve sebe’
melikesi olan
belkısıñ ‘arşını ya’nī tatını urfetü’l-‘aynde uzūr-ı āzret-i peygāmbere ityān eden
budur cemden murād āzret-i süleymān ‘aleyhi’s-selāmdır (gū) kāf-ı fārsiyye-yi
memdūdeniñ zammıyla emrdir söyle ma‘nāsına (biyā) emrdir gel (bebīn) mişlehu ğör
(rāstīn) āstīn vezninde vāķi‘ ve berāber muvāfıķ ma‘nāsınadır ki oturmakdan
kināyedir –maşūl-i beyt- cemiñ āşafı nerde söyle gel ğör de gelsin
ğörsün ki sultān-ı cihān olan nigārim tat-ı süleymāna oturmuş ya’nī miyān-ı
ūbānda süleymān zamānıdır (bar-ı afīf) üçüncü dā’irede olan beş barden
dördüncü bar afīfdir ki luğatda yini nesne ma‘nāsınadır ve ıştılāda bir bariñ
ismidir ki tef‘īli iki kerre fā‘ilātūn müstef‘ilūn fā‘ilātūndür keşret esbāb vuķū‘uyla
iffetinden
içün bu bare afīf tesmiyye olunmuşdur ki okuz nev‘ beyti vardır rūdekī şā’iriñ
ğüftāriyle

(museddes-i mabūñ-ı sālīm şadr ve ibtidā) evvelki (sayfa 140)

altı cüz’lū aşvleri ve ‘arūz ile arbtı abn ile mabūn ve şadr ile ibtidāsı

⁸³ Süleyman (Allah’ın selamı peygamberimizin ve onun üzerine olsun).

sālimdir (beyt) sebz-hā nev demīd yār neyāmed – tāze şud bāğ ve ān nigār neyāmed–
taḳṭī‘i sebz-hā nev fā‘ilātūn demīd yā mefā‘ilūn r neyāmed fe‘ilātūn tāze şud bā
fā‘ilātūn gā nigā mefā‘ilūn r –āmed fe‘ilātūn (sebz-hā) yeşiller ve çayır çimen
(nev) tāze (demīd) dālīñ fethiyle māzī-yi müfred-i gā‘ibdir zāhir ü āşikār oldu
(neyāmed) caḥd-i muṭlaḳ müfred-i gā‘ib gelmedi –maḥşul-i beyt- tāze sebzeler çıkıp
āşikār oldu yār gelmedi ‘ālem-i bāğ-ı cihān tazelendi o nigār gelmedi (museddes-i
maḥbūn-ı sālim şadr) ikinci altı cüz’lū cemī‘ eczāsı ḥabn ziḥāfiyla maḥbūn
ve şadrı da sālimdir (beyt) nev-bahār āmed u ḥarīf şarābem – be-temāşā-yi tu bahār
neyāmed – taḳṭī‘i nev-bahārā fā‘ilātūn med u ḥarī mefā‘ilūn f şarābem
fe‘ilātūn be-temāşā fe‘ilātūn yi tu bahā mefā‘ilūn r neyāmed fe‘ilātūn (ḥarīf)
ḥanīñ fethiyle bāde muşāḥibi –maḥşul-i beyt- tāze bahār geldi ḥarīf şarābım
daḥi anı seyrāna gelmedi (museddes-i maḥbūn-ı maḳtū‘-ı sālim şadr ve ibtidā)
üçüncü
altı cüz’lū şadr ve ibtidāsı sālim ve ḥaşvleri ḥabn ile maḥbūn ve ‘arūz ile
ḍarbı da ḳaṭ‘ ile maḳtū‘dur (beyt) muhr be-guşā-yi la‘l-i mey-gūn rā –
mest kun ‘āşikān-ı mecnūn rā – taḳṭī‘i muhr be-guşā fā‘ilātūn yi la‘l-i mey
mefā‘ilūn gūn rā fa‘lūn mest kun ‘ā fā‘ilātūn şıḳān mec mefā‘ilūn nūrā
fa‘lūn (muhr) mīmiñ zammıyla ma‘rūfdur (be-guşā) bā-yı te’kīd ile emrdir aç
(la‘l-i mey-gūn) leb-i maḥbūbdan kināyedir (rā) edāt-ı mef‘ul (mest kun) emr-i
ḥāzır-ı mürekkebdır ser-ḥoş et şeker –maḥşul-i beyt- la‘l gibi mey-gūn olan
lebiñiñ mührünü güşād edip şeker dehānıñdan şīrīn zebānla ‘āşık-ı mecnūnu mest-i
sergerdān eyle (museddes-i maḥbūn-ı maḳtū‘-ı musabbağ-ı sālim şadr ve ibtidā)
dördüncü
altı cüz’lū şadr ile ibtidāsı sālim ve ḥaşvleri ḥabn ile maḥbūn ve ‘arūz ile
ḍarbı da ḳaṭ‘ ile maḳtū‘ ve tesbīğ ile de musabbağdır (beyt) pīş-i tu cā

nemî tuvānem gerd – vez tu hōdevā nemî tuvānem kerd – taḳṭī‘i pīṣ-i tu cā fā‘ilātün
(sayfa 141)

nemî tuvā mefā‘ilün nem kerd fa‘lān vez tu hōdevā fā‘ilātün nemî tuvā mefā‘ilün
nem kerd fa‘lān (pīṣ-i tu) seniñ huzūruñda (cā) mekān u mesken (nemî tuvānem)
nemî hāl-i nefis-i mütekellim-i vahdedir kâdir olamam (kerd) burada mâzî maşdar
ma‘nāsına ki muzāri‘e muḳārindir (vā) geri -maḥşül-i beyt- seniñ huzūruñda
mekān u mesken etmeklige kâdir olamıyorum senden kendimi cüdā etmege de kâdir
olamıyorum ya‘nî ne vuşlat mümkün ne fırkat (museddes-i maḥbūn-ı maḥşūr-ı sālīm
şadr

ve ibtidā) beşinci altı cüz’lü şadr ile ibtidāsı sālīm ve ḥaşvleri ḥabn ile maḥbūn
ve ‘arūz ile ḍarbı da ḳaşr ile maḥşūrdur (beyt) māhrüyā be-ḥūn-i men
me-şitāb – kuştın-i ‘āşīkān ki dīd şavāb – taḳṭī‘i māh-rüyā fā‘ilātün
be-ḥūn-i men mefā‘ilün me-şitāb fe‘ilān kuştın-i ‘ā fā‘ilātün şīkā ki dī
mefā‘ilün d şavāb fe‘ilān (māh-rüyā) ey ay yüzlü dil-ber ma‘nāsına āḫirinde
olan elif nidādır (ḥūn-i men) benim ḳanıma (me-şitāb) nehy-i ḥāzır ‘acele etme
(kuştın) kāfiñ zammıyla maşdardır öldürmek ḳatl ma‘nāsına (ki) *zevi’l-uḳūle*⁸⁴
delālet eden ismdir kim ma‘nāsına (dīd) mâzî-yi müfred-i ḡā‘ib-i istifhām-ı inkārī
mutazammındır –maḥşül-i beyt- ey ay yüzlü nigār benim ḳanıma dökmege ‘acele
etme

‘āşīqları öldürmegi kim ḥūb ve şavāb gördü ya‘nî kimse rāzī olmaz benim
ḳanıma dökme (museddes-i maḥbūn-ı maḥzūf-ı sālīm şadr ve ibtidā) altıncı altı cüz’lü
şadr ile ibtidāsı sālīm ve bāḳīleri ḥabn ile maḥbūn ve ‘arūz ile ḍarbı ḥazf
ile de maḥzūfdur (beyt) her şeb ez şevḳ cāme pāre kunem - ‘āşīḳam ‘āşīḳam
çi çāre kunem – taḳṭī‘i her şeb ez şev fā‘ilātün ḳ cāme pā mefā‘ilün re kunem
fe‘ilün ‘āşīḳam ‘ā fā‘ilātün şīḳam çi çā mefā‘ilün re kunem fe‘ilün – maḥşül-i

⁸⁴ Akıl sahipleri.

beyt- her gece seniñ şevkiñden cāmemi pāre pāre ederim ‘āşıkım ‘āşıkım ne çāre
ederim (museddes-i maḥbūn-ı muşā‘‘aş-ı sālīm şadr ve ibtidā) yedinci altı cüz’lü şadr
ile

ibtidāsı sālīm ve ḥaşvleri ḥabn ile maḥbūn ve ‘arūz ile ḍarbı da teş‘īs
ile müşā‘‘aşdır (beyt) vaqt-i gul şud hevā-yi gul-şen dārem - zevk-i cām u şarāb
(sayfa 142)

rūşen dārem – taḳṭī‘i vaqt-i gül şud fā‘ilātūn hevā-yi gül mefā‘ilūn
şen dārem mef‘ulūn zevk-i cāmi fā‘ilātūn şarāb rū mefā‘ilūn şen dārem
mef‘ulūn (vaqt-i gul) gül zamānı (şud) oldu (hevā) hānıñ fethiyle isimdir
ārzū vü maḥabbet ma‘nāsına (dārem) muzāri‘-i mütেকellim-i vaḥdedir tutarım (rūşen)
ḥāliş -maḥşul-i beyt- güller açıldı gül zamānı oldu gül-istāna meyl
ü ārzūm var şarāb ile cām zevkine meylim var ya‘nī böyle cāy-i nüzhet ve ‘ayş
u ‘işret isterim (museddes-i maḥbūn-ı maḥḥūf-ı musabbağ-ı sālīm şadr ve ibtidā)
sekizinci

altı cüz’lü şadr ve ibtidāsı sālīm ve ḥaşvleri ḥabn ile maḥbūn ve ‘arūz ile
ḍarbı caḥf ile maḥḥūf ve tesbīğ ile de musabbağdır (beyt) ğamze çūn tīr u turre
çūn kıyr – çeşm-i pur-ḥvāb u zulf-i pur-tāb – taḳṭī‘i ğamze çūn tī fā‘ilātūn
r turre çūn mefā‘ilūn kıyr fā‘ çeşm-i pūr-ḥvā fā‘ilātūn b zulf-i pūr
mefā‘ilūn tāb fā‘ (ğamze) ḥamze vezninde meze-yi çeşm ya‘nī kirpik ki ‘arabīde
hudb derler ve ğamze daḥi ‘arabīde bu ma‘nāya da gelir (çūn) ḥarf-i teşbīh (tīr)
oḳ (turre) alından yukarı baş öñüdü ki ‘arabīde nāşiyye derler soñra zıkr-i
maḥall ve irāde-yi ḥāl ile alın üzerine inen saçlar da isti‘māl olundu (kıyr)
ḳatrān ma‘nāsınadır ki anıñla kimi ḳalafat ederler turre kıyre teşbīh olundu
siyāhlıkda ve ğamze oḳa teşbīh olundu ‘āşıkıñ göñlünü mecrūḥ etmede (çeşm-i
pur-ḥvāb) gözü uyḳulu ya‘nī kimseye nazar u iltifāt etmez (zulf-i pur-tāb)
maḥbūblar ‘āşık-ı bī-çārelerine hūş-rübā ve vaz‘la ‘arż-ı dīdār ve kendi ‘aşkına
giriiftār

eylemekden kināyedir –maḥşül-i beyt- nigārīñ ğamzesi tīr gibidir ki üftādeleri
mecrūḥ eder ve turre kıyr gibi siyāh ve çeşm pūr-ḥʿabdır ki kimseye bakmaz zūlf-i
pūr-tābdır

ki anıñla ‘aşıklarının ‘aql ve gönüllerin alır ‘aql ve gönüller oraya taķılıp kalır
(ve rüdekī ber muşemmen-i īn baḥr-ı ğazelī gufte est ve maṭla‘eş īnest) rüdekī
yā’ ḥarf-i nisbet ve kāf hā’-ı resmiyyeden mübeddel rüde bağırsakdan maşnū’ olan
sāz

kirişine derler şā’ir ‘ūd dedikleri sāzı çalmada mahāret tāmımı olduğundan
(sayfa 143)

rüdekī telķīb olunmuştur bu ma‘nā cemī’ lūğatleriñ rüd lafzına verdikleri ma‘nāya
göredir ammā lūğat-i ğarībedendir ki rüd oğul ma‘nāsına kāf ḥarf-i taşġir yā ḥarf-i
nisbet oğulcuķ demek olur şıġar sende şi‘r söylediğinden rüdekī denilmiştir
aşlı māverāu’n-nehirdendir ki buḥārā vü ḥorāsān ve ceyḥūn u seyḥūnu muḥīṭ bir
iklīmiñ

adıdır ismi ca‘fer bin muḥammed ve künyesi ebū’l-ḥasandır ṭabaķa-yi evlādan
muḥaddim

şu‘arā-yı fars olup ibtidā zebān-ı fārsī vü lisān-ı derī üzerine nazm inşā vü eş‘ār
iş‘ār eden budur kelīle ve dimne kitābını nazm eylemiştir sāmāniyye devleti
vaķtinde

üç yüz tārīḥinde naşr bin aḥmed şāḥıñ nedīmi olmuş ve māderinden a‘mā
toġmuştur amma ancılayın ‘āķil ü tīz fehm olmuşdur ki sekiz yaşında ḳurānı
tamāmen

ḥıfz edip ve kırā’at öğrenip şi‘r söylemege başlamıştır ve şavt-ı ḥasan

vasıtasıyla muṭribliğe heves-nāk olup uşūl-i mūsikīde üstād olup

ebyāt u eş‘ārı yüz kitāba bāliġ olmuşdur ve şi‘rleriniñ biñ kere biñ üç yüz

beyt olduğu şerḥ-i yemīnīde mezkūrdur bu da yüz kitāba ḳarīb olduğunu te’yīd eder

böyle naḳl ederler ki rüdekīniñ iki yüz kölesi var idi ve dört yüz deve

anıñ raht ve yükünü çekerdi andan soñra hıç bir şā'ire bu kadar kudret olmadı
eş-şabūr 329 tārīhinde hıramān ravza-yi cinān olmuşdur (ğazel) fetḥateynle
luğatda zenānla ülfetlik vechiyle konuşmak ve laṭīfe etmek ma'nāsına bāb-ı rābi'den
maşdardır ve ıstılāḥda beş veyā yedi veyā toköz beytden mürekkeb şī're derler ki
anda maḥbūbuñ ḥüsnü vaşf olunarak 'arz iştıyāk u maḥabbet ve şikāyet
ve ḥasret ü firāk gösterilmiş ola āḥirinde olan yā vaḥdet içündür
(guftē est) söylemiştir (maṭla') maḫşad vezninde luğatda yıldız ve güneşin
toğacağı mevzi' ü mekān ma'nāsınadır ve ıstılāḥda şī'riñ evvel beytine derler ki
beytiñ kapaşı menzilesindedir (īnest) budur ya'nī rūdekī şā'iriñ baḥr-ı ḥafifden
müsemmenü'l-
eczā söylediği ğazeliñ evvel beyti budur ki şadı sālīm olarak sā'ir cüz'leri ḥabn ile
maḥbūñdur maṭla' (ger kuned bārī merā be-ğam-ı 'aşk ān şanem –
(sayfa 144)
be-tuvāned zidūd ze īn dil-i ğam-ḥvāre jeng-i ğam) taḫṭī'i ger kuned bā fā'ilātün
re-yi merā mefā'ilün be-ğam-ı 'aş fe'ilātün k āşanem mefā'ilün be-tuvāned
fe'ilāün zidūd zī mefā'ilün dil-i ğam-ḥvā fe'ilātün re jeng ğam mefā'ilün
(bār) mülākāt u görüşmek ma'nāsına āḥirinde olan yā vaḥdet içündür (be-ğam)
yā ḥarf-i zarf (şanem) maḥbūb diye bālāda beyān olundu (be-tuvānem) bā'-ı te'kīd
ile
muzāri'-i müfred-i ğā'ib lāzım ile müte'addī beyninde müşterekdir eger lāzım olursa
-olur demekdir eger müte'addī olursa ḳādir olurdu ma'nāsına fā'il
zamīr taḫṭında müstetir şaneme rāci' (zidūd) zā-yı mu'cemeniñ kesriyle kılıc ve
āyīne
ve sā'irleri silip pasların açmak ve mücellā vü muşaffā eylemek ma'nāsına ism-i
maşdardır
(ğam-ḥvāre) ğamlı diye bālāda geçdi (jeng) zā-yı fārsiyyeniñ fetḫiyle pās
ma'nāsına –maḫşül-i beyt- eger 'aşk ğamında o şanem baña bir kerre mülākāt

edip görüşürse bu ğamlı gönülden ğam pasını açmağığa kâdir olurdu ya'nî
baña bir kerre rahm edip luğf ederse gönülden olan ğam ve elem cümle gider (baħr-ı
muşākil) dā'ire-yi şālisede olan beş baħrden beşinci baħr müşākildir ki luğatda
müşābih
ve beñzeyici ma'nāsınadır ve ıstılāħda bir baħriñ ismidir ki tef'ili iki kerre fā'ilātün
mefā'ilün mefā'ilündür (in nîz ez baħūr-ı mustahdesest ve eş'ār pehlevî ber in
vezn bişter ez fārsist) (eş'ār) hemzeniñ fethiyle şiriñ cem'-i kıletidir
(pehlevî) bā'-ı fārsiyyeniñ fethi ve hāniñ sükunu ve lāmiñ ve vāv-ı memdūdeniñ
kesriyle
pehleve mensüb ma'nāsına āħirinde olan yā' taħtiyye-yi nisbiyyedir vehbî merħūm
tuħfesinde şirāz ve nevāħisiniñ ismi ve lisānları diye taşhîh etmiş ve hamza-yi
ısfahānî kitābü't-tenbîhde pehlev beş şehre itlāk olunur diye beyān
buyurmuşlardır ki bunlardır 1 ısfahān 2 rey 3 hemedān 4 nihāvend
5 āzerbaycān (biş) ziyāde ma'nāsına (ter) ħarf-i tafđil (fārsî) pārsden
mu'arrebdir ki bā-yı 'acemīniñ fāya tebdili 'alāmet ta'rībdir āħirinde olan yā'-ı
taħtiyye
edāt-ı nisbetdir (pārs) bir diyāriñ ismidir ki şehir-i şirāz anıñ dārü'l-mülküdür
(sayfa 145)
hāşılı bu baħr-ı müşākil daħi baħr-ı aşlilerden bulunmuşdur ki müte'ahħiriñ icād
eylemişlerdir ve pehlevî şā'irleriniñ bu vezn üzere olan şirleri fārsiden ziyāde
çokdur ve bunuñ daħi dört nev' beyti vardır (museddes-i mekfūf-ı maķşūr
'arūz ve đarb) evvelki altı cüz'lü şadr ve ibtidā ve ħaşvleri keff ile mekfūf
ve 'arūz ile đarbı da kaşr ile maķşūrdur (beyt) ey nigār siyeh-
çeşm siyeh-mūy – serv-ķadd nigū-gūy nigū-rūy – taķtî'i ey nigār fā'ilātü
siyeh-çeşm mefā'ilü siyeh-mūy mefā'ilü serv-ķadd fā'ilātü
nigū-gūy mefā'ilü nigū-rūy mefā'ilü (siyeh-çeşm) kara gözlü

(siyeh-mūy) kara saçlı (serv-ḳadd) serv boylu nigū-gūy güzel sözlü
(nigū-rūy) güzel yüzlü bu beş ‘aded vaşf-ı terkībīler nigārīn şıfat ba‘d
şıfatıdır –maḥşūl-i beyt- kara gözlü siyeh saçlı serv boylu güzel
sözlü güzel yüzlüsün ey nigār ya‘nī ḥallāḳ-ı cihān seni aḥsen şüretde
yaratmış ki bu kadar muḥsinātlar sende var (murabba‘-ı mekfūf-ı maḳşūr ‘arūz
ve ḍarb) ikinci dört cüz’lü şadr ile ibtidāsı keff ile mekfūf ve ‘arūz
ile ḍarbı da ḳaṣr ile maḳşūrdur (beyt) rūz-gār-i ḥazānest – bād-ı
serd vezānest – taḳṭī‘i rūz-gār-ı fā‘ilātū ḥazānest mefā‘ilü bād-ı serd
fā‘ilātū vezānest mefā‘ilü (ḥazān) ḥā’-ı mu‘cemeniñ fethiyle güz faşlı ki
‘arabīde ḥarīf derler (serd) sīniñ fethiyle şoğuk (vezān) vāviñ fethiyle
şıfat-ı müşebbehedir esici ma‘nāsına –maḥşūl-i beyt- zamān ḥazāndır bād-ı serd
vezāndır ya‘nī güz günleridir serd rūzgār eser (murabba‘-ı mekfūf-ı maḥzūf
‘arūz ve ḍarb) üçüncü dört cüz’lü şadr ve ibtidāsı keff ile mekfūf
ve ‘arūz ile ḍarbı da ḥazf ile maḥzūfdur (beyt) serv lāle cebīnī -
māh ḥāne nişīnī - taḳṭī‘i serv lāle fā‘ilātū cebīnī fe‘ülün māh ḥāne
fā‘ilātū neşīnī fe‘ülün (lāle cebīn) vaşf-ı terkībīdir lāle alınlı
ma‘nāsına (lāle) bālāda beyān olundu (cebīn) cīmiñ fethiyle cebheniñ ucuna
(sayfa 146)

derler ki teşniyyesinde cebīnān derler anıñ mā-verāsı şudğdur ki ṭolun ta‘bīr
olunur āḥirinde olan yā ḥiṭāb içündür (ḥane nişīn) vaşf-ı terkībīdir ḥānede
oturucu ma‘nāsına pāk-i güher ü ‘afīf olmasından kināyedir –maḥşūl-i beyt-
ey nigār sen serv-i lāle cebīn māh-ı ḥāne nişīnsin – boy serve ve cebīn lāleye teşbīh
olunmuşdur ya‘nī böyle maḳbūl iken kimseye ‘arż-ı dīdār etmezsin (ve be
muşemmen īn
baḥr-ı nīz şī‘r gufteend) bu baḥrde daḥi sekiz cüz’lü şī‘r söylemişlerdir ki cümle
cüz’leri

keff zihāfıyla mekfūfdur (beyt) h̄iz u ʔarf ʕemen ḡir ʔarīf semen-rūy –
gāh sunbul-ter ʕīn u gāh šāh semen-būy – taḳṭī' i h̄iz u ʔarf fā' ilātü ʕemen ḡir
mefā' ilü bā ʔarīf fā' ilātü semen-rūy mefā' ilü gāh sūnbü fā' ilātü l-ter ʕīn
mefā' ilü gāh šāh fā' ilātü semen-būy mefā' ilü (h̄iz) ḥā' -ı mu' cemeniñ kesriyle
emrdir ʔalk ma' nāsına (ʔarf) cānib (ḡir) emrdir ʔut (ʔarīf)
yār u dost (semen-rūy) gül yüzlü ma' nāsına vaşf-ı terkībīdir (gāh) ba' zı
(sunbul-ter) luğatda tāze sūnbül ve ıstılāḥda zūlf-i dil-berden kināyedir (ʕīn)
emrdir devşir ma' nāsına (şāh-semen) şāh şanem gibi bir ma' şūḳanıñ ismidir ve gül-i
ḥoş-bū daḥi şükūfeler içinde şāhdır (būy) emrdir ʔokla ma' nāsına
-maḥşūl-i beyt- ʔurma ʔalk gül-istāniñ semt ü ʔarafını ʔutup gül
yüzlü yār ile gül-istāna git gāh sūnbül-ter devşir gāh gül-i ḥoş-būy ʔokla ya' nī
gāh ʕīnini oḥşa gāh gül yüzünü ʔokla böyle zevḳ ve şafālar eyle (beyt) zūlfün
oḥşa rüyün öp bāğ-ı cemālinden faşīḥ - gāh sūnbül-i ʕīn şevḳ ol gāh şeftālū
ʔopar (dā' ire-yi ʕehārem du baḥrest mütēḳārib mutedārik) dördüncü dā' irede
olan iki baḥrdir ki evvelki mütēḳārib ikinci mütēdārikdir (baḥr-i mütēḳārib)
evvelki ism-i fā' il şīğasıyla baḥr-ı mütēḳāribdir ki luğatda biri birine yaḳlaşıcı
ma' nāsınadır ve ıstılāḥda bir baḥriñ ismidir ki tef'īli sekiz kerre fe' ülündür
vetedleri sebeblerine ʔarīb olduğıçün mütēḳārib tesmiyye olunmuşdur ki on nev'
beyti vardır (muşemmen-i sālīm) evvelki sekiz cüz' lü cümlesi sālīmdir (beyt)
zihī ebrūyet ʔible-yi pāk-i dīnān - be-nāz-i tu ḥuş ḥāṭır nāzenīnān – taḳṭī' i zihī (sayfa
147)
eb fe' ülün ruyet ʔıb fe' ülün le-yi pā fe' ülün ki dīnān fe' ülün be-nāz-i
fe' ülün tu ḥuş ḥā fe' ülün ʔır-i nā fe' ülün zenīnān fe' ülün (zihī)
zāniñ fetḫiyle kelime-yi taḫṭiyyedir ne güzel ma' nāsına (ebrūyet) seniñ ʔaşıñ (ʔible)
ʔāfiñ kesriyle mekke-yi mükerrime ve her teveccūh ve istikbāl olunan nesne (pāk-i
dīnān)

‘āşıkān şādıkān –maḥşül-i beyt- kaşîñ ne güzeldir ki pāk dīnleriñ
 kıblesi ve mihrāpıdır aña teveccüh ve istikbāl ederler nāzenīnleriñ ḥatırı seniñ
 nāz u işveñ ile hoşdur (muşemmen-i maḥşūr ‘arūz ve ḍarb) ikinci sekiz
 cüz’lū ‘arūz ile ḍarbı kaşr ile maḥşūr ve bākī cüz’leri sālimdir (beyt)
 dilem burd u ḥaḳḳ vefāyī nedāşt – dileş rā ḡam-i āşināyī nedāşt – taḳṭī’i
 dilem bur fe‘ülün d ḥaḳḳ fe‘ülün vefāyī fe‘ülün nedāş fe‘ül
 dileş rā fe‘ülün ḡam-i ā fe‘ülün şināyī fe‘ülün nedāş fe‘ülün (dilem)
 gönlümü (burd) bā’-ı muvaḥḥideniñ zammıyla māzī-yi müfred-i ḡā’ibdir götürdü
 zāyi’
 etdi (vefāyī) āhirinde olan yā maşdariyyedir vefā etmeklik (nedāşt) caḥd-ı
 muṭlak-ı müfred-i ḡā’ib tutmadı (dileş) dil-dārıñ gönlü –maḥşül-i beyt-
 gönlümü aldı gitdi ḥaḳḳ ve vefāya ri’āyet edip baña raḥm etmedi o bī-vefā dil-dār
 anıñ gönlü āşināsınıñ ḡamını tutmadı ya’nī āşināya luṭf edip ḡamdan
 ḥalāş etmedi (muşemmen-i maḥzūf ‘arūz ve ḍarb) üçüncü sekiz cüz’lū ‘arūz
 ile ḍarbı ḥazf zihāfıyla maḥzūf ve bākī cüz’leri sālimdir (beyt)
 zihī rūyet ez berg-i gul tāze ter – çi servī ki dār-i gul tāze ber – taḳṭī’i
 zihī rū fe‘ülün yetez ber fe‘ülün g-i gul tā fe‘ülün ze ter fe‘al
 çi servī fe‘ülün ki dār-ı fe‘ülün gul-i tā fe‘ülün te ber fe‘al
 (berg) bā’-ı muvaḥḥideniñ fethiyle yaprak (ki) edāt-ı rābıt şıfat (dārī) muzāri’-i
 müfred-i muḥāṭāb tutarsın (tāze ber) vaşf-ı terkībīdir tāze yapraklı ma’nāsına
 ki bir berg-i muḥaffefīdir –maḥşül-i beyt- yüzüñ ne güzeldir ki berg-i gülден
 ziyāde tāzedir ne gūne servsin bergiñ var dil-dārıñ ḳaddi serve ve ruḥu
 (sayfa 148)
 güle teşbīḥ olunmuşdur –mısrā’- serv üzre gögermemişsin gül ḳadd ve yüzün
 gör (museddes-i sālīm) dördüncü altı cüz’lū cümle eczāsı sālimdir (beyt)
 ze derd-i cudāyī çunānem – ki ez zendegānī be-cānem – taḳṭī’i ze derd-i

fe‘ülün cüdāyī fe‘ülün çunānem fe‘ülün ki ez zen fe‘ülün degānī fe‘ülün
 be-cānem fe‘ülün (cudāyī) ayrılık āhırinde olan yā maşdariyyedir (ki) ħarf-i
 beyān (zendegānī) ħayāt ve dirilik –maḥşūl-i beyt- derd-i hicrāndan böyleyim
 ki zindegānlıktan cānlayım ya‘nī hicrānıñ miḥnet ü meşakḳatinden cānımdan uşanıp
 geçmişim (museddes-i maḥzūf ‘arūz ve ḍarb) beşinci altı cüz’lū ‘arūz ile
 ḍarbı maḥzūf ve bākīleri de sālımdır (beyt) çu zulfet fişānd şabā – dil-i men
 bī-futed ze cā – taḳṭī‘i çu zulfet fe‘ülün fişāned fe‘ülün şabā fe‘al
 dil-i men fe‘ülün bīfuted fe‘ülün ze cā fe‘al (çu) edāt-ı şarṭ (fişāned)
 fānıñ kesriyle muzāri‘-i müfred-i ġā‘ib şaçar ve perişān eyler (bī-futed) muzāri‘-i
 müfred-i ġā‘ib düşer (cā) mekān –maḥşūl-i beyt- eger zülfüñü bād-ı şabā
 tağıdıp perişān ederse göñlüm perişān olup yerinden gider (muşemmen-i
 eşlem-i sālīm ‘arūz ve ḍarb) altıncı sekiz cüz’lū şadr ve ibtidā ve ḥaşvleriñ birer
 cüz’leri şelm zihāfları da sālımdır (beyt) āşūb-ı cānī şūḥ-ı
 cihānī - bī-i‘tiḳādī nā-mihr-bānī - taḳṭī‘i āşū fa‘lün b-i cānī fe‘ülün
 şūḥ-i fa‘lün cihānī fe‘ülün bī-i‘ fa‘lün tiḳādī fe‘ülün nā-mih
 fa‘lün r-bānī fe‘ülün (āşūb) cārūb vezninde fitne vü ġavġā ve herc ü merc
 (şūḥ) bī-ḥayā (nā-mihr-bān) maḥabbetsiz burada olan dört ‘aded yā’-ı taḥtiyyeler
 ḥiṭābiyyedir –maḥşūl-i beyt- sen cānıñ fitnesi cihānda olanıñ
 alçaḳ fenāsı i‘tiḳadsız maḥabbetsizsin (muşemmen-i eşrem-i sālīm ‘arūz ve ḍarb)
 yedinci
 sekiz cüz’lū şadr ve ibtidā ve ḥaşvleriñ birer cüz’leri şerm ile eşrem ve bākīleri
 sālımdır
 (beyt) ġam-zedeyī rā dil ne-nevāzī - dil-şude-yi rā çāre ne-sāzī - taḳṭī‘i ġamze
 fa‘lū deyī rā fe‘ülün dil ne fa‘lū nevāzī fe‘ülün dil-şu fa‘lū
 (sayfa 149)
 de-yi rā fe‘ülün çāre fa‘lū ne-sāzī fe‘ülün (ġam-zede) ġama ve eleme

urulmuş ya ‘nī ziyāde ğamlı (ne-nevāzī) nefy-i müstaḳbel-i müfred-i muḥāṭab talṭīf
ve taṭbīb etmezsın (dil-şude) göñlü gitmiş ya ‘nī ‘āşık (ne-sāzī) nefy-i müstaḳbel-i
müfred-i muḥāṭab düzmezsın –maḥşül-i beyt- ziyāde ğamlınıñ göñlünü
oḥşayup talṭīf etmezsın ‘āşıkıñ derdine çāre vü dermān etmezsın (muşemmen-i
eşrem-i

sālīm-i maḳşūr ‘arūz ve ḍarb) sekizinci sekiz cüz’lü şadr ve ibtidā ve ḥaşvleriñ
birer cüz’leri şerm ile eşrem ve bāḳīleri sālīm ve ‘arūz ile ḍarbı da maḳşūrdur
(beyt) ey şeb zulfet ğāliye sāy – vey meh rūyet ğāliye pūş – taḳṭī’i

ey şe fa’lū b zulfet fe’ülün ğāl fa’lū iye sāy fe’ül vey me
fa’lū h rūyet fe’ülün ğāl fa’lū iye pūş fe’ül (ey) ḥarf-i nidā
münādāsı maḥzūf ey dil-dār demekdir (şeb-zulfet) seniñ gece gibi
siyāh olan zülfüñ (ġāliye- sāy) vaşf-ı terkībīdir ġāliye ezici ma’nāsına
ziyāde hoş-büydan kināyedir çünki (ġāliye) misk ü ‘anberıyyātdan bir hoş
koḳulu terkībīdir ki evvel bu mürekkebe ġāliye diyen *süleymān bin ‘abdu’l-melikdir*
*ġālī*⁸⁵

bahālı ma’nāsına ve bu ziyāde kıymetli ve bahālıdır (sāy) ezmek ma’nāsına olan
sāyīden lafzından ism-i fā’il-i muḥaffefdir ma’lūmdur ki ġāliye misk ve emşālını
ezmeyince koḳmaz (meh rūyet) seniñ ay gibi olan yüzüñ (ġāliye-pūş) vaşf-ı
terkībīdir ġāliye giyici ma’nāsına bu daḥi rengīn koḳudan kināyedir (pūş)
pūşīden lafzından ism-i fā’il-i muḥaffefdir –maḥşül-i beyt- ey dil-dār seniñ
şeb gibi siyāh olan zülfüñ ġāliye sāydır ay gibi olan yüzüñ ġāliye
pūşdur ya ‘nī bunlar ziyāde koḳuludur (muşemmen-i maḳbūz-ı eşlem ‘arūz ve ḍarb)
toḳuzuncu sekiz cüz’lü şadr ve ibtidā ve ḥaşvleriñ birer cüz’leri ḳabzla maḳbūz
ve bāḳīleri şelm ile eşlemdir (beyt) kerem be-ḥ’ānī verem berānī - dil-i ḥazīn rā
be-cāy-i cānī - taḳṭī’i kerem be fe’ülü ḥ’ānī fa’lūn verem be fe’ülü

⁸⁵ Süleyman b. Abdülmelik’in pahalı bineği.

rānī fa‘lün dil-i ḥa fe‘ülü zīnrā fa‘lün be-cāy-i fe‘ülü cānī fa‘lün (sayfa 150)
(be-ḥ‘ānī) bā’ -ı te’kīd ile muzāri‘ -i müfred-i muḥāṭab okursān da‘vet ederseñ
(berānī) mişlehu git diye kıvarsān (dil-i ḥazīn rā) maḥzūn u ğamlı ğöñle
(be-cāy-i cānī) cān yerinde ya‘nī cānsın –maḥşūl-i beyt- eger beni gel
diye luṭf edip çağırırsān ve eger git diye kıahr edip kıvarsān maḥzūn ğöñle
cānsın ya‘nī her dürlü mu‘āmele etseñ yine cānsın (ve rūdekī ber vuzūn maḥbūz-ı
eşlem ğazelī gufteest ve der ān seci‘ nigāh dāşteest ve īn du beyt
ezānest) (seci‘) bir beyti dört pāre edip o üçünün āḥirini birbirine kāfiye
gibi uydurup dördüncüde kāfiye-yi aşliyye getirilir ki binā-yı şī‘r ol
kāfiye üzeredir ve bu şān‘ata musammaṭ daḥi derler ve dördüncü baḥşinde kāfiye
getirilerek böyle bir nev‘ seci‘ daḥi vardır ğazel-i mezkūr kısım-ı evveldendir
-maḥşūl-i beyt- daḥi rūdekī şā‘ir maḥbūz-ı eşlem vezni üzerine
ya‘nī bu beyt vezninde bir ğazel söylemişdir ḥālbuki o ğazelde seci‘i ḥıfz
tutmuşdur ki seci‘e ri‘āyet ederek bu ğazeli müsecca‘ söylemişlerdir daḥi bu iki
beyt o şā‘iriñ ğazelindendir – gul-i bahārī but-i tatārī - nebīz dārī -
çirā neyārī - nebīz rūşen – çu ebr-i behmen – be-ṭarf gul-şen – çirā ne-bārī -
taḫṭī‘i gul-i be fe‘ülü hārī fa‘lün büt-i ta fe‘ülü tārī fa‘lün
nebīz fe‘ülü dārī fa‘lün çirā ne fe‘ülü yārī fa‘lün nebīz fe‘ülü
rūşen fa‘lün çu ebr fe‘ülü behmen fa‘lün be-ṭarf fe‘ülü gul-şen
fa‘lün çirā ne fe‘ülü bārī fa‘lün (gul-i bahārī) sen bahār ğülüsün
āḥirinde olan yā’ taḫṭiyye-yi ḥiṭābiyyedir (but-i tatārī) sen tatār yavrusu tatār
oğlusun ma‘nāsına (tatār) memleket-i meşhūrdur ki andan a‘lā misk gelir
ve ol memleketde sākin olan türklere de tatār derler bunlar ziyāde zālīm ü bī-raḥm
u ḥūnī olduklarından şu‘arā-yı ‘acem maḥbūbları bunlara teşbīḥ ederler (nebīz)
nūnuñ
fethiyle ḥamr ya‘nī şarāb ma‘nāsına (dārī) muzāri‘ -i müfred-i muḥāṭab tutarsın

(çirā) niçün (ne-yārī) nefy-i müstaḳbel-i müfred-i muḥāṭab getirmezsın

(Sayfa 151)

(rūşen) aydın u berrāḳ (ebr-i behmen) derūnī bārān ile pür bir siyāh devletdir

(ebr) bulut ma'nāsına (behmen) maḥzen vezninde tāriḥ-i celālīde mütē'ayyin orta

kış ayı (be-ṭarf-i gul-şen) gül-istān cānibine ma'nāsına –maḥşül-i beyt-

sen bahār gülüsün tatār oğlusun şarābıñ var niçün getirmezsın şarāb-ı

rūşeni ebr-i behmen gibi gül-istāna niçün getirmezsın ya'nī bahār gülü gibi

açılıp 'aşıklar dīvāne vü ḥayrān edersin tatār oğlu gibi 'aşıkların kanını

döküyorsun ḥālīş şarābıñ var ebr-i behmen gibi gül-şen cānibine niçün yāğmıyorsun

(ve ba'zī ez şu'arā-yi mütē'aḥḥirīn binā-yi maḳbūz-ı eşlem rā ber şānzdeh rukn nihādeend

çunānki ḥ'āce-i 'işmetu'l-lāh buḥārī fermāyed) (şānzdeh) 'adedde on altı

(rukṇ) cüz' nihāde nūnuñ kesriyle mef'ūldür koymuş (ḥ'āce

'işmetu'l-lāh buḥārī) 'ālim ü fāzıl ve şā'ir ü kāmīl aşıl-zāde olarak nesebi

ca'fer bin ebī ṭālib raḍī allāhu 'anhu⁸⁶ resīde ve ābā vü ecdādı buḥārānıñ ekābir

ü efāzılı ve pederi ḥ'āce mes'ūd mütēmevvilān ve ekābirān-ı diyār-ı mezkūrdan

olup eş'ārıñ envā'ı ki ḳaşıde ve ḡazel ve meşnevī ve rubā'ī ve muḳaṭṭa'ātıñ

şīvesini edā vü leṭāfetini icrā eyleyip şeh-zādeye sultān ḥalīl 'aşrında

şi'r ta'līm etmiş ve sekiz yüz kırk senesi dār-ı beḳāya gitmiştir (fermāyed)

mużārī'-i müfred-i ḡā'ib buyurur –maḥşül-i terkīb- daḥi mütē'aḥḥirīn

'ulemālarıñ şā'irlerinden ba'zısı maḳbūz-ı eşlemiñ bināsı on altı cüz'

üzerine koymuşlardır ya'nī bu veznde on altı cüz'lü beytler söylemişlerdir böyle ki

ḥ'āce 'işmetu'l-lāh buḥārī 'aleyhü'r-raḥmetü'l-bārī buyurur (beyt)

zihī du çeşmet be-ḥūn-i merdum – guşāde tīr u keşīde ḥançer – ruḥ çu māhet

şabāḥ-ı devlet - ḥaṭṭ-ı siyāhet şeb-i mu'anber – taḳṭī'i zihī du fe'ülü çeşmet

⁸⁶ Ca'fer b. Ebī Ṭālib (r.a.)

fa‘lün be-hün-i fe‘ülü merdüm fa‘lün guşāde fe‘ülü tīr-i fa‘lün
keşīde fe‘ülü hançer fa‘lün ruḥ çu fe‘ülü māhet fa‘lün
şabāḥ-ı fe‘ülü devlet fa‘lün ḥaṭṭ-ı si fe‘ülü yāhet fa‘lün şeb-i mu (sayfa 152)
fe‘ülü ‘anber fa‘lün (zihi) ne güzel (du çeşmet) seniñ iki gözün
(be-hün-i merdum) insānıñ kanına (guşāde) kāfiñ zammıyla açmış (tīr)
oḳ (keşīd) kāfiñ fethiyle çekmiş (sabāḥ-ı devlet) iḳbāl u devlet
teveccüh edip yüz gösterdiği şabāḥ (ḥaṭṭ-ı siyāhet) seniñ rüy-i
dil-cūyunda olan müyuñ (şeb-i mu‘anber) leyle-yi muzlim ya‘nī karañu geceden
kināyedir
-maḥşūl-i beyt- gözleriñ ne güzeldir ki adamıñ kanına oḳ kurmuş
hançer çeker ay gibi yüzün şabāḥ-ı devlet ya‘nī ziyāde berrāk u rüşen-ter ḥaṭṭ-ı
siyāḥıñ şeb-i mu‘anberdir ḥāşılı maḥabībden ba‘zısınıñ hoş nigāhı
olur ki gözünün birisini açıp ve birisini yumarak böyle tarz u üslub ile
‘āşıklarına nazar eder ki kemān-keşleriñ daḥi tīr-endāz oldukları hengāmda ḥālleri
böyledir burada kirpiklerini hançer ü tīre ve kaşını daḥi zımnen yāya teşbīḥ edip
‘āşıklarını bunlar ile mecrūḥ u helāk eder demek olur (muşemmen-i maḥzūf) onuncu
sekiz cüz’lü ‘arūz ve ḍarb ve ḥaşvleriñ birer cüz’leri ḥazfla maḥzūf
ve bākī eczāsı sālimdir (beyt) nigārīn-i men cefā mī-kuned – but-i çīn-i
men ḥaṭā mī-kuned – taḳṭī‘i nigārī fe‘ülü n-i men fe‘al cefā mī fe‘ülün
kuned fe‘al büt-i çī fe‘ülün n-i men fe‘al ḥaṭā mī fe‘ülün kuned
fe‘al (nigārīn-i men) benim maḥbūbum (but) bā’-ı muvaḥḥideniñ zammıyla maḥbūb
ma‘nāsına (çīn) cīm-i fārsiyye-yi memdūdeniñ kesriyle şark cānibinde bir şehir-i
meşhūrdur ki şīn andan mu‘arrebdir *evān ī-i şīniyye*⁸⁷ ki çīnī ṭabāklar ve
muraṭṭıbānīler
oraya mensūbdur ve faḡfūr-ı çīnī ki ma‘rūfdur ve ḥālā lafz-ı fārsiyle sīnī ta‘bīr

⁸⁷ Çin tabakları.

etdigimiz tebsiye ta' rible šinī dedikleri daħi oraya nisbetledir (ħaṭā)
cürm ü günāh ve bir şehir ismidir –maḥşül-i beyt- benim nigārım cefā ediyor benim
çinden olan bütüm ħaṭā ediyor ki bu cefāsi 'aynı ħaṭādır yā gāh ħaṭā edip
vefā ediyor ki bu vefā ħaṭādır ya'nī cefāyı unudarak yā kelime ve sehvdır ki
'ādetinden
ħāricdir (baħr-i mutedārik) dördüncü dā'irede olan iki baħrden ikinci (sayfa 153)
ism-i fā'il şīğasıyla baħr-ı mütedārikdir ki luğatda yetişici ma'nāsınadır
ve ıstılāħda bir baħrın ismidir ki tef'ili sekiz kerre fā'ilündür beytlerinin lafzları
biribirlerine lā-ħakḳ ve mülāşık olduğıün bu baħre mütedārik tesmiyye olunmuştur
(ve in rā rakḏu'l-ħayl ve şavtu'n-nāḳūs nīz güyend) (ve in rā) daħi buña
(rakzu'l-ħayl) at tepmesi ma'nāsına çünkü (rakz) rānın fethi ve kāfiñ
sükūnuyla bāb-ı evvelden maşdardır ayakla tīz tīz tebmek ma'nāsına (ħayl) ħā'-ı
mu'cemenin fethiyle at sürüsüne denir cemā'at-ı efrās ma'nāsına ism-i cem'
olur ki lafzından müfredi yokdur (şavtu'n-nāḳūs) kilise çañı şadāsı
ma'nāsına terkīb-i izāfī-yi 'arabīdir ki (şavt) ma'rūf (nāḳūs)
naşarī tā'ifesinin āyınları üzere namāzları vaktinde i'lām için muvaḳḳit
çaldıkları nesneye denir ki çañ ta'bīr olunur fi'l-aşl biri büyük ve biri
küçük maşna' tahtadan 'ibāret olup büyüğüne nāḳūs u küçüğüne vebīl
derler idi ħāşılı bu baħr-ı mütedārike rakzü'l-ħayl ve şavtu'n-nāḳūs daħi
derler ki şadāsı fā'ilün vezninde *meşābih*⁸⁸ ve efrās daħi koşarken fā'ilün
vezni ile yürürler ve bunuñ daħi altı nev' beyti vardır (muşemmen-i sālīm) evvelki
sekiz
cüz'lü cümle eczāsı sālīmdir (beyt) ey tutuḳ beste ez tīre şeb ber kamer-
tūtī-yi ħaṭtet efkende per ber şeker - taḳṭī'i ey tutuḳ fā'ilün beste ez
fā'ilün tīre şeb fā'ilün ber kamer fā'ilün tūtī-yī fā'ilün ħaṭtetef

⁸⁸ Benzer.

fā‘ilün kende per fā‘ilün ber şeker fā‘ilün (ey) ħarf-i nidā münādāsı
maḥzūf ey dil-ber demekdir (tutuk) tāniñ zammıyla ufuk vezninde perde vü ħicāb
(tīre şeb) ziyāde qarañu vü muḥzim gece burada rūy-i dil-cūyunda nev zuhūr
eden mūy murāddır (beste) bağlamış (kamer) ay burada vechi murāddır
(tūtī-yi ḥaṭṭet) seniñ tūtī gibi olan taze ḥaṭṭiñ ma‘nāsına (tūtī) elsīne-yi selāşede
mūsta‘meldir
‘arabīde ism-i maḥşūşī bā’-ı muvaḥḥidde-yi evvelīniñ fethi ve şānīyeniñ sükūnuyla
bebḡā ve
fārsiyyede tā-yı fevķiyye-yi memdūdeniñ zammı ve şānīyeniñ (sayfa 154)
fethiyle ... ve türkīde taḥrīfle babağan derler ḥayāvātü’l-ḥayvān⁸⁹ da şaḥīḥ
yeşil ve şāfī siyāh ve rengīn kırmızı olduḡu meşṭūrdur ve kābil ta‘līmdir ki
ta‘līm ile sūḥan-gū ederler kafesde qarşısına bir āyīne koyup ve ardında bir kimse
oturup istediḡi sözü söyler kirāren tūtī daḡi āyīnede şeklin
görüp söyleyen anı zann edip ol daḡi söyler cenāb-ı bārī celle şānuhu⁹⁰
ol kuşa ol kadar idrāk ü isti‘dād vermişdir ki istediḡi sözü zabt
edip söyler ḡayrı söze kādir degildir –beyt- gösterip rūyun o meh
‘uşşāka derdin söylediler - tūtīye mir’ātla ḡūyā ki ḡūftār öğredir-
(efkende) hemzeniñ ve kāfiñ fethleriyle mef‘ūldür bırakmış ma‘nāsına (per)
bā’-ı fārsiyyeniñ fethiyle kanad-ı şekerden murād lebdır –maḥşūl-i beyt- ey
ay gibi yüzünüñ üzerine tīre şeb gibi siyāh zūlfünden perde bağlamış dil-ber tūtī
gibi siyāh ḥaṭṭiñ şeker-leb üzerine bırakmış per bundan soñra murg
ḥüsnuñ uçup gider (muşemmen-i maḥbūn) ikinci sekiz cüz’lū cümle eczāsı
ḥabn ile maḥbūndur (beyt) şanemā be-numā ruḡ u cān-ber bā ki turā būd īn biḥ
ez ān ki merā – taḡṭī’i şanemā fe‘ilün be-nümā fe‘ilün ruḡu cā fe‘ilün berbā
fe‘ilün ki turā fe‘ilün būdī fe‘ilün bihezā fe‘ilün ki merā fe‘ilün (şanemā)

⁸⁹ Hayvanların hayatında.

⁹⁰ Cenāb-ı Bārī Celle Şānuhu (Şanı yüce ulu yaratıcı).

āhirinde olan elif nidādır ey maḥbūb (be-numā) bā' -ı te'kīd ile emrdir göster
(ruḥ) rānıñ zammıyla yañaḳ (..) mişlehu ḳap ma'nāsına (ki) ḥarf-i ta'līl (būd)
olur (īn) bu (bih) iyi vū a'lā (ez ān) andan (ki) ḥārf-i beyān (merā) baña
-maḥşūl-i beyt- ey şanem cemālīñ göster cānı al ki ḥüsnüñ behāsı
cāndır teslīm edecegiz zīrā bu baña iyidir ki cānım sende ḳalır ve baña iyi
olduğundan ziyāde saña iyidir ki 'āşıklarıñ çoğalıp ve ḥüsnüñ revāc bulup
behāsı artar ki cemālīñ revācı naẓar-ı 'āşıkān iledir eger 'āşık olmasa ḥüsnüñ
hīç bir behāsı olmazdı (muşemmen-i maḳtū') üçüncü sekiz cüz'lü cümle eczāsı
ḳaṭ' ile maḳtū' dur (beyt) tā key mārā der ḡam dārī - tā key ārī (sayfa 155)
ber mā ḥvārī - taḳṭī' i tā key fa'lün mārā fa'lün der ḡam fa'lün dārī
fa'lün tā key fa'lün ārī fa'lün ber mā fa'lün ḥvārī fa'lün (tā)
ḥarf-i ḡāyet (key) ne zamān (der ḡam) ḡamda (dārī) muẓārī' -i müfred-i
muḥāṭabdır tū tarsın (ārī) mişlehu getirirsin (ber mā) bizim üzerimize
(ḥvārī) zillet ü ḥaḳāret āhirinde olan yā' -ı taḥtiyye maşdariyyedir –maḥşūl-i
beyt- ne vaḳt ve ne zamāna ḳadar bizi ḡam u elemde tū tarsın ne vaḳte ḳadar bizim
üzerimize ḥaḳīrlik getirirsin bizi ḡamdan ve zilletden ḥalāş etmezsin
(muşemmen-i maḥbūn-ı maḳtū' 'arūz ve ḍarb) dördüncü sekiz cüz'lü 'arūz ile
ḍarbı ve ḥaşviñ birer cüz'leri ḥabn ile maḥbūn ve ḳaṭ' ile maḳtū' ve bāḳī
cüz'leri sālimdir (beyt) sunbul-i siyeh ber semen me-zen – leşker-i ḥabeş
ber ḥuten me-zen – taḳṭī' i sunbul-i fā'ilün siyeh fe'al ber semen fā'ilün
me-zen fe'al leşker-i fā'ilün ḥabeş fe'al ber ḥuten fā'ilün
me-zen fe'al (sunbul-i siyeh) den murād zūlf-i dil-berdir (semen) aḳ gül
murād yüzdür (leşker-i ḥabeş) ḥabeş 'askeri murād yine zūlfdür (leşker)
fārsī 'asker 'arabī çeri türkīdir ki yeñi-çeri derler (ḥabeş) fetḥateynle ḳaralar
tā' ifesinden bir nev' nāsıñ ismidir ki meşhūrdur (ḥuten) ḥā' -ı mu'cemeniñ
zammıyla zafer vezninde bir belde-yi meşhūruñ ismidir ki beyāz u nāzūk maḥbūbları

olur ve āhū-yı müşk ve beyāz taşlar ve metā‘lar andan gelir zūlf bir kerre
siyāh sūnbūle ve bir kerre leşker-i ḥabeşe teşbīh olundu siyāhlıkda ve yüz daḥi bir
kerre
semene ve bir kerre leşker-i ḥabeşe teşbīh olundu beyāzlıkda (me-zen) nehy-i ḥāzır
urma
ma‘nāsına mīm-i meftūḥa edāt-ı nehydir –maḥşūl-i beyt- sūnbūl-i siyāhi
semen üzerine urma leşker-i ḥabeşi ḥoten üzerine urma rūy daḥi maḥall-i
‘askerdir ki andan leşkerler zuhūr eder leşker-i ḥoten olur (museddes-i maḥbūn)
beşinci altı cüz’lü cümle eczāsı ḥabn ile maḥbūndur (beyt) guzerem heme
ber der tuest – çi kunem dil-i men ber tuest – taḳṭī‘i guzerem fe‘ilün heme ber fe‘ilün
(sayfa 156)
der tues fe‘ilün çi kunem fe‘ilün dil-i men fe‘ilün ber tues fe‘ilün (guzerem)
benim geçip gideceğim (ber) taraf (çi kunem) ne edeyim (dil-i men) benim
gönlüm (ber tuest) seniñ ḳatıñdadır –maḥşūl-i beyt- her zamān
benim varacak yerim seniñ ḳapıñdır nideyim gönlüm sendedir (museddes-i
maḳṭū‘) altıncı altı cüz’lü cümle eczāsı ḳaṭ‘ ile maḳṭū‘dur
(beyt) her dem āyem sūyet – bāşed bīnem rūyet – taḳṭī‘i
her dem fa‘lün āyem fa‘lün sūyet fa‘lün bāşed
fa‘lün bīnem fa‘lün rūyet fa‘lün (her dem) her vaḳt
(āyem) gelirim (sūyet) semtiñe (bāşed) ola
(bīnem) görem (rūyet) seniñ yüzüñü
ma‘nāsına –maḥşūl-i beyt-
seniñ semtiñe gelirim
her bār ola ki dīdārıñ
görem
ey yār (sayfa 157)

﴿قال مؤلفه﴾

فقد تم هذا الشرح على عروض الجامي الملقب بجام مظفر في البلدة المحمية
القسطنطينية صانها الله عن آفات الكونية من يد الشارح السيد احمد صافي
بعون الملاك الصمد وقت الظهر من يوم الاحد وهو العشر الثالث من
الثلاث الثالث من السدس الرابع من النصف الاول من العشر الرابع من
العشر السابع من العقد الثالث من الالف الثاني من الهجرة النبوية على
صاحبها الف الف تحية يعني اربع وستين بعد المائتين والالف
عن شرب من هذا الجام ظفر معارف العرفان في الانجم اللهم اجعله مقبولا
ومتشرا بين الدجاء خصوصا في العرب والاعجم وارغب بمشتره يأخذه

عجّام بالعز والسعادة والاکرام في الدهور والاعوام الى يوم القيام
بحرمة سيد الانام عليه اتم السلام وآخردعوانا أن الحمد لله الملك العلام
ليصير الكلام مسكى الختام

قد طبع هذا الكتاب المأوى لنفائس المبادئ المشتمل على الغريب
من لطائف المعاني من النسخة التي كتبها الشارح بقلمه ووشاها
بمحاسن رقه مطوظا طبعه بنظارة على جودت المحتاج الى
من عمت آلاؤه وجلت وقد اعتنى هذا العبد الفقير
مصطفى وهبي الحقيير في مقابلته على اصله وتصحيح
نقله فجاء كاملا من غير تبديل ولا تغيير ولا تحويل
وكان تمام طبعه في اواسط ذي القعدة من
شهور سنة الف ومائتين وسبع وستين
من الهجرة السنية الفاخرة على
صاحبها افضل الصلاة والسلام
ما لاج بدر تمام
وفاح مسك
بختام

⁹¹(sayfa 158)

⁹¹ Müellifi dedi ki: İstanbul beldesinde (Allah orayı afetlerden korusun) saygıdeğer şârih Ahmed Sâfi tarafından İstanbul şehrinde Melikü's-Samed'in yardımıyla Câm-ı Muzaffer lakabıyla bilinen Arûzu'l-Câmî üzerine yazılan bu şerh, pazar günü öğlen vaktinde tamamlanmıştır. Bu tarih hicretin ikinci binliğinin üçüncü on yılının yedinci onluğunun dördüncü onluğunun ilk yarısının dördüncü altısının üçüncü üçlüğünün üçüncü onluğudur. Yani 1200'den 64 yıl sonra. Bu Câm'dan (bardaktan) içen encâmdaki irfan maarifini kazanır. Allah'ım, (bu eseri) kabul et ve insanlar arasında, hususen Arap ve Acem arasında, yaygın kıl. Müşterilerini almaya istekli kıl. Müşterileri olan Acemler de onurla, ikramla, mutlulukla kıyamet gününe kadar her zaman ve her yılda insanların efendisinin (selamların tamamı onun üzerine olsun) hürmetine (almayı arzulasınlar). Son dua olarak: sözümüzün misk olması temennisiyle Melikü'l-Allâm olan Allah'a hamd olsun.

Anlamların güzelliklerinden ilginç olanlarını içeren bu kitap şârihin kalemiyle yazdığı ve güzel rika ile süslediği nüshasından Ali Cevdet nezaretinde gözden geçirilerek basılmıştır. Bu fakir kul Mustafa Vehbi de aslını karşılaştırma yaparak ve tashih ederek nakletmiştir. Dolayısıyla bir değişiklik ve tahrif olmaksızın aslı gibi aktarılmıştır. Baskı, peygamber efendimizin hicretinin 1267.yılında zi'l-ka'de ayının ortalarında tamamlanmıştır. Salat ve selamların en güzeli, dolunay gibi parlayan ve misk kokusu yayan onun üzerine olsun.

9. SONUÇ

Klasik Türk edebiyatının yapı taşlarından biri olan aruz ilmine dair, çok sayıda risâle kaleme alınmıştır. Bu risâlelerden biri de Molla Câmi'ye ait *Risâle fi'l-arûz* isimli eserdir. Türk edebiyatında birçok şair ve müellifi etkileyen Molla Câmi'nin *Risâle fi'l-arûz* adlı eserinin şerhi olan ve Ahmed Sâfi tarafından kaleme alınan *Câm-ı Muzaffer* adlı eser de aruz alanında yazılan risâlelerden biridir. Eser, ilk olarak besmele, hamdele, salvele, dört halifeye övgü ve dönemin sultanına övgüyle başlamıştır. Eser, mukaddime ve hâtîme dâhil üç ana bölümden oluşmaktadır. Mukaddime ve hâtîme bölümlerinde; eserin adını, eserin şerh edilme sebebini, eserin Sultan Abdülmecid döneminde ve hicrî 1264 tarihinde kaleme alındığını, hicrî 1267 tarihinde basıldığını öğrenmekteyiz. Buna karşın kaynaklarda esere dair herhangi bir yazma nüshadan söz edilmemektedir.

Mukaddime ve hâtîme dışında kalan asıl bölüm esasen şârih tarafından *fasl* ismiyle yedi bölüme ayrılmıştır.

Birinci bölümde şiir yazmanın usul ve faydalarına değinilmektedir. İkinci bölümde Fars aruzunda yer alan beş aslî cüz ve cüzlerin zihafı açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde on dokuz bahir açıklanmaktadır. Dördüncü bölümde eserin başlarında da okuru bilgilendirmek için bazıları açıklanan takti' kuralları ve takti'e dair diğer hususlar izah edilmektedir. Beşinci bölümde beytin erkanları olarak nitelenen sadr, arûz, ibtidâ, darb ve haşv terimleri açıklanmaktadır.

Bundan sonra şârih tarafından *fasl* olarak nitelendirilen iki bölümde Fars aruz sistemine göre düzenlenen ilk iki daire gelmektedir. Bunlar dâire-i mü'telif ve dâire-i muhtelifedir. Bu dâirelerde yer alan bahirler sâlim ve zihafı halleriyle beyitler üzerinden detaylı bir şekilde izah edilmektedir.

Daha sonrasında dâire-i müntezi'a ve dâire-i müttetika da önceki iki dâire gibi izah edilirken bu dâireler için *fasl* adlandırılması kullanılmaz.

Burada bu dört dâirenin de aynı konuda değerlendirilmesi ve her bir dâireyi ayrı ayrı bölüm olarak değil, toplam bu dört dâireyi bir *fasl* olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Böyle düşünüldüğünde asıl bölüm altı bölümden oluşmaktadır demek yanlış olmayacaktır.

Eser, on dokuz aruz bahrini, tef'ileleri, zihafı ve fer'leri ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Şârih, kelimelerin terim anlamlarının yanı sıra sözlük anlamlarını da izah etmiştir. Burada bir diğer önemli husus kelimelerin izahı esnasında harflerin hareketleriyle tarif edilmesidir. Bunun yanında kelimelerin gramatikal açıdan izahları da söz konusudur. Bu sebeple çokça gramatikal terim karşımıza çıkmaktadır.

Aruzun şiire tatbikine örnek olarak verilen çoğunlukla Farsça beyit ve mısralar tafsilatlı bir şekilde izah edilmiştir. Ahmed Sâfi'nin Arapça, Farsça ve Türkçe'ye oldukça vâkıf olduğu ortaya koyduğu eserle anlaşılmaktadır.

Câm-ı Muzaffer, dil bilgisel açısından zenginliği; mitolojik unsurlara yer vermesi; edebî ve tarihî kişilere ve eserlere değinmesi; edebî sanatlardan yararlanması gibi çeşitli yönleri bünyesinde barındırması da kayda değerdir.

KAYNAKLAR

Ahmed Sâfi (1267/1850). *Câm-ı Muzaffer*, Bulak.

Akbayar, N. (1996). *Mehmed Süreyyâ Sicill-i Osmânî*, İstanbul.

Akün, Ö. F. (1991). “Bâbü: Sanatkâr ve Fikir Adamı Yönü”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm*

Ansiklopedisi, 4, 396-400.

Arel, H.S. (1992). (haz. Bardakçı, M.) *Prozodi Dersleri*, İstanbul.

Aslan, Ü. (2021). “Sultan II. Murad Devrine Ait Aruz Konulu Bir Eser: Mutahhar B. Ebî

Tâlib’in Ravzatu’l-Evzân’ı”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 1 (24), 9-36.

Atik Gürbüz, İ. (2010). “Aruz Eğitimi Üzerine Yazılmış Bir Eser: Manzûme-i Arûz”, *Ulusal*

Eski Türk Edebiyatı Sempozyumu (15-16 Mayıs 2009) Bildiriler Kitabı, 1-11.

Aydın Göksoy, A. (2019). *Sahbâ-yı Mükerrerem (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Aydın, Ş. (2012). “Molla Abdurrahman Camî ile İlgili Türkiye’de Yapılmış Çalışmalar”,

Uluslararası Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu Anısına) Bildirileri Kitabı, 1-19.

Baran, Y. (2016). *Tâhirü’ l-Mevlevî’ nin Tedrîsât-ı Edebiyyeden Nazm ve Eşkâl-i*

Nazm’ ı, Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray.

Belenkuyu, B. (2020). “Türkçe Aruz Kaynakçası” , *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*,

1 (24), 137-172.

Belviranlı, A.K. (1995). *Aruz ve Âhenk*, İstanbul.

Çaldak, Y.K. (2022). *Ahmed Hamdî Şirvanî ve Teshîlü’l-arûz ve’l-Kavâfî ve’l-*

Bedâyi'si, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Çalka, M. S. (2022). "ŞERHÜ'L-KÂFİYE Fİ'L-ARÛZ (ŞEVKÎ)". Türk Edebiyatı Eserler

Sözlüğü, (<http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/serhul-kafiye-fil-aruz-sevki> Erişim Tarihi: 20.06.2022).

Çetin, N. M. (1991). "Arûz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 3, 424-437.

Çiftçi, Ö. (2017). *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, Ankara.

Coşkun, M. (2003). "Edebî Terimler ve Aruzla İlgili Bir Eser: Alî b. Hüseyin Hüsâmeddîn

Amasî'nin Risâletün Mine'l-Arûz ve Istılâhi's-Şi'r'i", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi (The Journal of Turkish Cultural Studies)*, (8), 97-130.

Demirel, Ş. (2011). "Es-Seyyid Hüseyin Hüsnî Burdurî'nin Aruzla İlgili Mîzân-Nâme-i Şu'arâ

Adlı Eseri", *Journal of Turkish Studies*, 6 (2), 367-402.

Ekici, H. (2017). "Atfî Ahmed Efendi'nin Aruza Dair Bir Eseri: Miftâh-ı Kavâid-i Tuhfe", *HİKMET: Akademik Edebiyat Dergisi*, 3 (7), 140-161.

Ekici, H. (2020). "Seyyid Ahmed Sâfî'nin Molla Câmî Şerhi: Câm-ı Muzaffer", Nevşehir

Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 10 (1), 103-120.

Eraslan, K. (2015). *Ali Şîr Nevâyî Mîzânü'l-Evzân Vezinlerin Terazisi*, Ankara.

Gıynaş, A. K. ve Şenödeyici, Ö. (2010). "Teorik Açıdan Aruz İlmi ve Üç Aruz Risalesi",

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3 (14), 226-240.

Gökçe, H. (2006). *Selim Sâbit Mi'yâru'l-Kelâm (Metin-İnceleme-Sözlük)*, Yüksek Lisans

Tezi , Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Güngör, B. Ve Büyüker Güngör, N. (2018). "Necip Asım'ın Millî Aruz Risalesi (İnceleme-

Metin)", *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 4 (4), 953-974.

- İpekten, H. (2014). Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz, İstanbul.
- Kalyon, A. ve Çelik, N. (2017). “Manastırlı Sâlih Fâik’in “Türkçe Aruz” Eserinden Hareketle Aruzdan Kastedilen Şiir Ölçüsü”, *KÜLLİYAT: Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 1 (3), 37-50.
- Kaska, Ç. (2020). “Abdurrahman Câmî’nin Çihl Hadis Adlı Eseri”, *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 8 (22), 241-258.
- Kurnaz, C. ve Tatcı, M. (2001). *Tu-fe-i Nâilî : Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, Ankara.
- Köprülü, M. F. (1999). *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara.
- Lugal, N. (1977). *Devletşâh Tezkiresi*, İstanbul.
- Macit, M. (1991). “Molla Camî’nin Osmanlı Edebiyatına Tesiri-I”, *Erdem Dergisi*, 7 (20), 519-528.
- Mum, C. (2010). “Mustafa Reşîd’in Arûza Dair Bir Eseri: Zübdetü’l-Arûz”, *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, (İbn Rüşd Özel Sayısı)*, 3 (6), 123-133.
- Mustafa Nâsir. (1329). *Arûz ve Vezn-i Millî*, Necm-i İstikbâl Matbaası, İstanbul.
- Müftûzâde Mehmed Lütî. (1330). *Mülhakâtü İlmü’l-Arûz*, Dersââdet.
- Okumuş, Ö. (1993). “Abdurrahman Câmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 7, 94-99.
- Özdemir, A. (2015). “Aruz İlmi”, *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler*, 357-424.
- Öztürk, E. C. (2010). *Alî Cemâleddin Arûz-ı Türkî, İlm-i Kavâfî, Sanâyi’-i Şi’riyye ve İlm-i Bedî’: İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat.

- Saraç, M. A. Y. (2016). *Osmanlı Müellifleri Bursalı Mehmed Tahir*, Ankara.
- Saraç, M. A. Y. (2019). *Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*, İstanbul.
- Sevgi, A. (2007). “Ahmed-i Dâî’nin Bilinmeyen Bir Eseri: İlm-i Arûz”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (18), 1-11.
- Sevgi, A. (2008). “Ahmed-i Bardahî’nin Türkçe ve Farsça Manzum Aruz Risalesi”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (19), 37-55.
- Şafak, Y. (1991). *Sürûrî’nin Bahru’l-Ma’ârif’i ve Enîsü’l-Uşşâk ile Mukayeses*, Yayınlanmamış Doktora Tezi Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Şafak, Y. (2001). *Aruz Terimleri*, Konya.
- Tanrıkorur, C. (1991). “Türk Mûsikîsinde Usûl-Vezin Mûnasebeti”, *Erdem Dergisi*, 7 (20), 709-732.
- Togan, Z. V. ve Ritter, H. (1977). “Câmî”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, 3, 15-20.
- Turan, M. (2019). “Penbe-zâde-i Erzen-i Rûmî’nin Risâle fi’l-Arûz’u”, *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 7, (18), 107-152.
- Turgut, K. (2013). *Abdurrahman Câmî, Düşünce ve Eserlerinin Türk Edebiyatına Etkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yazar, S. (2014). “XVI. Yüzyılda Yazılmış Türkçe Bir Aruz Risalesi: Aşkî’nin Arûsu’l-Arûz’u”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 1 (10), 83-130.
- Yekbaş, H. (2014). “SÂFÎ, Ahmed Sâfi, Tokatlı”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, (<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/safi-ahmed-safi-tokatli> Erişim tarihi 20.06.2022)
- Yıldırım, A. ve Oter, S. (2019). “Dede Efendi’nin Yürük Semâî Formunda Aynı Vezin İle

Bestelenmiş Eserleri Üzerinden Usûl-Vezin Münasebetine Bir Bakış”,
Dîvân’dan

Nağmeler:Farklı Boyutlarıyla Edebiyat-Mûsiki İlişkileri,148-171.

Yıldız, A. (2019). “Nedîm’in Murabbalarından Hareketle Edebiyat ve Müzik İlişkisini

Yeniden Düşünmek” *Dîvân’dan Nağmeler:Farklı Boyutlarıyla Edebiyat-Mûsiki*

İlişkileri, 216-239.

Zülfe, Ö. (2011). “Muallim Nâcî’nin Aruza Dair Eseri: Arûz Nümûnesi”, *Divan Edebiyatı*

Araştırmaları Dergisi, 1 (6), 189-208.

ARUZ TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ⁹²

A

‘**Acüz** : Bir beytin ikinci mısra’ına verilen ad.

‘**Acz** : Bir beytin ikinci mısra’ının son cüzüne verilen ad.

Açık hece : Türkçe kelimelerin ünlü ile, Arapça ve Farsça keilmelerin ise kısa ünlü ile sonlanan, başka bir ifadeyle hareke ile belirtilen hece : ka-ra , be-nim , a-çık , ka-râr , fi-râr , mu-hâ-tab , si-yeh , ci-hân.

Ahreb : 1.*Mefâ’ilün* aslî (sâlim, sahîh) cüzünün harb zihafıyla meydana gelen *fâ’ilü* yerine konulan *mef’ülü* cüzüne verilen ad. 2.*Mef’ülü* cüzü ile başlayan on iki Rubâ’î veznine verilen ad.

Ahrem : 1.*Mefâ’ilün* aslî cüzünün harm zihafıyla meydana gelen *fâ’ilün* şeklinin yerine konulan *mef’ülün* cüzüne verilen ad. 2.*Mef’ülün* cüzü ile başlayan on iki rubâ’î veznine verilen ad.

‘**Arüz** : Şiire özgü olan vezin anlamındadır. Şiir, kendisine arz olunan şiir ölçüsüne denir. Şiir onunla arz olunur ve okunur. Aynı zamanda Mekke-i Mükerreme’nin adıdır. Bu ilmin mucidi kabul edilen İmam Halil bin Ahmed’e Mekke-i Mükerreme’de mülhem olduğu için de bu adlandırmaya gidilmiştir.⁹³

‘**Aşb** : Bir cüzün beşinci harfini sakın kılmaktır.

‘**Aşl** : Ana vezinleri meydana getiren sâlim yani zihaf ve illete uğramamış sekiz aslî cüzün her biri.

Aşlem : 1.*Fâ’ilâtün* cüzünde salm zihafıyla meydana gelen *fâ’il* şeklinin yerine konulan *fa’lün* cüzüne verilen ad. Bazı aruzcular *fa’lün* cüzünü *fâ’ilâtün* cüzünün kat’ zihafıyla meydana gelen ve maktû’ adını alan fer’i kabul ederler. 2.*Mef’ülâtü* aslî cüzünün salm zihafıyla meydana gelen *mef’û* şeklinin yerine konulan *fa’lün* cüzüne verilen ad. Bazı aruzcular *fa’lün* cüzünü *mef’ülâtü* cüzünün hazz zihafıyla meydana gelen ve ehazz adını alan *fe’i* kabul ederler.

⁹² Bu sözlük oluşturulurken çalışma metnimiz olan *Câm-ı Muzaffer*’in yanı sıra, Yakup Şafak’ın *Aruz Terimleri* ve Kemal Eraslan tarafından hazırlanan *Mîzânü’l-Evzân* adlı eserlerden de istifade edilmiştir.

⁹³ Aruzun tanımına dair ayrıntılı bilgi giriş kısmında yer almaktadır.

Aşlem-i musabbağ : 1.*Fā'ilātün* aslî cüzünün salm ve tesbîğ zihafıyla meydana gelen fa'lân fer'ine verilen ad. Bazı aruzcular buna maktû'-ı musabbağ derler.

B

Bahr : Başlangıçta aslî cüzlerin oluşturduğu vezinlerin her birini ifade için kullanılırken sonraları aslî cüzlerle bu cüzlerin fer'lerinden oluşan vezinlerin hepsini ifade için kullanılmıştır. Böylece bahr, salim vezinlerle fer' vezinlerin meydana getirdiği vezin grubunun adı olmuştur.

Bahr-ı Basî : Arap aruzunda daire-i muhtelifeye dahil edilen üç bahirden biridir, diğer ikisi de medîd ve tavîl bahirleridir. Acem aruzunda kullanılmayan bu üç bahir bir dairede gösterilmezler. Basî bahrinin salim ve ideal ölçüsü iki aslî cüzden oluşur. Bunlardan biri subâi yedili olan *müstef'ilün* cüzü diğeri ise humâsî beşli olan *fā'ilün* cüzüdür. Basî bahrinin ideal ölçüsü *müstef'ilün fā'ilün* cüzlerinin mısra'da iki beyitte ise dört defa tekrarından ibarettir. Bu bakımdan basî bahri müsemmenü'l-eczâ sekiz cüzlü bir bahirdir.

Bahr-ı Cedîd : Cedîd bahri müstahdes sonradan türetilen bahirlerdendir ve Arap aruzunda yer almamaktadır. Acem aruzunda Cedîd bahri daire-i seî'ada veya daire-i müntezi'ada gösterilmiştir. Cedîd bahri müseddesü'l-eczâ altı cüzlü bir bahirdir. Bahri oluşturan *fā'ilātün* ve *müstef'ilün* aslî cüzleri subâi yedilidir. Cedîd bahrinin salim ve ideal ölçüsü beyitte *fā'ilātün fā'ilātün müstef'ilün* cüzlerinin iki defa tekrarından ibarettir. Farslar bu bahre ġarîb adını verir.

Bahr-ı Hafîf : Hafîf bahri Arap aruzunda daire-i müştebiheye dahil altı bahirden biridir. Fars aruzunda ise daire-i müntezi'ada yer alan beş bahirden biri olarak gösterilmiştir. Hafîf bahrini oluşturan *fā'ilātün* ve *müstef'ilün* aslî cüzleri subâi yedilidir. Hafîf bahrinin ideal ölçüsü müseddesü'l-eczâ altı cüzlü olup salim vezni *fā'ilātün müstef'ilün fā'ilātün* cüzlerinin beyitte iki defa tekrarından ibarettir.

Bahr-ı hezec : hezec bahri Arap aruzunda daire-i müctelibeye Fars aruzunda ise daire-i mü'telifeye dahil üç bahirden biridir. Dairenin diğer bahirleri recez ile remeldir. Hezec bahrini oluşturan aslî *mefā'ilün* cüzü subâi yedilidir. Hezec bahrinin ideal ölçüsü Arap aruzunda müseddesü'l-eczâ altı cüzlü Acem aruzunda ise müsemmenü'l-eczâ sekiz cüzlüdür.

Baħr-ı kâmil : Kâmil bahri Arap aruzunda daire-i mü'telifeye dahil olan beş bahirden biridir. Kâmil bahrini oluşturan *mütefā 'ilūnaslī* cüzü subâî yedilidir. Bahrin ideal ölçüsü müseddesü'l-ecza altı cüzlü olduğu için beyitte *mütefā 'ilūn* cüzünün altı defa tekrarından ibarettir.

Baħr-ı karīb : Karīb bahri müstahdes sonradan türetilen bahirlerdendir, bu bakımdan Arap aruzunda yer almamaktadır. Fars aruzunda daire-i müntezi'a, bazılarına göre daire-i müctelibede yer alan beş bahirden biri olarak gösterilmiştir. Karīb bahrinin ideal ölçüsü *müseddesü'l-ecza* altı cüzlü olup bahri oluşturan *mefā 'ilūn* ve *fā 'ilātūn* aslî cüzleri subâî yedilidir. İdeal ölçüsü beyitte *mefā 'ilūn* *mefā 'ilūn fā 'ilātūn* cüzlerinin iki defa tekrarından ibarettir.

Baħr-ı mukteḍab : muktedab bahri Arap aruzunda daire-i müştebihede Fars aruzunda ise daire-i muhtelifede gösterilmiştir. Muktedab bahri müseddesü'l-ecza altı cüzlü olup aslî cüzleri *mef'ulātū* ve *müstef'ilūn* cüzleri subâî yedilidir. İdeal ölçüsü *mef'ulātū müstef'ilūn müstef'ilūn* cüzlerinin beyitte iki defa tekrarından ibarettir.

Baħr-ı muzâri' : Muzâri' bahri Arap aruzunda daire-i müştebiheye Fars aruzunda ise daire-i muhtelifeye dahildir. Muzâri' bahri müsemmenü'l-ecza sekiz cüzlü bir bahirdir. Muzâri' bahrini oluşturan *mefā 'ilūn* ve aslî cüzleri subâî yedilidir. İdeal ölçüsü müseddesü'l-ecza altı cüzlü olup beyitte *mefā 'ilūn fā 'ilātūn mefā 'ilūn* cüzlerinin iki defa tekrarından ibarettir.

Baħr-ı müctess : Müctes bahri Arap aruzunda daire-i müştebiheye Fars aruzunda ise daire-i muhtelifeye dahil altı bahirden biridir. Müctes bahrinin aslî cüzleri *müstef'ilūn fā 'ilātūn* ve *mefā 'ilūn* hep subâî yedilidir. İdeal ölçüsü müseddesü'l-ecza altı cüzlü olup *müstef'ilūn fā 'ilātūn mefā 'ilūn* cüzlerinin beyitte iki defa tekrarından ibarettir. Müctess bahrinin müsemmenleri *müstef'ilūn* ve *fā 'ilātūn* cüzleri ile teşkil edilir ve vezinleri hep zihafıdır.

Baħr-ı münserih : Münserih bahri Arap aruzunda daire-i müştebihede Fars aruzunda ise daire-i muhtelifede gösterilmiştir. Münserih bahrini oluşturan aslî *müstef'ilūn* ve *mef'ulātū* cüzleri subâî yedilidir. Münserih bahrinin ideal ölçüsü müseddesü'l-ecza altı cüzlü olup *müstef'ilūn mef'ulātū müstef'ilūn* cüzlerinin beyitte iki defa tekrarından ibarettir. Münserih bahrinin vezinleri müsemmen ve murabba'da

gayr-ı sâlimdir. Müsemmen-i sâlimi olan *müstef'ilün mef'ülâtü müstef'ilün mef'ülâtü* vezni ise münserihe dahil değildir.

Bahr-ı müşâkil : Müşâkil bahri müstahdes sonradan türetilen bir bahirdir. Fars aruzunda daire-i müntezi'ada yer alır. Müşâkil bahri müseddesü'l-ecza altı cüzlü olup ideal ölçüsü subâi olan *fâ'ilâtün* ve *mefâ'ilün* aslî cüzleri ile oluşturulur ve beyitte *fâ'ilâtün mefâ'ilün mefâ'ilün* cüzlerinin iki defa tekrarından ibarettir.

Bahr-ı mütedârik : Mütedârik bahri de müstahdes sonradan türetilen bahirlerdendir. Fars aruzunda daire-i müttefikada yer alır. Mütedârik bahrini oluşturan *fâ'ilün* aslî cüzü humâsî beşlidir. İdeal ölçüsü müsemmenü'l-ecza sekiz cüzlü olup *fâ'ilün fâ'ilün fâ'ilün* cüzlerinin beyitte iki defa tekrarından ibarettir.

Bahr-ı mütekârib : Mütekârib bahri müstahdes sonradan türetilen bahirlerdendir. İdeal ölçüsü müsemmenü'l-ecza sekiz cüzlü olup bahri oluşturan *fe'ilün* aslî cüzü humâsî beşlidir. Müsemmen-i sâlimi beyitte *fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ülün* cüzlerinin iki defa tekrarından ibarettir.

Bahr-ı recez : recez bahri Arap aruzunda daire-i müctelibede Fars aruzunda daire-i mü'telifede gösterilmiştir. Recez bahrini oluşturan aslî *müstef'ilün* cüzü subâi yedilidir. İdeal ölçüsü müseddesü'l-ecza altı cüzlü olup beyitte *müstef'ilün müstef'ilün* cüzlerinin iki defa tekrarından ibarettir.

Bahr-ı remel : Remel bahri Arap aruzunda daire-i müctelibede Fars aruzunda daire-i mü'telifede gösterilmiştir. Remel bahrini oluşturan *fâ'ilâtün* aslî cüzü subâi yedilidir. İdeal ölçüsü müseddesü'l-ecza altı cüzlü olup beyitte *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün* cüzlerinin iki defa tekrarından ibarettir.

Bahr-ı serî : Serî' bahri Arap aruzundan daire-i müştebihede Fars aruzunda ise daire-i mütenevvi'ada gösterilmiştir. Serî' bahrinin ideal ölçüsü müseddesü'l-ecza altı cüzlü olup bahri oluşturan aslî *müstef'ilün* ve *mef'ülâtü* cüzleri subâi yedilidir. Müseddeste sâlimi *müstef'ilün müstef'ilün mef'ülâtü* cüzlerinin beyitte iki defa tekrarından ibarettir.

Bahr-ı tavîl : Tavîl bahri Arap aruzunda daire-i muhtelifede yer alır. Tavîl bahrini oluşturan cüzlerden *fe'ülün* humâsî beşli *mefâ'ilün* ise subâi yedilidir. Tavîl bahrinin ideal ölçüsü müsemmenü'l-ecza sekiz cüzlü olup *fe'ülün mefâ'ilün fe'ülün mefâ'ilün* cüzlerinin beyitte iki defa tekrarından ibarettir.

Baħr-ı vâfir : Vâfir bahri Arap aruzunda daire-i mü'telifede yer alır. Vâfir bahrinin ideal ölçüsü müseddesü'l-ecza altı cüzlü olup bahri oluşturan müfâ'aletün aslî cüzü subâi yedilidir. Müseddes-i sâlimi *müfâ'aletün müfâ'aletün müfâ'aletün* cüzlerinin beiyte iki defa tekrarından ibarettir.

Beter : Sözlükte hayvanın kuyruğunu kesmek anlamındadır. 1.Terim olarak: 1. *Mefâ'îlün* aslî cüzünde cebb ile harm zihafına uğramasıdır. Cebb ile iki sebeb-i hafif düşüp mefâ kalınca harm ile mîm de düşer ve geriye *fâ* kalır. Onun yerini *fa* cüzü alır. *Fa* cüzü ebter adını alır. 2.*Fe'ülün* aslî cüzünde veted-i mecmû'u düşürümektir. *Fe'û* cüzünün düşmesiyle geride kalan lün cüzünün yerine *fa* cüzünün konulmasıdır. *Fa* cüzü ebter adını alır. 3.*Fâ'ilâtün* aslî cüzünün veted-i mecmû' olan 'ilâ cüzünün düşürülmesiyle geride kala fâtün cüzünün yerine *fa'lün* cüzünün konulmasıdır. *Fa'lün* cüzü ebter adını alır.

Beyt : Sözlükte ev anlamındadır. İki mısra'dan oluşan vezinli sözdür. Beyt, aruz cülerinin tef'ile karşılığı olan sözlerin birleşmesinden oluşur. Mısra'aları kafiyeli olan beyte musarra; kafiyeli olmayan beyte ferd veya müfred adı verilir. Bir beytin birinci mısra'ının ilk cüzüne sadr son cüzüne arûz; ikinci mısra'ının ilk cüzüne ibtidâ' son cüzüne darb veya harb; mısra'ların ortalarında yer alan cüzlere ise haşv adı verilir. Sadr ile ibtidâ'ya sadreyn; arûz ile darba darbeyn; her iki mısra'daki haşvlere de haşveyne denir.

Binâ' : Sözlükte yapı yapmak anlamındadır. Terim olarak bir beyit düzenlemektir.

Buħūr : Bahrin çoğuludur.

C

Caħf : Sözlükte bir nesnenin kabuğunu soymak anlamındadır. Terim olarak *fâ'ilâtün* cüzünün habn zihafına uğramasıyla oluşan *fe'ilâtün* cüzünde fâsıla düşer ve tün kalır *fa* cüzünü onun yerine koyarlar. *Fa* cüzü machûf adını alır.

Cebb : Sözlükte hayaları kesip hadım etmek anlamındadır. Terim olarak *mefâ'îlün* cüzünün sonundaki iki sebeb-i hafifinin düşürülmesidir ki bu durumda mefâ cüzü kalır. *Fe'al* cüzünü onun yerine koyarlar. *Fe'al* cüzü mecbûb veya ecebb adını alır.

Ced' : Sözlükte beddua etmek anlamındadır. Terim olarak iki sebebi düşürerek *mef'ülâtü* aslî cüzünün tāsını sâkin kılıp lât haline getirmektir. *Fâ'* cüzünü onun yerine koymaktır. *Fâ'* cüzü mecdû' adını alır.

Cüz : Sözlükte parça anlamındadır. Terim olarak: 1.Bir vezni oluşturan tef'ilelerden her birine verilen addır. 2.Bir vezinde yer alan cüzlerden ikisinin hazf edilmesi, düşürülmesidir.

D

Dâ'ire : Aruz bahirlerinin birbirine olan yakınlıklarına bağlı olarak bir daire üzerinde gruplara ayrılmasıdır. Arap aruzunda on altı bahir beş dairede toplanır. Bu dairelerde yer alan bahirlerin aslî vezinleri şunlardır :

I. dâire : Dâire-i muhtelif

1. Tavîl : *Fe 'ülün mefâ 'ilün fe 'ülün mefâ 'ilün*
2. Medîd : *Fâ 'ilâtün fâ 'ilün fâ 'ilâtün fâ 'ilün*
3. Basît : *Müstef'ilün fâ 'ilün müstef'ilün fâ 'ilün*

II. dâire : Dâire-i mü'telif

1. Vâfir : *Müfâ 'aletün müfâ 'aletün müfâ 'aletün*
2. Kâmil : *Mütefâ 'ilün mütefâ 'ilün mütefâ 'ilün*

III. dâire : Dâire-i müctelibe

1. Hezec : *Mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün*
2. Recez : *Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün*
3. Remel : *Fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün*

IV. dâire : Dâire-i müştebihe

1. Serî' : *Müstef'ilün müstef'ilün mef'ülâtü*
2. Münserih : *Müstef'ilün mef'ülâtü müstef'ilün*
3. Hafîf : *Fâ 'ilâtün müstef'ilün fâ 'ilâtün*
4. Muzâri' : *Mefâ 'ilün fâ 'ilâtün mefâ 'ilün*
5. Muktedab : *Mef'ülâtü müstef'ilün müstef'ilün*
6. Müctess : *Müstef'ilün fâ 'ilâtün mefâ 'ilün*

V. dâire : Dâire-i müttefika

1. Mütekârib : *Fe 'ülün fe 'ülün fe 'ülün fe 'ülün*
2. Mütedârik : *Fâ 'ilün fâ 'ilün fâ 'ilün fâ 'ilün*

Fars aruzunda ise üç yeni (Cedîd/Garîb , Karîb ve Müşâkil) bahir ilave edilerek on dört bahir dört dairede toplanır.

I. Dâire : Dâire-i mü'telife

1. Hezec : *Mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün*
2. Recez : *Müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün*
3. Remel : *Fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün*

II. Dâire : Dâire-i muhtelife

1. Münserih : *Müstef' ilün mef' ulâtü müstef' ilün*
2. Muzâri' : *Mefâ 'ilün fâ 'ilâtün mefâ 'ilün*
3. Muktedab : *Mef' ulâtü müstef' ilün müstef' ilün*
4. Müctess : *Müstef' ilün fâ 'ilâtün mefâ 'ilün*

III. Dâire : Dâire-i müntezi'a

1. Müşâkil : *Fâ 'ilâtün mefâ 'ilün mefâ 'ilün*
2. Serî' : *Müstef' ilün müstef' ilün mef' ulâtü*
3. Cedîd : *Fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün müstef' ilün*
4. Karîb : *Mefâ 'ilün mefâ 'ilün fâ 'ilâtün*
5. Hafîf : *Fâ 'ilâtün müstef' ilün fâ 'ilâtün*

IV. Dâire : Dâire-i müttefika

1. Mütekârib : *Fe 'ulün fe 'ulün fe 'ulün fe 'ulün*
2. Mütedârik : *Fâ 'ilün fâ 'ilün fâ 'ilün fâ 'ilün*

Đarb : Sözlükte bir nesneyi başka bir nesnenin ardından vurmak anlamındadır.

1.Beytin ikinci mısra'ının son cüzüne denir. 2. Tef'ilelerde meydana gelen değişmeler.

Devâ'ir : Dairenin çoğuludur.

E

Ebter : 1.Fâ 'ilâtün aslî cüzünün beter zihafıyla meydana gelen fâtün cüzünün yerine konulan fa 'lün cüzüne verilen ad. 2.Mefâ 'ilün aslî cüzünün cebb ve harm zihaflarıyla meydana gelen fâ cüzünün yerine konulan fa ' cüzüne verilen ad. 3.Fe 'ulün aslî

cüzünün beter zihafıyla meydana gelen lün cüzünün yerine konulan *fa*‘ cüzüne verilen ad.

Ecza’ : Bir vezni meydana getiren cüzler.

Efa’ıl : Ef’āl vezninin çoğuludur.

Efa’ıl ü tefa’ıl : Aruz vezninin temelini oluşturan aslî cüzlere verilen isimdir. Bu 8 (sekiz) cüz sebep, veted ve fasılalardan oluşur.

Fe’ülün : *fe’ū* : veted-i mecmū‘

lün : sebep-i hafîf

Fā’ilün : *fā* : sebep-i hafîf

‘ilün : veted-i mecmū‘

Mefā’ilün : *mefā* : veted-i mecmū‘

‘ī : sebep-i hafîf

lün : sebep-i hafîf

Müstef’ilün : *müs* : sebep-i hafîf

tef : sebep-i hafîf

‘ilün : veted-i mecmū‘

Fā’ilātün : *fā* : sebep-i hafîf

‘ilā : veted-i mecmū‘

tün : sebep-i hafîf

Müfā’aletün : *müfā* : veted-i mecmū‘

‘aletün : fāşıla-yi şuğrā

Mütefā' ilün : mütefā : fāşıla-yi şuğrā

'ilün : veted-i mecmū'

Mef'ūlātü : mef : sebep-i hafif

'ū : sebep-i hafif

lātü : veted-i mefrūk

Eḥazz : Müstef'ilün cüzünün hazz zihafına uğramasıyla vetedin düşmesi sonrası geride kalan müstef cüzünün yerine konulan *fa' lün* cüzüne verilen ad.

Ehtem : Mefā'ilün cüzünden hetm zihafıyla meydana gelen *mefā'* cüzü yerine konulan *fe'ül* cüzüne verilen ad.

Erkân : Rükun çoğuludur, cüzler anlamında. Kastedilen sebep, fasıla ve vetedir.

Esbāb : Sebebin çoğuludur.

Eşlem : Fe'ülün cüzünün selm zihafıyla fânın düşmesiyle *'ülün* kaldıktan sorna yerine konulan *fa' lün* cüzüne verilen ad.

Eşrem : Fe'ülün cüzünden fā ve nûnun düşmesi sonrasında kalan *'ülü* yerine konan *fa' lü* cüzüne verilen ad.

Eş'ār : Şiirin çoğuludur.

Eşter : Mefā'ilün cüzünden şeter zihafıyla mîm ve yâ'nın düşmesiyle meydana gelen *fā' ilün* cüzüne verilen ad.

Evtād : Vetedin çoğuludur.

Evzân : Veznin çoğuludur, sözlükte hadd ve şiirin ölçüsü anlamındadır.

Ezell : Mefā'ilün cüzünün hetm ve harm zihafına uğramasıyla mîm, lâm ve yâ'nın düşmesiyle geride kalan *fā'* cüzüne verilen ad.

F

Fāşıla : Sözlükte ayırıcı, kesici anlamına gelir. Terim olarak dört veya beş harfin birleşmesine denir. İki türlüdür.

Fāşıla-i şuğrā : Üç müteharrik ve bir sakin harften oluşur. Bu birleşme sanemâ ve benümâ kelimelerinde olduğu gibi olmalıdır.

Fāşıla-i kübrā : Dört müteharrik ve bir sakin harften oluşur. Bu birleşme fikenemeş ve şikenemeş kelimelerinde olduğu gibi olmalıdır.

Fer' : Bir aslî cüzün çeşitli zihafarla değişikliğe uğraması sonucu ortaya çıkan cüzlere verilen ad.

Fevāşıl : Fasılanın çoğuludur.

Fürû' : Fer'in çoğuludur. Aslî cüzlerin çeşitli zihafarla meydana gelen şekilleridir.

Aslî cüzler ve fer'leri şunlardır :

Fe'ülün : Fürû'u altıdır.

1. *Fe'ülü* : makbûz
2. *Fe'ül* : maksûr
3. *Fe'al* : mahzûf
4. *Fa'lün* : eslem
5. *Fa'lü* : esrem
6. *Fa'* : ebter

Fā'ilün : Fürû'u üçtür :

1. *Fe'ilün* : mahbûn
2. *Fa'lün* : maktû'
3. *Fe'al* : mahbûn-ı maktû'

Mefā'ilün : Fürû'u on ikidir.

1. *Mefā'ilün* : makbûz
2. *Mefā'ilü* : mekfûf
3. *Mef'ülün* : ahrem
4. *Mef'ülü* : ahreb
5. *Fā'ilün* : eşter
6. *Fe'ülün* : mahzûf
7. *Mefā'il* : maksûr
8. *Fe'ül* : ehtem
9. *Fe'al* : mecbûb
10. *Fā'* : ezell

11. *Fa'* : ebter
12. *Mefā'īlān* : musabbağ

Müstef'ilün : Fürû'u on yedidir.

1. *Mefā'ilün* : mahbûn
2. *Müfte'ilün* : matvî
3. *Mef'ülün* : maktû'
4. *Fe'ülün* : muhalla'
5. *Fa'lün* : ehazz
6. *Fā'ilün* : merfû'
7. *Fe'iletün* : mahbûl
8. *Müstef'īlān* : müzâl
9. *Müstef'ilātün* : müreffel
10. *Mefā'īlān* : mahbûn-ı müzâl
11. *Müfte'īlān* : matvî-i müzâl
12. *Fe'iletān* : mahbûl-ı müzâl
13. *Mefā'ilātün* : mahbûn-ı müreffel
14. *Müfte'ilātün* : matvî-i müreffel
15. *Fa'lān* : ehazz-ı musabbağ
16. *Mefā'ilü* : meşkûl
17. *Mef'ülān* : maktû'-ı musabbağ

Fā'ilātün : Fürû'u on altıdır.

1. *Fe'ilātün* : mahbûn
2. *Fā'īlātü* : mekfûf
3. *Fe'ilātü* : meşkûl
4. *Fā'ilün* : mahzûf
5. *Fā'ilān* : maksûr
6. *Fā'ilāt* : müreffel
7. *Fa'lün* : maktû' , aslem
8. *Mef'ülün* : muşa''as
9. *Fa'* : machûf
10. *Fā'iliyyān* : musabbağ
11. *Fe'al* : merbû'

12. *Fe' ilān* : mahbûn-ı maksûr
13. *Fe' ilün* : mahbûn-ı mahzûf
14. *Fa' lān* : maktû'-ı musabbağ, aslem-i musabbağ
15. *Fā'* : machûf-ı musabbağ
16. *Fe' ilıyyān* : mahbûn-ı musabbağ

Mef' ulātü : Fûrû'u on dördtür.

1. *Mefā' ilü* : mahbûn
2. *Fā' ilātü* : matvî
3. *Fe' ilātü* : mahbûl
4. *Mef' ulün* : mekşûf
5. *Mef' ulān* : mevkûf
6. *Fe' ulün* : mahbûn-ı mekşûf
7. *Fe' ulān* : mahbûn-ı mevkûf
8. *Fa' lün* : aslem
9. *Fā' ilān* : matvî-i mevkûf
10. *Fā' ilün* : matvî-i mekşûf
11. *Fe' ilün* : mahbûn-ı matvî-i mekşûf
12. *Mef' ülü* : merfû'
13. *Fā'* : mecdû'
14. *Fa'* : menhûr

Müfā' aletün : Fer'i birdir.

Mefā' ilün : ma'sûb

Mütefā' ilün : Fer'i birdir.

Müstef' ilün : muzmer

G

Ġarīb : Farslar'ın cedîd bahrine verdiği isim. Bu ismi Vahid-i Tebrizî vermiştir.

H

Habl : Sözlükte yıkılmış, mahvolmuş ve azası eksik olmak anlamındadır. Terim olarak 1.*Müstef' ilün* cüzünün habn ve tayy zihaflarıyla sîn ve *fâ'*nın düşmesidir. Geriye kalan *müte' ilün* cüzünün yerine *fe' iletün* cüzünün konulmasıdır. *Fe' iletün*

cüzü mahbûl adını alır. 2.*Mef'ûlâtü* cüzünün habn ve tayy zihaflarıyla sîn ve u'nun düşmesidir. Geriye kalan *me'ulâtü* cüzünün yerine *fe'ilâtü* cüzünün konulmasıdır. *Fe'ilâtü* cüzü mahbûl adını alır.

Habn : Sözlükte uzun elbise eteklerini kaldırılıp toplanması anlamındadır. Terim olarak 1.*Fā'ilātün* cüzünün ilk sebab-i hafifinin sakini düşürmektir. Geriye *fe'ilātün* cüzü kalır. *Fe'ilātün* cüzü mahbûn adını alır. 2.*Müstef'ilün* cüzünde gerçekleşen habnla geriye kalan *mütef'ilün* cüzünün yerine *mefā'ilün* cüzünün konulmasıdır. *Mefā'ilün* cüzü mahbûn adını alır. 3.*Mef'ûlâtü* cüzünde gerçekleşen habnla geriye kalan *me'ulâtü* cüzünün yerine *mefā'ilü* cüzünün konulmasıdır. *Mefā'ilü* cüzü mahbûn adını alır.

Harb : Sözlükte viran eylemek anlamındadır. Terim olarak: 1.*Mefā'ilün* cüzünde mîm ve nûn'un düşmesiyle geriye kalan cüzünün yerine *mef'ülü* cüzünün konulmasıdır. *Mef'ülü* cüzü ahreb adını alır.

Harm : Sözlükte bir nesnenin dikişini söküp ayırmak anlamındadır. Terim olarak *mefā'ilün* cüzünden mîm'i düşürüp kalan *fā'ilün* yerine *mef'ülün* cüzünü koymaktır. Bu cüz ahrem adını alır.

Haşv : Sözlükte minder ve yatak gibi şeylerin içine doldurulan nesne anlamındadır. Terim olarak her iki mısra'nın ilk ve son cüzleri arasında yer alan cüzlere verilen ad.

Hazf : Sözlükte atmak anlamındadır. Terim olarak: 1.*Mefā'ilün* cüzünün sebab-i hafifinin düşürülmesidir. Geriye kalan *mefā'î* cüzünün yerine *fe'ülün* cüzünün konulmasıdır. *Fe'ülün* cüzü mahzûf adını alır. 2.*Fā'ilātün* cüzünde tûn düşüp geriye *fā'ilā* cüzünün kalması ve onun yerine *fā'ilün* cüzünün konulmasıdır. *Fā'ilün* cüzü mahzûf adını alır. 3.*Fe'ülün* cüzünde sebab-i hafifin düşmesiyle kalan *fe'û* yerine *fe'al* cüzünün konulmasıdır. *Fe'al* cüzü mahzûf adını alır.

Hazz : Sözlükte kuyruk kesmek anlamındadır. Terim olarak *müstef'ilün* cüzünün vetedinin düşürülmesiyle geriye kalan *müstef* cüzünün yerine *fa'lün* cüzünün konulmasıdır. *Fa'lün* cüzü ehazz adını alır.

Hetm : Sözlükte bir adamın ağzına vurup ön dişlerini kırmak anlamındadır. Terim olarak *mefā'ilün* cüzünde hazf ve kasr zihaflarının birleşmesiyle geriye kalan *mefā'* cüzünün yerine *fe'ül* cüzünün konulmasıdır. *Fe'ül* cüzü ehtem adını alır.

Ḥumāsī : Beşe mensup, beş harfli anlamındadır. Beş sestten veya ses karşılığı olan beş harften oluşan cüzlere verilen addır.

I

İşkāt : Sözlükte düşürmek anlamındadır. Terim olarak aruz cüzlerinde yer alan herhangi bir hecenin düşürülmesidir.

İ

İbtidā : Bir beytin ikinci mısra'ının ilk cüzüne verilen addır.

İsbāğ : Tesbîg.

İskān : Aslî cüzlerde yer alan harekeli bir harfin harekesiz okunmasıdır.

İzāle: Terim olarak *müstef'ilün* cüzünün veted-i mecmû'a bir sâkin eklemektir. *Müstef'ilân* şekline girer ve müzâl adını alır.

İzmār : *Mütefā'ilün* cüzünde te'nin hazfıyla oluşan *mütfa'ilün* yerine *müstef'ilün* konulmasıdır. Bu cüz muzmer adını alır.

K

Ḳabẓ : Sözlükte tutmak anlamındadır. Terim olarak 1.*Mefā'ilün* cüzünde yâ'nın düşürülmesidir. *Mefā'ilün* şekline giren cüz makbûz adını alır. 2.*Fe'ülün* cüzünün sonundaki nûn'un düşürülüp lâm'ın zammı ile okunmasıdır. *Fe'ülü* şekline giren cüz makbûz adını alır.

Ḳaşr : Sözlükte kısaltmak anlamındadır. Terim olarak 1.*Mefā'ilün* cüzünde sebab-i hafifin sakinini düşürüp ve harekeliyi sakin kılmaktır. Meydana gelen *mefā'il* cüzü maksûr adını alır. 2. *Fe'ülün* cüzünde nûn düşüp ve lâm'ı sakin kılmaktır. Meydana gelen *fe'ül* cüzü maksûr adını alır. 3. *Fā'ilātün* cüzünde nûn'un düşmesi tâ'nın sükunuyla *fā'ilāt* olur ve onun yerine konulan *fā'ilân* cüzü maksûr adını alır.

Ḳatf : Sözlükte üzüm kesmek, ağacından meyve toplamak anlamındadır. Terim olarak *müfā'iletün* cüzünde asb zihafıyla lâm'ı sakin kıldıktan sonra oluşan *mefā'ilün* cüzünde de hazf zihafıyla lûn'ü düşürüp *mefā'î* elde etmek ve bunun yerine de *fe'ülün* cüzünü getirmektir.

Ḳat' : Sözlükte kesmek anlamındadır. Terim olarak: 1.*Fā'ilātün* cüzünde sebab-i hafifi düşürmektir ve de vetedin sakinini düşürmektir. Geriye kalan *fā'ilin* *fa'lün*

cüzünün konulmasıdır. *Fa‘lün* maktû’ adını alır. 2.*Müstef‘ilün* cüzünün nûn’unu düşürüp ve lââm’ı iskan etmektir. Geriye kalan *müstef‘il* yerine *mef‘ülün* konulmasıdır. *Mef‘ülün* cüzü maktû’ adını alır.

Keff : Sözlükte geri tutmak anlamındadır. Terim olarak: 1.*Mefā‘ilün* cüzünde nûn’u düşürmektir. Geriye kalan *mefā‘ilü* cüzüdür buna da mekfûf denir. 2.*Fā‘ilātün* cüzünde sondaki sebep-i hafîfi düşürmektir. Geriye kalan *fā‘ilātü* cüzüdür buna da mekfûf denir.

Keşf : Sözlükte çıplak bırakmak, açığa çıkarmak anlamındadır. Terim olarak *mef‘ülātü* cüzünde tânın düşürülmesiyle geriye kalan *mef‘ülā* cüzünün yerine *mef‘ülün* konulmasıdır. *Mef‘ülün* cüzü mekşûf adını alır.

M

Machûf-ı Musabbağ : *Fā‘ilātün* cüzünün cahf zihafıyla evvelinden elif ve fasılasının düşmesi ve tesbiğ ile de bir elif eklenmesiye oluşan *fā‘*dır. Buna da machûf-ı musabbağ denir.

Mahbûl : *Müstef‘ilün* cüzünde habl zihafıyla sîn ve *fā‘*nın düşmesiyle geriye kalan *müte‘ilün* yerine konan *fe‘iletün* fer’ine verilen ad.

Mahbûl-ı müzāl : *Müstef‘ilün* cüzünde habl ve izâle zihaflarının birleşmesiyle meydana gelen *fe‘ilātân* fer’ine verilen ad.

Mahbûn : 1.*Fā‘ilātün* cüzünde habn zihafıyla elif düşüp geriye kalan *fe‘ilātün* fer’ine verilen

ad. 2.*Müstef‘ilün* cüzünde habn zihafıyla sîn düşüp geriye kalan *müfte‘ilün* yerine konan

mefā‘ilün fer’ine verilen ad. 3.*Mef‘ülātü* cüzünde habn zihafıyla *fā‘* düşüp geriye kalan

me‘ülātü yerine konan *mefā‘ilü* fer’ine verilen ad.

Mahbûn-ı mahzûf : *Fā‘ilātün* cüzünde habn ve hazf zihaflarının birleşmesiyle geriye kalan *fa‘ilā* yerine konan *fe‘ilün* fer’ine verilen ad.

Mahbûn-ı makşûr : *Fā‘ilātün* cüzünde habn ve kasr zihaflarının birleşmesiyle geriye kalan *fe‘ilāt* yerine konan *fe‘ilân* fer’ine verilen ad.

Maḥbūn-ı maṭvī-i mekṣūf : *Mef'ulātū* cüzünde habn, tayy ve keşf zihafalarının birleşmesiyle geriye kalan *me'la* kaldıkda yerine konan *fe'ilün* fer'ine verilen ad.

Maḥbūn-ı mekṣūf : *Mef'ulātū* cüzünde habn ve keşf zihafalarının birleşmesiyle geriye kalan *me'ulā* yerine konan *fe'ülün* fer'ine verilen ad.

Maḥbūn-ı mevḳūf : *Mef'ulātū* cüzünde habn ve vakf zihafalarının birleşmesiyle geriye kalan *me'ulāt* yerine konan *fe'ulān* fer'ine verilen ad.

Maḥbūn-ı musabbağ : *Fā'ilātün* cüzünde habn ve tesbiğ zihafalarının birleşmesiyle geriye kalan *fe'ilātān* yerine konan *fe'iliyyān* fer'ine verilen ad.

Maḥbūn-ı müreffel : *Müstef'ilün* cüzünde habn ve terfil zihafalarının birleşmesiyle geriye kalan *mefā'ilüntün* yerine konan *mefā'ilātün* fer'ine verilen ad.

Maḥbūn-ı müzāl : *Müstef'ilün* cüzünde habn ve izāle zihafalarının birleşmesiyle geriye kalan *mütefā'ilān* yerine konan *mefā'ilān* fer'ine verilen ad.

Maḥzūf : 1.*Mefā'ilün* cüzünde hazf zihafıyla geriye kalan *mefā'ī* yerine konan *fe'ülün* fer'ine verilen ad. 2.*Fā'ilātün* cüzünde hazf zihafıyla tünün düşmesiyle geriye kalan *fā'ilā* yerine konan *fā'ilün* fer'ine verilen ad. 3.*Fe'ülün* cüzünde hazf zihafıyla lünün düşmesiyle geriye kalan *fe'ū* yerine konan *fe'al* fer'ine verilen ad.

Maḥbūz : 1.*Mefā'ilün* cüzünde kabz zihafıyla yâ'nın düşmesiyle oluşan *mefā'ilün* fer'ine verilen addır. 2.*Fe'ülün* cüzünde kabz zihafıyla nünün düşmesiyle oluşan *fe'ülü* fer'ine verilen addır.

Maḥşūr : 1.*Mefā'ilün* cüzünün kasr zihafına uğramasıyla geriye kalan *mefā'il* fer'ine verilen ad. 2.*Fā'ilātün* cüzünde kasr zihafıyla nün'un düşmesi ve tânın iskânıyla geriye kalan *fā'ilāt* yerine konan *fā'ilān* fer'ine verilen ad. 3.*Fe'ülün* cüzünde kasr zihafıyla nün'un düşmesi ve lām'ın iskânıyla geriye kalan *fe'ül* fer'ine verilen ad.

Maḥṭū : 1.*Fā'ilātün* cüzünde kat' zihafıyla sebep-i ahirin düşmesi ve vetedin de iskanı ve öncesinin de iskanıyla geriye kalan *fā'il* yerine konulan *fā'lün* fer'ine verilen ad. 2.*Müstef'ilün* cüzünde kat' zihafıyla oluşan *müstef'il* yerine konulan *mef'ülün* fer'ine verilen ad.

Maḥṭū -ı musabbağ : *Fā'ilātün* cüzünün kat' ve tesbiğ zihafalarıyla meydana gelen *fā'lān* fer'ine verilen ad. 2.*Müstef'ilün* cüzünün kat' ve tesbiğ zihafalarıyla meydana gelen *mef'ulān* fer'ine verilen ad.

Maṭvī : 1.*Müstef'ilün* cüzünde tayy zihafıyla *fâ*'nın düşmesiyle geriye kalan *müste'ilün* yerine konan *müfte'ilün* fer'ine verilen ad. 2.*Mef'ulātü* cüzünde tayy zihafıyla vâv'ın düşmesinin ardından geriye kalan *mef'ilātü* yerine konan *fâ'ilātü* fer'ine verilen ad.

Maṭvī-i mekşûf : *Mef'ulātü* cüzünde tayy ve keşf zihaflarının birleşmesiyle geriye kalan *mef'ulā* yerine konan *fâ'ilün* fer'ine verilen ad.

Maṭvī-i mevķûf : *Mef'ulātü* cüzünde tayy ve vakf zihalarının birleşmesiyle geriye kalan *mef'ulāt* yerine *fâ'ilān* fer'ine verilen ad.

Maṭvī-i müreffel : *Müstef'ilün* cüzünde tayy ve terfil zihaflarının birleşmesiyle geriye kalan *müste'ilün* yerine konan *müfte'ilātün* fer'ine verilen ad.

Maṭvī-i müzāl : *Müstef'ilün* cüzünde tayy ve izāle zihaflarının birleşmesiyle geriye kalan *müste'ilān* yerine konan *müfte'ilān* fer'ine verilen ad.

Mecbûb : *Mefā'ilün* cüzünde cebb zihafıyla iki sebep-i hafifin düşmesinin ardından geriye kalan *mefā* yerine konan *fe'al* cüzüne verilen ad.

Mecdû' : *Mef'ulātü* cüzünde ced' zihafıyla iki sebebin düşmesi ve tâ'nın iskanının ardından geriye kalan lāt yerine konan *fā'* fer'ine verilen ad.

Mecmû' : Cem ve muttasıl olmuş anlamındadır.

Meczu' : Sözlükte kesilmiş, pare pare olmuş anlamındadır. Terim olarak her iki mısra'ında bir cüzünü kaybetmiş olan beyit anlamındadır.

Mekfûf : 1.*Mefā'ilün* cüzünde keff zihafıyla nûn'un düşmesinin ardından geriye kalan *mefā'ilü* fer'ine verilen ad. 2.*Fā'ilātün* cüzünde keff zihafıyla nûn'un düşmesinin ardından geriye kalan *fā'ilātü* fer'ine verilen ad.

Mekşûf : *Mef'ulātü* cüzünde keşf zihafıyla tâ'nın düşmesinin ardından geriye kalan *mef'ulā* fer'ine verilen ad.

Menķûr : *Mef'ulātü* cüzünde nahr zihafıyla iki sebep ve tâ'nın düşmesinin ardından geriye kalan lâ yerine konan *fa'* fer'ine verilen ad.

Merbû' : *Fā'ilātün* cüzünde reb' zihafıyla elifler ve tü'nün düşmesi ve lâ'm'ın iskanıyla geriye kalan *fe'al* fer'ine verilen ad.

Merfû´ : 1.*Müstef´ilün* cüzünde ref´ zihafıyla sebep-i evvelin düşmesinin ardından geriye kalan *tef´ilün* yerine konan *fā´ilün* fer’ine verilen ad. 2.*Mef´ülātü* cüzünde ref´ zihafıyla sebep-i hafifin düşmesinin ardından geriye kalan ‘*ülātü* yerine konan *mef´ülü* fer’ine verilen ad.

Meşkül : *Fā´ilātün* cüzünde şekl zihafıyla elif ve nûn’un düşmesinin ardından geriye kalan *fe´ilātü* fer’ine verilen ad.

Meşţür : Sözlükte bölünmüş, tasnif olunmuş anlamındadır. Terim olarak: 1.Yarısı düşmüş beyte denir. Bir müsemmenin murabba’ olması gibi. 2.Recez-i murabba’-ı salim veznine verilen ad.

Mevķūf : *Mef´ülātü* cüzünde vakf zihafıyla tâ iskanı sonrası geriye kalan *mef´ülāt* yerine konulan *mef´ülān* fer’ine verilen ad.

Mevzūn : Sözlükte bir nesnenin karşısı, sınır anlamlarındadır. Terim olarak bir bahre ve ölçüye uygun olarak nazm edilen şiir anlamındadır.

Mışrā´ : Sözlükte kapı kanadı kanadı anlamındadır. Terim olarak bir beytin yarısıdır.

Muħalla´ : *Müstef´ilün* cüzünde tahlî´ zihafıyla sîn ve nûn’un düşmesi ve lâm’ın iskanının ardından geriye kalan *mütef´il* yerine konan *fe´ülün* fer’ine verilen ad.

Muķaffā : Mısra’ları kafiyeli olan beyittir.

Murabba´ : Dört salim cüzden oluşur.

Musabbağ : 1.*Fā´ilātün* cüzünde tesbîğ zihafıyla sebep-i hafifin sakini üzerine bir sakin eklenmesiyle oluşan *fā´ilātān* yerine konan *fā´iliyyān* fer’ine verilen ad. 2.*Mefā´ilün* cüzünün tesbîğ zihafına uğraması ile meydana gelen *mefā´ilān* fer’ine verilen ad.

Musammat : Bir beyti dört parçaya ayırıp ilk üçünün dördüncüye kafiye ile bağlandığı beyitlerdir.

Muşa´‘aş : *Fā´ilātün* cüzünde teş‘îs zihafıyla kesre ve lâm düşüp geriye kalan *fā´ātün* yerine konan *mef´ülün* fer’ine verilen ad.

Mücerred : Sözlükte yalnız anlamındadır. Terim olarak evtaddan söylenip yazıya geçirilmeye uygun görülmeyen beytlerdir.

Müfred : Mısra’ları kafiyeli olmayan beyit.

Müreffel : *Müstef'ilün* cüzünde terfil zihafıyla cüzün sonuna bir sebep-i hafif eklenmesi sonucu ortaya çıkan *müstef'ilüntün* yerine konan *müstef'ilātün* fer'ine verilen ad.

Müseddes : Altı tef'ileden oluşan vezin.

Müseddesü'l-eczā : Altı cüzlü anlamındadır.

Müşemmen : Sekiz tef'ileden oluşan vezin.

Müşemmenü'l-eczā : Sekiz cüzlü.

Müstaḥdeş : Sonradan bulunan, ortaya çıkan nesne anlamındadır.

Müşedded : Yazıda yazılmadığı hâlde şedde ile belirtilen ses.

Müzāl : *Müstef'ilün* cüzünde izâle zihafıyla cüzün sonuna bir harf-i sakinin eklenmesi sonucu ortaya çıkan *müstef'ilân* fer'ine verilen ad.

N

Naḥr : Sözlükte boğaz kesmek anlamındadır. Terim olarak 1.*Mef'ulātü* cüzünde iki sebebi ve tâ'yı düşürdükten sonra geriye kalan lâ yerien *fa'* cüzünün konulmasıdır.

Naḳş : *Mef'ālün* cüzünde sondaki sebep-i hafifin n sesinin düşmesi ve l sesinin sakin okunmasıyla geriye *mef'āl* kalmasıdır. Bu cüz menkus adını alır.

Nazm : Ölçülü ahnekli söz anlamındadır.

Nehk : Sözlükte bir şeyi kırmak, bir şeyi zayıf kılmak anlamındadır. Terim olarak sülüs beytin hazf olması olayıdır.

Nesr : Nazm edilmemiş söz anlamındadır.

R

Reb' : Sözlükte uzun boylu kişi anlamındadır. Terim olarak *fā'ilātün* cüzünde habn ve kat' zihaflarının birleşmesiyle *fe'al'in* ortaya çıkması olayıdır.

Ref' : Sözlükte yukarı kaldırmak anlamındadır. Terim olarak 1.*Müstef'ilün* cüzünde sebep-i hafifin düşürülmesi sonucu ortaya çıkan *tef'ilün* yerine *fā'ilün* cüzünün konulmasıdır. 2.*Mef'ulātü* cüzünde sebep-i hafifin düşürülmesi sonucu ortaya çıkan *'ulātü* yerine konan *mef'ülü* cüzünün konulmasıdır.

Rubā'ī : Dörde mensup, iki beyit.

S

Şadr : Sözlükte her şeyin öñü, öncesi anlamındadır. Terim olarak: 1.İlk mısra'ın ilk cüzüne verilen ad. 2.Bir beytin ilk mısra'ına verilen ad.

Sālim : Aslî şeklini korumuş, zihafsız.

Sālim cüz' : Zihafa uğramamış.

Şalm : Sözlükte kesmek anlamındadır. Terim olarak: 1.*Mef'ulātū* cüzünde vetedin düşürülmesiyle geriye kalan *mef'ū* yerine *fa'lün* cüzünün konulmasıdır. 2.*Fā'ilātün* cüzünde vetedin düşürülmesiyle geriye kalan *mef'ū* yerine *fa'lün* cüzünün konulmasıdır.

Sebeb : Sözlükte ip manasına gelir. Terim olarak iki harfin birleşmesine denir, iki çeşittir.

Sebeb-i hafif : Bir harekeli ve bir harekesiz harften oluşur. Gül ve mül örneklerinde olduğu

gibi.

Sebeb-i şakıl : İki harekeli harften oluşur. Kele ve gile örneklerinde olduğu gibi.

Şelm : Sözlükte bir nesneyi delmek anlamındadır. Terim olarak *fe'ülün* cüzünde *fā'nın* düşürülmesiyle geriye kalan *'ülün* yerine *fa'lün* cüzünün konulmasıdır.

Şerem : Sözlükte ön dişleri kırmak anlamındadır. Terim olarak *fe'ülün* cüzünde *fā'nın* ve *nûn'un* düşürülmesiyle geriye kalan *'ülü* yerine *fa'lü* konulmasıdır.

Subā'ī : Yedi sestten oluşan cüzlere verilen ad.

Subā'ıyyāt : Yedili olma, cüzlerin yedi sestten oluşması anlamındadır.

Ş

Şaṭr : Bir beytin yarısına denir, mısra'ların her birine verilen ad.

Şekl : Sözlükte dört ayaklı hayvanın ayaklarını bağlamak anlamındadır. Terim olarak *fā'ilātün* cüzünde habn ve keff zihafalarının birleşmesiyle *fe'ilātū* cüzünün ortaya çıkmasıdır.

Şeter : Sözlükte ayıp etmek anlamındadır. Terim olarak *mefā'ilün* cüzünde mîm ve yâ'nın düşürülmesiyle geriye *fā'ilün* cüzünün kalmasıdır. Bu cüze eşter adı verilir.

Şi'r : Sözlükte bir nesneyi tüm inceliklerinin sırrına ererek idrak etmek anlamındadır. Terim olarak mevzun, mukaffa ve muhayyel olan sözdür.

T

Tahli : Sözlükte kesmek, bölmek anlamındadır. Terim olarak *müstef'ilün* cüzünde habn ve kat' zihafıyla geriye kalan *mütez'il* yerine *fe'ulün* konulmasıdır. Bu cüz muhalla adını alır.

Takṭī : Manzum bir sözü yazıldığı veznin cüzlerine uygun şekilde parçalara ayırmaya denilir.

Ṭayy : Sözlükte durmak anlamındadır. Terim olarak 1.*Müstef'ilün* cüzünde *fâ*'nın düşürülmesi sonrası geriye kalan *müste'ilün* yerine *müfte'ilün* konulmasıdır. 2.*Mef'ulātü* cüzünde ṭayy zihafıyla geriye kalan *mef'ilātü* yerine *fâ'ilātü* konulmasıdır.

Tefā'il : *Tef'ālin* çoğuludur.

Tef'ile : Bir vezni oluşturan her bir cüzün adıdır.

Terāne : Dü beyt, rubâiye verilen ad.

Terfil : Sözlükte etek uzatmak anlamındadır. Terim olarak *müstef'ilün* cüzünün sonundaki veted-i mecmû' üzerine bir sebep-i hafif eklenmesi sonrası oluşan *müstef'ilüntün* yerine *müstef'ilātün* konulmasıdır.

Tertīb : Sözlükte her nesneyi yerli yerine koymak anlamındadır. Sayıca fazla olan şeyleri tek isim verilecek hâle getirmek. Bazı bölümlerin diğerlerine takdīm ve te'hîri ile gerçekleşir.

Tesbīğ : *Fâ'ilātün* cüzünde sondaki sebep-i hafifin bir sakin artırılmasıyla oluşan *fâ'ilātān* yerine *fâ'iliyyān* cüzünün konulmasıdır. Bu cüz musabbağ adını alır.

Teş'is : *Fâ'ilātün* cüzünde veted-i mecmû'unda bulunan iki harekeli sestten birinin düşürülmesi sonrası geriye kalan *fâ'atün* veya *fālātün* yerine *mef'ulün* cüzünün konulmasıdır. *Mef'ulün* cüzü muşa''as adını alır.

U

Uşul : Aşlın çoğuludur her nesnenin vücudunun aşağısına denir duvarın dibi ve ağacın kökü gibi. Terim olarak *efā'il ü tefā'illeri* karşılar.

V

Vakf : *Mef'ulātü* cüzünde tânın sakın kılınması sonrasında ortaya çıkan *mef'ulāt* yerine *mef'ulān* konulmasıdır.

Veted : Sözlükte kazık anlamına gelir. Terim olarak üç harfin birleşmesine denir, iki çeşittir.

Veted-i mecmū : İki müteharrik ve bir sakın harften oluşur. Bu birleşme çemen ve semen kelimelerinde olduğu gibi olmalıdır.

Veted-i mefrūk : İki müteharrik ve bir sakın harften oluşmakla birlikte sakın harf, harekeli harflerin arasındadır. Bu birleşme lâle ve jâle kelimelerinde olduğu gibi olmalıdır.

Vezn : Sözlükte tartma, ölçü anlamındadır. Terim olarak salim ve zihafî cüzlerden ölçü birimi anlamındadır.

Z

Zamme : Ötre isimli hareke. Üstünde bulunduğu harfi o, ö, u ve ü ünlüleriyle okutur.

Zeel : *Mefā'ilün* cüzünde hetm ve harm zihafîlerinin birleşmesi sonrası *fā* 'nın geriye kalmasıdır. Bu cüz ezell adını alır.

Zihāf : Sözlükte kendi aslından uzak durmak anlamındadır. Terim olarak aslî cüzlerde meydana gelen değişikliklere denir. Arap aruzunda bir mısraın orta tef'ilelerinde meydana gelen değişikliklere zihaf, son tef'ilelerinde meydana gelenelere ise illet denirken Fars aruzunda bu ayrım yoktur. Genel olarak aslî cüzlerdeki bu değişikliklere zihaf denir. Bununla birlikte uzun okunması gereken bir hecenin kısa okunmasına da zihaf denir.

Zihāfāt : Zihafın çoğuludur.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : ZORCI, Musab
Uyruğu : T.C.

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı	Devam Ediyor
Lisans	Ankara Üniversitesi / Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü	02.07.2018

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2021-...	Ankara/Altındağ	Türkçe Öğretmeni

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

-

DİZİN

A

aḥz, 10, 41, 97, 116

‘

‘āṭife, 11, 60, 90

‘ayn-ı memdūde, 23

‘alī murādif, 10

‘ilāl, 113

B

bāb-ı evvel, 6, 20, 44, 154

bāb-ı ḥāmis, 4, 5, 43,

bāb-ı rābi‘, 6, 42, 123, 144

bāb-ı ḡālīṣ, 14, 30, 71, 135

bāb-ı sānī, 4, 10, 12, 16, 18, 41, 84,
92, 135

bā’-ı muṣāḥabet, 21

bā’-ı fārsiyye, 21, 22, 24, 68, 87, 120,
126, 132, 145, 155

bā’-ı fārsiyye-yi memdūde, 87

bā’-ı muvaḥḥide-yi memdūde, 123

bā’-ı muvaḥḥide, 17, 21, 24, 26, 29,
30, 33, 41, 62, 67, 74, 84, 88, 90,
91, 104, 121, 128, 133, 148, 153

bā’-ı muvaḥḥide-yi meksūra, 21

bā’-ı muvaḥḥide-yi memdūde, 17, 24,
90

bā’-ı mürekkebe-yi müfrede, 55

bā’-ı te’kīd, 21, 41, 57, 97, 107, 115,
116, 129, 130, 145, 151, 155

bākī müfredāt, 17, 41, 57, 97, 107,
115, 116, 129, 130, 145, 151, 155

bā-yı ‘acemī, 145

bā-yı fārsiyye-yi memdūde, 19

bā-yı muvaḥḥide, 6, 16, 63, 67

C

caḥd-ı mutlak, 80, 141, 148

cā’iz, 11, 63

cāmi‘, 60, 70,

cem‘, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 18,
22, 23, 28, 29, 32, 33, 35, 41, 44,
47, 48, 57, 60, 64, 65, 70, 82, 111,
112, 131, 132, 138,

cem‘-i killet, 13, 18, 19, 20, 22, 145

cem‘-i i‘rāb bi’l-ḥurūf, 8

cem‘-i mükesser, 5, 21, 22, 24, 39,

cīm-i fārsī, 18

cīm-i fārsiyye, 12, 16, 25, 40, 128, 153

cīm-i memdūde, 127

cümle-yi ismiyye, 18

D

dāl-ı memdūde, 127

E

eczā’-ı ṣelase, 72

edāt-ı vaḥdet, 4

edāt-ı şart, 20, 46, 63, 94, 95, 103,
107, 109, 112, 117, 122, 149

edāt-ı teşbīh, 12, 20, 42, 58, 63, 73,
86, 102, 119

edāt-ı istifhām, 40, 82

edāt-ı mef‘ul, 5, 42, 67, 70, 90, 109,
116, 138, 141

edāt-ı taḥsīn, 20

edāt-ı nefy 17, 19, 22, 24

edāt-ı nehy, 86, 156

edāt-ı cem‘, 22, 44, 55, 90, 111, 114,
120, 123, 133

edāt-ı te’kīd, 9, 74, 116

edāt-ı zarf, 13, 59, 128

edāt-ı ḥāl, 13, 25, 103, 105

edāt-ı illet, 13

edāt-ı ḥaber, 116, 131, 133

edāt-ı liyākat, 75, 90

edāt-ı rabt, 11, 24
edāt-ı rābıt-ı şıfat, 4, 39, 59, 62, 71,
74, 111, 148
edāt-ı taḥṣīs, 4, 6
edāt-ı tafḍīl, 79
edāt-ı şıfat, 103
edāt-ı ta'līl, 66, 106
eḳall, 47, 60, 129
elḳāb, 48,
elfāz-ı müterādife, 90
elif-i ḥaḳīḳī, 58
elif-i mücerred, 41
elif-i sāḳine, 58
elsīne-yi şelāşe, 123, 154
emr, 21, 68, 88, 89, 97, 101, 111, 118,
125, 129, 132, 135, 137, 138, 140,
141, 147, 155
emr-i ḥāzır, 9, 16, 21, 41
emr-i ḥāzır-ı mürekkeb, 101, 111, 118,
141
emr-i hazır-ı müfred-i muḥāṭab, 121,
137
eşḳāl-i me'ānī-i beyānī, 2

F

fā'-ı zā'ide, 21
fāsıd, 9
fā'il-i zāmīr, 117
fecn-i kāzıb, 43
fecn-i şādık, 43
fenn-i şarf, 63
feth, 6, 7, 10, 11, 12, 13, 14, 19, 20,
21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29,
30, 32, 33, 35, 36, 37, 39, 40, 41,
43, 46, 47, 59, 61, 67, 69, 70, 71,
73, 74, 78, 79, 82, 84, 90, 91, 92,
93, 95, 96, 97, 101, 103, 105, 106,
108, 114, 115, 116, 118, 120, 122,
123, 125, 126, 127, 128, 129, 130,
135, 136, 140, 141, 143, 145, 146,
148, 151, 153, 154, 155

fethā, 13, 14, 16, 24, 44, 57, 58, 62,
112, 115, 128, 132, 137
fethāteyn, 20, 22, 25, 27, 28, 38, 43,
48, 72, 85, 100, 144, 156
fī'l, 6, 7, 11, 13, 18, 22, 25, 28, 39, 41,
47, 57, 74, 83, 86, 90, 95, 105, 115,
120, 138
fī'l-i mużārī'-i cem', 25
fī'l-i mużārī'-i cem'-i ḡā'ib, 18, 25,
86, 120
fī'l-i mużārī'-i nefy-i ḥāl-i ḡā'ib-i
müfred, 47
fī'l-i mużārī'-i nefy-i ḥāl-i müfred-i
muḥāṭab, 47, 74
fil-i mużārī'-i cem'-i müzekker-i
ḡā'ib, 22, 90
fil-i māzī-yi ḡā'ib, 7
fil-i lāzım, 83
fil-i māzī-yi meḥl-i müfred-i ḡā'ib,
39
fil-i māzī-yi müfred-i muḥāṭab, 41

G

ḡayn-ı mu'ceme, 73, 129, 133, 138
ḡayr-ı şarīḥ, 18, 94, 106, 117, 118

H

ḥafā-yı hā, 12
ḥā'-ı mu'ceme, 17, 29, 33, 75, 78, 81,
116, 118, 119, 121, 123, 127, 146,
147, 154, 156
ḥilāf kıyās, 97
ḥiṭāb, 8, 19, 78, 104, 109, 111, 113,
114, 115, 147
ḥiṭābiyye, 73, 74, 83, 104, 125, 149

H

hā'-ı resmiyye, 10, 12, 58, 71, 75, 136,
143,

hā' -i memdūde, 16, 112
hā' -i sekte, 13
hā' -i te'nīs, 13
hemze-yi meftūhe, 139
hemze-yi memdūde, 14

H

hāl-i nefis-i mütekellim-i vahde, 142
harekāt, 5, 10
hareke-yi hafıyye, 60
harf, 4, 6, 9, 11, 13, 14, 16, 19, 21, 22,
23, 29, 40, 43, 50, 52, 55, 58, 59,
60, 62, 63, 65, 66, 68, 69,
harf-ı rābıt sıfat, 58
harf-i şahīh, 11,
harf-i medd, 11
harf-i sebeb-i tey'īd, 6
harf-i gaybet, 13, 19, 156
harf-i müteharrik, 63, 64, 65, 66
harf-i gāyet, 19, 156
harf-i te'kīd, 21,
harf-i tevķit, 120
harf-i teşbīh, 108, 127, 132, 133, 143
harf-i mübeddel, 13
harf-i rābıt sıfat, 13
harf-i nisbet, 22
harf-i taḥṣīs, 22, 91,
harf-i taṣgīr, 105, 144
harf-i tafđīl, 145
harf-i nedbe, 80
harf-i şart, 87, 105, 113, 134, 137
harf-i şıla, 23, 43, 46, 73, 136
harf-i beyān, 9, 16, 25, 38, 40, 43, 47,
75, 78, 80, 84, 85, 90, 94, 96, 97,
106, 107, 109, 122, 124, 129, 131,
132, 134, 149, 155
harf-i beyān-ı fā'il, 43
harf-i nisbet, 22, 40, 61, 139, 143, 144
harf-i edāt-ı zarf, 59

harf-i nidā, 16, 46, 58, 95, 100, 101,
102, 114, 123, 124, 125, 127, 128,
150, 154
harf-i rabt-ı sıfat, 22
harf-i sebeb-i te'yīd, 6
harf-i ta'līl, 103, 104, 118, 124, 125,
136, 155
hā-yı mühmele, 30
hurūf, 4, 8, 13, 51, 58, 116
hurūf-ı müşeddedeler, 4, 58
hükmi, 12, 121
hikāyet-i hāl-i māziyye, 13

I

ıstılāh, 5, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 18,
25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 35,
36, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 48,
51, 53, 55, 58, 60, 69, 70, 71, 72,
86, 100, 107, 115, 116, 118, 121,
122, 128, 130, 135, 137, 139, 140,
144, 145, 147, 154
ıstılāhiyye, 57

i

ibtidā-yı gāyet, 78, 85, 119
ictimā', 23, 30, 47, 63
ikinci bāb, 6
ism-i fi'l-emr 13
ilhāk, 75
intihā'-i gāyet, 26, 128
intihā-yı gāyet, 114
ışbāt, 25, 61
isim, 6, 7, 11, 20, 21, 23, 40, 41, 42,
43, 48, 59, 86, 90, 138, 143
iskān-ı taḥrīk, 4
ism, 11, 13, 15, 44, 46, 48, 51, 52, 53,
54, 55, 56, 57, 63, 65, 67, 68, 71,
72, 100, 106, 107, 108, 112, 115,
119, 121, 128, 130, 134, 138, 139,
140, 142, 144, 145, 147, 153, 154,
156

ism-i aşliyye, 48
ism-i fā'il, 4, 6, 12, 17, 22, 40, 42, 44,
57, 110, 147, 154
ism-i fā'il-i muḥaffef, 59, 82, 123,
124, 138, 150
ism-i fā'il-i müfred-i mü'ennes, 16
ism-i cem', 154
ism-i maḥşūşī, 154
ism-i işāret, 12, 13, 133
ism-i maşdar, 76, 115, 145
ism-i mef'ul, 10, 14, 18, 20, 25, 38,
39, 44, 45, 47, 48, 51, 53, 55, 59,
62, 71, 75, 76, 82, 95, 105, 108,
110, 118, 126, 127, 128, 130, 131,
134, 138, 139
ism-i mevşul, 24, 70, 119
ism-i mekân, 107
ism-i mevşul-i müfred, 18
ism-i mu'arreb-i müfred, 7
ism-i ḥāşş, 120
istidlâl, 9
istikrâ', 23
isti'mâl, 6, 9, 21, 22, 58, 67, 76, 95,
97, 101, 121, 131, 143
istişhād, 45
işbâ', 11, 41, 49, 58, 73
işmâm, 60
iṭlāk, 8, 9, 10, 13, 71, 77, 81, 82, 90,
126, 145
ityân, 14, 17, 38, 57, 69, 72, 73, 140
izâfet, 18, 46, 59, 61, 119
izâfetü'l-müşebbehü'l-müşebbeh, 46
izhâr-ı hâ, 88, 89

K

kâf-ı fârsiyye, 12, 20, 43, 66, 76, 79,
93, 94, 95, 97, 100, 106, 111, 127,
128, 136, 138
kâf-ı fârsiyye-yi memdûde, 93, 140
kâf-ı memdûde, 22, 40, 89, 124, 140
kelime-yi müfred, 116, 126
kelime-yi taḥtiyye, 148

kesr, 6, 9, 10, 12, 13, 14, 17, 18, 19,
21, 23, 24, 25, 26, 33, 40, 41, 44,
47, 51, 57, 58, 59, 60, 63, 65, 70,
73, 75, 76, 77, 80, 84, 86, 87, 88,
89, 90, 94, 95, 97, 100, 103, 105,
107, 108, 109, 110, 111, 112, 113,
115, 118, 119, 121, 122, 123, 124,
125, 127, 128, 132, 134, 137, 138,
139, 145, 147, 148, 149, 152, 153
kesre, 49, 57, 58, 62, 73, 95
kināye, 15, 16, 40, 44, 61, 64, 68, 73,
76, 95, 96, 100, 101, 112, 123, 125,
133, 134, 139, 140, 141, 143, 147,
150, 153

K

kāfiye, 69, 71, 89, 151
kāfiye-yi asliyye, 151
kalb, 5, 7, 8, 13, 104, 139
kaşr-ı medd, 4
kaṭ'-ı vaşl, 4
killet-i 'adem, 125

L

lā-ḥakḥ, 11, 154
laḳab, 48
laḳab-ı teşrîf, 48
lakab-ı teşhîf, 48
lakab-ı ta'rîf, 48
lām-ı ta'lîl, 13
lam-ı ta'lîliyye, 87

M

maḥlaş, 48
maḥmûl, 122
mā'-ı mevsuf, 13
maḳām-ı muvaḥḥide, 131
ma'nâ-yı evvel, 9, 18, 47
ma'nâ-yı iştilâhî, 4
ma'nâ-yı iltizâmî, 4

ma'nā-yı luğavī, 4
 ma'nā-yı muṭabık, 4
 ma'nā-yı tazammun, 4
 ma'nā-yı terkībī, 76, 78, 126
 ma'nā-yı zarfiyyet, 13
 maşdar, 5, 6, 10, 12, 18, 20, 24, 30 41,
 42, 47, 65, 90, 92, 97, 123, 127,
 128, 135, 140, 142, 144, 154
 maşdar-ı mürekkeb, 59
 maşdar-ı aşlī, 113
 maşdariyye, 66, 68, 82, 104, 105, 106,
 109, 119, 125, 136, 148, 149, 156
 maşnū', 143
 māzī, 6, 67, 142,
 māzī-yi muḳayyed, 43
 māzī-yi müfred-i muḳāṭab, 41, 53, 63,
 68, 85
 māzī-yi müfred, 51
 māzī-yi mürekkeb, 88
 māzī-yi evvel, 13
 māzī-yi cem'-i ġā'ib, 93
 māzī-yi müfred-i ġā'ib, 5, 60, 65, 66,
 81, 83, 88, 93, 94, 108, 115, 116,
 118, 119, 121, 132, 141, 148
 māzī-yi müfred-i ġā'ib-i lāzım, 65
 mazi-yi mütekellim-i vaḥde, 84, 93
 māzī-yi müfred-i ġā'ib-i istifhām-ı
 inkārī, 142
 mazrūf-ı zamāniyye, 13
 medd-i ıḳaşr, 4
 meftūḥ, 11, 12, 62
 mef'ülün bih, 18, 94, 106, 117, 118
 me'hūz, 45, 58
 meksūr, 62
 memnū', 63
 merbūt, 43, 44, 73, 100,
 merfū'-ı fā'il, 7
 mezbūr, 11, 15, 67
 mīm-i meftūḥa, 86, 156
 mīm-i memdüde, 13
 mīm-i mütekellim, 73

mu'arreb, 16, 62, 63, 79, 139, 145,
 153
 mu'arref, 9, 13, 48, 59
 muca''ad, 95
 muḥaffef, 20, 22, 41, 66, 116, 139
 muḥassenāt-ı bedī'iyye, 2
 muḳābil, 6, 8, 12, 13, 19, 44, 58, 59,
 75, 90, 95
 muḳtezā'-ı ḳarīne, 12
 muṣarīf, 7
 muta'addī, 94
 muvaḥḥide-yi şıla, 87
 muzāf, 9, 49, 59, 61, 73, 118
 muzāf-ı maḥzūf, 22, 95, 114
 muzāfun-ileyh, 59
 muzāri'-i evvel, 13
 muzāri'-i müfred-i ġā'ib, 13, 25, 26,
 43, 51, 86, 93, 94, 95, 97, 105, 106,
 107, 110, 112, 113, 120, 122, 130,
 134, 145, 149, 152
 muzāri'-i müfred-i muḳāṭab, 19, 20,
 74, 82, 87, 96, 97, 103, 105, 109,
 120, 129, 134, 137, 148, 151, 156
 muzāri'-i mütekellim, 82, 108
 muzāri'-i mütekellim-i vaḥde, 19, 36,
 77, 79, 86, 87, 91, 92, 96, 97, 103,
 107, 109, 119, 124, 125, 132, 135,
 143
 muzārī-yi müfred-i ġā'ib, 117, 66
 muzāri'-yi ġā'ib-i cem', 70
 muzāri'-i cem'-i ġā'ib, 13, 18, 57, 97,
 138
 mübālağa, 103, 121, 122
 mübeddel, 13, 136, 143
 mü'ennes, 16, 42
 müfred, 14, 41, 154
 müfredāt, 4, 12, 15, 16, 17, 19, 23, 25,
 39, 55, 100, 110, 126, 130
 mülāşık, 79, 154
 mümārese, 9
 münādā, 58, 100, 102, 114, 124, 125,
 127, 128, 150, 154
 mürādifī, 6, 10, 123

mürekkeb, 13, 16, 18, 20, 21, 23, 40,
43, 55, 70, 71, 80, 107, 108, 120,
122, 126, 144, 150

müsecca‘, 151

müsem mā, 48, 58,

müstaḳbel, 43

müstaḳbelāt, 13, 51

müşebbeh, 62

müşebbehün bih, 62

müştemil, 14, 15, 16, 17, 69, 70, 72,
73, 91

müte‘addīd, 117

müte‘addī 145

müteferri‘āt, 89, 91, 94

müteḥarrik, 12, 14, 15, 16, 17, 27, 28,
30, 31, 43, 55, 58, 60, 64, 112

müzekker, 42

N

naḥv, 59

naḥviyyūn, 13

naḳd, 61

nefes-i ḥareke, 57, 58

nefy-i ḥāl-i müfred-i ḡā‘ib, 14, 19, 73

nefy-i ḥāl-i müfred-i muḥāṭab, 47, 74,
85, 105

nefy-i müstaḳbel-i mütekellim-i

vaḥde, 17, 104

nefy-i müstaḳbel-i müfred-i ḡā‘ib,

106, 111, 114, 119, 137

nefy-i müstaḳbel-i fi‘l-i şart, 115

nefy-i müstaḳbel-i müfred-i muḥāṭab,
83, 102, 104, 137, 150, 151

nehy-i ḡā‘ib, 120

nehy-i ḥāzır, 55, 86, 103, 142, 156

nidā, 21, 40, 41, 47, 82, 97, 102, 105,
113, 137, 138, 142, 155

nidā-yı ḥaḳīkī, 121

nisbet, 16, 40, 58, 101, 104, 111, 126,
153

nisbet-i lafzıyye, 40

nūn-ı memdūde, 26, 90

nūn-ı sākin, 62,

R

rāci‘, 8, 26, 46, 57, 70, 97, 104, 117,
118, 145

rā‘-ı memdūde, 13, 96, 139

rā-yı memdūde, 67

rubā‘iyyāt, 89, 94, 99

S

sāḳıṭ, 4, 11, 43, 61

sākin, 12, 14, 15, 16, 17, 27, 28, 29,
30, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 43,
55, 60, 63, 64, 65, 66, 81, 112, 113,
114, 151

seci‘, 151

sekenāt, 10

selāset-i vezn, 41 sīn-i mūhmele, 13

sūdüs-i āḥir, 43

sūkūn, 6, 10, 11, 12, 13, 24, 25, 26, 27,
29, 30, 33, 35, 36, 37, 39, 66, 67,
69, 70, 71, 74, 75, 76, 79, 84, 91,
94, 117, 118, 122, 123, 126, 145,
154

Ş

şahīḥ, 9, 11, 90

şıfat, 59, 95, 136, 146

şıfat-ı müşebbehe, 5, 95, 146

şıfat-ı terkībī, 59

şīḡa, 130

inkıṭā‘, 130

Ş

şartıyye, 8

şāzz, 40, 51

şebīḥ, 60

şīn-i mu‘ceme, 19, 24, 29, 66, 70, 95

şīn-i mu‘ceme-yi memdūde, 14

şîn-i zâmîr, 12

şî'r-i ca'd, 95

T

tab', 19, 20, 21

T

tafşiliyye, 26

taḥavvül, 97

taḥfifâ, 139

taḥfif-i teşdîd, 4

taḥric, 52, 54

taḥrîf, 62, 155

taḥrîr, 4, 48, 53, 55, 100, 127

taḥrîk-i iskân, 4

taḥtiyye-yi ḥitâbiyye, 151

taḥtiyye-yi maşdariyye, 82, 119

istişhād, 45

taḥtiyye-yi nisbiyye, 145

taḥvîl, 45

tā'-ı hitabiyye, 104

tā'-ı fevkiyye, 14

tā'-ı fevkiyyet, 11

tā'-ı memdûde, 66

taḥdîm, 18, 23, 24, 51, 105, 130

ta'rib, 145, 153

taşgîr, 7

tā-yı fevkiyye-yi memdûde, 154

tā-yı mezkûr, 65, 66

tā-yı zâmîr, 12

te'alluk, 4, 41

tegayyür, 25

teḥarrük, 13

te'kid, 8, 14, 16, 40, 94

telaffuz, 12, 58, 59, 60, 61, 64, 65, 66,
68, 128

telkîb, 144

tenkîş, 72

terkîb-i eczâ, 71

terkîb-i i'tibâr, 126

terkîb-i izâfî, 73, 129, 140, 154

tesmiyye, 9, 16, 40, 41, 42, 43, 44, 48,
51, 53, 55, 67, 71, 72, 107, 115,
121, 128, 130, 135, 138, 140, 147,

¹⁵⁴
teşbih, 9, 20, 46, 62, 63, 64, 68, 69, 70,
73, 84, 88, 92, 100, 102, 104, 108,
112, 119, 127, 132, 133, 143, 147,
149, 151, 153, 156

teşdîd, 6, 27, 58, 118, 119

teşdîd-i taḥfif, 4

te'yîd, 7, 144

V

vahdet, 6, 12, 18, 25, 43, 44, 45, 46,
47, 57, 58, 70, 73, 75, 82, 84, 87,
88, 93, 101, 102, 105, 106, 108,
113, 116, 125, 134, 144, 145

vâki', 19, 24, 25, 28, 43, 44, 47, 57,
60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 69,
70, 71, 113, 117, 123, 138, 140

vaşf, 42, 93, 135, 144

vaşf-ı terkîbî, 46, 64, 73, 82, 83, 88,
89, 90, 92, 95, 97, 100, 101, 109,
120, 123, 124, 126, 133, 138, 139,
140, 146, 147, 148, 150

vaşl, 12

vaşl-ı kaṭ', 4

vāv-ı 'atf, 60

vāv-ı 'atife, 90

vāv-ı mechûl, 12, 76, 81, 84, 121

vāv-ı memdûde, 13, 145

vāv-ı resmî, 59, 61

Y

yā'-ı batn, 49

yā'-ı muvaḥḥide, 10, 13

yā'-ı taḥtiyye, 12, 13, 40, 41, 44, 58,
66, 68, 74, 145, 149, 156

yā'-ı taḥtiyye-yi mechûle, 24

yā'-ı taḥtiyye-yi ḥitâbiyye, 74

yā'-ı taḥtiyye-yi meftûḥa, 11

yā' -ı taḥtiyye-yi şāniyye, 73
yā' -ı taḥtiyye-yi meftūḥ, 11
yā-yı mechūl, 18
yā' -ı mechūl, 114
yā-yı taḥtiyye, 16

Z

zā'ide, 21, 73, 104
zamān-ı mechūl, 19, 92
zā-yı mu'ceme, 20, 25, 39, 67, 75,
110, 145

Ẓ

zamīr, 11, 14, 17, 19, 20, 26, 41, 44,
46, 57, 70, 73, 75, 78, 87, 90, 104,
110, 111, 117, 118, 123, 145
zamīr-i cem' -i gā'ib, 14
zamīr-i faşl, 11
zamir-i gā'ib, 13
zamīr-i gā'ib, 17, 104
zamīr-i gā'ib-i munfaşıl, 26
zamīr-i ḥitāb, 19
zamīr-i ḥitāb, 17, 20, 44, 123
zamīr-i muttaşıl-ı mütekellim-i mef'ūl,
19
zamīr-i muttaşıl-ı mütekellim-i fā'il,
19

zamīr-i mütekellim-i vaḥde, 41, 73,
75, 78, 87, 110, 111
zamir-i nefis-i mütekellim-i vaḥde, 41
zamm, 11, 12, 13, 16, 17, 18, 20, 21,
22, 24, 26, 37, 39, 40, 41, 43, 44,
45, 47, 51, 53, 62, 63, 66, 67, 68,
73, 75, 76, 78, 81, 83, 84, 87, 88,
89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 102, 103,
105, 106, 107, 109, 111, 112, 113,
116, 117, 118, 119, 121, 125, 126,
128, 133, 134, 137, 138, 139, 140,
141, 142, 148, 153, 154, 155, 156
zamme, 23, 57, 58, 60, 62
zav' -ı şems, 41 terim değil sanırım

Z

zāl-i mu'ceme, 20
zemm, 104, 131

Z

zāhir, 9, 49, 94, 141
zarf-ı mekān, 96
zarfiyyet, 13, 106
zurūf-ı mekāniyye, 9
zurūf-ı zamāniyye, 9

le.ahbv.ed